

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK DEZENFORMASYON:
RUSYA’NIN TÜRKİYE’YE S-400 SATIM SÜRECİNDE SPUTNİK
HABER KANALI TWEETLERİNİN İNCELENMESİ
DOKTORA TEZİ**

YÜCEL BAŞTAN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK DEZENFORMASYON: RUSYA’NIN
TÜRKİYE’YE S-400 SATIM SÜRECİNDE SPUTNİK HABER KANALI
TWEETLERİNİN İNCELENMESİ**

DOKTORA TEZİ

YÜCEL BAŞTAN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yücel BAŞTAN tarafından Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN yönetiminde hazırlanan ve 28/12/2022 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Dış Politika Aracı Olarak Dezenformasyon: Rusya’nın Türkiye’ye S-400 Satım Sürecinde Sputnik Haber Kanalı Tweetlerinin İncelenmesi** ” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**’nda **DOKTORA** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN

(Danışman)

Prof. Dr. Yücel ACER

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Doç. Dr. Cemre PEKCAN

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN

Tez No : .....

Tez Savunma Tarihi : 28/12/2022

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Yücel BAŞTAN

28/12/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin nihayete erme sürecinde benden güvenini ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, motivasyonumu canlı tutan, tez sürecinde her daim yanımda bulunan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN'a akademik olarak bana kattıkları için saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Tez süreci boyunca yanımda bulunan, her türlü destek ve yönlendirmeleri ile tezimin meydana gelmesine katkı sunan, tezimde ve akademik yaşamımda güvenlerini ve katkılarını her daim hissettiğim Prof. Dr. Yücel ACER ve Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU'na saygı ve minnet duyduğumu belirtmek isterim. Lisansüstü çalışmalarımda beni destekleyen ve tezin nihai hale gelmesinde yaptıkları katkıdan ötürü Doç. Dr. Cemre PEKCAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN'a teşekkürlerimi sunarım.

Uzun eğitim hayatım boyunca beni her konuda destekleyen ve her türlü fedakarlığa katlanan annem, babam ve kardeşlerime, tez sürecinde her daim yanımda durarak beni destekleyen ve bana güvenen biricik eşim Çiğsem BAŞTAN'a minnetlerimi sunarım. Yakınlarımla uzun tez sürecim boyunca kendilerine yeterince vakit ayıramamama yönelik anlayışları ve bana duydukları güveni her daim hissettirmeleri tezi tamamlayabilmem için önemli motivasyon sağladı.

Son olarak destekleri için arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Ders çalışırken zaman zaman masanın üzerinde zaman zaman kucağımda bulunarak yanımda olduklarını hissettiren tatlı yaramaz kedilerim Gordion'a (Gordi) ve Themis'e, evimizin huysuz pamuğu Pegasus'a ve evimizin yeni üyesi Thor'a sevgilerimi iletiyorum.

Yücel BAŞTAN
Çanakkale, Aralık 2022

ÖZET

DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK DEZENFORMASYON: RUSYA’NIN TÜRKİYE’YE S-400 SATIM SÜRECİNDE SPUTNİK HABER KANALI TWEETLERİNİN İNCELENMESİ

Yücel BAŞTAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN

28/12/2022, 205

Dış politika amaçlarına ulaşabilmek, toplumları ve karar vericileri etkileyebilmek için uluslararası ilişkilerde aktörler, toplumlarla doğrudan etkileşime geçebildikleri sosyal medyada yeni yöntemler geliştirmeye başlamışlardır. Bu çalışma, bu yöntemlerden biri olan dezenformasyonun uluslararası politikadaki yerini ve güç ilişkilerini dönüştürme potansiyelini eleştirel teori perspektifinden açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bilgi ekosistemine müdahale aracı olarak sosyal medyadaki dezenformasyon söyleminin, toplumların ve karar vericilerin dış politika görüşlerini şekillendirerek belirli güç ilişkilerini dönüştürmek amacıyla kullanıldığını iddia etmektedir. Literatürde, Rusya’nın demokrasi ile yönetilen ülkelere yönelik seçim dönemlerinde Twitter’ı bilgi ekosistemini etkilemek için kullandığını örneklendiren akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan farklı olarak bu çalışma, Wardle’in dezenformasyon tespit yöntemiyle Rusya’nın Türkiye’ye S-400 satış sürecinde Sputnik aracılığıyla Twitter’da bilgi ekosistemine müdahale edip etmediğini sistematik biçimde araştırmaktadır. Sonuç olarak, Rusya’nın dezenformasyon uyguladığını ortaya koymakta ve bunun Rusya’nın anti-hegemonyacı dış politika yaklaşımına hizmet ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, Dış Politika Analizi, Sosyal Medya, Rusya, Siber Güvenlik

ABSTRACT

DISINFORMATION AS A FOREIGN POLICY TOOL: ANALYSIS OF SPUTNIK NEWS CHANNEL TWEETS IN THE PROCESS OF RUSSIA'S S-400 SALE TO TURKEY

Yücel BAŞTAN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Doctoral Dissertation in International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Filiz ÇOBAN ORAN

28/12/2022, 205

To achieve their foreign policy goals and influence societies and decision-makers, the agencies in international relations have begun to develop new methods in social media where they can interact directly with societies. This study aims to reveal the place of disinformation in international politics as one of these methods and its potential to transform power relations from the perspective of critical theory. It argues that as the means of intervention in the information ecosystem, the disinformation discourse in social media is used to transform certain power relations by forming the foreign policy views of societies and decision-makers. In the literature, academic studies exemplify that Russia uses Twitter to influence the information ecosystem during the election periods for countries governed by democracy. Besides these, by utilizing Wardle's disinformation detection method, this study systematically investigates whether Russia interferes with the information ecosystem on Twitter through Sputnik during the S-400 sales process to Turkey. As a result, it points out that Russia used a disinformation strategy during the process and showed that it served its anti-hegemonic foreign policy approach.

Keywords: Disinformation, Foreign Policy Analysis, Social Media, Russia, Cyber Security

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu: İnternetin Uluslararası İlişkilerdeki Dönüştürücü Etkisi.....	1
1.1.1. Yeni Bir Güç Mücadelesi Alanı Olarak Siber Alan: ABD Söylemi	3
1.1.2. Karşı-Hegemonyacı Söylem: Rusya ve Çin'in Meydan Okumaları.....	7
1.2. Uluslararası İlişkilerde Sosyal Medya Platformlarının Rolü.....	11
1.3. Tezin Problematiği: Dış Politikanın Yeni Bir Aracı Olarak Dezenformasyon.....	14
1.4. Tezin Teori ve Metodolojisi.....	16
1.5. Tezin Özgün Değeri.....	17
1.6. Tezin Kapsamı.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE DİJİTAL MÜDAHALE KAVRAMI

2.1. Uluslararası İlişkilerde Dış Politika Analizi	20
2.2. Devletlerin Dış Politika Amaçları.....	22
2.3. Devletlerin Dış Politika Araçları.....	23
2.3.1. Siyasal Etki Araçları.....	24
2.3.2. Ekonomik Etki Araçları.....	27

2.3.3. Askeri Etki Araçları.....	28
2.3.4. Karma Etki Araçları.....	30
Hibrit Savaş.....	30
Müdahale	34
2.3.5. Yeni Bir Etki Alanı Olarak Siber Alan.....	37
Devletlerin Dış Politika Uygulamalarında Siber Müdahale.....	44
Siber Saldırıları.....	44
Siber Bilgi Operasyonları.....	46
2.4. Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar	51
2.4.1. Geleneksel Yaklaşımlar	51
2.4.2. Pozitivizm ve Davranışsalcılık.....	59
Karar Verme Yaklaşım ve Modelleri.....	61
2.4.3. Post-Pozitivist Yaklaşımlar.....	64
2.4.4. Sosyal İnşacılık.....	65
2.4.5. Eleştirel Teori.....	66
2.5. Eleştirel Perspektiften Rusya'nın Türkiye'ye Dezenformasyon Operasyonu Sürecini Analiz Etmek.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA DEZENFORMASYON

3.1. Rus Dış Politikasının Temel Parametreleri	71
3.2. Sovyetler Birliği Döneminde Aktif Önlemlerin Parçası Olarak Dezenformasyon	78
3.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Dış Politikası: Primakov Doktrini	81
3.4. Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Dezenformasyonun Yeri.....	83
3.5. Rusya'nın Hibrit Savaş Politikasında Dezenformasyon.....	89
3.5.1. 2016 ABD Başkanlık Seçimlerinde Rus Dijital Müdahalesi.....	93
3.6. Rusya'nın Bilgi Ortamını Etkilemek için Kullandığı İki Araç: Russia Today ve Sputnik.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ: DEZENFORMASYONUN TESPİTİ VE ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

4.1. Dezenformasyon Kavramı	98

4.2.	Dezenformasyonun Amacı, Aktörleri ve Yöntemleri	101
4.3.	Sosyal Medyanın Dezenformasyondaki Rolü	105
4.3.1.	Sosyal Medyada Dezenformasyon Üretim Süreci.....	111
4.4.	Dezenformasyonun Tespit Yöntemleri.....	116
4.5.	Söylem Analizinde Farklı Gelenekler	121
4.5.1.	Yapısalcılık.....	121
4.5.2.	Postyapısalcılık.....	123
4.6.	Dış Politika Analizinde Söylem Analizi ve Söylemsel Olarak Dezenformasyon	125
4.6.1.	Eleştirel Söylem Analizi Yöntemleri.....	128
	Norman Fairlough.....	129
	Ruth Wodak: Söylem-Tarihsel Eleştirel Söylem Analizi.....	131
	Teun van Dijk: Sosyo-Bilişsel Eleştirel Söylem Analizi.....	132

BEŞİNCİ BÖLÜM
ÖRNEK OLAY: SPUTNİKNEWS PERSPEKTİFİNDEN RUSYA’NIN
TÜRKİYE’YE S-400 SATIŞI

5.1.	Türkiye’de Doğrulama Platformları ve Dezenformasyon Tespiti.....	136
5.2.	Verilerin Toplanması	140
5.3.	Sputnik Türkiye Twitter Sayfasında Bilgi Düzensizliği Tespitinin Çerçevesi.....	142
5.3.1.	Taklit İçerik.....	143
5.3.2.	Üretilmiş İçerik.....	144
5.3.3.	Hatalı İlişkilendirme.....	144
5.3.4.	Hiciv/Parodi.....	145
5.3.5.	Manipüle Edilmiş İçerik.....	146
5.3.6.	Çarpıtılmış İçerik.....	147
5.3.7.	Bağlamdan Koparma.....	148
5.3.8.	Yetkisiz Özne.....	149
5.3.9.	Duygu Aktarımı.....	150
5.4.	Sputnik Türkiye’nin Twitter Sayfasının Malenformasyon Söylemi.....	150
5.4.1.	Mezenformasyon ve Dilimleme.....	151
5.5.	Medya Kanalı İncelenirken Dikkat Edilen Hususlar.....	152
5.6.	Verilerin Analizleri ve Bulgular.....	154
5.6.1.	Dezenformasyon Verilerinin Analizi ve Bulgular.....	154

5.6.2. Van Dijk Yöntemi ile Eleştirel Söylem Analizi.....	158
Eleştirel Söylem Analizinin Sonuçları.....	160

ALTINCI BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç.....	166
6.2. Öneriler.....	170
KAYNAKÇA	173
ÖZGEÇMİŞ	I

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
API	Application Programming Interface
ARPANET	Advanced Research Project Agency
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
DPA	Dış Politika Analizi
ESA	Eleştirel Söylem Analizi
IFCN	International Fact-Checking Network
IRA	Internet Research Agency
NATO	North Atlantic Treaty Organization
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
RT	Russia Today
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Fotoğrafta Dezenformasyon	2
Tablo 2	@Sputnik_TR Paylaşılan Haber Sayıları	3
Tablo 3	Yapılan Dezenformasyon Oranı	27
Tablo 4	Kullanılan Dezenformasyon Yöntemi	29
Tablo 5	Kullanılan Malenformasyon Yöntemleri	30
Tablo 6	Kelimelerin Dağılımı	30
Tablo 7	Eleştirel Söylem Analizi Örnekleri	

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	İletişim Döngüsü	7
Şekil 2	Medya Manipülasyonu Yaşam Döngüsü	8
Şekil 3	Taklit İçerik	14
Şekil 4	NATO Karşıtı Karikatür	15
Şekil 5	ABD Karşıtı Karikatür	22

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde tezin konusu, amacı ve tezin metodolojisi sunulmaktadır. Bu kapsamda tündengelim yöntemi ile siber uzayın büyük bir parçasını oluşturan internetin tarihi kısa şekilde verilmiş ve farklı devletlerin interneti hangi yönleri ile benimsediği örneklerle vurgulanmıştır. Ardından sosyal medyanın uluslararası ilişkiler pratiğinde kullanımı açıklanarak tezin problematiği ve metodolojisi ifade edilmiştir.

1.1 Tezin Konusu: İnternetin Uluslararası İlişkilerdeki Dönüştürücü Etkisi

Soğuk Savaşın iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki siyasi ve askeri mücadele, bilim ve tekniğin birbirini besleyerek yeni teknolojilerin gelişmesini sağlamıştır. Askeri sebeple geliştirilen teknolojilerle elde edilen ürünler sadece askeri amaçla kullanılmamakta aynı zamanda günlük hayatı kolaylaştıran özellikler de taşıyabilmektedir. Bu sebeple askeri teknolojideki gelişmeler zaman zaman günlük yaşamı kolaylaştıran ürün ve hizmetlerin gelişmesine neden olabilmektedir. Örneğin kol saatlerinden konservelere, ambulanslardan mikro dalga fırınlara (Pocket-lint, 2022) kadar birçok ürün askeri gerekçelerle bulunmuş, üretilmiş ve ticarileşerek günlük hayatta sivillerin kullanımına sunulmuştur. Bilgisayar ve internet teknolojilerindeki gelişmelerde bu kapsamda sivillerin kullanımına sunulan teknolojiler arasındadır.

Günümüzde ikili sayı sistemine göre çalışan bilgisayarlar 1854 yılında matematikçi George Boole tarafından bulunmasına rağmen bilgisayarlar konusunda en önemli ve hızlı gelişme 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. 1941 yılında Konrad Zuse, Z3 isimli elektrik motorları ile çalıştırılan ilk program kontrollü bilgisayarı yapmıştır. Bunun yanında Pensilvanya üniversitesinde 1946 yılında tamamlanan ve top mermilerinin menzilin hesaplanması için kullanılan ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer) inşa edilmiştir (Somyürek, t.y.). 1944-1958 yılları arasında üretilen birinci kuşak olarak nitelendirilen bilgisayarlar geniş hacimli, nispeten yavaş, soğuması uzun süren ve küçük belleğe sahip olan bilgisayarlar, 1959-1964 yılları arasındaki ikinci kuşak bilgisayarlar daha küçük hacimli, bellek kapasiteleri daha yüksek, daha hızlı ve istenilen amaca uygun programla çalışabilme yeteneğine yönelik geliştirilmiştir (Keser, 1991). Bu şekilde hızla Ar-

Ge ve inovasyona dayalı gelişen bilgisayar teknolojisi günümüzde bilgisayarların yüksek işlem hacmine ve belleğe sahip taşınabilir ağırlık ve boyutlarda olmasını sağlamıştır.

İnternetin bulunması da ABD ve SSCB arasındaki rekabetin sonucudur. 1957 yılında Rusya'nın ABD'den önce dünya yörüngesine Sputnik uydusunu fırlatması (Griffiths, t.y.) ABD'nin nükleer tehdit algısının boyutunu değiştirmiştir. Uydunun fırlatılması aynı zamanda ABD topraklarının farklı bir alandan ve farklı bir teknolojiyi ile vurulabilmesi anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Sovyetlerin bu hamlesinin ardından ABD'de bilim boşluğu alarmı verilerek bilim ve teknolojiye yapılan hükümet yatırımları artırılmıştır. ARPANET¹, İleri Araştırma Projeleri Ajansı (Advanced Research Project Agency, ARPA) tarafından inşa edilen ve daha sonra adı İleri Savunma Araştırma Projeleri Ajansı (Defence Advanced Research Project Agency, DARPA) olarak değiştirilen, günümüzde internet olarak hizmet veren etkileşimli bir bilgisayar kompleksidir (Packard, 2020, s. 37). ABD Savunma Bakanlığı'nın projeye bütçe ayırmasının sebebi, nükleer tehdit durumlarında yeni bilgisayar teknolojilerinden faydalanarak hayatta kalabilecek ABD askeri kuvvetlerinin genel kontrolünün sağlanması ve yeteneklerini kullanmaya devam edebilmesidir (Lukasik, 2010, s.4). Yaklaşık on yıl içinde birkaç düzine bilgisayarı birbirine bağlayan ağlardan oluşan ARPANET geliştirilerek bugün kullandığımız anlamda internete dönüştürülmüştür (Abbate, 2000, s.113). İnternete ihtiyaç duyulmasının nedeni, nükleer caydırıcılığın sağlanabilmesi için olası bir nükleer saldırı durumunda ilgili birimlerin iletişiminin kesilmemesi ve ABD'nin karşı vuruş yeteneğinin korunması ve geliştirilmesidir. ABD'de bulunan iletişim merkezlerine düzenlenecek saldırıda iletişimin kesilememesi için merkezi olmayan ve birbirleriyle de iletişime geçen bir sisteme ihtiyaç duyulmuş ve internet geliştirilmiştir.

Soğuk Savaş tehdidinin azalmasının ardından ABD'de dört üniversitenin bilgisayarını birbirine bağlayan ARPANET'e Savunma Bakanlığı'nın duyduğu ilgi azalmıştır. Böylelikle savunma bakanlığı ukdesinden ayrılan bilgisayar ve internet sistemi yeni bir şeyler geliştirmek isteyen öğrencilere bırakılmıştır(The History of Internet Governance. By Wolfgang Kleinwächter - YouTube, t.y.). Dönemin uluslararası ilişkiler sistemini domine eden aktörlerinden biri olarak Amerika neoliberal politikalarının da gereği olarak interneti tasarlama ve yönetme sorumluluğundan vazgeçmesi günümüzdeki internetin oluşmasında iki temel özelliği beraberinde getirmiştir. Bu özellikler çok paydaşlı yönetim

---

¹ ARPANET: ARPA İleri Savunma Projeleri Ajansı(ARPA) ile İngilizcede ağ anlamına gelen network kelimesinin NET olarak kısaltılıp birleştirilmesiyle oluşmuştur.

modeli ve internetin açık ve özgür olması gerekliliği fikirleridir. Çok paydaşlı aktörlerin içinde, hükümet, özel sektör, teknik topluluk ve sivil toplum bulunmaktadır. Bu şekilde doğan internetin hem özgür hem de mümkün olan en geniş ölçüde açık olması fikri, bilginin tüm ağlarda serbestçe dolaşması ve internetin her şekilde ve sınırlı olarak kullanılması için herkesin eşit erişime sahip olması anlamı taşımaktadır. Bu neoliberal yaklaşımın, günümüz internetinin oluşmasında yapısal önemde rolü ve birçok kritik sonucu vardır. Farklı ağların küresel olarak tek bir sisteme bağlı olması, bilgisayarların internete bağlanabileceği cihaz sayısının artması ve internet bağlantısı olan herkesin internet kimliği oluşturmada rol oynayabilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum internetin şaşırtıcı derecede büyümesinde, özellikle ekonomik büyüme ve uluslararası ticaretin gelişmesi için yeni bir itici güç olarak teknolojik araçların kullanımının sağlanmasındaki rolü oldukça önemlidir (Hoxtell ve Nonhoff, 2019). Amerika'nın internetin oluşmaya başlarken uyguladığı bu neoliberal politika sermayenin interneti geliştirmesinde önemli rol oynamasını sağlarken aynı zamanda ABD'nin uluslararası sisteme sunduğu anlattısını yaygınlaştıracak yeni aracın oluşmasına yol açmıştır.

1.1.1. Yeni Bir Güç Mücadelesi Alanı olarak Siber Alan: ABD Söylemi

Doğası gereği küresel bir (bir ülkenin internete bağlı olması, diğer ülkelerle ortak bir ağı kullanması anlamına gelmektedir) teknoloji olan internet, dağıtılmış bilgisayarlar arasındaki ağ ile dijital içeriklere dayanmaktadır. Küresel alanda internetin gelişebilmesi ise güçlü bir altyapı sistemi (bilgisayar, yazılım, fiber optik kablolar vs.) kurulması ve yaygınlaştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Sermayenin bu ihtiyacı görmesi ve devlet tarafından teşvikler alması ile yeni birçok firma kurulmuş, inovasyon dalgaları oluşmuş, borsada yeni işlemlerde patlamalar yaşanmış ve yeni bir ekonomik alan hızlı bir şekilde küresel alanda yaygınlaşmaya başlamıştır. İnternetin getirdiği yeni ve hızlı ekonomik gelişme, ticaretin doğasının yeniden ele alınarak harekete geçirilmesini getirmiştir. Böylesi bir teknoloji ise nadiren ortaya çıkabilecek niteliktedir. Bu yeni ekonomik sistemin hızlı gelişiminde ABD'nin neoliberal politikalarının etkisini görmek mümkündür. Öncelikle ABD hükümeti ve ABD'deki üniversiteler internet ve altyapı teknolojilerinin ticarileşmesinde itici güç olarak öncü rol oynamıştır. ABD üniversite araştırmalarını aktif olarak finanse etmiş böylelikle inovasyon ve erken ticarileşmeler için üniversiteler aktif şekilde yeni ekonominin oluşmasına dahil edilmiştir. Aynı zamanda birçok yeni şirketin bu

alana girmeye teşvik edilmesi ve öncü ticari girişimleri finanse eden özel sektörün varlığının internetin hızla yayılmasındaki etkisi oldukça yüksektir. Yeni birçok firmanın üniversitelerden çıkması bu şekilde sağlanmıştır. IBM ve Apple'ın kişisel bilgisayarları geliştirme çabalarıyla beraber bilgisayar piyasası hızlı bir ivme yakalamıştır. Bu artan ilgi bilgisayar üretimini artırmış, maliyetleri düşürmüş ve daha çok insanın bilgisayar alabilmesinin önünü açmıştır.

ABD'de internet altyapısına yönelik yoğun ilginin öncülüğünde günümüzde milyarlarca kişi internete erişim sağlayabilmektedir. 2000'lerde 400 milyon olan internet kullanıcı sayısı 2019 yılında 4 milyardan fazla kullanıcı sayısına ulaşmıştır. %900'lük bu artış dünya genelinde benzeri görülmemiş ekonomik ve toplumsal etkiye sebep olmuştur. Yeni ekonomik sistem Ar-Ge ve inovasyon ile gelişmektedir(Internet Society 2019 Global Internet Report | Consolidation in the Internet Economy, t.y.). Sadece birkaç on yıl önce taşınamayan masaüstü bilgisayarlarla sağlanan internete erişim günümüzde dizüstü bilgisayarlarla ve mobil cihazlarla anlık olarak ulaşmak mümkündür. Bu gelişmeler internet aracılığı ile siber alana milyarlarca kişinin erişmesini sağlamıştır. 2021 itibariyle Dünya nüfusunun (7.83 Milyar) %67'si (5,2 Milyar) mobil cihaz kullanmakta, %690unun (4.66 Milyar) internete erişme imkânı bulunmaktadır (93digital, 2021). Dünya'nın en değerli markalar sıralaması bu gelişmeleri doğrular niteliktedir. Forbes sıralamasında göre 2022 yılında dünyanın en değerli markaları sırasıyla Apple, Google, Microsoft, Amazon ve Facebook'tur(The World's Most Valuable Brands, t.y.). Bu yeni etkileşimsel dijital alan yeni ekonomik sistemin oluşmasının yanında, siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

ABD internetin gelişmesiyle ilgili yaptığı çalışmalarda aynı zamanda Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) sektörünün desteklenmesinde öncü rol oynamış, fikri mülkiyet kanunlarının dünya genelinde uygulanabilmesi için öncü adımlar atmıştır (Hanna, 2018). Nihai olarak internet politikası ve ekonomisi alanında 1990'lar ve 2000'lerdeki gelişmeler neoliberal politikaların bir zaferi olarak kabul edilmekle birlikte internet ABD'nin küresel alanda demokratik sistem, liberalizm ve özgürlük anlatısı çatısı altında bir dış politika söylemi olarak kendine yer bulmuştur.

ABD'nin geniş düzenlemelerden kaçınarak sermaye eliyle internet ekonomisinin oluşmasına destek vermesinin dayanağı, devlet müdahalesinin mümkün olduğu kadar az olmasının topluma daha fazla fayda sağlayacağı düşüncesidir. Bu fikir ABD'nin uluslararası sisteme yönelik, devletin piyasadan çekilmesi ve piyasa güçlerinin yükselişi temelli

anlatısının bir parçasıdır. ABD anlatısının parçası olarak internet anlatısı; ağların açık olması, dijital bilgiye herkesçe erişebilirlik ve buna karşı müdahaleci düzenlemelere karşı çıkılmasını gerektirir (Mansell, 2012, s.18).

İnternete yönelik ABD anlatısına olumlu ve olumsuz yaklaşan çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmasında ABD'nin interneti dış politika söylemleri arasına dahil etmesi gerektiğini tavsiye eden Shirky, ABD'nin internet özgürlüğü ve sansür karşıtlığını bir devlet politikası olarak savunması gerektiğini de ifade etmektedir (Shirky, 2011). İnternetin dönüştürücü gücünün farkında olarak hem baskıcı hem de demokratik rejimlerde bulunan aktivistlerin ülke içinde değişimleri etkilemek için internet ve sosyal medyayı aktif olarak kullanacaklarını ifade etmektedir. Washington'un tüm değişimleri yönlendirme yeteneğinin sınırlı olduğunu ifade eden Shirky, bunun yerine ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve her yerde toplanma özgürlüğü gibi bir çerçevede teşvik edici genel bir yaklaşımın belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna karşın Morozov, Batı'nın özellikle ABD'nin Soğuk Savaş sonrası demokrasiyi teşvik etme isteği ve araçlarının azaldığını belirtirken, siber uzayın demokrasiyi teşvik etmek için önemli fırsatlar sunduğunu ifade etmektedir. Siber uzayın genişlemesinin, dış politikada demokrasilerin teşvik edilmesi anlatısı yayılması sebebiyle Batı ve ABD'nin istekli bir alan olduğunu belirten Morozov, teknolojinin özgürleştirici gücüne olan inanç ve buna eşlik eden sermayenin (start-uplar ve Silikon Vadisi) küresel özgürlük mücadelesine dahil edilmesi konusunda hareket ettiğini savunmaktadır (Morozov, 2012). Bu iki görüş, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un 21 Ocak 2010 tarihinde yaptığı "internet özgürlüğünün önemi" hakkındaki konuşma ile desteklenmektedir. 21 Ocak 2010 tarihinde yaptığı konuşmada Clinton, bilgi ağlarının gezegen için yeni sinir sistemi olduğunu ifade ederken bilgi ağları sayesinde Haiti veya farklı bir yerde gerçek zamanlı neler olabildiğini öğrenmenin mümkün olduğunu ve ihtiyaç duyulduğunda ABD'nin hızlı şekilde bu ülkelere yardım edilebileceğini vurgulamıştır. Clinton, aynı zamanda internet sayesinde bilgi özgürlüğünün önemini vurgularken internet sansürü uygulayan Çin, Tunus, Özbekistan ve Mısır gibi ülkelere dikkat çekmiş ve ABD'nin tüm insanlığın bilgi ve fikirlere eşit erişime sahip olduğu tek bir interneti savunmuştur (Remarks on Internet Freedom, t.y.). Clinton'un tek internet vurgusu önemlidir çünkü isteyen devletler kendi internet ağını dış dünyaya kapatarak oluşturma yeteneğine sahiptir ve ülke içi internet sistemine yönelik Rusya'nın çalışma yaptığı bilinmektedir (Rusya küresel internet ağıyla bağını kesmeye hazırlanıyor – DW – 14.02.2019, t.y.). İnternetin özgürlüğü vurgusu ABD'nin sıklıkla söylemlerine yansıttığı bir politika olagelmıştır.

Bu serbestliğin Amerikan şirketlerinin çıkarlarını maksimize etmeye hizmet etmeye yaradığına ve şirketlerin hızla büyüyerek, yasal boşluklardan kolaylıkla faydalanabilmesini sağladığına ilişkin eleştiriler öne sürülmektedir. GAFA (Google, Apple, Facebook, Amazon) (Sowell, 2020) olarak nitelendirilen şirketlerin hızlı ve agresif büyümeleri aynı zamanda eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Avrupa’da vergilendirme ve verilerin işlenmesi sebebiyle bu şirketlere daha az sempatiyle bakılmaktadır (Chibber, 2014). Benzer şekilde 2020 yılında Amerikan yargıçlar komitesindeki demokratların önderliğinde hazırlanan GAFA raporunda, Google, Apple, Facebook ve Amazon’un rekabetçi yaklaşımdan uzak davrandığı ve bu firmaların tekel oluşturduğuna yönelik rapor hazırlanmıştır ve raporda kapsamlı bir antitröst yasasının çıkartılması gerektiği vurgulanmıştır (Investigation of Competition in Digital Markets: Majority Staff Report And Recommendations, Subcommittee on Antitrust, Commercial and Administrative Law of the Committee on the Judiciary, Jerrold Nadler, Chairman, Committee on the Judiciary David N. Cicilline, Chairman, Subcommittee on Antitrust, Commercial and Administrative Law, 2020).

Bu eleştirilere karşı ABD yönetimi özgürlük ve demokrasi kavramlarının eş zamanlı kullanımından geri adım atmamaktadır. Biden yönetiminin “dijital otoriterlik” kavramsallaştırması (Opinion | Biden’s ambitious plan to push back against techno-autocracies - The Washington Post, t.y.), demokrasi ile yönetilmeyen ülkelere karşı otoriter rejim anlatısının siber alandaki karşılığı şeklindedir. ABD’nin dış politika söylemine dijital alanı eklemesinin örneklerinden biri ABD’nin Çin’in uluslararası sistemde yükselişine karşı dış politika söylemidir. Çin karşıtı anlatının dijital alanda kavramsallaştırılması “dijital otoriterlik”² kavramı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu kavram ile dijital teknolojilerin otoriter rejimler tarafından yerli ve yabancı nüfusun izlenmesi, manipülasyon politikalarının uygulanması olarak tanımlanırken bunun ön saflarında Rusya ve Çin gibi ülkelerin yer aldığı ifade edilmektedir. Bu kavram kapsamında özellikle Çin’in yerel sansür ve gözetleme için dijital araçları kullandığı ön plana çıkartılırken, Rusya’nın dijital alanda yaptığı dezenformasyon ile iç muhalefeti bastırmak ve başta Batı ve ABD olmak üzere demokratik ülkelerdeki demokratik süreçleri baltalaması bu konuda verilen örnekler arasındadır (Meserole, 2019).

---

² Kavram bazı kaynaklarda tekno otokrasi *techno-autocracies* olarak da kullanılmaktadır.

1.1.2. Karşı-Hegemonyacı Söylem: Rusya ve Çin'in Meydan Okumaları

Siber alanın internet ile genişlemesi, devletlerin dış politika aracı olarak bu alanı kullanmak istemelerinin yanı sıra ekonomik olarak tekellerin oluşması ve özellikle demokrasi ile yönetilmeyen devletlerin bu alanı vatandaşlarını gözetlemek için kullanılmasına da yol açmıştır. Böylelikle özgürlük, demokrasi ve bilgi güvenliği ve açık rekabet anlatısı her geçen gün karşıt uygulamalar ile zarar görmeye başlamıştır (Starr, 2019). Cohen ve Fontaine'e göre (2020), dijital çağın demokratik ülkelerde başlaması ve demokrasi ve özgürlükleri savunan Batı anlatısı aracılığıyla yayılmasına rağmen, otoriter rejimlerin kendi anlatılarını dijital alana entegre ettiği ve bu açıdan demokrasilere yetiştiği görülmektedir. Dünya liderlerinin sosyal medya kullanımları ile ilgili yapılan bir çalışmada, liderlerin sosyal medya kullanımları ile ilgili veri kümesi oluşturulmuştur. Nihai olarak demokratik liderlerin sosyal medyayı benimseme olasılığının daha yüksek olduğu, özellikle seçimlerde ve popüler olmadıkları zamanlarda popüler kalabilmek için sosyal medyayı benimseme ve kullanma hızının arttığı belirlenmiştir. Aynı zamanda liderlerin sosyal huzursuzlukların arttığı zamanlarda sosyal medyayı stratejik olarak daha hızlı benimsedikleri ve huzursuzlukla ilgili kendi anlatılarını hâkim kılarak huzursuzluğu şekillendirmek için sosyal medyayı kullandıklarını belirlemişlerdir. Demokratik liderlerin yanında otokratik liderler de özellikle popüler protestoların rejimleri devirmekle tehdit edebileceği otokrasilerde, kitle iletişim araçlarının kontrolünü stratejik olarak benimsemekte ve bu araçları stratejik olarak kullanmaktadır (Barberá ve Zeitzoff, 2018). Yani sosyal medya siyasal iletişimin en önemli araçlarından biri olarak liderlerin veya siyasi partilerin kendi anlatılarını toplumda hâkim kılmak, demokratik olmayan ülkeler için ise yine kendi anlatılarını kendi güçlerini korumak için kullanılmaktadır.

Demokratik olmayan ülkelere olan, NATO (North Atlantic Treaty Organization) ve Batı'nın hala en büyük tehdit olarak gördüğü Rusya ile özellikle ABD tarafından yükselen tehdit olarak tanımlanan Çin'in, dijital alanı ABD anlatısı dışında kullandığı ve kendi iç ve dış politika önceliklerine göre oluşturdukları anlatılarını entegre etme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Çin kendi kamuoyuna yönelik internet teknolojilerini daha yoğun kullanırken, Rusya iç ve dış kamuoyunda devlet söylemini hâkim kılmak için internet teknolojilerini daha yoğun kullanmaktadır. Rusya, bir yandan Google'a karşı Yandex, Facebook'a karşı V Kontakte gibi uygulamalarla yeni oluşan bilgi ekosisteminde devlete bağlı kanalları etkin olarak kullanırken aynı zamanda Batı kamuoyunun sıklıkla kullandığı

sosyal medya uygulamalarında kendi anlatısını yaygınlaştırmak ve demokrasi inanç ve söylem anlatısını zayıflatmak için çalışmalar yürütmektedir.

Rusya özellikle Rusça ve akraba dilleri konuşan ülkelerin daha sık kullandığı V Kontakte ile devlet söylemini hâkim kılmaya çalışmakta ve böylelikle aynı zamanda kamuoyunu gözetleyebilmektedir. İlk kurulduğunda tarafsız bir imaj sergileyen ve Facebook benzeri bir site olan V Kontakte, 2006 yılında Pavel Durov tarafından kurulmuş ve kısa süre içinde Rusça konuşan ülkeler arasında popüler hale gelmiştir. Kuruluşundan kısa süre sonra Putin'i eleştiren siyasi aktivist Alexei Navalny başta olmak üzere hükümet karşıtı protestocuların sıklıkla kullandığı alan haline gelmiş olan V Kontakte'ye yönelik baskılara Durov uzun süre direnememiş ve şirketi Kremlin ile bağlantılı Mail.ru'ya devrederek yurtdışına çıkmıştır (Cook, t.y.). Özellikle eski Sovyet coğrafyasında etkin şekilde kullanılan V Kontakte'nin kullanıcılarının 3'te 2'sinden fazlası 34 yaşın altındadır (VK, t.y.). Aktivist olarak anılan Durov, yaygın kullanılan mesajlaşma uygulaması olan Telegram uygulamasını geliştirmiştir.

Çin ise ABD'nin dijital anlatısının kendi ülkesine nüfus etmesine izin vermemektedir. Kendi ülkesinde interneti sıkı şekilde denetleyen Çin, ülkesindeki vatandaşların küresel ağlardan bilgi almalarını sıkı şekilde kontrol etmektedir. WhatsApp gibi anlık mesajlaşma uygulamalarının yanında Facebook, Instagram, Twitter, Pinterest ve Reddit gibi birçok sosyal medya ağı Çin'de yasaklanmıştır (French, 2021). Çin, bu uygulamaların alternatiflerini çıkartarak kendi vatandaşlarının kullanımına açmıştır. Çin'de en yaygın kullanılan Qzone yanında; Twitter benzeri bir uygulama olan Weibo, WhatsApp benzeri bir uygulama olan WeiXin ve MySpace benzeri bir uygulama olan Douban gibi birçok sosyal medya uygulaması bulunmaktadır (Savitz, 2012). Çinliler Qzone adlı uygulamaya yüklenen sanal paraları gerçek hayatta kullanabilmekte böylece sanal para üzerinden alışveriş yapabilmektedirler (Goh, 2009). Böylesi büyük bir veri ile yapay zeka destekli farklı algoritmalar kullanılarak kullanıcıların şahsi birçok özelliğini ortaya çıkarmak mümkündür. Çinli firmanın sahip olduğu TikTok dünya genelinde en çok kullanılan uygulamalardan biri olmasının yanında Batılı ülkelerin özellikle veri güvenliği sebebiyle şüphelerini ve endişelerini iletmediği bir uygulamadır (Hirsch vd., 2022; Pollina, 2022).

Çin'in siyasal sistemini dijital alana entegre edebilmek adına büyük veriyi benimsediği ve Çin'in büyük veriyi otoriter yönetimini güçlendirmek üzere kullanma eğilimi sergilediği ifade edilebilir (Zeng, 2016). Örneğin Çin'in ülkedeki vatandaşları dijital gözetim içinde tuttuğu bilinmektedir. Vatandaşlarının her türlü verisini kayıt altına alan Pekin

Yönetimi, yüz tanıma sistemlerinden ses tanıma sistemlerine bir kişinin kimliği, faaliyetleri ve sosyal bağlantıları ile ilgili devletin sahip olabileceği bilgileri en üst noktaya çıkarabilmek için her türlü teknolojiyi geliştirmektedir (Qian vd., 2022). Bu teknolojilerin geliştirilebilmesi için ABD'nin daha az varlık gösterdiği ülkelerde faaliyet gösterilmektedir. Örneğin Çin'in yapay zeka şirketi CloudWalk, Zimbabwe'de ulusal yüz tanıma sistemi inşa edilmesine yardım etmektedir. Böylelikle Zimbabwe yönetimine politik kontrolü sağlaması için önemli bir araç sunarken (Cohen ve Fontaine, 2020) kendi ülkesinde kullandığı teknolojiyi ileri seviyelere geliştirebilmektedir.

Günümüzde en büyük dijital rekabet alanlarından biri 5G, yani 5. nesil kablosuz işlemler teknolojisidir. Çin, dünya genelinde 5G yatırımları ile ABD'nin dijital hegemonyasına karşı büyük bir rekabet avantajı elde etmiştir. 5G temel olarak daha hızlı veri aktarımı ve daha fazla cihazın (nesnelerin interneti) daha verimli ve güvenli şekilde internete bağlı olmasını sağlamaktadır (Kaya, 2019). Çin Huawei ile 5G teknolojisinde ABD'nin oldukça önünde yer almaktadır. Her ne kadar Huawei, Çin hükümetiyle ilişkisi olmayan özel bir şirket olduğunu iddia etse de (What-Is-Huaweis-Relationship-with-the-Chinese-Government, t.y.), ABD istihbarat servisleri, Avustralya ve birçok ülke, Huawei'nin Çin istihbarat hukukuna göre Çin ile bilgileri paylaşabileceğini iddia etmektedir. Ayrıca Huawei'nin 5G altyapısının Çin hükümetinin kullanımı için arka kapı bırakmış olabileceğinden endişe edilmektedir (Maizland ve Chatzky, 2020). Özellikle Dünya politikasında söz sahibi olmak isteyen devletlerin elde edilen veri akışını izleyerek siber espionaj faaliyetleri sergilemesi mümkündür.

Çin'in 5G teknolojisini kullanmak isteyen Avrupa ülkelerine açılmasını ABD, alt yapılarına yönelik güvenlik tehdidi olarak görmektedir. ABD, Çin'in Huawei aracılığıyla espionaj faaliyetlerini artıracığını iddia ederek liberal demokratik sistemlerin Çin'in otokratik etkisine karşı savunulması gerektiğini belirtmektedir (Tekir, 2020). ABD'nin Huawei'e yaptırım uygulamasının ardından ABD Avrupa'dan bu konuda destek beklemiştir. Ancak Avrupa, ABD'ye beklediği desteği vermemiştir (Avrupa Huawei'ye yaptırım fikrine karşı – DW – 16.05.2019, t.y.). Bu durum Avrupa ülkelerinin 5G ve dijital alanda ABD'yi koşulsuz-şartsız desteklemediğini göstermektedir.

Son olarak internetin mevcut dijital alan rekabetinin ötesinde bir yapı olduğunu ve herhangi bir devlete, kişiye veya bir kuruma ait olmadığını, bireylerin dijital alan içinde kendi özgürlük alanlarını oluşturabileceklerini ve bunu yaygınlaştırabileceklerini vurgulamak önemlidir. Örneğin Durov, V Kontakte'yi devretmesinin ve Rusya'dan

ayrılmasının ardından mesajlaşma uygulaması Telegram'ı kurmuştur. Durov, bu fikrin Rusya hükümetiyle anlaşmazlığı sırasında evinin önünde bulunan timi görmesinin ardından abisini aradığı sırada oluştuğunu söylemektedir. Abisiyle konuşurken güvenli iletişim imkânı olmadığını gören Durov, Telegram fikrini geliştirmiştir (Rusya'nın Mark Zuckerberg'i: Pavel Durov'un Telegram'ı kurma hikayesi, 2020). Fikrin güvenli iletişim kurma ihtiyacı üzerinde şekillenmesi sebebiyle Telegram'a şifreli mesajlaşma kısmı koyan Durov bu sebeple diğer devletler tarafından eleştirilmiştir. Şifreli mesajlaşmayı başta İŞİD (Irak Şam İslam Devleti) olmak üzere terör örgütlerinin yoğun olarak kullandığı iddia edilmektedir (Hern, 2018; O'Brien, 2015). Durov'un Telegram'ı kurması, sadece hegemon devlete karşı politika izlenebileceğini göstermemekte aynı zamanda uluslararası sistemde herhangi bir devlete bağlı olmaksızın internetin farklı yaklaşımlara açık olan doğasını da göstermektedir. Kişiler veya aktivist gruplar devletin desteğini almaksızın internet üzerinde farklı uygulamalar kurabilmekte ve böylelikle önemli gelirler elde edebilmektedir³ (#123 Pavel Durov on the 2022 Billionaires -, t.y.).

Ayrıca bazı uygulamalar, sistemde herhangi bir devlete veya sermayeye bağlı olmaksızın sivil toplum kuruluşu gibi oluşumlar kurmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Örneğin Signal uygulaması açık kaynak yazılımı kullanmaktadır (Signal Messenger, t.y.). Açık kaynak yazılım ürünlerinde kod yazarları bu kaynaklar üzerinde kodun görüntülenebilmesine ve yazılımda değişiklik yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durumda kod yazabilen birçok gönüllü, ücretsiz olarak yazılımı geliştirebilmekte, dağıtabilmekte ve böylece o uygulamayı geliştirebilmektedir (Lakhani ve Hippel, 2004). Açık kaynak yazılımları; sermayenin sınırlarını genişletmesine karşı bir direnç oluştururken, canlı bilgi alışverişi sağlayarak yenilikçi fikirlerin uygulamaya aktarılmasına olanak sağlamakta böylelikle bu yazılımlar pazarda sermaye ile rekabet halinde olabilme potansiyeli taşımaktadırlar (Gençer, 1989). Ancak devletlerin anlatıları karşısında bu girişimlerin çok büyük başarılar elde ettiğini söylemek doğru değildir. Bu girişimler internetin farklı bir doğasının olduğunu ve farklı bağlamlarda kullanılabildiğini göstermektedir.

---

³ 2022 itibarıyla Durov'un serveti 15.1 Milyar Dolardır.

1.2. Uluslararası İlişkilerde Sosyal Medya Platformlarının Rolü

İnternet ve internet altyapı sistemlerinin gelişmesi yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Siber alanın genişlemesinde internet, bireyin siber alana internet aracılığıyla daha yoğun dahil olmasında ise sosyal medya platformları önemli katkılar sağlamıştır. Platformlar kullanıcılar arasındaki etkileşimlerin niteliğini ve yöntemini organize etmek için tasarlanmış programlanabilir mimarilerdir. Platformlar basit şekilde sohbet etme, paylaşımlarda bulunma, yorumlar yapma gibi insanların eylemlerini ifade edebildiği teknolojik araç olmanın ötesinde, sağladıkları çevrimiçi etkinlikler ve uyguladıkları stratejilerle toplumun yaşam şekillerini ve toplumun nasıl organize edileceğini şekillendiren dönüştürücü etkiyi içinde gizlemektedir. Platformlar verilerle beslenmekte ve algoritmalar ile arayüzler tarafından otomatikleştirilmektedir. Platformlara erişmek isteyenler kullandıkları cihazlar aracılığıyla otomatik olarak verileri elde etme yeteneğine sahip, yazılım ve uygulamalarla donatılmış hizmete erişirler (Van Dijck vd., 2018, s.7-9) ve çoğunlukla verilerini rızası olarak paylaşırlar. Uygulamaların indirme koşullarını kabul eden kullanıcılar birçok verisini bilgisi dahilinde ya da bilgisi haricinde platformun otomatik sistemine sunar. Birbirlerini tanımayan dahil çok sayıda insanın etkileşim içinde olduğu platformların birçoğu internetin çıkışındaki doğasından ilham olarak özgür ve erişilebilir ortamlar olarak tasarlanmıştır (Gillespie, 2018, s.5). Bu sebeptendir ki Rusya ve Çin gibi ülkeler kendi platformlarını kurma ihtiyacı hissetmiştir.

Platformlar, özellikle sosyal medya platformları, iş, ekonomi ve genel olarak toplumu kökünden değiştirebilecek tasarım ve işleyişe sahiptir. Bu ağlar teknolojik yeniliklerin yönlendirdiği yeni bir ekonomiyi de temsil etmektedir. Platformlar sayesinde 20. yüzyılda yaratılan arz ekonomisine dayalı tekellere karşı talep ekonomisi hız kazanmıştır. Talep ekonomisi ise sosyal ağlar teknolojik gelişmelerden yararlanarak ilerlemektedir. Bu ekonomi talep toplama, uygulama geliştirme ve daha büyük ağları kullanıcı için daha değerli kılan fenomenlerce yönlendirilmektedir. Microsoft, Apple ve Facebook gibi platformların işleyiş modellerini örnek üzerinden ele alırsak; bir satış elemanının dünyada bir telefon satmasının değeri sıfırdır çünkü o telefonla kimse aranmaz. Ancak satılan telefon sayısı arttıkça kullanıcı sayısı artar ve altyapı ihtiyacıyla birlikte devasa bir büyüme ortaya çıkar. Platformların kullanıcılarının karakteristik büyüme modeli de bu şekildedir (Parker vd., 2016, s.11-19). Genel olarak internetin büyüme modeli de benzer şekildedir. İnternet ağının bir ülkeye ulaşması o ülkeye yönelik altyapı yatırımı gerektirir. Toplumun internete erişmesi

için internete erişimi olan cihazlar gerekir, bu cihazları satın alanlar internet trafiğini artırır. İnternet trafiğinden para kazanan şirketler dahil bu ağda tüm şirketler daha fazla oranda kar elde eder.

Castell, ağ toplumunu sosyal yapısı mikro elektronik tabanlı bilgi ve iletişim teknolojilerinden güç alan ağlardan oluşan bir toplum olarak görmektedir (Castells, 2004, s.3). Castell'in toplumsal yapıyı, kültür tarafından kodlanmış anlamlı iletişimde ifade edilen üretim, tüketim, yeniden üretim, denetim ve güç ilişkilerindeki insanların örgütsel düzenlemelerini anladığını ifade etmektedir. Sosyal medya zengin fakir, doğu batı özellikleri fark etmeksizin tüm kullanıcıların eşit olarak kullanabildiği platform imkanı sağlamaktadır. Geleneksel medya aracılığıyla bilgiler belirli filtrelerden geçerken sosyal medya insanlar arasında bilgi edinimindeki hiyerarşiyi kırmıştır. Bilgi ve kullanıcılar arasındaki ilişkinin hiyerarşik olmaması tüm örgütlenme modellerini değiştirmiştir. Devletler, siyasi partiler ve şirketler gibi aktörler tabanda yer alanların görüşlerini takip etmek ve çıkarları doğrultusunda şekillendirmek zorundadır. Bu yeni örgütlenme modeli aktivizmi de şekillendirmiştir. Sosyal medya aktivizmi Twitter ve Facebook gibi hiyerarşinin tam tersini işletebilen platformlarda görülebilmektedir (Gladwell, 2010). Tabandan örgütlenen yeni ağ modelinde sosyal medya neredeyse tüm dünyadaki siyasi hareketler için koordinasyon aracı haline gelmiştir. Hem baskıcı rejimlerdeki aktivistler hem de demokratik rejimlerdeki aktivistler ülkelerinde rejimi etkilemek için internete bağlı tüm araçları kullanmaktadır (Shirky, 2011). Yani internetin sağladığı ağ toplumu özellikle platformların etkisiyle tabandan dönüşümün yolunu açacak yeni aktivizm modellerini de oluşturmuştur. Bu sebeple aktörlerin ya tabanın istediklerini yapmaları ya da tabanı istekleri doğrultusunda değişiklik yapmaları gerekli hale gelmektedir. Özellikle siyasi alanda tabanı oluşturan kitle uygulanan politikalara ikna edilmelidir.

Bu zeminin uluslararası ilişkiler açısından önemi Arap ayaklanmaları sırasında daha iyi anlaşılmıştır. İnternet ve sosyal medyanın uluslararası ilişkiler gündeminde daha sık yer alması genel olarak otoriter ülkelerde meydana gelen halk ayaklanmaları ile ilgilidir. Çünkü tabandan başlayan hareketlenmenin tavanı değiştirebildiği yani sistemsel dönüşüme neden olabildiği bu ayaklanmalar sırasında görülmüştür. 2009 yılında Moldova'da hükümet karşıtı gösterilerde Twitter'ın önemli rol oynaması, 2009-2010 yıllarında İran seçimleri sebebiyle meydana gelen protestolar, 2010-2011 yıllarında Tunus ve 2011 yılında Mısır devriminin yanı sıra 2011 yılında zamanda Wall Street'i İşgal Et hareketi ile sosyal medya üzerine uluslararası ilişkiler disiplininin çalışmaları hızla artmıştır(Tremayne, 2014). Tabandaki

farklılıklar diğer devletler tarafından çeşitli şekillerde derinleştirilmektedir. Örneğin medya kuruluşlarının ve internetin yayın şekilde hükümetin kontrolünde olduğu Orta Doğu'daki otoriter rejimlerde teknolojinin potansiyeli giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bahreyn'de sosyal medya birçoğu böl-yönet stratejilerini güçlendirmek için mezhepçi ve kutuplaştırıcı söylemler kullanan trollerle doludur (Jones, 2019). Demokratik devletlerde ise uygulanan politikalarda mümkünse tabanın rızasının oluşturulması mümkün değilse tabandan büyük bir itirazın gelmemesi önemlidir. Bu sebeple tabanı etkileyecek ve rıza oluşturacak anlatılar devletler ve devlet dışı aktörler tarafından önemsenmektedir. Sosyal medyanın oluşturduğu bilgi ekosisteminde bilgi savaşlarının temel sebebi, her aktörün tabanın mümkünse rızasını maksimuma çıkarma mümkün değilse de itirazları en aza indirmektir. Bu sebeple internet erişimi olan herkesin ücretsiz kullanım hakkına sahip olduğu sosyal medya, platformları başta devletler olmak üzere aktörlerin anlatılarının tabanı etkilemek üzere çarpıştığı yeni bir alan olma özelliğine sahiptir.

Bu alandan terör örgütleri de faydalanabilmektedir. Terör örgütleri ve isyancı gruplar 2000'lerden itibaren internetin sağladığı fırsatları görmüş ve bu alanda strateji geliştirmeye başlamışlardır. Bilgi teknolojilerinin vatandaşların memnuniyetsizliklerini dayanışma içinde ifade edebilecekleri şekilde bir alan oluşturması ile popüler gösteriler ve tabandan örgütlenme konusundaki farklı yaklaşımlar terör örgütlerinin gündemine bilgi teknolojilerini getirmiştir. Böylelikle terör örgütleri yerel desteğe ihtiyaç duymaksızın hareket edebilme yeteneği geliştirmiştir (Walter, 2017). Bu destek farklı şekillerde sağlanabilmektedir. Öncelikle sosyal medyanın sağladığı algoritmalarla terör örgütleri etkilemek istediği hedef kitleye özel strateji geliştirebilmektedir. Kişilerin önceki davranışları analiz edilerek ilgi alanları belirlenebilmekte, böylelikle kurulan etkileşimlere göre aktörler kişilere özel içerikler üretebilmektedir. IŞİD gibi terör örgütlerinin sosyal medyayı aktif kullanma sebeplerinden biri budur (Zeitsoff, 2017). Aynı zamanda terör örgütleri ve isyancı gruplar, terör örgütüne katılımın sağlanması, mesajların yayılması, beyin yıkama faaliyetleri, şiddet eylemlerinin meşrulaştıracak anlatıların yayılması ve fon sağlanması gibi birçok amacı yerine getirmek için bu alanı aktif olarak kullanmaktadır (Weimann, 2019). Bu şekilde sosyal medya isyancı gruplara ve terör örgütlerine normalde mesajlarını yayma imkanına sahip olamayacakları kitleye erişme imkânı tanımaktadır. Bu kitle sadece sıradan vatandaşlar da olmayabilir çünkü sosyal medyanın kamusal alanı sadece bireyler tarafından kullanılmamaktadır. İsyancı gruplar ve terör örgütleri sosyal medya ve internet aracılığıyla aynı zamanda düzenli diplomatik kanallara başvuramamaları sebebiyle yabancı elitler,

uluslararası kuruluşlar, sivil toplum grupları ve yabancı halklarla iletişim kurabilmektedir çünkü yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması devletlerin bilgi akışını kontrol etme yeteneğini azaltmış böylelikle diğer grupların iletişim yeteneklerini artırmıştır (Bos ve Melissen, 2019). Bu etkileşimsel ortamda devletlerin terör örgütlerine yönelik yeni stratejiler geliştirme gereği artmış, devletler yeni kamusal alanda daha görünür olmak ve terör örgütü anlatısının yayılmasını engellemek için farklı stratejiler araştırmaya başlamıştır.

1.3. Tezin Problematığı: Dış Politikanın Yeni Bir Aracı Olarak Dezenformasyon

Sosyal medya platformları internete erişimi olan herkesin ücretsiz kullanabilmesi sebebiyle toplumun büyük çoğunluğunun bilgi edinmek ve bilgi paylaşmak için kullandığı siber alanlardır. Sosyal medyanın bilgi ekosistemine her türlü bilgi filtresiz şekilde girebilmektedir. Sosyal medya aracılığıyla tabandan gelen olumsuz tepkiler devletleri önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple devletler ve devlet dışı aktörler için sosyal medyada oluşan bilgi ortamını kontrol etmek veya yönlendirmek için stratejiler geliştirmeye başlamışlardır.

Devlet içinde dönüştürücü gücü oluşturabilen sosyal medya bilgi ortamına devlet dışı aktörler de farklı şekillerde dahil olabilmektedir. Resmi kanallardan olan dijital diplomasi kullanılarak bir devlet kamu diplomasının aracı olarak diğer devlet vatandaşlarını kendi anlatısı ile etkilemeye çalışırken, troll orduları veya özel şirketler gibi resmi olmayan yollardan farklı yöntemler kullanılarak diğer devletin sosyal medya bilgi ortamına müdahale edilebilmektedir. Bunun yanında devletler yarı resmi medya kanalları aracılığıyla da yine resmi yollardan diğer devletin bilgi ortamını etkilemeye çalışmaktadır.

Demokratik devletlerde kamunun görüşleri önemlidir. Devletler veya hükümetler kamunun olumsuz görüşüne rağmen kararları bir dereceye kadar alabilirler. Özellikle siyasi partiler için kamunun görüşleri seçim sistemi sebebiyle devlet sistemindeki kararlardan daha önemlidir. Kamunun şiddetli tepkisini alacak kararlar sosyal medya aracılığıyla hızla tepkiye dönüşebilmektedir, bu sebeple devletler kamunun rızasını sağlamalı veya kamunun şiddetli tepki vermeyeceği şekilde kararlar almalıdır. Bu nokta sosyal medya bilgi ekosistemine rahatlıkla dahil olabilen diğer devletler veya devlet dışı aktörler devletlerin alacağı kararları kamu aracılığı ile etkilemeye çalışmaktadır. Demokratik devletler de seçim süreçleri

kamuoyunun bilgi ekosisteminden beslenerek oy verme davranışını şekillendirilebileceği için özellikle seçim dönemlerinde dezenformasyona maruz kalma hızı artmaktadır.

Rusya'nın ABD'nin seçim süreçlerine müdahale ederek seçmen davranışlarını etkilediğine yönelik önemli iddialar bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde dezenformasyon çalışmalarının miladı olarak kabul edilen ABD'nin 2016 yılında başkanlık seçimine yönelik Rusya'nın dezenformasyon çalışmaları bu sebeple önemlidir. Kandırmak veya gerçek olmayan bir durumu var gibi göstermek amacıyla bilginin kullanılması amacını ifade eden dezenformasyon sosyal medyada devletler tarafından kullanılmaktadır. Sosyal medyada dezenformasyon olarak görülen haberi gerçek olarak kabul eden kişilerin paylaşımı veya etkileşimi ile oluşan mezenformasyon, bilgi ekosisteminde dezenformatif haberin daha yoğun ve etkili şekilde yer almasına neden olmaktadır.

Literatürde bilgi düzensizliği çatısı altında mezenformasyon ve malenformasyon ile birlikte kullanılan dezenformasyon, sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğunu oluşturan halkın filtresiz gelen bilgilere maruz kalması sebebiyle yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, dezenformasyonun aktörlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araç olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmada söz konusu iddia, Rusya'nın Türkiye'ye S-400 satış sürecinde Sputnik Türkiye sayfasının Twitter söylemleri incelenerek açıklanmaktadır.

Son dönemde konunun önemi ulusal politikalara da yansımıştır ve Türkiye'nin dezenformasyona sıklıkla maruz kalan ülkeler arasında olduğu ifade edilebilir. 2016 yılında gerçekleşen darbe girişiminin ardından Türkiye'nin NATO üyelerinden istediği oranda karşılık bulamaması, Rusya'dan stratejik silah sistemi olan S-400'ü alması ve ardından gelen ABD yaptırımları süreç içinde Türkiye'nin sosyal medya aracılığıyla bilgi ekosisteminin etkilenip etkilenmediği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Rusya'nın resmi kanalı olan Sputnik Türkiye aracılığı ile sosyal medyada S-400 alım sürecinde bilgi ekosistemine müdahale edilip kendi anlatısını hâkim kılmaya çalışıp çalışmadığı çalışmanın temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır.

1.4. Tezin Teori ve Metodolojisi

Sosyal medya platformlarının iş modellemesinde veri, günlük kullanımda doğrudan veya dolaylı olarak kullanıcıların uygulama ve etkileşimleri ile oluşmaktadır (Bruns ve Burgess, 2016, s.17-19). Verilerin elde edilmesi ve işlenmesi konusunda Türkçe uluslararası ilişkiler literatüründe ilk çalışmalardan kabul edilen “Sosyal Medya ve Türk Dış Politikası: Kobani Tweetleri Üzerinden Türk Dış Politikası Algısı” çalışması örnek niteliğindedir. Çalışmada Kobani konusunda Twitter’da oluşan algı ve tutumların ideolojik aidiyetleri üzerinden araştırılmıştır. Veriler Twitter API üzerinden “kobani_, hatay ve pkk” kelimeleri kullanılarak çekilmiş ve konuyla ilgili olmayan tweetler elenerek diğer veriler işlenmiştir (Hatipoğlu vd., 2016). 2016 yılında yayınlanan çalışmanın ardından akademik literatürde benzer metotlarla çalışmalar yapılmıştır (Kabakuş ve Şimşek, 2019).

Türkçe literatürde Twitter’dan elde edilen verilerinin analizlerde kullanımına ve Rusya’nın Türkiye’nin bilgi ekosistemini etkilemeye yönelik faaliyetlerine en önemli kaynaklardan biri Akın Ünver tarafından hazırlanan “*Türkiye’deki Rus Dijital Medya ve Bilgi Ekosistemi*” çalışmasıdır. 2019 yılında yapılan çalışmada veriler Twitter API üzerinden çekilmiştir. Veriler 2015 yılından itibaren ‘Rus_’, ‘Putin_’ ve ‘Moskova_’ n-gramları⁴ geçen tüm tweetlerin ve metaverilerin canlı olarak alan bir yazılım aracılığı ile elde edilmiştir. Rusya’nın Türkiye’deki bilgi ekosistemini anlamak için kaynak niteliğindeki çalışmada Rusya’nın genel olarak gerçekleştirdiği bilgi ekosistemi faaliyetleri ve dezenformasyon faaliyetleri ortaya koyulmuştur (Ünver, 2019). Bu çalışmada ise Sputnik’in Twitter’da bilgi ekosistemini değiştirmek için hangi yöntemleri kullandığı ve dezenformasyonu ne şekilde gerçekleştirdiği tüm haberlerin incelenmesi ile ortaya çıkarılmıştır.

Araştırma sorusunun cevaplanabilmesi için 15 Temmuz 2016 tarihi ile S-400’lerin Ankara’ya teslim edildiği tarih olan 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında Sputnik Türkiye (@sputnik_TR) tarafından Twitter’dan paylaşılan haberler incelenecektir. Araştırma üç aşamada gerçekleştirilecektir:

- 1) Veri Toplama Aşaması: 5 anahtar kelime (NATO, S-300, S-400, Patriot, Hava Savunma Sistemi) ile haberler içerikleri Twitter API aracılığıyla toplanacaktır.
- 2) Dezenformasyonun Tespiti: Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı International Fact-Checking Network (IFCN)’e akredite olan doğrulama kuruluşlarınca da

---

⁴ N adet elemandan oluşan ardışık diziler.

benimsenen, First Draft'ın ⁵ kabul ettiği ve çerçevesini Wardle'ın çizdiği yöntemden de faydalanılarak dezenformasyon tespiti gerçekleştirilecektir. Bu yöntem yoğunlukla Twitter'da dolaşan bilgileri doğrulamak için kullanılmaktadır. Çalışmada uluslararası resmi medya kuruluşunun haberlerinin incelenecek olmasından dolayı yöntemde yer alan maddelere ekleme ve çıkarmalar yapılacaktır

- 3) Eleştirel Söylem Analizi: Teun van Dijk'ın *Eleştirel Söylem Analizi* yönetimiyle dezenformasyon tespit edilen metinler analiz edilerek, Rusya'nın dezenformasyon uygulayarak hangi güç ilişkilerini dönüştürmeyi amaçladığı yorumlanmaktadır.

Çalışma kapsamında dezenformasyonun tespitinin ardından bunu hangi ideolojik motivasyon ile gerçekleştirildiğini anlamak üzere van Dijk'n Eleştirel Söylem Analizi kullanılacaktır.

1.5. Tezin Özgün Değeri

Dezenformasyon çalışmaları gerek kavramsal gerekse yöntemsel olarak yeni gelişmektedir. 2022 yılı Aralık ayı YÖK tez verilerine göre bu konuda yapılmış doktora tezi bulunmamaktadır. Yapılmış olan 12 yüksek lisans tezinin 1 tanesi hukuk, 1 tanesi antropoloji ile ilgili iken 10 tane çalışma iletişim bilimleri (gazetecilik, halkla ilişkiler, radyo ve televizyon, vb) ile ilgilidir. Çalışmalar incelendiğinde oldukça sınırlı sayıda haberin işlendiği görülmektedir. Bu açıdan çalışma Türk literatüründe yapılmış ilk doktora tezi olmasının yanında uluslararası ilişkiler alanında yapılmış ilk tez olma özelliğindedir.

Çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliklerden biri, devlet destekli medya kanalı tarafından yaklaşık 3 yıl boyunca atılmış olan tweetlerin incelenmesidir. Bu inceleme geniş bir örneklem (2.800) vermesinin yanında paylaşılan haberlerin sistematik olarak incelenmesini içermesi bağlamında önem arz etmektedir. Haberlerin sadece dezenformasyon içerip içermediği incelenmemiş bilgi düzensizliğinin 3 yöntemi (dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon) ayrı ayrı analiz edilmiştir. Böylece kanal tarafından kullanılan malenformasyon ve mezenformasyon yöntemleri de ortaya konulabilmiştir. Dezenformasyon tespit çalışmaları literatürde yeni gelişen bir alan olarak

---

⁵ Üniversiteler, platformlar ve Sivil Toplum Kuruluşları ile oluşturulan ortak ağ.

bir dezenformasyonun hangi yöntemlerle tespit edilebileceğine yönelik araştırmalar devam etmektedir. Çalışmada dezenformasyonun farklı şekillerde yapılabilmesi ve belirli çerçeveye oturtulmasının zorluğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte çerçevesi alınan dezenformasyon yöntemine 2 yeni yöntem eklenerek dezenformasyon tespit çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Son olarak literatürde devam eden malenformasyon (doğru bilginin bilgi düzensizliği oluşturmak amacıyla kullanılması) çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Malenformasyonun literatürde sıklıkla verilen örneği olan 2016 ABD Başkanlık seçimlerinde Hillary Clinton'un mail hesaplarının ifşa edilmesi olayına farklı bir bakış açısı getirilerek tek taraflı doğru bilginin zaman zaman dezenformasyon içerecek şekilde yayınlanması ile de bilgi ekosisteminde bozukluk meydana getirildiği iddia edilmiş, bu çerçevede Sputnik Türkiye'nin malenformasyon yöntemi olarak haberlerinde Rus anlatısını ön plana koyarak bilgi düzensizliği meydana getirdiği tespit edilmiştir. Bu tespitlerin ardından dezenformasyon içeren haberler söylem analizine tabii tutularak dış politikada güç ilişkilerini etkileme potansiyeli açığa çıkarılacaktır. Böylelikle kavramın Dış Politika Analizi literatürü için etki alanı ve kapsamı yeniden tanımlanmış olacaktır ki bu durumun literatüre bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1.6. Tezin Kapsamı

Bu bağlamda tez altı bölümle organize edilmiştir. Birinci bölüm giriş bölümü olup, siber uzayın büyük parçasını oluşturan internetin tarihi anlatılmaktadır. Küreselleşmenin itici gücü olan ve tek ağda tüm kullanıcıları buluşturan interneti, ülkeler farklı iç ve dış politika önceliklerine göre değerlendirmektedir. Bu kapsamda ABD, Rusya ve Çin'in internet anlatısı ve internet politikalarının genel çerçevesi çizilmiştir. Ardından insanların anlık olarak etkileşimde bulunduğu sosyal medya ve sosyal medyanın dönüştürücü gücü, devletler ve terör örgütlerinin bu alanı ne şekilde kullandıkları örneklendirilerek anlatılmıştır. Birinci bölümde son olarak tezin problemi, teorisi ve metodolojisine yer verilmiştir.

İkinci bölüm teori ve dış politika analizi tartışmalarının yapıldığı bölümdür. İkinci bölümde uluslararası ilişkilerde teorik tartışmalara yer verilerek siber alanın bu tartışmalardaki konumu açıklanmıştır. Ardından dış politika analizine yer verilerek, dış politika analizi ile siber alanın kullanımı arasındaki bağlantı kurulmuştur. Bu kapsamda devletlerin dış politika amaçlarına ulaşmak için hibrit yönteminde bir parçası olarak siber alanı bir müdahale alanı olarak benimsediği iddia edilmiştir. Devletlerin siber alanı

kullanmak için yeni yöntemler geliştirmeye çalıştığı ifade edilerek bilgi operasyonlarının parçası olarak dezenformasyonu kullandıkları vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde ise dezenformasyon kavramı açıklanarak dezenformasyonun amacı, kimler tarafından ne şekilde kullanıldığı açıklanmaktadır. Dezenformasyonun toplum üzerinde uygulanan bilgi operasyonu aracı olduğu vurgulanarak, sosyal medyanın dezenformasyonu yaygınlaştırmak için neden önemli bir alan olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında sosyal medyada bilgi akışlarının ne şekilde yönlendirilebildiği gösterilerek, dezenformasyon sürecinde bilgi akışının ne şekilde gerçekleştiği açıklanmaktadır. Dezenformasyonu tespit etmenin çeşitli yöntemleri yine üçüncü bölümde örneklerle belirtilmiş ardından farklı eleştirel söylem analizi yaklaşımları ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde Rusya'nın bilgi ekosistemini ne şekilde kullandığı tarihsel bir perspektiften ele alınmıştır. Öncelikle SSCB döneminde aktif önlem olarak adlandırılan müdahale biçiminin yöntemi olarak dezenformasyonun ne şekilde kullanıldığı açıklanmıştır. Ardından Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Rusya'nın değişen politikalarına yer verilmiş, günümüzde uyguladığı politikanın temelleri dış politika ve güvenlik doktrinleri incelenerek ortaya konulmuştur. Ardından Rusya'nın gri alanı kullanarak taktik seviyede uyguladığı hibrit savaş stratejisi içinde dezenformasyonu ne şekilde kullandığı ABD Başkanlık Seçimleri örneği ile açıklanmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde Twitter'da veri analizlerinin nasıl gerçekleştirilebildiği açıklanmış, ardından bilgi düzensizliği ortaya çıkarmak için kullanılan doğruluk platformları açıklanmıştır. Sputnik Türkiye'nin Twitter'da dezenformasyon yapıp yapmadığına yönelik tespitin hangi çerçevede inceleneceği de beşinci bölümde yer almaktadır. Bu kapsamda Wardle tarafından ortaya konulan ve AB (Avrupa Birliği) ve UNESCO gibi kuruluşlarca da benimsenen yöntem açıklanarak bu yöntemde kullanılan ve kullanılmayan öğeler, analizden verilen örneklerle açıklanmıştır. Yeni yöntemlerin eklendiği analizlerin sonuçları bilgi düzensizliği çerçevesinde ortaya konulmuştur. Böylece Rusya'nın sadece dezenformasyon yapıp yapmadığı değil, aynı zamanda bilgi düzensizliği yöntemini ne şekilde uyguladığı da ortaya konulmuştur. Verilerin Exel formatında olmasından ötürü sadece verilerin sonuçlarına yer verilmiştir.

Son olarak eleştirel söylem analizi üzerinden güç ilişkileri çerçevesinde dezenformasyonun Türkiye'ye karşı ne şekilde kullanıldığı ortaya konuşmuştur. Teun van Dijk'ın yönteminin kullanıldığı çalışmada Dijk'ın medya söylemlerinin analizlerine odaklanması analizlere yer verilmesinin sebeplerinden biridir.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE DİJİTAL MÜDAHALE KAVRAMI

Bu bölümde ilk olarak devletlerin dış politika amaçları ve dış politika amaçlarına ulaşmak için kullandığı yöntemlere yer verilmiştir. Devletlerin dış politika amaçlarına ulaşmak için kullandıkları siyasal, ekonomik, askeri etki araçlarının yanı sıra karma etki aracı olarak hibrit savaş ve müdahale kavramlarına değinilmiştir. Ardından devletlerin amaçlarına ulaşmak için kullandığı alanlardan biri olarak siber alana yer verilmiş ve devletlerin siber müdahale kavramı çerçevesinde kullandığı yöntemler vurgulanmıştır. Ardından uluslararası ilişkiler teorilerine yer verilerek, çalışmada kullanılan eleştirel söylem analizinin neden tercih edildiğine yönelik tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

2.1. Uluslararası İlişkilerde Dış Politika Analizi

Dış Politika Analizi (DPA) uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarından bağımsızlaşan bir alan olarak devletlerin dış politika kararlarını, karar alma süreçlerini ve süreçlerin sonuçlarını inceleyen bir alt disiplin olarak tanımlanmaktadır (Sula, 2021, s.19). Bu kapsamda DPA çok aktörlü bir dünya tasavvur etmektedir, yani DPA aktör odaklı araştırma sorunsalına odaklanmaktadır. Aktör çeşitliliğine bağlı olarak analiz birimleri bireyden sisteme kadar geniş ölçekte değişkenlik göstermektedir. Bunun yanında DPA, farklı düzeydeki aktörlerin birbirleriyle etkileşime girmelerinin sonucu olarak karar alma süreçleri bu etkileşimlerden etkilenebilmekte böylece karar vericinin psiko-ortamı üzerinde etkide bulunulabilmektedir. Bu durum tek düzeyli açıklama yapılmasını zorlaştırmaktadır (Erdoğan, 2020, s. 45). Yani genel olarak DPA'nın devletlerin dış politika davranışlarını anlamaya çalıştığını ifade etmek mümkündür. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde dış politika ise farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Örneğin Hill,(Hill, 2003) dış politikayı devletlerin her boyutu ile kurduğu dış ilişkiler bütünü olarak tanımlarken, Hudson dış politikayı dış kuruluşlarla kurulan strateji, ulusal hükümetin tarafından seçilen hedeflere ulaşmak için dış varlıklarla kurulan iletişimde uygulanan strateji ya da yaklaşım olarak görmektedir. Uluslararası sistemde her ne kadar şirketlerinde gün geçtikçe daha etkin aktör oldukları gözlemlenebilse de dış politika genellikle sistem içinde devlet olarak tanımlanan

aktörlerin kurduğu her boyutuyla dış ilişkiler bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu anlamda dış politikanın devletlerin sınırları dışına yönelttikleri yani mevcut coğrafi sınırlarını aşan, dışarıya odaklanmış devletlere özgü eylemler olduğunu söylemek mümkündür. Bu eylemler geniş stratejiler çerçevesinde taktik adımlarla şekillendirilir. Her devletin farklı dış politika stratejileri ve taktikleri olduğu düşünüldüğünde dış politika analizinin devletlerin stratejilerini gerçekleştirmek için uyguladıkları taktik mücadelelerin bütününe anlaşılmasını sağladığı ifade edilebilir.

Ulusal çıkar kavramı dış politika analizinde temel öğelerden biri olarak kabul edilmesine rağmen kavram üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Frankel, genel bir ulusal çıkar kavramının olmamasının sebebinin kavramı geniş ve belirsiz şekilde tanımlayanlar ile bazı somut faktörlere indirgemeye çalışanlar arasındaki uyumsuzluğun sebep olduğunu savunmaktadır (Frankel, 1970, s.42). George ve Keohane ise kavramın esnek ve muğlak oluşunun kavramın dış politika kılavuzu olmasındaki rolünde kavramı sorunlu ve tartışmalı hale getirdiğini iddia etmektedir (George ve Keohane, 1980, s.217-237). Karar vericiler, dış politika hedefleri belirtilmesi istendiğinde ulusal çıkar kavramının arkasına saklanmaktadır. Böylelikle karar vericiler dış politikayı, siyasetin dışına çıkararak dış politikaya meşruiyet tanımlamaktadır (Morin ve Paquin, 2018, s.23). Her devlet dış politikaya yönelik kararlarını ulusal çıkar kapsamında değerlendirmektedir. Bu kavram devleti var eden insan topluluğuna atıfta bulunarak, karar vericilerin aldıkları kararda devleti var eden grubun devamını sağlamak amacı taşıdığına ifade eder. Bu yönüyle dış politikada alınan kararlar aslında devlet varoluşunun devamını sağlama amacı taşımaktadır.

Devletlerin dış politikasını açıklamak için dış politika sürecine dahil olan faktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Devletlerin dış politika tercihleri liderler/bireyler, devlet-toplum ve uluslararası sistem düzeyinde analiz edilebileceği gibi bu faktörlerin sadece herhangi biri dış politika tercihinin açıklanmada yetersiz kalacaktır (Oğuzlu, 2021, s.1-15). 1950’li yıllarda bağımsızlığını kazanan devlet sayısındaki artışla birlikte uluslararası sisteme dahil olan devletlerin aralarındaki ilişkileri nasıl sürdüreceğine ilişkin modelleme girişimleri artmıştır. DPA’da sınırlanabilir, tüm ülkeler için geçerli olabilecek kuram geliştirmeyi amaçlayan arayışlar, davranışsalcılık akımının etkisi altında ilerlemiştir (Özcan, 2014, s.330). 1950’lerden günümüze devlet sayısının⁶ ve uluslararası örgütlerin sayısının artmasıyla dış politika analizi çoğulcu yaklaşımlarla ele alınmaya başlamıştır.

---

⁶ Birleşmiş Milletlere üye 193 ülke bulunmakla birlikte, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi devletler de dış politika analizinde yer almaktadır.

Soğuk Savaş döneminin etkisi, 1950’li yıllarda literatürde dış politikayı etkileyen farklı seviyelerin ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bunun için, analiz seviyelerini ilk kez konu edinen Singer (Singer, 1961), çalışmasında analiz seviyesi olarak uluslararası sistemi ve ulusal devleti ele almıştır. Singer çalışmasında, belirli bir seviyeyi diğer seviyenin üstünde ele almanın doğru olmayacağını, araştırmacının veya karar vericilerin farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlardan dolayı bu sistemlerden herhangi birini kullanabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında Singer, yoğun kullanılan bu iki seviyeden farklı merkezlerin de bulunduğunu ve analizlerde farklı merkezlerinde kullanılabileceğini vurgulamıştır.

2.2. Devletlerin Dış Politika Amaçları

Devletlerin dış politikada neyi amaçladığına yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin realizmin kurucu isimlerinden kabul edilen Morgenthau’ya göre devletlerin amaçları varlıklarını sürdürebilmek için güç elde etmektir. Devletler bunu yaparken güç elde etmek istediklerini resmetmekten çekinseler bile nihai olarak güç elde etmeyi amaçlamaktadır (Morgenthau, 1948, s.61). Devletlerin neden güç elde etmek istedikleri bir başka realist düşünür Carr’ın eserinde görmek mümkündür. Carr’a göre devletler için rasyonel olan güçlü olmaktır; çünkü güçlü devletin koyduğu kurallara zayıf olan devletler uymak zorunda kalacaktır (Carr, 1946, s.41). Realistlere göre gücü elde etmeyi amaçlayan devletler uluslararası sistem içinde güç elde etmek üzere politikalarını şekillendirmektedir. Güçlü devlet sistem içinde diğer devletlerin davranışlarını belirleyebilmekte ve şekillendirebilmekte, ulusal çıkarlarına yönelik politikaları diğer devletler üzerinde uygulayabilmektedir. Neo-realizmin önemli isimlerinden Waltz Realist Thought and Neorealist Theory adlı çalışmasında büyük devletlerin yönetebildikleri birçok yetenekle diğer devletlerden ayrıldığını belirtmektedir. Ayrıca uluslararası sistemde büyük devlet sayısındaki artışın, devletlerarasındaki davranış ve etkileşimleri değiştireceğini, bunun ise olaylar karşısında üretilen sonuçlara yansıtacağını belirtmektedir. Neorealistlere göre güç, başkalarının kullanabileceği güç karşısında kişinin özerkliğini koruyabilmenin araçlarını sağlamanın yanında daha geniş eylem aralıklarına izin verir. Bu anlamda güç bir amaç değil araçtır. Güç kullanmak bir başkasının davranışını belirli şekillerde değiştirme girişimi için yeteneklerin oluşturulması ve kullanılmasıdır (Waltz, 1979, s.191-194).

İdealistler, realistler gibi insan doğasının devlete yansıdığını düşünmelerine rağmen realistlerin insanın doğasının kötü olduğu savına karşı insan doğasının iyi olduğunu

savunmaktadır. Savaşın insan doğasında olmadığını savunan, insanların rasyonel olduğunu ve uluslararası sistemde barışın mümkün olduğunu iddia eden idealistlerden Smith'e göre dış politika insanların neye dönüşebileceğinin anlaşılmasıyla ortaya çıkabilecektir (Smith, 1986). Liberaller realist düşüncenin güvenlik merkezli yaklaşımının yerine "ticaret devleti" olarak da adlandırılabilir modelini benimsemektedirler. Bu devletler ulusal refahı artırmak için ticareti ön plana çıkartırken yurtiçinde ve yurtdışında daha seri hareket ederek yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da kar elde edebilmektedirler (Rosecrance, 1996). İdealizmin önemli temsilcisi ve dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından ortaya atılan 14 ilkeden bazılarının doğrudan ticaretle ilgili olması idealizmin uluslararası ticarete verdiği önemi göstermektedir. Denizlerin savaşta ve barışta herkes tarafından özgür ve serbest kullanımı ile ekonomik engellerin kaldırılması ve ticaret serbestisi gibi maddeler doğrudan ticaretle ilgilidir (The Fourteen Points, t.y.). Yeni Dünya'nın güçlü temsilcisi ABD'nin ürettiği ürünleri eski dünyaya satma girişimleri günümüzde de yeni alanlarda devam etmektedir. ABD'nin interneti yaygınlaştırma stratejisi hegemonyasını yayma girişiminin parçası olarak hem dünya ile ilgili anlatısını yayma hem de ekonomisini ve ticaretini diğer ülkelere genişletme düşüncesinin parçasıdır.

Siber alan, fiziki dünyanın bir yansıması olarak devletlerin güç toplamak için kullandığı bir araç olarak görülebileceği gibi özgürlüklerin genişletilmesi için bir fırsat olarak da görülebilir. Fiziki alanın yansıması olarak siber alana her devlet kendi politika önceliklerine göre yaklaşmaktadır. Çin yönetim sistemini korumak için dijital sistemleri kendi toplumuna karşı kullanırken, Rusya kamuoyunu yönetmek, etki alanında bulunan ülkelere anlatısını yaymak ve Batı'nın demokrasi anlatısının gücünü kırmak için siber alanı kullanmaktadır. ABD ise siber alanı yaygınlaştırarak sermayesini ve anlatısını farklı ülkelere yayılmasını amaçlamaktadır. Kısaca devletlerin siber alanla ilgili amaçları, genel dış ve iç politika amaçlarının siber alana yansıması olarak görülebilmektedir.

2.3. Devletlerin Dış Politika Araçları

Devletler dış politika amaçlarına ulaşabilmek için her türlü aracı kullanabilmektedir. Devletlerin dış politika araçları nelerdir sorusuna yönelik akıllara gelen ilk sınıflandırmalar diplomatik askeri ve ekonomik araçlardır (Hudson ve Vore, 1995, s. 209-238). Günümüzde devletlerin siber alana yönelik politikaları, siber alanın devletlerin amacına ulaşmak için kullandığı araçlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3.1. Siyasal Etki Araçları

Devletlerin kullandığı siyasal etki araçları arasında en önemli araçlardan biri diplomasidir. 1876 yılına kadar arşivle uğraşma olarak tanımlanan diplomasiyi ilk kez İngiliz Devlet adamı ve yazar Edmurd Burke devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik anlamında kullanmıştır (Etzold, 1978, s.125). Nicolson ise diplomasiyi dar anlamıyla uluslararası ilişkilerin büyükelçiler ve elçiler vasıtasıyla düzenlenip yönetildiği müzakereler olarak tanımlamaktadır (Nicolson, 1939, s.15). Neredeyse her siyaset bilimcinin ya da uluslararası ilişkiler uzmanının kendine ait diplomasi tanımı olmasına rağmen genel anlamda diplomasiyi Reçber'in tanımıyla bir devletin veya uluslararası hukuk süjesinin dış politikasına ilişkin spesifik eylemler ve yöntemler bütünü şeklinde ele almak mümkündür (Reçber, 2011, s.3-4). Bu tanımda geçen uluslararası hukuk süjesi kavramı ile diplomasi eylemini tanımlayan aktör sayısı artırılmış, uluslararası örgütler gibi aktörler diplomasi eyleminin faileri arasına dahil edilmiştir.

Diplomasi geçmişten günümüze önemli değişimlere uğramıştır. Devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı ilk laik kongre olarak kabul edilen Westphalia antlaşmalarının ardından Avrupa'nın kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre hareket eden elçi gönderip kabul eden bağımsız devletlerden oluşmaya başlaması (Sander, 2000, s.89-90), Westphalia Antlaşmasının günümüz uluslararası sisteminin başlangıcı olarak kabul edilmesinin yanında diplomasi ulus devletler arasında gerçekleştirildiği bir düzene oturmasını sağlamıştır.

Günümüzde diplomasi yapımının sadece devletler tarafından ya da devletlerarasında gerçekleştirilen görüşmeler olarak görülmemesi gerektiğini vurgulanmalıdır. Devletlerin yanında çok uluslu şirketler gibi yapılarda zaman zaman diplomasi tanımına uyacak görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Örneğin Avrupa Komisyonu, Google'ı zaman zaman muhatap olarak görüşmeler gerçekleştirilmekte gerektiği durumlarda cezai işlem uygulama yolunu seçebilmektedir (Reid, 2022). Bunun yanında devletler özellikle dijital sermaye şirketlerine yönelik diplomatik eylem gerçekleştirilmektedir. Silikon vadisine büyükelçi atayan Danimarka gibi bazı devletler dijital sermaye şirketleri ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirerek siber diplomasi olarak adlandırılan bir yöntemi kullanabilmektedir. Siber diplomasi siber uzaydaki sorunların çözümünde ve yönetilmesinde sermayenin yanında devletlerin de rol oynamasını ifade etmektedir. Devletler bu rolü

oyarken diplomasi araçlarını ve diplomatik düşünce yapısını kullanır (Riordan, 2019, s.5). Böylelikle devletler dijital sermaye ile aktör olarak ilişkiye geçerek, dijital alan yöneticileri ile çıkarları doğrultusunda diplomatik faaliyet yürütebilmektedir.

Soğuk savaş yıllarında iki süper gücü temsil eden devletlerin karşı kutupta yer alan devletlere yönelik politikalarında kamuoyları önem kazanmıştır. Karşı kamuoylarına yönelik stratejiler özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcında propaganda faaliyetleri olarak şekillense de ilerleyen yıllarda resmî kurumların ön plana çıkmasıyla kamu diplomasisi kavramı devletler açısından önem kazanmıştır. Kamu diplomasisi kavramını ilk kez 1965 yılında kullanan emekli diplomat ve Tufts Üniversitesinde akademisyen Edmund Gullion'a göre kamu diplomasisi (Sancar, 2012, s.79), “dış politikaların düzenlenmesi ve yürütülmesi üzerindeki kamu tutumlarının etkilenmesini” ele almaktadır. Günümüzde iletişim kanallarının gelişmesi ile devletler diğer devlet vatandaşlarına yönelik kamu diplomasisini daha etkin şekilde kullanabilmektedir. Özellikle internet ve sosyal medyanın yayılması devletlere karşı devletin kamuoylarını etkilemek için maliyeti daha ucuz, iletişimin daha sık sağlanabildiği yeni bir alan açmıştır.

Gullion kamu diplomasisi kavramını ABD'yi 2. Dünya Savaşının ardından sıklıkla kullandığı propagandanın lekesinden kurtarmak amaçlı üretmiştir. Wilcox vd.'ye göre (2014, s. 568) ABD Enformasyon Ajansı (United States Information Agency) 1853 yılında dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından ABD'nin yurtdışındaki imajını olumlu yönde oluşturmak için kurulmuştur. Bu çerçevede kurumun temel amaçları yabancı halkları ABD politikaları hakkında bilgilendirmek ve bireylerin fikirlerini Amerikan dış politikası hedeflerine uygun bir şekilde değiştirmektir. Bu amaçları gerçekleştirmek için yetiştirilen görevliler; Amerikan kitap ve dergi film ve televizyon programlarının yayınlanması ve yaygınlaştırılması, Amerikan dans ve müziklerinin yaygınlaşması için sponsorluklar oluşturulması ve öğrenci değişimleri gibi faaliyetler yürütmüşlerdir. Görevliler kamu diplomasisi kavramlaştırmasının kendilerini reklam ve halkla ilişkiler çalışanı olarak tanımlamanın ötesinde diplomatlık rolü kapsamında tanımlanmasını memnuniyetle karşılamışlardır (Cowan ve Cull, 2008, s.6-8). Günümüzde dijital alanda yapılan kamu diplomasisi zaman zaman propaganda ve dezenformasyon arasında net çizgilerle belirlenmemiş bir alanda faaliyet gösterebilmektedir.

Propaganda kontrol ve kasıt kelimeleri ile ilişkilendirilir. Propagandayı gerçekleştirenler, güç dengesini lehine yönelik değiştirmeyi veya aynı şekilde sürdürmeye yönelik kasıtlı bir girişimi amaçlamaktadır. Bu girişim genel olarak açık ve kurumsal bir

ideoloji ve hedef ile bağlantılıdır (Jowett ve O'Donnell, 2005, s.3). Günümüzde çoğu zaman propaganda kelimesi olumsuz anlamda kullanılmakta, gizli amaçlar için yapılan; uğursuz, yalancı ve bir grubu gizli veya gizli yollarla manipüle edilmesini sağlamaya yönelik faaliyetler olarak algılanmaktadır (J. A. C. Brown, 1963, s.11). Modern dünyanın ilk propaganda operasyonunu ABD ülkesi içinde gerçekleştirmiştir. Zafersiz barış (Peace without Victory) sloganıyla 1916 yılında başkan seçilen Woodrow Wilson, pasif ve savaşa girmek istemeyen halkı manipüle etmek için oluşturduğu Creel komisyonu, gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri ile halkı Almanya karşıtlığına sürükleyerek savaşa ikna etmeyi başarmıştır (Chomsky, 2002, s.6-7). Propaganda ve kamu diplomasi arasındaki en önemli fark propagandanın tek taraflı olmasıdır. Nye'a göre (2008) propaganda çoğu zaman güvenilir değildir ve kamu diplomasisi propagandanın ötesine geçebilmelidir. Propagandaya dönüşen kamu diplomasisi ikna ediciliğini kaybetmenin yanında yumuşak gücün de önemini azaltabilir. Kamu diplomasisi temel olarak sadece halkla ilişkiler kampanyaları olmanın ötesinde olumlu imajlar öne sürerek zamanla hükümetler için elverişli ortamlar yaratacak olan uzun vadeli ilişkiler kurmayı içermektedir. Propaganda daha keskin şekilde kamunun görüşünü şekillendirmeyi amaçlarken ülkeler propagandayı kendi halklarına yönelik daha yoğun kullanmaktadır. Dezenformasyon ise propaganda kadar keskin olmayan yöntemleri barındırmaktadır. Dezenformasyon halkın ilk bakışta anlayamayacağı ve yönlendirildiğinin farkına varamayacağı şekilde sürekli olarak devletlerin anlatıları ile halkı etki alanında tutmasıdır.

Devletlerin kamuoylarına yönelik propaganda ve kamu diplomasisi uygulamaları, kamuoylarının uluslararası sistemde belirli etkisinin olduğunu göstermektedir. Son dönemlerde daha fazla kişinin siber alanı, özellikle sosyal medyayı aktif kullanması devletlerin faaliyetlerini bu alana doğru yaygınlaştırmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla devletler propaganda, diplomasi ve kamu diplomasisi gibi faaliyetlerinde uygulama alanını siber alana doğru genişletmiştir. Her ne kadar kavram ve içerik anlamında ortak bir tanım geliştirilmemiş olsa da özellikle son on yılda daha yaygın olarak kullanılan dijital diplomasi kavramı; devletlerarası diplomasi ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin dijitalleşmesini ifade ederken aynı zamanda devletlerin dijital alana daha hızlı ve etkili angaje olma ihtiyacına verilmiş bir cevaptır. Dijital diplomasi üzerinde çalışan araştırmacılardan Manor, literatürde ve dış politika yapımcılar arasında devletlerin dijital alan üzerinde uyguladıkları resmi politikaya yönelik “net diplomasi”, “siber diplomasi” “diplomasi 2.0” ve “ağa bağlı diplomasi” gibi tanımlar kullandıklarını belirtmektedir (Manor, 2018a). Bjola dijital

diplomasiyi tanımlarken dijital alandaki yeni teknolojilerin diplomatik hedefleri desteklemesi anlamında kullanarak daha geniş perspektiften kavramı tanımlamaktadır (Bjola, 2018). Gilboa ise çalışmasında dijital diplomasi tanımında bilgi ve iletişim teknolojilerine değinerek, internet ve sosyal medyanın dış politika ve diplomasi üzerindeki etkisi olarak belirtmektedir (Gilboa, 2016, s.540). Son olarak devletler ve sermaye sahipleri arasında daha yoğun bir ilişki biçimi olarak ortaya çıkan siber diplomasi bu yönüyle dijital diplomasiden farklılaşmaktadır. Shaun çalışmasında dijital diplomasi ile siber diplomasi birbirinden ayırarak siber diplomasiyi, siber uzayda meydana gelen sorunların çözümünde ve yönetilmesinde diplomatik araçların ve düşünce yapısının kullanılması olarak tanımlamaktadır (Riordan, 2019, s.5). Siber alanın devletlerarasında görülen resmi ve en yaygın kullanım alanı dijital diplomasıdır, çünkü diplomatlar ve karar vericiler gibi devlet görevlileri bu alanı somut olarak çeşitli stratejilerde aktif şekilde kullanmaktadırlar.

2.3.2 Ekonomik Etki Araçları

Baldwin ve Pepe çalışmalarında politika yapmanın çeşitli araçlar arasından seçim yapmakla gerçekleşebileceğini belirterek dış politika yapıcılar için ekonominin; diplomasi, propaganda ve askeri etki araçlarının da dahil olduğu çerçevede ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Baldwin, 2016, s.189-198). Keohane ve Nye yaptıkları çalışmada askeri güç ile ekonomik güç arasında kuvvetli bir bağ olduğundan bahsetmektedir. Yazarlara göre askeri güç ekonomik güce hakim olmakla birlikte maliyet düşünülduğünde askeri gücün ekonomik güçten daha etkili olacağıın garantisi yoktur (Keohane ve Nye, 1987) . Örneğin 1990 yılında ABD, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'in ilhakına karşı ekonomik tedbirleri, askeri tedbirlere tercih etmiştir (Baldwin, 2016, s.181). Ekonomik çabaların yeterli olmamasının ardından ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için kara, hava ve deniz kuvvetleri, diplomasi, propaganda ve ekonomik yaptırımları ortak olarak kullanarak Saddam'ın Kuveyt'ten çıkmasını sağlamıştır (Baldwin, 1999). Ekonomik olarak güçlü bir devlet diğer etki araçlarını etkin şekilde kullanmazsa dış politika amaçlarına ulaşması kolay değildir. Kendini askeri anlamda nispeten güvende hisseden devletler bile bir başka dış politika aracı olan diplomasiyi etkin olarak kullanmadığı durumlarda dış politika amaçlarına ulaşmakta güçlük yaşayabilecektir.

2.3.3 Askeri Etki Araçları

Sun Tzu Savaş Sanatı adlı eserinde savaşın devlet için hayati önemde olduğundan bahsederken, bunun bir ölüm kalım mücadelesi olduğunu vurgulayarak, savaşın bu nedenle devletler tarafından ihmal edilemeyecek araştırma konusu olduğunu belirtmektedir (Tzu ve Giles, 2009, s.1). Machiavelli, Prens adlı eserinde ise prensin kendi ordularını kolayca kurabilmesi gerektiğini belirterek, prensin tek amacının savaş olduğunu, savaş sanatı kuralları dışında başka bir hedefi olmaması gerektiğini belirtmektedir. Machiavelli'ye göre emir komuta zincirindeki kişiden beklenen budur. Silahları değil kendi zevklerini düşünen prenslerin devletlerini koruyamadıklarını ve bunun ilk nedenin savaş sanatını küçümsemiş olmalarından kaynaklandığını ifade etmektedir (Machiavelli, 2004, s.112-113). Clausewitz, savaşı düşmanın iradeyi kabule zorlamak için gerçekleştirdiği eylem olarak tanımlamaktadır. Clausewitz, Savaş Üzerine adlı eserinde; bir devletin diğer devletten istediği şeyin yani politik hedefin büyüklük ve küçüklüğüne göre diğer devlet tarafından değerlendirileceğini belirtmektedir. Clausewitz'e göre, karşı devlet bu isteğin büyüklüğüne göre az ya da çok çaba harcayacaktır. Dolayısıyla savaşın asıl nedeni politik amacın gerekliliği için harcanması gereken çabanın bir ölçütüdür (Clausewitz, 2018, s.27-29). Dış politika amaçlarına ulaşmak için diğer yöntemlerle elde etmek istediği sonuca ulaşamayan devletler nihai olarak askeri etki araçlarını kullanabilecektir.

1. ve 2. Dünya Savaşlarının getirdiği yıkımların ardından kurulan Birleşmiş Milletler (BM) temel olarak uluslararası barış ve güvenliği tesis etmeyi amaçlamaktadır. Savaşın istisnalar dışında (meşru müdafaa) devletlerarasında politika aracı olmaktan çıkarılmasına yönelik çabalar, BM maddeleri arasında kuvvet kullanma yasağına ilişkin önlemlerle somutlaşmıştır. BM'nin 2.maddesi 4. fıkrasına göre devletlerin BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak biçimde herhangi bir şekilde kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde başvurmaktan kaçınması beklenmektedir (Nations, t.y.). Uluslararası sistemde barış ve güvenliğin sağlanması için anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi, barışa yönelik tehditkâr ve saldırgan davranışların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için ortak tedbirlere başvurulması yer almaktadır. BM bu hedef ve amaçların gerçekleştirilebilmesi için temel sorumluluğu Güvenlik Konseyine vermiştir. Konseyin bu görevi tek başına yerine getirmesinden ziyade BM Genel Kurulu ve Uluslararası Adalet Divanı ile birlikte hareket etmesi gerektiği öngörülmüştür (Bennett ve Oliver, 2015, s.86). BM'nin uluslararası çatışmaları engelleyebildiği yönündeki ifade tartışılır olsa da BM'nin varlığı görece

devletleri dış politika amaçlarına ulaşmak için askeri etki araçlarını kullanmaktan ziyade diğer yöntemleri kullanmaya yönlendirmektedir.

BM tarafından alınan önlemler savaşın uluslararası sistemde artık olmadığı anlamına gelmemekte ve devletlerin askeri güçlerinin önemini azaltmamaktadır. Soğuk Savaşın ardından devletlerarasında askeri mücadele alanı daha karmaşık hale gelmiş ve hibrit savaş önem kazanmıştır. Konvansiyonel olmayan, teknolojiden medyaya uzanan çeşitli yöntemlerle uygulanan hibrit savaşta teknolojik yetkinliklere sahip askeri birliklerin yanında dini, etnik ve farklı motivasyonlarla hareket edebilen kendilerini gerilla, terörist ve yabancı savaşçı olarak tanımlayan aktörlerde sahada bulunmaktadır (Özer, 2018). Devletler zaman zaman bu aktörleri vekaleten kullanarak da askeri etki araçlarını dış politika aracı olarak kullanabilmektedir.

1989 ile 2004 arasında gerçekleşen 118 askeri çatışmanın 90 tanesi ülke içi, 7 tanesi devletlerarası diğerleri ise devlet içi ve devletlerarası çatışma şeklinde gerçekleşmiştir (Harbom ve Wallensteen, 2005). Ayrıca bu çatışmaların birçoğu; etnik ve kabile bağlılıkları, dini ve seküler gibi rollerin olduğu hibrit çatışmalar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde asimetrik savaşın önemi Batı'nın askeri üstünlüğünün sonucu olarak artmaktadır. Schroefl ve Kaufman'a göre hibrit savaş çeşitli nedenlerle yaygınlaşmaktadır. ABD'nin geleneksel savaş alanlarına hükmetmesi, muhalifleri isyan ve terörizm gibi asimetrik stratejiler aramaya sevk etmiş, ABD hegemonyasına karşı çıkan devletler genellikle bu isyancılara bu şekilde yardımlar etmeyi tercih etmişlerdir. Hibrit savaşın kaynağının uluslararası organize suçlar, ulus ötesi dini ve etnik fon ağları olması bu alanlarda yükselişi beraberinde getirmiştir. Bu değişen askeri müdahale şekli, güvenlik politikalarını karmaşık hale getirmektedir (Schroefl ve Kaufman, 2014). Böylelikle askeri etki araçlarını açık şekilde kullanamayan ülkeler, askeri etki aracını kullanabilecekleri yeni yöntemler ortaya koymuşlardır.

Hibrit çatışmaların/savaşların en önemli özelliklerinden biri de savaşın boyutunu değiştirmesidir. İnternetin savaşın yeni bir boyutu olmasının ilk örneklerini Aralık 1994'te gerçekleşen Rusya'nın Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye müdahalesinde görmek mümkündür. Bu fiziki çatışma ilk kez internet ortamına yansımıştır. Çeçenler internetin imkanlarını kullanarak bilgi savaşının ilk örneklerini vermiştir. İnternetin siviller tarafından kullanımının yaygınlaşması çatışmaların dünya genelinde hızla duyulmasını sağlamış, böylece savaşın temelindeki güç kavramı medya unsurları ile birlikte olduğundan daha büyük şekilde etkisini devam ettirmeye başlamıştır (Bıçakçı, 2012). Yeni nesil teknolojilerde meydana gelen gelişmeler çatışma sahalarında bu teknolojiyi uygulayan devletler lehine

oldukça önemli avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'nin ürettiği insansız hava araçları PKK ile mücadelenin yanı sıra çatışma bölgeleri olan Suriye, Libya ve Karabağ'da kullanılmış Türkiye ve Türkiye'nin destek verdiği ülkeler lehine önemli avantajlar sağlayabilmiştir (Fukuyama, 2021). Hatta çatışma bölgelerinde insansız hava araçlarının bir ülkeye verilmesine karşı diğer ülkeler tepki gösterebilmekte ve önlem alabilmektedir (Rusya, 2021). Bu etki araçları askeri yöntemler ve caydırıcılık konularında önemli devrimler gerçekleştirmiştir.

2.3.4. Karma Etki Araçları

Hibrit Savaş

Hibrit savaş askeri önlemlerle kullanılmasının yanında farklı yöntemlerle de kullanılabilir. Son yıllarda Rusya'nın çeşitli ülkelere karşı kullandığı karma yöntemler sebebiyle karar vericilerin ilgisini çeken hibrit savaş kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Tarihsel bağlamda hibrit savaş konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemlerin eş zamanlı kullanımı şeklinde tanımlanmışken son yıllarda hibrit savaşın kullanım şekline yeni yöntemlerin eklenmesi kavram ile ilgili tartışmaları artırmıştır. Kavramla ilgili tartışmaların artması, devletlerin dış politika aracı olarak kullandığı yöntemleri (özellikle şiddet içermeyen saldırgan yöntemleri) çeşitlendirmesi, siber alan gibi yeni yöntemlerin kullanılması, bu yöntemlerin Batı kamuoylarında etkili olması ve yeni yöntemlerin uluslararası hukukta doğrudan yaptırım içermemesi ile ilgilidir.

Kavramı tarihsel bağlamından ayrı düşünmek günümüzün hibrit doğasını anlamayı zorlaştıracağı için mümkün değildir (Wither, 2016). Örneğin Milattan Önce 431-404 tarihleri arasında Atina, Sparta ve Peloponez birliği arasında gerçekleşen ve Peloponez savaşları sırasında Spartalıların cephe gerisindeki faaliyetleri hibrit savaş kapsamında değerlendirilebilmektedir. Hibrit yöntemlerin kullanımı, düşman kuvvetler açısından zorlayıcı etkileri barındırmaktadır çünkü konvansiyonel kuvvetlere sahip devlet karşısındaki konvansiyonel kuvvet ile mücadele ederken, tartışmalı alanlarda isyancılar, gerillalar veya düzensiz güçlere karşı savunmasız hale gelmektedir (Warfare, 2012, s.3-4). Düşmanın savunmasız alanlarını kullanma yeteneğine sahip devletler savaş meydanında taktik avantaj elde edebilmektedir. Bu sebeple konvansiyonel olmayan yöntemlerin kullanılması tarihte

özellikle savaş zamanlarında önemli asimetrik avantaj sağlamaktadır. Askerî açıdan güçlü olan devlet, hibrit yöntem kullanan devletin sağladığı asimetrik avantaj ile mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bu durum nispeten güçsüz devlete savaşın seyrini değiştirebileceği asimetriyi oluşturma imkânı tanımaktadır.

Hibrit savaş kavramına yönelik literatürde artan ilgi Rusya'nın dış politika amaçlarına ulaşmak için uyguladığı stratejilerle ilgilidir. Rusya'nın Çeçenistan müdahalesi, Hizbullah'ın İsrail'e karşı uyguladığı stratejiler hibrit savaş kapsamında değerlendirilip tartışılırken, son yıllarda Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik askeri gücünü kullanmasının ardından kavrama yönelik tartışmalar artmıştır. Kavramla ilgili tartışmaların artması, Rusya'nın savaş sırasında yoğun, barış zamanında ise düşük yoğunlukta hibrit taktikleri kullanmasıdır. Yani Rusya, hibrit savaş taktiklerini barış zamanında düşük yoğunluklu olarak başlamaktadır. Bu düşük yoğunluğun şiddeti, Rusya'nın ABD 2016 yılındaki Başkanlık seçimleri sırasında gerçekleştirdiği gibi, taktik avantaj elde edileceği anda aniden artırılmaktadır. Rusya'nın demokratik rejimlere seçimlere müdahale ettiğine yönelik suçlamalar (Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news | Theresa May | The Guardian, t.y.) ve çalışmalar bulunmaktadır (Brattberg ve Maurer, 2018) düşük yoğunlukta seyreden müdahalenin seçimler sırasında artırılması ile ilgilidir. Rusya'nın demokratik rejimlere seçim sırasında müdahalede bulunmak, demokratik ülkelerin anlatısını bozmak ve demokrasiye güveni azaltmak için Batı ülkelerine karşı kullandığı bu hibrit taktikler, bu ülkelerin cevap veremeyeceği şekilde asimetri yaratabilmiştir. Günümüzde hibrit savaşın sıklıkla tartışılmasının nedeni, Rusya'nın Batıya karşı oluşturduğu bu asimetri ile ilgilidir.

Hibrit savaş kavramını Hoffman (2014, s.17-33) devletleri ve devlet dışı aktörlerin etkilerini de kapsayacak şekilde siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılan konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemlerin, düzensiz taktikler, terörizm ve suç savaşları gibi, aynı anda kullanımı olarak tanımlamaktadır. Hoffman bu tanım ile aynı zamanda devlet dışı aktörlerin devletler tarafından da kullanılabilirliğini belirtmektedir. Bir diğer çalışmasında ise Hoffman, hibrit tehditlerin ayırım gözetmeden şiddet ve zorlama içermesinin yanında terörist eylemlerin de dahil olduğu farklı metotları içerdiğini belirtmektedir. Uygulanan bu faaliyetlerin organizasyon yapısında aynı birim veya farklı birimler tarafından gerçekleştirilebileceğini belirten Hoffman, muhabere sahasında sinerjik etki elde etmenin önemini vurgularken fiziksel veya psikolojik faaliyetlerin operasyonel veya taktik seviyede koordine edildiğini ifade etmektedir. Devletlerin yanı sıra Hizbullah gibi devlet dışı

aktörlerin de bu yöntemi kullandığını vurgulayan Hoffman, gelecekte çatışmaların geleneksel mi yoksa düzensiz savaş şeklinde mi adlandırılacağını kolay olmayacağını belirtmektedir(Hoffman, 2007). Hoffmann'ın hibrit savaşın devletin farklı birimlerince kullanılabilceğini vurgulaması önemlidir çünkü günümüzde hibrit tehdit oluşturmak veya hibrit tehditle mücadele etmek, muharebe alanının sadece coğrafi alan olmaması, coğrafi alanın ötesinde siber alan, bilgi ekosistemi ve medya gibi farklı sahalarda mücadele/müdahale alanına dahil olması sebebiyle çok farklı devlet birimlerinin uzmanlıklarını sürece dahil etmelerini gerektirmektedir. Bu sebeple devletin farklı birimlerinin sadece hibrit tehditle müdahaleye değil, aynı zamanda mücadeleye hazır olması gereklidir. Düşük yoğunluklu ve savaş olarak nitelendirilemeyen çatışmalar göz önüne alındığında savaşın sınırlarının belirlenmesinin zorlaştığı bir dönemden geçildiği görülmektedir. Gri bölge tehditleri arasında yer alan hibrit savaş asimetrik bir siyasi etkiye sahip olacak şekilde tasarlanmıştır (Sadık, 2021). Dolayısıyla özellikle günümüzde hibrit savaş genellikle askeri güç olarak kullanılmayanın ötesinde barış zamanı da düşük yoğunluklu gerçekleştirilmektedir. Günümüzde hibrit tehditleri kullanan devletler daha yoğun olarak stratejik hedeflerine ulaşmak için toplum ve karar vericileri farklı yöntemlerle etkilemeye çalışmaktadır. Günümüz hibrit tehditlerini geçmiş hibrit tehditlerden ayıran en temel sebep budur.

Schmitt Rusya'nın Kırım Yarımadasındaki faaliyetleri ile Doğu Ukrayna'da isyancılara verdiği desteği gri alan kavramıyla açıklamaktadır. Schmitt'e göre Rusya, uyguladığı taktikler ile uluslararası hukukun gri alanlarını kullanarak, uluslararası hukukun sınırlarında bulunan ve kendisinin doğrudan katılımını göstermeyen taktiklerle faaliyet yürütmektedir (Schmitt, 2017, s.1-21). Bir başka çalışmasında ise Schmitt Rusya'nın ABD seçimlerine yönelik enformatif faaliyetlerin de gri alan içinde olduğunu değerlendirmektedir (Schmitt, 2018, s.195). Gri alan kavramı ile hibrit tehditlerin savaş ve barış arasındaki sınırda, yani eylemlerin uluslararası hukukun yasakladığı eylemlerin içine dahil edilemediği ancak bu eylemlerin dışında da kalmadığı ifade edilmektedir.

Gri alan kavramı ile hibrit savaş kavramı birbirlerinin yerine kullanılabilirken, literatürde genel olarak hibrit savaş kavramının kullanımı Hizbullah-İsrail savaşı ile Rusya'nın faaliyetleri, gri alan tartışmaları ise Çin'in uyguladığı politikalarla daha yakından ilgilidir. Çin'in uyguladığı bazı politikalar yoğun olarak gri alan çerçevesinde değerlendirilmektedir (Akgül, 2021). Hicks vd. göre gri alan, rutin devlet idaresinin ötesinde rakipler arasında doğrudan askeri çatışmalarla ilgili araçların altındaki araçlar kullanılarak,

rakibe rağmen güvenlik hedeflerini ilerletmeyi amaçlayan çabalar olarak tanımlarken, gri alan yaklaşımında aktörün açıkça savaşla sonuçlanacak eşiği geçmekten çekineceğini ifade etmektedir. Bilgi operasyonları ve dezenformasyon, Siber operasyonlar, uzay ile ilgili operasyonlar, devlet dışı aktörlerin doğrudan veya dolaylı olarak kullanılması ve devlet kontrollü güçler tarafından provokasyon yapacak grupların desteklenmesi (gizli veya gizlenmiş faaliyetler) gri alan kapsamında değerlendirilmektedir (Hicks ve Friend, 2019, s.2-3).

Hibrit savaşın günümüzde daha yoğun tartışılma sebeplerinden biri siber alandır. Siber alanın hibrit savaşta öneme değinen Wither'e göre hibrit savaşın artan ağırlığı 2000'lerden itibaren meydana gelen gelişmeler ile ilgilidir. Hibrit savaşla ilgili farklı yaklaşımların olduğunu belirten Wither, farklı yaklaşımlarla ilgili ortak noktanın, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan tüm çatışma alanlarının hibrit savaş kapsamında birlikte değerlendirilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Devlet dışı aktörlerin artan oranda şiddet içeren karmaşık yapısı ile siber alanın artan potansiyeline değinen Wither, hibrit savaşın günümüz savaş alanını tanımlamanın bir yolu haline geldiğini belirtmektedir (Wither, 2016). McCulloh ve Johnson çalışmalarında hibrit savaşın konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemlerin sinerjik etkiler elde etmek için farklı organizasyon ve ekipmanların birlikte kullanıldığı askeri organizasyonlar olarak tanımlarken, hibrit tehdidin en önemli özelliğinin asimetrik avantaj elde etmek olduğunu vurgulamaktadır. Devletlerin bunu gerçekleştirmek için organizasyon yeteneklerini kullanarak askeri asimetrinin yanında enformatik, ekonomik, mali ve yaptırım hukukunu barındıran ulusal gücün bütün unsurlarının kullanılarak elde edilen bütünsel asimetri ile hedefe kısa süre içinde varmayı hedeflediklerini ifade etmektedir. McCulloh ve Johnson bunu gerçekleştirebilen devletlerin mücadelenin tempo ve yoğunluğunu ellerinde bulundurma avantajı elde edebileceklerini belirtmektedir (McCulloh ve Johnson, 2013, s.2-3). Marovic, hibrit savaşların karar süreçlerini etkilemek ve toplumu istikrarsızlaştırmak için farklı araçların kullanımını kapsadığını belirtirken, sıklıkla kullanılan araçların seçim süreçlerini etkilemek, dezenformasyon ve yalan haber yaymak, siber saldırılar, dron saldırıları ve finansal etkiler olarak sınıflandırmaktadır (Marović, 2019, s.28). Siber alanda özellikle sosyal medyada hibrit taktikleri kullanan aktörün hedef devletin kamuoyuna doğrudan ulaşabilmesi, kamuoylarına yapılan bilgi operasyonlarının hibrit savaş kapsamında değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Müdahale

Müdahale kavramının niteliği itibarıyla kapsamının belirlenmesinin zor olduğu ifade edilebilir. Rosenau'ya göre müdahale kavramı bilimsel olarak ele alınırken başka bir ulusa yönelik herhangi bir eylemin müdahale olarak adlandırılmasına izin verebilir. Hatta eylemsizlik durumu bile müdahale anlamına gelebilmektedir. Kavramın bu şekilde kullanımının, kavramın analitik anlamını kaybettireceğini düşünen Rosenau, kavramla ilgili daha sınırlı bir kavramsal çerçeve çizmeye çalışmıştır. Rosenau, kavram ile ilgili çerçeve çizerken iki durumdan hareket etmiştir. İlk olarak müdahale geleneği bozan bir harekettir ve bir otorite tarafından yöneltilmelidir. İkinci olarak müdahale sınırlı ve geçici olması gerektiği üzerine yaygın bir görüş olduğunu vurgular. Kısaca müdahale çalışması uluslararası siyasette alışılmadık olanın incelenmesidir ve geleneksel olmama, ne kadar uzun süre devam ederse geleneksel hale geldiği için, aynı zamanda sonlu ve geçici fenomenlerin incelenmesidir (Rosenau, 1968). Rosenau'nun müdahale kavramının sonlu olması gerektiğini belirtmesi oldukça önem taşımaktadır aksi takdirde ilgili müdahale diğer devletler tarafından benimsenen yöntem olmalı, devletler tarafından kabul edilmesi durumda kavram anlamını müdahaleyi gerçekleştiren devlet hedefine ulaştırmaktadır.

Rosenau bir diğer eserinde müdahale ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Kavram ile ilgili yeterli akademik çalışmanın olmadığına ve bu yüzden kavramın anlaşılmasında yetersiz kaldığını vurgulayan Rosenau, kavramın sınırlarını çizmek amacıyla kavramı daha açık ve net tanımlama çabasına girmiştir. Rosenau'ya göre tanımlanabilir müdahale, hedef devletteki kişi ve grup davranışlarında müdahale edici faaliyetlerde bulunmasaydı gerçekleşmeyecek olan değişiklikleri içermelidir. Müdahalenin başarılı olup olmaması amaçlanan değişiklik ile ilintilidir. Amaçlanan değişiklik gerçekleştiğinde müdahale başarılı olur aksi halde başarısızdır (Rosenau, 1969, s.159). Rosenau bir başka eserinde müdahalenin etkisinin gözlemlenmesinin ve ölçülmesinin birçok sebepten ötürü oldukça zor olduğunu vurgulamaktadır. Bunun sebebi müdahalenin ulusal sınırları kapsayan çok sayıda karmaşık sosyal ağları ve süreçleri etkilemesidir (Rosenau, 1980, s.354). Özellikle günümüzde müdahalenin sınırlarının çizilmesi devletler tarafından çok farklı müdahale yeteneklerinin kullanılması sebebiyle oldukça zordur.

Raymond müdahaleyi bir devletin iç politikasını etkilemek amacıyla eylem veya eylemsizlik olarak tanımlamaktadır. Askeri güç müdahalenin en uç örneğini oluşturmaktadır. Müdahalenin tamamlanamaması daha önce yapılmış olan bir eylemi veya yapmaya devam eden eylemi durdurabilir (Plant, 1993, s.105). Schwarz'a göre müdahale

terimi genellikle çok geniş ama daha az net şekilde kullanılmaktadır. Bazı analistler bir gücün diğer devletin herhangi bir dış politika davranışını değiştirmeye çalışmasını müdahaleci olarak tanımlama eğilimindedir. Kavramın bu şekilde ele alınması, kavrama neredeyse her türlü uluslararası çatışmayı içerecek kadar geniş bir tanım yüklemektedir. Schwarz müdahaleciyi belirli bir tür stratejik eylem olarak tanımlamaktadır. Müdahaleciyi kuvvetin de olduğu diğer uluslararası eylemlerden 5 özelliği ile ayrılmaktadır. İlk olarak müdahale bazı yerleşik politika, ahlak ve hukuku içinde barındırmalıdır. İkinci olarak müdahale eden devlet ile müdahale edilen devlet arasındaki güç ilişkisinde müdahale eden devlet lehine birbirleri arasında ayırt edici bir güç farklı olmalıdır. Üçüncü olarak; müdahale eden ve müdahale edilen devletlerarasındaki ilişkiler müdahale öncesi duruma göre belirgin olarak ayrışabilmelidir. Dördüncü olarak müdahale kapsam ve zaman bakımından sınırlanmış olmalıdır. Son olarak müdahale politik yapıya veya topluma karşı olmalıdır (Schwartz, 1970, s.83-84).

Devletin kendi sınırları içinde kapsamlı müdahale hakkı bulunmaktadır. Bu sebeple farklı devletin diğer devlete müdahalesi çoğunlukla yasadışı bir eylem olarak kabul edilmektedir, yani devletin kendi sınırları ötesine müdahale etmesi çoğunlukla uluslararası toplumda onaylanmış eylem olarak kabul edilmez. Dolayısıyla böyle eylemler ritüel olarak kınanma eğilimindedir ve müdahaleci devletler yoğun uluslararası eleştiriye maruz kalırlar (Little, 1993, s.13).

Müdahale kavramı uluslararası örgüt yapılarında öncelikle insancıl müdahale olarak kendine geniş yer edinmektedir. İnsancıl müdahale konusunda iki temel görüş olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşlerden ilki, devletin kendi sınırları içinde vatandaşlarına karşı eylemlerinde sınırlı da olsa eylem yapamama yetkisiyle ilgilidir. Buna görüşe göre bir devlet, BM Şartı'nın 2.maddesi 7.fikrasında belirtilen koşullarda⁷ yani vatandaşlarının temel insan haklarını reddederek insanlığın vicdanını sarsacak durumlarda devlete karşı insancıl

---

⁷ BM anlaşmasının 2. maddesi 7.fikrasına göre *"İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez."*

BM Antlaşmasının IIV. Bölümü *"Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler"* ile ilgilidir.

müdahale mümkün olur. Diğer görüşe göre ise BM Şartı'nın 2. maddesi 4. fıkrası⁸ gereği meşru müdafaa ve BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi dışında kuvvet kullanılmaz (Keskin, 2006). Örneğin Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Bosna Hersek'te bilinen savaş kuralları çerçevesinde gerçekleşmeyen ve savaş içinde etnik temizlikler gerçekleştirilerek homojen bölgeler oluşturma amacı taşıyan çatışmalara karşı öncelikle BM içinde askeri müdahaleye sıcak bakılmamış ve sorunun dışarıdan müdahale ile çözülemeyeceği görüşü hâkim olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin uçuşa yasak bölge ve güvenlik bölgelerinin korunması yetkisi NATO'ya verilmiş, insani yardım dağıtmak üzere görevlendirilen barış gücü askerlerine kuvvet kullanma yetkisi tanınmıştır. Sorunun çözümlenememesi, uçuşa yasak bölgelerin Sırp tarafı tarafından ihlal edilmesi sonucu NATO, BM Antlaşmasınının 39. Maddesi çerçevesinde Bosna'daki çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği görüşünün hâkim olması ile birlikte NATO'ya BM adına kuvvet kullanma yetkisi verilebilmiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s.128-140). Dolayısıyla BM zaman zaman insancıl müdahale gerçekleştirilmesi için adım atabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde müdahale kavramını çerçevelemek için öncelikle incelenmesi gereken kaynak BM antlaşmasıdır. Buna göre BM'nin barış ve güvenliği sağlama ve koruma misyonundan hareketle, bu misyona aykırı hareket eden ülkelere karşı BM'nin ilgili organlarınca verilecek yanıtlar müdahale kapsamında değerlendirilebilir. BM'nin böyle bir önlem almasının sebebi devletlerarasında geleneksel şekilde oluşan ilişkilerin BM'nin amaçlarına aykırı şekilde bozulmasıdır. Bu durumda BM Güvenlik Konseyi 41.Madde⁹ uyarınca ilgili devleti BM amaç ve hedeflerine aykırı hareket etmekten alıkoymak için silahlı kuvvet içermeyen kararları alabilmekte ve diğer üyeleri bu kararlara uymaya davet edebilmektedir. 41. madde de öngörülen önlemlerin yetersiz kalması durumunda Güvenlik

---

⁸ BM Antlaşmasınının 2. maddesi 4. fıkrasına göre; *“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”*

⁹ BM Antlaşması Madde 41: *“Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir”*

Konseyi 42. Madde 10 gereğince askeri önlemleri ve gerekli saydığı her türlü girişimi uygulama yetkisine sahiptir. Yani uluslararası hukuk kapsamında müdahale yetkisi Rosenau'nun da belirttiği gibi bir devletin geleneği bozan eylemlerinin sona erdirilmesi, bir otorite tarafından yöneltilmesi ve belirli bir amaca yönelik olması (uluslararası barış ve güvenlik statükosunun devamı) durumu ile gerçekleşir. Diğer dikkat çekici husus ise, BM Güvenlik Konseyince alınacak askeri olmayan önlemler de müdahale olarak tanımlanabilecektir. Bu yetki sınırlandırılmayarak öncelikle askeri olmayan yöntemlerle devletlerin BM Amaç ve Hedeflerine uygun davranmasına yönelik bir amaç olduğu söylenebilir.

2.3.5. Yeni Bir Etki Alanı Olarak Siber Alan

Siber uzay sadece interneti değil, bütün bilişim sistemlerini ve kullanıcıları içine alan bir evrendir. Bu evren internet olmadan kullanılabilen cihazları da içine almaktadır. Genel anlamda insanların bilişim sistemleriyle birbirine bağlı olduğu etkileştiği ve birbirine bağlı bilişim sistemlerinin birbirleri arasında ya da insanlarla iletişim içinde olduğu fiziksel olmayan alan siber uzay olarak tanımlanmaktadır (Bıçakçı, 2014). Bu sebeple genel olarak siber kavramının ardından gelen diğer kavramlar, siber espionaj, siber zorbalık, siber savaş ve siber güvenlik gibi kavramlar bu alan içinde anlam kazanır. İnternet siber uzayın büyük bir parçasını oluştururken, sosyal medya internet içinde küçük olmayan bir parçayı temsil eder. NATO siber uzay kavramındaki uzay kelimesi sonsuzluğu ifade ederken aynı zamanda siber alanın farklı şekillerde genişlemesini ve anlamlandırılmasını da içermektedir. NATO 2016 yılında Varşova zirvesinde siber uzayın ittifakın güvenliğine karşı tehdit olduğu belirtilerek siber uzayı NATO'nun kendisini havada, karada ve denizde olduğu kadar etkili bir şekilde savunulması gereken bir operasyon alanı olarak tanımlamıştır (Warsaw Summit Communiqué Issued by NATO Heads of State and Government (2016), 2016). Çalışmada geçen siber alan kavramı, siber uzayın operasyonel boyutuna dikkat çekerken siber saldırılar

---

¹⁰ BM Antlaşması Madde 42: “Güvenlik Konseyi, 41. Madde’de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.”

operasyonel alanın bir kısmını tanımlarken, bilgi operasyonları kısmı siber alanın farklı bir kısmını tanımlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada iddia edilen sosyal medyanın bilgi operasyonları kapsamında dezenformasyon aracı olarak kullanılması, siber uzay içinde yer alan internetin bir kısmını oluşturan sosyal medyanın operasyonel alanlardan biri olduğu iddiasıyla temellendirilir. Dolayısıyla operasyonel alan olarak tanımlanan siber uzayın bir kısmı siber saldırılar olarak anlanırken bir kısmı da bilgi operasyonları olarak anlam kazanır.

Yukarıda belirtildiği üzere uluslararası ilişkilerde müdahale iki şekilde gerçekleşebilmektedir. İlk müdahale şekli, BM Güvenlik Konseyi'nin BM amaç ve hedeflerine uygun davranmayan devlete yönelik alınacak kararlarıdır. Alınacak kararlarda aynı zamanda müdahalenin sınırlarını da çizmektedir. Diğer müdahale şekli ise devletlerin BM kararı olmadan diğer devletlere yönelik gerçekleştirdiği/gerçekleştirmedeği fiillerdir. Bu fiillere yönelik çerçeve çizmek oldukça zordur çünkü Raymond'ın da belirttiği gibi (Plant, 1993, s.105) bir devletin eylemsizliği dahi bazı durumlarda müdahale olarak kabul edilebilmektedir. Örneğin Afganistan'dan gelen mültecilerin İran'ı transit devlet olarak kullanıp Türkiye'ye gelmesine rağmen İran'ın gerekli güvenlik önlemlerini almaması Türkiye'ye yönelik bir müdahale olarak kabul edilebilir. Genel olarak müdahale kavramının çerçevesinin çizilmesinde birçok sorun bulunmaktayken, siber alanda gerçekleşen müdahalenin çerçevesinin çizilmesinde de birtakım zorluklar bulunmaktadır.

Siber müdahale devletlerin dış politika amacına ulaşmak için kullandığı müdahale şekillerinden biridir. Devletler gerek siber saldırılarla zorlayıcı gerekse kamuoylarına yönelik bilgi operasyonlarıyla rıza oluşturarak diğer devlete karşı müdahalede bulunabilmektedir. Siber müdahale kavramının incelenmesinde temel olarak 3 sorundan bahsetmek mümkündür. İlk sorun siber müdahale kavramını tartışabileceğimiz genel kabul görmüş uluslararası hukuk normunun bulunmamasıdır. Çalışmada bu sorun siber hukuk kitabı Tallinn El Kitabı ile ele alarak aşılmaya çalışılmıştır. Tallinn El Kitabı NATO Siber Mükemmeliyet Merkezi tarafından hazırlanmış olup literatürde en çok tartışılan eserlerden biridir. Tallinn El Kitabı, Schmitt editörlüğünde geniş uzmanlar grubunun siber savaşlarda uygulanması gereken uluslararası hukuk kurallarına (jus in bello) yönelik kapsamlı bir çalışmasıdır ve literatürde siber müdahale kavramının kullanıldığı ender çalışmalardan biridir. Kitap, genel olarak siber savaşa girmenin haklı nedenlerinin (jus ad bellum) yanı sıra siber savaş sırasında takip edilecek kuralların çerçevesini çizmeyi amaçlarken siber uzayı bir alan olarak tanımlamakta ve her devletin kendi egemenlik alanında hak sahibi

olduğunu iddia edilmektedir (Çelik, 2013). 2013 yılında Michael Schmitt editörlüğünde Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare (Schmitt, 2013) (Schmitt, 2013) adıyla hazırlanan kitap, 2017 yılında Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations adıyla geliştirilerek yayınlanmıştır. Günümüzde kitabın geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Tallinn Manual 3.0 için bir internet sitesi kurularak katkı vermek isteyenlerin paylaşım yapabileceği bir portal oluşturulmuştur.¹¹ NATO, Tallinn El Kitabında savaşa girmenin haklı nedenleri ve savaş sırasında uyulması gereken kuralları ele alırken herhangi kurum veya kuruluşun görüşlerini temsil edilmediğini belirtmektedir. Resmi bir belge olmadığı ifade edilen kitapta siber savaşların uluslararası insancıl hukuk temelinde ele alınması ve yeni teknolojilere uyarlanması konusu işlenmektedir (Schmitt, 2017). Tallinn El Kitabının sürekli tartışılarak geliştirilmesi ve siber alana uluslararası hukuk çerçevesi çizmeye çalışması, bu kitabı çalışmamızda ele almamızın nedenlerinden biridir.

Siber müdahale kavramının incelenmesindeki ikinci sorun, siber müdahale kavramının geniş anlamı ile ele alınması ve hangi sorunların siber müdahale kavramı çerçevesinde değerlendirilebileceğinin belirlenebilmesi ile ilgilidir. Bu sorun alanı yine Tallinn El Kitabında sıklıkla geçen devletin egemenlik sınırları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Devletin coğrafi egemenlik sınırı gibi siber alanda da egemenlik sınırı bulunmalıdır ve diğer devletlerce tanınmalıdır. Siber müdahale kavramının incelenmesindeki son sorun ise müdahaleyi kimin gerçekleştirdiğinin belirlenmesindeki zorluklardan ötürü aktör sorunudur. Siber müdahaleyi gerçekleştirenlerin devlet olduğunu ispat etmek oldukça güçtür. Devletler kendi sorumluluklarını kabul etmediği sürece bir devlete karşı gerçekleştirilen müdahalenin devlet, terör örgütü veya hacker grubu tarafından mı gerçekleştirildiğinin tespitini yapmak siber alanın doğası her zaman mümkün olamamaktadır. Devletlerin özellikle istihbarat örgütleri aracılığıyla farklı hacker gruplarından yardım alarak diğer devletlere yönelik müdahale gerçekleştirdikleri, troll gruplar oluşturdukları sıklıkla dillendirilmekte, bazı belgelerde bu grupların net şekilde devletler tarafından desteklendikleri ortaya koyulabilmektedir. Bu noktada siber müdahalenin genel olarak hibrit bir doğası olduğunu ve devlete yönelik herhangi bir siber müdahalenin devletin siber egemenliğine karşı olduğunu ve bu müdahalenin aktör fark

---

¹¹ İnternet sitesine erişim için: https://customervoice.microsoft.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=Soev6_HZQE6E0qvVZ2coeDgkvv4LP1FBg_gf1jtxncZUMDdXVEcwSUdZUZU3RVRXQkhFTFZNMlpBUi4u

etmeksizin ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Yani bir devlete karşı siber alandan müdahale gerçekleşiyorsa bu müdahale iç veya dış aktör fark etmeksizin müdahale çerçevesi içinde kabul edilmelidir ve diğer devletlere ve dijital sermayelere bu çerçevede sorumluluk tanımlanmalıdır.

Siber alanın hukuki sınırlarını çizmek için BM çatısı altında da çalışmalar yapılmaktadır. Siber alanda BM'nin çalışması her ne kadar gelecek çalışmalar için önemli belge niteliği taşısa da genel kabul görecektir tavsiyelerin dışında spesifik tavsiyeler ve kurallar içermemektedir. Örneğin 13/a normu Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımında tehlike oluşturabilecek uygulamaları önlemek için önlemler konusunda iş birliği geliştirilmesi gerekliliğinden bahsederken 13/c normunda devletlerin topraklarında uluslararası hukuka aykırı eylemler için BİT kullanılmasına bilerek izin verilmemesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Uluslararası ilişkilerde BM kapsamında siber alanla ilgili devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirten ve olası hak ihlallerinde yaptırım öngören bir hukuk normu henüz bulunmamaktadır. BM çatısı altında siber savaşın hukuki çerçevesinin çizilmesine yönelik atılan en önemli adımlardan biri UNGGE (UN Group of Governmental Experts) çalışma grubudur. 2010, 2013 ve 2015 yılının ardından 2019 yılında toplanan çalışma grubu ABD, Çin ve Rusya gibi siber alana yönelik farklı yaklaşımları olan devletlerin olduğu 25 ülkenin uzmanları ile oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu bazı ortak normlar konusunda görüş birliğine varmıştır. 2019 yılında ilk toplantısını yapan çalışma grubu 2021 yılında hazırladığı raporu BM Genel Kuruluna sunmuştur (Group of Governmental Experts – UNODA, t.y.). Raporda dijital gözetim ve manipülasyonun arttığına vurgu yapılarak çevrimiçi dünyanın her zaman kamu yararına hizmet etmediği vurgulanırken, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik siber risklerin azaltılarak insan hak ve özgürlüklerinin çevrimiçi ve çevrimdışı korunması ile geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Devletler ve devlet-dışı aktörlerin BİTleri kötü niyetli kullandığı ifade edilen raporda, 2015 yılında hazırlanan raporda belirtildiği gibi bazı devletlerin askeri amaçlı BİT yeteneklerini geliştirdiğinin altı çizilmektedir. Aynı zamanda devletler ve diğer aktörler siyasi ve diğer amaçlar için daha karmaşık ve sofistike BİT yeteneklerini kullandığını belirtilirken, devletlerin bir diğer devletin süreçlerini, sistemlerini ve genel istikrarını etkilemek için BİT destekli gizli bilgi kampanyalarının ve kötü niyetli kullanımının arttığına dikkat çekilmektedir. Devletler ve devlet-dışı aktörler tarafından BİT'in kötü niyetli kullanımını içeren olayların kapsamı, ölçeği, şiddeti ve karmaşıklığı artmıştır. Grup, bazı devletlerin askeri amaçlarla BİT yeteneklerini geliştirdiğine ve devletler arasında

gelecekteki çatışmalarda BİT kullanımının daha olası hale geldiği ilişkin değerlendirmelerinin altını çizmektedir. Devletler ve diğer aktörler de dahil olmak üzere kalıcı tehdit aktörlerinin kötü niyetli BİT faaliyetleri, uluslararası güvenlik ve istikrar, ekonomik ve sosyal kalkınma ile bireylerin güvenliği ve refahı için önemli bir risk oluşturabileceği belirtilmektedir. Bu kullanımların uluslararası barış ve güvenliği tehdit etme riskinin yanında bireylere de doğrudan veya dolaylı zarar verebileceği vurgulanmaktadır (Group of Governmental Experts on Advancing Responsible State Behaviour in Cyberspace in the Context of International Security A/76/135, 2021). BM tarafından yapılan çalışmaların sonuçlanabilmesi, aralarında siber alanı kullanan devletlerin bulunması ve bu devletlerinde onayının alınmasının gerekliliği sebebiyle kolay olamayacaktır.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması da dahil olmak üzere Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla tutarlı olarak devletler, BİT kullanımında istikrar ve güvenliği artırmak ve zararlı veya zararlı olduğu kabul edilen BİT uygulamalarını önlemek için önlemler geliştirmede ve uygulamada iş birliği yapmalıdır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uluslararası iş birliği, Birleşmiş Milletlerin kuruluş amaçları arasındadır. Bu norm, BİT'lerin barışçıl amaçlarla kullanılmasını teşvik etmek ve bunların kötüye kullanımından kaynaklanan çatışmaları önlemek için iş birliği yapmak ve birlikte çalışmanın tüm devletlerin ortak arzusu ve çıkarına olduğunu hatırlatır şeklindedir (Group of Governmental Experts on Advancing Responsible State Behaviour in Cyberspace in the Context of International Security A/76/135, 2021). Bu normların hukukla çevrelenmediği ve aksi durumların yaptırımlara bağlı olmadığı durumlarda yapılan çalışmaların amaçlanan sonuçları elde etmesi mümkün değildir. Siyasi, ekonomik ve benzeri şiddet içermeyen önlemlerin kuvvet kullanma tehdidi veya kullanılması kapsamında değerlendirilmemesi (Acer, 2004, s.56) siber alan ve BİT kullanımına yönelik uluslararası yaptırımın oluşmasını engelleyen hususlardandır.

Tallinn El Kitabında siber müdahale kavramı sıklıkla kullanılmıştır. 66. kural bölümünde devletler tarafından yapılan müdahalelere değinilen kitapta; siber uzayın özellikle bilgi teknolojilerinde artan bağımlılık nedeniyle diğer devletlerin iç veya dış müdahalelere fırsat sunduğu belirtilerek, 66.kuralın bir devletin diğer devlete yönelik iç veya dış işlerine siber yollar da dahil olmak üzere zorlayıcı müdahaleyi yasakladığı ifade edilmektedir. Bu yasak devletlerin uluslararası hukukun egemenlik ilkesi ile devletlerin egemen eşitliği ifadelerine dayanmaktadır (Schmitt, 2017, s.312). Madde de belirtilen zorlayıcı yöntemler ifadesi, müdahaleye hukuki zemin sağlamaktadır. Bu maddeden de

anlaşılabilirliği gibi siber hukuk, devletlerarası hukukun temel ilkelerine yaslanılarak oluşturulmaya çalışılmıştır.

Routledge Handbook of International Cybersecurity kitabında Gary D. Brown, International Law and Cyber Conflict makalesinde Oppenheim's International Law makalesine atıfla (Jennings ve Watts, 2008) egemenliği her devletin kendi toprakları üzerindeki yüksek otoritesi olarak tanımlanmış, siber alan ile devletlerin egemenliği arasında bağlantı kurmak amaçlamıştır. Brown, siber egemenliğin toprağa bağlı egemenliğe meydan okuduğunu belirttiği makalesinde siber faaliyetlerin (özellikle savaş faaliyetlerinin) birçoğunun silahlı çatışmayı yöneten hukuku içermediğini savunmakta ve siber saldırganlığın büyük oranda savaş ve barış arasındaki gri çizgide meydana geldiğini belirtmektedir. Brown'a göre her ne kadar egemenlik ihlalleri hukuk dışı olarak kabul edilse de devlet destekli siber saldırıların güç kullanma düzeyine yükselmemesi durumunda bunların egemenlik ihlali olarak sayılıp sayılamayacağı açık değildir. Brown, espionaj faaliyetlerinin genel olarak egemenliği ihlal ettiğini vurgularken, devletlerin bu faaliyetleri sui generis olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu noktadan hareketle bir siber operasyonun egemenliği ihlal sınırının müdahale etmeme ilkesini ihlal etme olduğunu savunur. Brown, Tallinn de yer alan 66. Maddeye vurgu yaparak, bir devletin başka devletin seçimlerine siber alandan ihlalini, müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak görmektedir (Brown, 2020, s.366-378). Seçimlere müdahale etmeme ilkesi aynı zamanda kamuoylarına yönelik gerçekleştirilecek bilgi operasyonlarını da içermektedir.

Michael Schmitt, Rusya'nın 2016 seçimlerine müdahalesi ile ilgili yazdığı Virtual Disenfranchisement: Cyber Election Meddling in the Grey Zones of International Law (M. N. Schmitt, 2018) makalesinde bir devletin diğer devletin seçimlerine müdahale durumunun uluslararası hukukta devletin egemenliğinin ihlali olarak nitelendirmektedir. Devletin egemenliğini ön plana çıkarmasının nedeni, eğer egemenlik uluslararası hukukun birincil kuralı olarak görülmezse, seçimlere müdahalenin uluslararası bağlamda haksız eylem olarak nitelendirilemeyeceğidir. Nihai olarak egemenliğe müdahalenin, seçime müdahale yoluyla ihlal edilmesini diğer devletin iç işlerine hukuka aykırı şekilde müdahale edilmesi olarak tanımlarken Schmitt, Oppenheim'e atıf vererek devletin diğer devlete müdahale etmeme yükümlülüğünü vurgulamaktadır. Mevcut durumda siber yollarla seçimlere müdahale edilmesinin uluslararası hukukun gri alanında bulunduğunu belirtirken, bu bölgenin uluslararası hukukun üstünlüğüne bağlı olmayan devletler için cazip bir ortam oluşturduğunu vurgulamaktadır. Uluslararası hukukun; egemenliğe saygı, müdahale yasağı gibi

yükümlülüklerin (mevcut normların) siber uygulamalara nasıl uygulanacağını belirlemeye çalışırken, devletlerin siber operasyonlara karşı eylemlerinde kınama ve karşılıklı yanıt şeklindeki eylemlerle sınırlı olacağını belirtmektedir (Schmitt, 2018). Stevens ise siber caydırıcılık kavramının üzerinde durduğu çalışmasında siber müdahale kavramını, ABD'nin güvenlik ve istikrar için benimsemesi gerektiğini savunmaktadır (Stevens, 2012). Bu ifadeleriyle Stevens aslında ABD'nin öncülük ederek kurulan uluslararası sistemin siber alanda korunabilmesi için de bir öneride bulunmaktadır.

Chatham House farklı devletlere yönelik gerçekleştirilen ve güç kullanma eşiği altında görülen siber operasyonların egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerini analiz ettiği raporunda; siber alanın; devletlerin diğer devlet vatandaşlarına ve kurumlarına yönelik zarar vermek, etkinliklerini bozucu faaliyette bulunmak ve etkilemek üzere faaliyetlerde kullanılmasını, mevcut uluslararası hukuk paradigmalarına uyan ancak tartışmasız olmayan olgular olduğunu belirtmektedir. Batı'da güç kullanım eşiğinin altındaki devlet destekli siber faaliyetlerin uluslararası hukukta nasıl uygulanacağına yönelik iki düşüncenin bulunduğu belirtilmiştir. Raporda ilk düşünceye göre, devlet destekli bazı siber saldırılar ve bu ilkenin eşiği altındaki faaliyetler dostça kabul edilmemekle birlikte devletlerin müdahale etmeme ilkesi çerçevesinde, devlete uluslararası hukuk ihlali olarak sorumluluk oluşturmamaktadır. Diğer düşüncenin yaklaşımına göre ise Tallinn El Kitabı'ndaki görüşlere paralel şekilde müdahale etmeme eşiğinin altındaki siber operasyonlar, hedef devletin egemenliğinin ihlali olarak kabul edilmelidir ve bu faaliyetler yasadışı olabilecektir (Moynihan, 2019). Genel olarak siber faaliyetlerle ilgili tanımlama ve hukuki sorunun; müdahalenin yeni bir boyutta gerçekleşmesi (siber boyut) ve siber faaliyetlerin çoğunun silahlı çatışma hukuku dışında olması olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında devletlerin medya kanalları aracılığıyla yaptığı müdahalenin sınırlarının çizilmesi kolay değildir. Her ne kadar bu medya kanallarının eylemlerinden ilgili devlet sorumlu tutulabilse de eylemlerin bilgi operasyonu kapsamında tanımlanabilmesi hukuken kolay olmayacaktır.

Devletlerin Dış Politika Uygulamalarında Siber Müdahale Siber Saldırıları

Siber müdahalenin dış politika aracı olarak kullanılma yöntemlerinden biri siber saldırılardır. Tallinn El Kitabının 15. kuralına göre bir siber operasyonu devletin gerçekleştirdiğini belirlemek için, operasyonun devlet organları tarafından yapılması gerekmektedir. Yani iç hukukta belirtilmiş hükümet organlarınca yetkilendirilen kişi veya kuruluşlarca yapılan operasyonlar devletlere atfedilebilir (Schmitt, 2017, s.87). Ancak bu saldırıların ilgili devlete yaptırım içerecek kanıtlarla atfedilmesi oldukça zordur. Örneğin NATO ciddi boyutta siber saldırı ile ilk kez Kosova krizi sırasında e-posta hesaplarının günlerce ziyaretçilere kapatılması ve internet sitesinin sıklıkla kesintiye uğraması ile karşılaşmıştır. Bunun yanında siber tehdidin boyutu ilk kez 2007’de Estonya’ya yönelik gerçekleşen ve 3 hafta süren saldırılar sırasında görülmüştür ve Estonya saldırıları NATO’nun siber cephede oldukça zayıf olduğunun ortaya çıkarmıştır (Theiler, 2011). Estonya saldırılarının ardından 2004 yılında Estonya’nın NATO’ya önerdiği Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezinin (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) kurulması süreci hız kazanmış ve merkezi Estonya’da kurulmuştur (CCDCOE About us, t.y.). Merkez ,NATO ülkelerinin siber alanda ortak yetenek geliştirebilmesi adına önemli çalışmalar yapmakta ve üye devletlerden her hangi birine yönelik gerçekleştirilen siber saldırı durumunda ortak hareket etme yeteneği geliştirerek NATO’nun siber caydırıcılığına katkı sunmaktadır.

Peki literatürde siber saldırılar konusunda en sık rastlanılan örnek olan Estonya saldırıları 15. kural çerçevesinde Rusya’ya mâl edilebilir mi? Saldırı yakından incelendiğinde bir siber saldırının devlete açık şekilde atfedilmesindeki zorluk ortaya çıkmaktadır. Estonya’nın 2002 yılında Prag Zirvesi sonrası başlayan NATO’ya üyelik görüşmelerinin 2003 yılında tamamlanması, Estonya’nın Rusya etkisinden zihinsel olarak uzaklaşmasına neden olmuştur. 2007’de Estonya’nın başkenti Tallinn’de 1947 yılında Kızıl Ordu’nun Estonya’ya girişini simgeleyen “Tallinn’in Kurtarıcısı” (Bronz Asker) heykelinin yıkılmasını isteyenler ile yer değiştirmesini isteyenler arasında meydana gelen tartışma sonunda heykel, hükümetin kararıyla Tallinn askeri mezarlığına taşınmıştır. Tallinn de yaşayan Rus kökenli Estonya vatandaşlarının gösterileri sırasında Estonya’nın siber altyapısını hedef alan geniş çaplı siber saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırıları; banka altyapıları ile başkanlık, parlamento ve bütün bakanlıkların siteleri ile siyasi partilerin

sitelerinin yanında Estonya'nın altı büyük medya kuruluşu ve iletişim firmalarına yönelik olmuştur. 28 Nisan da zirve noktasına ulaşan saldırılar, Rusya'nın 2.Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nı yendiği gün olan 9 Mayıs tarihinde bot net saldırılarına dönüşmüştür (Bıçakçı, 2012). DDoS (DDoS saldırısı nedir?, 2022) saldırıları sırasında sunucuların bant genişliğinin üstünde gerçekleşen siteye erişim talebi, sitelerin erişime kapanmasına yol açmıştır. Estonyalı yetkililer ve bilgisayar güvenliği uzmanları, özellikle saldırının erken aşamalarında erişim taleplerinin çoğunun Rusça olan bazı saldırgan internet sitelerinden geldiğinin tespit edildiğini açıklamışlardır (Traynor, 2007). Süreç ve ortaya çıkan sonuç saldırıyı Rusya'nın gerçekleştirdiğine yönelik kanaati ortaya koymaktadır ancak hukuken kanıtları ile saldırının Rusya'nın yaptığının ortaya koyulması, Talinn El Kitabının devletleri bağlayıcı şekilde uluslararası hukuk metni olarak tanınması durumunda, oldukça zordur.

Estonya'ya yönelik yapılan saldırılar uluslararası güvenlik açısından milat olarak kabul edilir. Bu saldırıların ardından başta NATO olmak üzere uluslararası güvenlik örgütleri siber saldırılara nasıl cevap verilebileceği konusuna odaklanmış, güvenlik örgütlerinin bütün üyeleri siber alandan gelecek saldırılara karşı aynı seviyede önlem almaya başlamıştır (Bıçakçı, 2014). Bu saldırılara NATO'nun cevap verememesinin nedenlerinden biri siber alanda gerçekleşen bu saldırının silahlı çatışma hukuku içinde değerlendirilememesidir. Örneğin Estonya'ya yönelik saldırıyı herhangi bir devlet kabul etmiş değildir, ya da herhangi bir devlet bu saldırıyı onayladığını beyan etmemiştir (Schmitt, 2017, s.376-382). Bu sebeple devletler siber alandan gelen saldırılara karşı çoğunluklu uluslararası hukukta savunmasızdır ve böyle bir saldırıdan korunmak için kendi önlemlerini almak zorundadır.

Siber saldırılarla ilgili literatürde en çok tartışılan saldırılardan diğeri İran'da bulunan nükleer santrallere yönelik gerçekleştirilmiştir. Bir saldırı solucanı olan Stuxnet'in en önemli özelliklerinden biri hedefteki bilgisayara ulaşmaya kadar hiçbir bilgisayara zarar vermemesidir. Hedef bilgisayara ulaşan virüs, kartın bağlı olduğu motorun çalışma hızını farklı aralıklarla değiştirerek makineye doğrudan müdahale edebilmiştir (Bıçakçı, 2014). Stuxnet özellikle Natanz Nükleer santraline büyük hasar vermiştir. Virüsün oluşturma amacı eğer İran'ın nükleer silah elde etmesini geciktirmek ise virüsün bu konuda sınırlı sayıda başarıya ulaştığı söylenebilir. Ancak amaç santrali tamamen işlevsiz hale getirmek için oluşturulmuşsa virüs yeterli başarıyı elde edememiştir (Albright vd., 2010). Stuxnet saldırıları fiziki sonuçlar da doğurarak santrale fiziki zarar vermiştir.

Virüsü özel yapan özellikler; yapısının karmaşıklığı, internete bağlı olmayan ağlarda sistemlere yayılabilmesi, spesifik bir endüstriyel kontrol sistemini hedeflemesi ve sisteme zarar verirken kullanıcıları sistemde her şeyin normal olduğunu düşünmelerini sağlamasıdır. Eski CIA Direktörü Michael Hayden'a göre Stuxnet virüsünün en önemli özelliği;" bir siber saldırının başka bir bilgisayarı yavaşlatmak veya veri çalmak için hacklemek yerine fiziksel yıkımı sağlamak için kullanıldığı ilk büyük saldırdır." (Mazanec ve Bradley, 2015, s.20-21) .İran saldırısı siber alanda gerçekleştirilen saldırıların niteliğinin ve boyutlarının potansiyelini göstermektedir. Bu saldırılarında 15. Kural çerçevesinde değerlendirilebilmesi için yeterli kanıt bulunamamıştır.

Siber Bilgi Operasyonları

Konvansiyonel olmayan yöntemler arasında bulunan bilgi savaşları son yıllarda devletlerin ve uluslararası örgütlerin gündeminde daha fazla yer almaktadır. Küreselleşmenin devletin vatandaşını etkilemek için sunduğu en etkili araçlardan olan siber alan devletlerin daha büyük stratejilerini gerçekleştirmek için kullandığı dijital müdahale alanı oluşturur. Gombert çalışmasında dünya siyasetinin değişiminde bilgi teknolojilerinin lokomotif olduğunu belirtmektedir. Bilgi teknolojilerinin reformu ve küreselleşmeyi teşvik ettiğinden hareketle bunun ulusal güç için daha önemli hale geldiğini ifade ederken, askeri gücün artık bilgi teknolojisine ve bu teknolojiyi doğuran özgürlük ve küresel bütünleşmeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Gompert, 1999, s.45) . Bilgi savaşlarının insan iradesi ile oynayarak kamuoyunu kontrol etme ve manipüle etme yeteneği ile ilişkilendiren Sheremet vd. bilgi savaşının 3 amacı olduğunu belirtmektedir. Bunlar; bilgi alanını kontrol etmek ve kişilerin bilgilerini düşman aksiyonlarına karşı koruyabilmek, düşmana karşı bilgi saldırıları için bilgi alanı üzerinde kontrolün sağlanması ve bilgi fonksiyonlarının genel verimliliğini artırmaktır (Sheremet vd., 2021). Günümüzde internet ve sosyal medya bilgi savaşını daha etkin gerçekleştirilebilmesi kolaylaştırmıştır.

Fridman vd. bilgi savaşlarının veya bilgi operasyonlarının savaş alanı içindeki rolünün son on yılda önemli ölçüde politika uygulayıcıları ile akademik çevrelerde tartışmaların ön sıralarında yer aldığını belirtirken, bu tartışmaların birçoğunun 21. yüzyıl bilgi devrimi ve onu takip eden iletişim teknolojilerinin savaş alanı içinde hâkim hale gelmesi ve çatışmanın karakterini, amaçlarını, araçlarını ve yollarını şekillendirmesindeki tartışılmaz gerçeklikten kaynaklandığını savunmaktadır (Fridman vd., 2022). Günümüz

çatışmalarında bilginin devrimci rolüne değinen Fridman vd. 1.Dünya Savaşı propagandacılarının dağıtılan broşürlerin düşman tarafından okunup okunmadığı bilemezken günümüz bilgi iletişim teknolojilerinin kişiye özel içerikleri hedefe ulaştırmadaki yeteneğine değinmektedir. İnternet, sosyal ağlar ve akıllı telefonların bilginin hızını, üretimini ve düşman birliklerin sivil nüfusa dağıtımını temelden değiştirdiğini vurgulayan Fridman vd. bu araçların hedefe ulaşma yetenekleri ile mikro hedefleme yapılabildiğini ve hedefin sonraki etkileşimlerinin takibinin mümkün hale geldiğini savunmaktadır. Mikro ölçekli bilgi stratejilerinin kullanılması, hedefin bir bilgiyi almasının ardından tepkisinin ölçülebilmesi veya uzun vadede maruz kaldığı bilgilerin görüşlerini ne şekilde değiştirdiğinin hesaplanabilmesini sağlamaktadır. Böylelikle karar vericiler, uyguladıkları stratejileri hedef kitlenin anlık durumlarına göre değiştirebilmektedir. Bu da bilgi operasyonlarının etkinliğini artırmaktadır.

Siber alanın bilgi operasyonları için kullanılabileceği 1990'lı yıllardan itibaren farkına varılmıştır. Libicki'nin 1995 yılında yazdığı eserde, bilgi ve bilgi teknolojilerinin ulusal güvenlik için gelecek yıllarda çok daha tehlikeli olabileceği öngörüsünde bulunurken bu operasyonların ileri düzey çatışmalarda çok daha önemli olacağı ve bilgi teknolojilerinin bu çatışmalardaki kullanım şekli ile karakterize olacağını belirtmiştir. Bu öngörüsünden hareketle Libicki, bilgi savaşı tekniklerinde uzmanlaşanların mücadele arenasında diğer devletlere göre avantajlı olacağı ve hatta bu şekilde mücadele biçiminin geleneksel savaş biçimlerini geride bırakabileceğini ifade etmektedir. Bilgi savaşlarının farklı yöntemleri olduğunu belirten Libicki'ye göre; istihbarat temelli bilgi savaşı, liderlere karşı yapılan komuta kontrol savaşı, dostların, tarafsızların ve düşmanların fikirlerini değiştirmek için bilgilerin kullanıldığı psikolojik savaş, hackerlar, ekonomik bilgi savaşı, elektronik harp (radyo-elektronik) olarak yöntemleri sıralamasının ardından fütüristik senaryo olarak siber savaşı da bu kapsamda değerlendirmiştir. Aynı eserinde Libicki psikolojik savaşın etkisinden bahsederken CNN gibi uluslararası medya kuruluşlarının etkinliklerini vurgulamış, bu kuruluşların uydu yayıncılığı için ülkelerden izin almadığı dolayısıyla fiziki sınır olmadan görüşlerin doğrudan iletilebildiği için medyanın daha etkin olarak kullanıldığını vurgulamıştır (Libicki, 1995, s.35-36). 2007 yılındaki çalışmasında ise Libicki, bilgi savaşlarının farklı birçok kanaldan yürütülebilmesine karşın siber uzayın bilgi savaşları için daha aktif olarak kullanıldığını belirtmektedir. 1990lardan günümüze bilgi sistemleri üzerinde bağımlılığın arttığını vurgulayan Libicki'ye göre bu durum askeri sanatın yeni bir dalına yol açmıştır. Bilgi teorisinin ve kullanımının geçmişten günümüze sağlam

temelleri olduğundan hareketle bilgi savaşı stratejilerini uygulamak ve bunu siber alanda gerçekleştirmek için yeterli altyapı bulunmaktadır (Libicki, 2007, s.15). 2021 yılındaki çalışmasında Libicki'ye göre siber uzay bilgi teknolojileri alanında istihbarat, gözetleme ve keşif gibi faaliyetler kapsayıcı şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde bilgi savaşları 3 sebeple kinetik askeri operasyonların desteklenmesinin ötesinde bir anlama sahiptir. İlk olarak bilgisayar ve bilgisayarla oluşan ağlar 3 farklı ögenin birlikte çalışabilmesini sağlamaktadır. Bununla etkileşimli ikinci unsur, birlikte çalışabilen bu 3 ögenin stratejik yönleri birbirleriyle yakınlaşmıştır. Son olarak bilgi savaşlarında kullanılan unsurlarda biri diğerinin kullanımını mümkün kılabilir. Bu sebeple Rusya, Kuzey Kore, İran ve Çin gibi ülkeler bu farklı unsurları birlikte kullanabilmek adına çalışma yürüttüğünü belirten Libicki, ABD gibi ülkelerin siber savaş tehdidini önlemenin ötesinde bilgi savaşlarını da yenmeye odaklanmaları gerektiğini belirtmektedir (Libicki, 2020, s.15-16). İletişim kanallarının açık olması sebebiyle ABD'nin bilgi savaşlarını önlemek için yeni kapasite geliştirme araçlarına ihtiyacı bulunmaktadır.

Toplumun bilgi devrimi ile köklü değişimlere uğramasının devletin güvenlik gereksinimlerini değiştirdiğini iddia eden Builder, orduların bu sebeple kendilerini farklı görevlere hazırlaması gerektiğini yani gelişen bilgi devrimine adapte olması gerektiğini ifade etmektedir. Enformasyon savaşlarının teknoloji devrimi ile artma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade eden Builder, teknoloji devrimi ile bilgi devriminin dönüştürücü etkisinin askeri anlayışı etkilediğini savunmaktadır (Builder, 1999, s.19-22). Gombert ise çalışmasında dünya siyasetinin değişiminde bilgi teknolojilerinin lokomotif olduğunu belirtmektedir. Bilgi teknolojilerinin reformu ve küreselleşmeyi teşvik ettiğinden hareketle bunun ulusal güç için daha önemli hale geldiğini ifade ederken, askeri gücün artık bilgi teknolojisine ve bu teknolojiyi doğuran özgürlük ve küresel bütünleşmeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Gombert, 1999, s.45). Bilgi savaşlarına yönelik askeri anlayışın değişmesi, sivil kurumların daha askeri pozisyon olarak mücadeleye dahil olmasını gerektirmektedir. Yani devletin stratejisinde sivil kurumların savunma ve müdahale stratejileri geliştirmesi gereklidir. Devletlere yönelik dijital alanda yapılan bilgi operasyonları, sivil kurumların desteği ile önlenebilir bunun yanında devletlerin diğer devlete yönelik araçsallaştırdığı bilgi operasyonlarında devletin diğer kurumları daha etkin rol oynama kapasitesine sahiptir.

Devletlerin diğer devletin vatandaşlarını ve karar süreçlerini etkilemek için kullandığı bilgi edinmek, bilgi yaymak ya da bilgi ortamını kirletmek taktiği olarak bilgi savaşları siber alan müdahalesi yöntemlerinden biridir. Bir siber alan müdahale türü olan

siber espionaj faaliyetleri Tallinn El Kitabında 32. kuralda yer almaktadır. Tallinn El Kitabı'na göre devletler tarafından barış zamanlarında yapılan siber casusluk tek başına uluslararası hukuku ihlal etmemekle birlikte casusluğun gerçekleştirilme şekli bu durumu değiştirebilir. 32. Kural yalnızca silahlı çatışma bağlamı dışında olan siber casusluk faaliyetleri için geçerlidir. Silahlı çatışmalar sırasında bu kural daha farklı açıklanmıştır. Siber casusluk bilgi toplamak veya toplama girişiminde bulunmak için siber yetenekleri kullanan gizli olarak veya sahte iddialar altında gerçekleştirilen eylemlerdir. Siber casusluk ayrıca elektronik olarak iletilen veya depolama iletişimleri, veriler veya diğer bilgilerin gözetilmesi, izlenmesi, yakalanması veya sızdırılması için siber yeteneklerin kullanımını da içerir (Schmitt, 2017, s.168). Bu espionaj faaliyeti aynı zamanda malenformasyon (doğru bilginin taktik amaç için kullanılması) yöntemi olarak da kullanılmaktadır. 2016 yılı ABD Başkanlık seçimlerinde Donald Trump' karşı başkan adayı olan Hillary Clinton'ın maillerinin sızdırılması bu kapsamda değerlendirilebilir. Clinton Dışişleri Bakanlığı görevini yerine getirdiği süreçte .gov uzantılı adres yerine iş ve kişisel elektronik postalarını @clintonemail üzerinden yürütmüştür. Ortaya çıkartılan maillerle ABD başkanlık seçim sürecine Clinton'a karşı müdahalede bulunulmuştur (Burns, 2016). Siber espionaj faaliyetleri gelecekte çok daha fazla tartışılacaktır. Çin'in Avrupa'nın 5G altyapısını kurmak istemesi buna karşın bu altyapıda açılacak arka kapılarla tüm bilgilerin Çin'e geçebileceği iddiaları siber casusluğun farklı bir boyutunu oluşturabilecekken sermaye güvencesine verilen kişisel bilgilerin sermaye eliyle devlete verilmesi veya bilgilerin sermayece yeterince korunamamasına yönelik böylesi durumlar uluslararası hukuku ihlal olarak değerlendirilmelidir. Çünkü altyapıyı kullanan kullanıcılar (bilgisayar, cep telefonu, yazılımlar, uygulamalar gibi) uygulamaları şirketlerin gizlilik taahhütü kullanmaktadır. İlgili devletin hukuk sistemine bağlı çalışan şirketlerin devlete gizli kalması gereken bilgileri belirli koşullar ve mahkeme kararı dışında (terör, cinsel istismar vs) vermesine karşı sadece devletler değil aynı zamanda sermayede uluslararası hukuk kapsamında sorumlu tutulmalıdır.

Propaganda egemenliğin ihlali maddesini ele alan 4. kural kapsamında, bir devlet başka bir devletin egemenliğini ihlal eden siber operasyonlar yürütmemelidir, ele alınmaktadır. 29 fıkraya göre propaganda bazı durumlarda siber müdahale aracı olarak kabul edilebilir. Devletin iç işlerine müdahale edilmemesi gerekliliğine atıfla hazırlanan propaganda bölümünde, uzmanların genel görüşünün genel olarak propagandanın egemenlik ihlali olmadığı yönünde olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte iletilen propaganda

uluslararası hukukun diğer kurallarını ihlal edebilir. Örneğin diğer devlette sivil kargaşayı kışkırtmak için tasarlanan propagandanın muhtemelen müdahale yasağını ihlal edeceği savunulmaktadır (Schmitt, 2017, s.17-26). Propaganda düşük yoğunlukla devam eden hibrit tehditler için önemli bir bilgi operasyon enstrümanı haline gelme potansiyeli vardır. Ülke içinde herhangi bir konuda çıkan karışıklık durumunda düşük yoğunlukla devam eden bilgi operasyonları propaganda ile şiddeti kışkırtmak için kullanılabilir.

2017 yılında yayınlanan Tallinn El Kitabında dezenformasyon ile ilgili bir bölüm bulunmamaktadır. Bu bölümün eklenmemesinin gerekçesi olarak, 2016 yılında dezenformasyon yapılarak ABD seçimlerine müdahale edilmesinin kanıtlanmamış olabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple kitabın yenilenmesi için yapılan çalışmalarda dezenformasyon ile ilgili bölümün yer alabileceği ön görülmektedir. Bir haberin bilinmeden paylaşılması dezenformasyon olarak kabul edilmektedir. Dezenformasyon bilinçli bir şekilde hazırlanan bir bilgidir yani dezenformasyon bir amaç için gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple amaçlanan durumla ilgili çoğu zaman sürekliliği olan şekilde gerçekleştirilen dezenformasyon, propaganda gibi zaman zaman uluslararası hukuk ihlali olarak değerlendirilebilir. Örneğin seçim süreçlerini etkilemek için gerçekleştirilen dezenformasyon, egemenliğin ihlali olan 4 Kural kapsamında müdahale aracı olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde devletler, devletin resmi kanalları, yarı resmi kanalları, devlet ile bağlantılı özel kişi/şirketler, vb, gibi çeşitli araçlarla diğer ülkenin vatandaşı ve karar vericileri ile engelsiz iletişime geçme araçlarına sahiptir. Özellikle devlet kullandığı araçları çeşitlendirerek ve mikro ölçeklendirme ile vatandaşları/karar vericileri çeşitli mecralarda (Facebook, Twitter, Instagram, Tiktok, Youtube, vb) etki altına almaya çalışmaktadır. Bu kanallarda paylaşımına verilen tepkinin ölçülmesi anlık yeni stratejilerle toplumun etki altına alınabilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple günümüzde bilgi savaşlarının güçlenen alanı olarak dezenformasyon önem kazanmaktadır. Dezenformasyonun sıklıkla tartışılmasının nedeni internet ve sosyal medya aracılığı ile kamuoyları ile filtresiz iletişime geçme imkanına sahip olunmasıdır. Hibrit alanın yükselen araçlarından olan dezenformasyon dış politika aracı olarak farklı şekillerde kullanılabilir. Kullanılan yöntemlerden bazılarında yapılan eylem ve söylemlerin diğer devlete atfedilmesi kolay olmazken (devletlerin özel kişiler veya 3.aktörler tarafından siber alanda yönettiği bilgi operasyonlarını devlete atfetmek kolay olmamaktadır.), devletlerin kendi söylemleri ve devlete yarı bağlı resmi medya kanalları aracılığıyla yapılan dezenformasyonlar diğer devlete

atfedilebilmektedir. Bu medya kanallarının yaptığı haberlerin, bağlı bulunduğu devletin strateji ve anlatıları ile uyuşması ve kullanılacak yeni yöntemlerle hibrit mücadele stratejilerinde bu alanı kullanıp kullanmadıklarını tespit etmek mümkündür. Bu sebeple önce hibrit savaş ve dezenformasyon gibi kavramların açıklanması, devletin daha önce bu alanı kullanıp kullanmadığının tespit edilmesi, devletin resmi kanallar aracılığıyla yayınladığı stratejilerin ortaya çıkarılması ve örnek olay aracılığıyla devletin yarı resmi medya kanalı aracılığıyla dezenformasyon yapıp yapmadığının tespiti yapılarak hibrit savaşları içinde ve bilgi operasyonu yer alan dezenformasyonun bir devletin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek veya kolaylaştırmak için kullanıp kullanmadığı tespit edilecektir.

2.4. Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar

Devletler iç ve dış politika hedeflerine ulaşmak için belirli politikalar uygulamaktadır. Devletlerin hedeflerinin anlaşılması, hangi politikaları uyguladığı/uygulayacağı ve bu politikaları nasıl şekillendireceğine yönelik ön görüşlerde bulunulabilmesi için önemlidir. Teorik yaklaşımlar ise devletlerin uyguladıkları politika pratiklerini anlamak için çerçeve çizmektedir, bu sebeple teorik yaklaşımlar devletlerin pratiklerinin anlaşılmasına ve ön görüşde bulunulabilmesine yardım etmektedir. Örneğin uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu vurgulayan ve devletin amacının güç elde etmek olduğunu ifade eden realist politika uygulayan bir devletin amacının ve uluslararası sisteme yönelik bakış açısının nasıl olduğunu anlamaya yardımcı olabilmektedir.

2.4.1. Geleneksel Yaklaşımlar

1. Dünya Savaşının ardından başlayan bir kez daha böyle bir savaşın yaşanmaması gerektiği düşüncesi uluslararası ilişkiler disiplinde idealizmle karşılık bulmuştur. Dönemin bilim insanları, devletlerarası iş birliğine dayalı bir uluslararası örgütün adil ve barışçıl bir sistem getirebileceği düşüncesiyle yakından ilgilenmiştir. Bu idealist bakış açısı, insanların genel olarak doğaları gereği iyi oldukları ve birbirleriyle savaşma niyetinde olmadıkları inancına dayanmaktaydı. Savaşların engellenmesi ise hukukun üstünlüğüne dayalı barış ve

güvenliği esas alacak istikrarlı bir kurum düşüncesi Milletler Cemiyeti'nin kurulması somutlaşmıştır (Steans vd., 2013, s.23-26). Milletler Cemiyeti uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını hedef olarak kurucu anlaşmasında belirlemiş olan ilk evrensel örgüt olarak (Bağbaşıoğlu, 2021, s.15-16), günümüz uluslararası ilişkiler anlayışının oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

İdealizm her ne kadar uluslararası ilişkilerdeki büyük tartışmalardan birinin (idealizm-realizm) tarafını oluşturuyorsa da kendini idealistler olarak adlandırılan bir grubun olmaması, idealist düşüncenin realizmin iddialarına yeterli cevabı verememesine neden olmuştur. Bunun yanında idealist teorinin kurucusu olarak kabul edilebilecek isim sayısının az olması (Çalış ve Özlük, 2007), idealizmin sistematik olarak işlenmesi önünde önemli engeller oluşturmuştur. İdealizmdeki sistematik olamama sorununun en net göstergelerinden biri, Davis Davies tarafından idealizmin önemli isimlerinden kabul edilen dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'a atfen kurulan Wilson Chair of International Politics kürsüsüne 1936 yılında realizmin kurucuları arasında sayılan Edward Hallett Carr'ın atanmasıdır (Porter, 2002). İdealist bir kürsüde bir realist kurucunun bulunması, o kürsüde idealistlerin etkin olamaması bu ise idealistlerin sistematik olarak idealizme sahip çıkamadığının göstergelerindedir. Carr realist teoriyi savunan yazarlardan biri olup, 1946 yılında yazdığı *The Twenty Years' Crisis 1919-1939* adlı eserinde İdealistlerin ütopyik olduğunu savunmuş ve adaletin güçlü olanın hakkı olduğu tezini iddia ederek idealizm-realizm tartışmalarının başlamasında önemli rol oynamıştır (Carr, 1946). İdealizm devletlerarası ilişkilere odaklanmakta ve uluslararası süreç ve oluşumlarla ilgilenmektedir. Temel olarak uluslararası barışı sağlamak için idealistler uluslararası alanda etik kaygılarla birlikte hukuk, örgütler, diplomasi ve diğer araçların kullanılmasını savunmaktadır (Gözen, 2019). 2. Dünya Savaşı'nın ardından hazırlanan BM Anlaşmasında idealizmin izleri görülebilirken, 2. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde önemli krizler yaşanmasına rağmen geniş kapsamlı savaşın çıkmamasında idealizmin düşünsel katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

Realizmin kökenleri Thucydides'in (M.Ö 460-395) Peloponnesos savaşlarını anlattığı eserine kadar götürülebilmektedir. Atinalılar ve Spartalılar arasında gerçekleşen savaşın ayrıntıları ile neden sonuç ilişkisini ortaya koyarak anlatan Thucydides'in *Peloponnesos Savaşları* adlı eserinde savaşın nedenini Atina'nın güçlenmesi karşısında Spartalıların bu güçlenmeden çekinmesi olarak göstermektedir (Thucydides, 2020). Thucydides böylece bir devletin güçlenmesi karşısında diğer devletin duyduğu güvenlik

endişesinin boyutlarını ifade etmiştir. Thucydides'in ardından realizme katkı sunmuş isimlerden bir diğeri, Machiavelli'dir (1469-1527). Machiavelli, 15. Yüzyılın sonu ile 16.yüzyılın başında İtalya'daki şehir devletlerinin içinde bulunduğu kaosu durduracak bir prensse ihtiyaç olduğunu düşünerek eserinde bu prensin sahip olması gereken yetki ve özellikleri belirtirken siyasette devlet çıkarlarının ön planda olması gerektiğini savunmaktadır (Machiavelli, 2004). Realist yazarlardan Thomas Hobbes(1588-1679) ise Leviathan adlı eserinde din ve dünya devletinin oluşturulmasında bireylerarası toplumsal sözleşmeye önem vererek, ahlak kurallarını laik ve doğal temele oturtmaktadır. Hobbes'a göre insanın temel amacı hayatını devam ettirebilmesidir. Bunun için toplumun barış içinde yaşayabilmesi gereklidir ve bunu sağlamanın yolu, hesap verilemeyen bir egemene itaat etmektir (Hobbes, 2007). Her ne kadar Klasik Realizm okumaları Edward Carr'ın The Twenty Years' Crisis 1919-1939 eseriyle başlasa da realizmin klasik realizmin kurucusu Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace eseriyle Hans Morgenthau olarak kabul edilmektedir. Morgenthau eserinde insanların güç peşinde koştuklarını devletlerinde paralel şekilde güç elde etmek istediklerini belirtirken devletlerin nihai amacının bu gücü elde etmek olduğunu vurgulamaktadır (Morgenthau, 1948). Realizm uluslararası ilişkiler teorilerinde en çok tartışılan teoriler arasındadır. Uluslararası ilişkilerde devlet pratikleri incelendiğinde realist anlayışın önemli ölçüde devam ettiği örnekler görülebilmektedir. Suriye iç savaşına farklı devletlerin vekalet güçler aracılığıyla müdahil olması, bu iddiaya örnek olarak gösterilebilir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde realist yaklaşımla ele alınan eserlerdeki artış, 1. Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin kurduğu düzenin neden yıkıldığını ve 2. Dünya Savaşına giden süreçte faşizm ve komünizmin liberal demokrasilere karşı neden üstün geldiğini açıklama amacı taşımıştır (Tuğtan, 2014). Realizm, 1940'lardan 1980'lere kadar uluslararası ilişkilerin hâkim teorisi olarak kabul edilmektedir. Realistler; idealistlerin insanın doğasının iyi olduğu düşüncesinin aksine insan doğasının kötü olduğunu, idealizmin uluslararası savaşların kaçınılmaz olmadığı düşüncesinin aksine uluslararası ilişkilerin doğasının zorunlu olarak çatışmacı olduğunu, uluslararası çatışmaların nihai olarak savaşla çözülebileceğini ve devletin en önemli önceliğinin ulusal güvenlik ve hayatta kalmak olduğunu savunmaktadır. Realistlere göre, uluslararası sistem anarşiktir ve sistemde devletlerin üzerinde sisteme hâkim olan farklı bir otorite yoktur. Bunun yanında realistlere göre devlet dünya siyasetinin temel aktörüdür ve uluslararası ilişkiler, öncelikli olarak devletlerarası ilişkilerdir. Bireylerin, uluslararası örgütler ve hükümet dışı kuruluşların

uluslararası ilişkiler için hiç önemi yoktur ya da daha az önemi vardır. Devletler sistem içinde eşit değildir, aralarında bir güç hiyerarşisi bulunmaktadır. Dünya siyasetinde en önemli devletler büyük güce sahip olan devletlerdir ve büyük güçler arasındaki mücadeleler egemenlik ve güvenlik mücadelesidir. Güçleri görece daha az olan devletler sistem içinde ikincil öneme sahiptir (Sørensen vd., 2003, s.66). Realistler uluslararası siyasetin odağında devletlerarası ilişkileri belirleyen etmenlerin etkili olması gerektiğini savunmaktadır ve devletlerarası ilişkilerin merkezini güç peşinde koşmak ve ulusal çıkarlar olarak belirlemişlerdir. Bu sebeple realistler uluslararası ilişkileri ulus devletlerarasındaki güç ve çıkar mücadelesi olarak görmektedir(Aydın, 2004). Anarşik sistemde devlete karşı diğer devletin yapacağı saldırıyı püskürtecek farklı bir gücün olmaması ya da olası işgal durumunda işgalci devleti topraklarından çıkaracak üst otoritenin olmaması devletlerin kendini korumak içgüdüleriyle hareket etmesine neden olmaktadır. Ermeni güçlerinin Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ ve reyonları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına rağmen onlarca yıl işgal altında tutabilmesi ve Azerbaycan'ın kendi topraklarını güç kullanarak elde edebilmesi realizmin uluslararası sistemin anarşik olduğu ve uluslararası sistemde üst otorite bulunmadığı tezlerini doğrulamaktadır.

1960'lar ve 1970'ler de egemen yaklaşım olan realizm birtakım eleştirilere maruz kalmış ve yeni teori çalışmaları bu dönemlerde hız kazanmıştır. Özellikle, ABD'nin Vietnam Savaşı sırasında aldığı ders, askeri gücün her zaman belirleyici unsur olmadığını görülmesini sağlamıştır(Aydın, 2004). Yeni bir yaklaşım ihtiyacına cevap niteliğinde çalışmalar Kenneth Waltz tarafından literatüre kazandırılmıştır. Neorealizmin kurucusu olarak kabul edilen Waltz, devletin davranışına odaklanan teorileri indirgemeci teori olarak adlandırmakta ve bu teorilerin bütünü parçalarıyla ilgilendiğini, bunun anlamının parçaların nasıl davrandığının anlaşılmasına çalışması olduğunu iddia etmektedir. Devletleri anarşik uluslararası sistemde egemen eşit devlet olarak gören Waltz, bunun sabit bir özellik olduğunu vurgulamaktadır. Waltz'a göre sorun devletlerin uluslararası sistemde belirleyici aktör olup olmamasıdır (Waltz, 1979). Her devletin kaderi diğer devletin yaptıklarına karşı gösterdiği tepkiye bağlıdır. Bir çatışmanın güç ile yürütüleceği olasılığı, gücün araçlarında ve becerilerinde bir rekabete yol açmaktadır. Waltz'ın önderliğini yaptığı neorealizm kısa sürede geniş çapta kabul edilmiştir (Keohane, 1986, s.16). Sistem içinde devletlerin davranışları diğer devletlerin davranışlarına göre değişmektedir, yani devletlerin aldıkları konum diğer devletlerin aldıkları konuma bağlı olarak değişebilmektedir. Waltz bu durumu Soğuk Savaş sırasındaki hegemonya iki kutup arasındaki ilişki ile örneklendirmektedir.

Soğuk savaş sırasında iki kutbun da konumları benzer olan güçleri ile orantılı olduğu için kutupları temsil eden devletler, Sovyetler Birliği ve ABD, benzer davranışları sergilemiştir. Örneğin Waltz 1960'ların başında ABD'nin başlattığı stratejik ve konvansiyonel silahlanmaya karşı Sovyetler Birliği'nin asgari konvansiyonel güçlerde asgari caydırıcılık stratejisini uyguladığını, bu dönemde ABD'nin değişen silahlanma politikasına karşı sistemde simetri sağlamak için benzer bir silahlanma stratejisi uygulayarak silahlanma yarışına uyum sağladığını belirtmektedir. Waltz'a göre bu simetri Soğuk Savaşın büyük kısmında iki devlet tarafından da korunmuştur (Waltz, 2008). Öte yandan, Soğuk Savaşın yumuşama döneminde, komünist veya komünist olmayan ülkeler arasındaki sertleşmiş ayırım ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu durum kavramsallaştırmada "Doğu-Batı" ayrımı yerine "Kuzey-Güney" gibi farklı yeni kutuplaşma kavramlarının kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanında sistemin çözülmesinden hareketle herhangi bir şekilde Moskova veya Washington etkisinden uzak politika yürütmeye çalışan ülkelere "alt-sistemlerin" veya "bölgelerin" doğuşu diye isimlendirmeler de kullanılmıştır (Waltz ve Quester, 1982, s.116-117).

Waltz'a göre uluslararası sistemde var olan anarşi, aktörlerin varoluş kaygılarını tetiklemektedir ve devam eden bu durum güç dengesi siyasetini önemli kılmaktadır (Waltz, 1979). Dolayısıyla sistem içinde güçlü olan devletlerin amacı pozisyonlarını korumak için güç dengesini devam ettirmektedir. Bu durum uluslararası sistemde görece istikrar sağlayabilecektir. Yeni teoriler olarak kabul edilmeyen saldırgan ve savunmacı realizmin temeli bu güç dengesine dayanmaktadır. Meairsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* adlı eserinde birçok realist yaklaşım olduğunu vurgularken bu yaklaşımlardan Morgenthau'nun *Politics among Nations* eserini insan doğası realizmi olduğunu ifade etmekte, Waltz'ın *Theory of International Politics* eserinin savunmacı realizm olduğunu vurgulamaktadır. Meairsheimer saldırgan realizm teorisini ortaya atarak bu teorinin uluslararası politika teorisi olduğunu iddia etmektedir. Savunmacı realistlerin devletlerin güç artışı yerine mevcut güç dengesini devam ettirmeyi amaçladığını belirten Mearsheimer, saldırgan realistlerin değerlendirmesinde statükocu güçlerin dünya siyasetinde nadiren bulunduğunu belirterek devletlerin güç elde etmek için fırsatlar aradığını ve mevcut durumlardan bunun için faydalanmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Mearsheimer'a göre devletlerin nihai hedefi uluslararası sistemde hegemon olmaktır (Mearsheimer ve Alterman, 2001). Hegemonik bir devlet uluslararası sistemde çıkarları doğrultusunda değişiklik

yapabilme gücüne erişebilir, bu durumda sistemdeki değişikliklerden etkilenen değil sistemi etkileyen bir güce sahip olabilir.

Avrupa entegrasyonundaki gelişmeler, ABD siyasi hegemonyasının Vietnam Savaşında yara almasına paralel olarak kendi ekonomisinin de sarsılması, uluslararası ilişkilerde iktisadi gelişmelerin güvenlik kadar ön plana çıkmaya başlaması (çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler ekonomik çıkarların korunmasında bazı durumlarda devletlerin önüne geçebilmiştir), uluslararası politikada “ulus aşırılık” ve “karmaşık karşılıklı bağımlılık” gibi kavramların önemini arttırmıştır (Yanık, 2015). Dolayısıyla, devletin iç ve dış ayırımının ortadan kalkmaya başlaması, devlet dışı aktörlerin, özellikle uluslararası şirketlerin, uluslararası sistemde etkisinin artması Üçüncü Dünya’da sayıları artan egemen devletlerin, geleneksel ulus devletten ayrışması, askeri konuların yanı sıra ekonominin uluslararası ilişkilerde belirgin hale gelmesi neo-liberalizmin güçlenmesine neden olmuştur

Liberalizmin uluslararası ilişkiler disiplininin ilk iki on yılında (1920 ve 1930) idealizmin altında kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür. Her iki teori de insanın doğasının iyi olduğuna ve gerek toplum içinde gerekse uluslararası ilişkilerde daha iyinin mümkün olduğuna inanmalarına rağmen aralarında bazı farklarında bulunmaktadır. Bu farklar biri idealizmin normatif düşünce akımını desteklerken liberalizmin araştırma metodolojisi ile bilim felsefesi bağlamında rasyonalist ve pozitivist kuram olmasıdır. Yani idealizm olması gerekenin üzerinde dururken liberalizm mevcut olanı incelemektedir. Bir diğer önemli fark ise idealizm ahlaki bir hedef olarak savaşların yaşanmaması için uluslararası örgütleri ve uluslararası hukuku öne sürerken, liberaller anarşik uluslararası sisteme rağmen devletlerin neden ve nasıl uluslararası işbirliği ürettiği anlamaya çalışmaktadır (Oğuzlu, 2017, s.149).

Liberaller bireylerin belirli seviyelerde çıkar ve rekabet anlayışına sahip olduklarını kabul etmekle birlikte bireylerin birçok çıkarı paylaştığına bu nedenle hem yurtiçinde hem de uluslararası düzeyde iş birliğine dayalı eylemlerde bulunabileceklerine, böylelikle herkes için daha fazla fayda sağlanabileceğine inanmaktadırlar. Yani çatışma ve savaş kaçınılmaz değildir ve devletler uluslararası sınırlar ötesinde yarar sağlayan iş birliklerine ulaşabilirler (Sørensen vd., 2003, s.100). Liberalizmin uluslararası ilişkiler disiplinde belirgin özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle liberallere göre, uluslararası sistemde devletlerin yanı sıra devlet dışı aktörlerde bulunmaktadır ve bu aktörler belirli konularda kendi başlarına bağımsız karar alabilirler, bu sebeple devlet dışı aktörler uluslararası sistemde önemlidir.

Devletler ve devlet dışı aktörler arasında sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. Liberalizmin bir başka özelliği; liberaller için uluslararası siyasetin gündemi kapsamlıdır, yani uluslararası siyaset gündeminde sadece askeri ve güvenlik konuları değil, ekonomik sosyal ve çevresel sorunlarda bulunmaktadır. Devletlerin temel görevi uluslararası iş birliğinin hangi koşullarda sağlanabileceğini bulmaktır. Karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve bölgesel entegrasyonlarda uluslararası kuruluşların rolü odak noktasıdır (Viotti ve Kauppi, 2011, s.129-130). Liberallere göre ticaret devletleri, emeğin ve bilginin hareket halinde olduğu topraklarına dayalı üretim kapasitesini küçültmüştür ve bunlar diğer ülkelerle ekonomik bağlar kurarak güvenlik endişelerini hafifletebilir (Rosecrance, 1996).

Neo-liberallere göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı; devletlerarasında ekonomik konularda “karşılıklı bağımlılığı” arttığını ve devletlerarasında gücün askeri boyuttan ziyade ekonomik boyutunda önem verilmeye başlandığını bu yüzden ekonomi konulardaki iş birliklerinin daha yoğun ve başarılı olacağını savunmaktadır. Örneğin Joseph S. Nye, dünya genelinde güç kaynaklarında askeri güce yapılan vurgunun azaldığını, bunun yerine teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörlerin önem kazandığını vurgulamıştır. Bu durum bir karşılıklı bağımlılık oluşturmaktadır. Bu durum devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için diğer devletlerden bağımsız karar verme yetilerini yitirmelerine neden olmaktadır (Bozdağlıoğlu ve Çınar, 2004). Nye ve Keohane 1971 yılında yayımladıkları çalışmada; uluslararası ilişkilerde diplomatların ve askerleri ilişkilerinin ötesinde, hükümetlerin kontrolü dışında toplumlararası ve ticari ilişkilerin geliştiğini belirterek, devletlerin uluslararası sistemde tek aktör olmadıklarını, devlet dışı aktörlerinde uluslararası sistemde kendilerine yer bulduklarını belirtmişlerdir (Nye & Keohane, 1971). Devletler bunun sonucunda hegemonik alanlarını askeri ilişkinin ötesinde tesis etmek, bunu yaparken özellikle çok uluslu şirketler ile çalışmak durumunda kalmıştır. Devlerin neoliberal politikalarının en başarılı örneği dijital alandaki gelişmelerdir. Günümüzde ABD'nin sermayeyi destekleme politikasıyla, Çin'in sermayeyi destekleyerek hegemonyasını geliştirme çabası günümüz uluslararası gündeminin önemli konuları arasındadır. Bu durumun somut örneği Çin'in Huawei desteği ile 5G sistemini daha ucuz ve daha kaliteli şekilde yayması ile ABD'nin bu duruma karşı müttefiklik ilişkileri bağlamında bu sistemin yayılmasını engelleme çabasıdır.

Soğuk Savaşın Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ABD'nin ayakta kalması ile sona ermesinin ardından çıkan tartışmalar Francis Fukuyama'nın daha sonra kitap haline getirdiği

Tarihin Sonu ve Son İnsan tezi çatısı altında yoğunlaşmıştır. Fukuyama'nın tarihsel sürecin burjuva demokrasisine doğru ilerlediği ve eşitlik ve özgürlük temelinde oluşmuş toplum formunun üzerine yeni bir toplum formu ortaya çıkmayacağı iddiası (Fukuyama, 1989) üzerinde uzun yıllar tartışma yaşanmıştır. Bu dönem, Batının ekonomik ve siyasal düzeninin tarih sahnesinde galip geldiği ve ABD'nin hegemonik gücünün tek kutuplu hale gelen sistemde rekabetsiz olduğu Batı tarafından gerçekleştirilen bazı askeri operasyonlar ile somut olarak görülmüştür. Yeni sistemde ABD'nin yeni dünya düzeni ile ortaya koyduğu yaklaşım ABD'nin soğuk savaşın ardından etkinliğinin boyutlarını belirlediği ve gücünü dünyanın geri kalanına kabul ettirmeye çalıştığı yeni bir düzeni ifade etmiştir. Bu düzen ABD'nin gerçekleştirdiği müdahalelerde görülmüştür. Birinci Körfez Savaşı, Balkanlarda gerçekleştirilen müdahaleler ile 2003 Irak işgali (Bağbaşıoğlu, 2018, s.7-8) ABD'nin hegemonik düzeninin fiili uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Yeni dünya düzeni kavramında “yeni” ifadesi SSCB'siz bir dünya politikasını tanımlamaktadır. Körfez Savaşı'na yönelik ABD öncülüğünde gerçekleştirilen müdahalede krizin veya savaşın hiçbir aşamasında Rusya'ya önemli bir rol verilmemesi hatta sadece görüşünün alınması (Bostanoğlu, 1999, s. 304-306) “yeni” kavramının boyutlarını göstermiştir. 1990'lı yılların başında Fukuyama'nın görüşünü doğrulayan Rusya içinde liberal ekonomiye geçilmesi gerektiği düşüncesine karşı önemli karşı çıkış Primakov ile Putin doktrinleri ile verilmiştir. Bu iki doktrinde de tek kutuplu sistem reddedilmiş ve ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu sistemi savunan aktif dış politika stratejisi uygulanmıştır.

11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör eylemlerinin ardından yürütülen teröre karşı savaş ve önleyici savaş stratejileri 90'lı yıllarda ön plana çıkan eleştirel güvenlik yaklaşımlarının yerini geleneksel güvenlik tartışmalarına bırakmasına neden olmuştur (Çoban Oran, 2021, s.59-60). Ardından gelen Arap Ayaklanmaları ve Suriye iç savaşı sosyal medyanın bireylere sağladığı özgürlüğün devlet merkezli bakış açısına karşı alternatif olabileceğini düşündürse de, Mısır'da ayaklanmalar sonucu seçimle gelen lider Muhammed Mursi'nin darbe ile görevden alınması özgürlük rüzgarını arkasına almış görülen dijital devrime karşı devlet merkezli bakış açısının halen var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Mursi'nin görevden alınması, özgürlükçü ayaklanmaların ulaştığı hedefin kısa süre içinde reel politika karşısında değişebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde Arap ayaklanmalarının son durağı olan Suriye'de özgürlükçü hareketlerin devlet tarafından bastırılması, ülkede meydana gelen iç savaşa yönelik Rusya, Türkiye ve ABD gibi

devletlerin çeşitli sebepler ve yöntemlerle iç savaşa müdahil olması yine devlet merkezli geleneksel güvenlik anlayışının devam ettiği gösteren örnekler arasındadır.

Günümüzün önemli tartışma alanlarından olan siber alan literatürde özgürlük-güvenlik dengesi merkezli tartışılmaktadır. 1990'lı yıllarda genişlemesini sürdüren ve 2000'li yıllarda sosyal medya ile bireylerin özgürlüklerini genişlettiği düşünülen siber alanın İran nükleer santrallerine yönelik müdahale ve Rusya'nın Estonya'ya gerçekleştirdiği müdahaleler için kullanılması ile sosyal medyanın dezenformasyon gibi hibrit yöntemlerin aracı olarak etkinleştirilmesi gibi örnekler yine devlet merkezli realist bakış açılarının dijital alana uyarılması olarak görülebilir. Bunun yanında sermaye eliyle sürdürülen bu özgürlük dalgası anlatısı zaman zaman şirketler ve devletler tarafından sansür uygulamalarının arttığı bir alan haline de gelmiştir. 2020 yılında ABD seçimlerinin ardından gerçekleştirilen kongre baskınının ardından Twitter (Permanent Suspension of @realDonaldTrump, 2021), Facebook ve Instagram gibi uygulamaların Eski Başkan Donald Trump'ın hesabını kapatması özgürlük-güvenlik tartışmalarında yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu tartışma Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna müdahalesinin ardından dezenformasyon yaydığı gerekçesiyle Avrupa Birliği'nin Sputnik ve Russian Today'e erişim yasağı getirmesi (EU Imposes Sanctions on State-Owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik's Broadcasting in the EU, 2022) yine 2022 yılında İran'da meydana gelen ayaklanmalarda İran'ın interneti sınırlandırmasına karşın Elon Musk'ın ABD'nin yaptırımları sebebiyle ABD'den izin alarak uydu aracılığıyla İran'da interneti aktif hale getirmesi ("Musk Says He Will Activate Starlink amid Iran Protests", 2022) gibi örnekler internetin özgürlük-güvenlik yaklaşımında yeni bir denge arayışında olduğunu göstermektedir.

2.4.2. Pozitivizm ve Davranışsalcılık

Pozitivizmin kurucusu sayılan Auguste Comte eserinde pozitivizmin öncelikle iki yönlü amacının olduğunu iddia etmektedir. Buna göre ilk amaç bilimsellik anlayışımızı genelleştirmek, ikinci amaç ise sosyal yaşamı sistematikleştirmektir (Comte, 1865, s. 3). Pozitivistler insanlığın içinde bulunduğu zamana kadar böyle bir bilim anlayışını kuramamış olmasının sebebi olarak, insanlığın teolojik ve metafizik evrelerden pozitif evreye geçememiş olduğunu iddia etmektedir (Özlem, 2001, s.162). Pozitivistlere göre doğa bilimi iki şeyden oluşmaktadır. İlki doğrudan duyu algılarıyla belirlenen olgular, ikincisi yasaları

biçimleme. Comte, bu savı kabul ederek toplum biliminde insan yaşamına ilişkin olguları belirlenmesi ardından bu olgular arasındaki bağlantıyı keşfedecek yeni bir toplum biliminin oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Collingwood, 2019, s.174).

Pozitivistler için bilgi edinme biçimleri, epistemolojik olarak doğa bilimleridir. Pozitivizme bağlı olan teoriler, uluslararası ilişkilerin sosyal gerçekliğini, değer yargılarından arındırılmış bakış açısına sahip gözlemci tarafından belirli seviyeye kadar dışarıdan araştırılabilecek olan nesne olarak algılamaktadır. Bunu yaparken amaçlanan ise, uluslararası ilişkilerde yapıların oluşumunu ve süreçlerin gelişimini ampirik olarak kanıtlanmış ya da kanıtlanabilen nedensellikler temel alınarak açıklamaktır. Böylece evrensel olarak geçerli uluslararası ilişkiler kuramlarını oluşturmak mümkün olabilecektir. Pozitivistler bu şekilde teori inşasına bulunarak neden sonuç ilişkileriyle ilgili kesin ve genel ifadeler dizilerine bilimsel olarak atıfta bulunurlar (Schieder, 2014, s. 6-7).

Pozitivizm ideolojiden arındırılmış sosyal bilimleri objektiflik ilkesi çerçevesinde gözlem ve deneye dayalı anlayışla temellendirmiştir. Bu objektiflik aynı zamanda tarih, zaman ve mekanı durağanlaştırarak, sürekli ve değişimi içerdiği algısının aksine, zaman dışılık ile değerlendirmektedir. Böylelikle pozitivistler sosyal bilimlerde her yerde her zaman geçerli olacak evrenselliğe ulaşılabilceğini savunmaktadır. Pozitivist uluslararası ilişkiler kuramı olarak kabul edilen realizm, insan doğasını devletlerin doğası arasında ilişki kurmuş, rasyonel olma iddiasına rağmen pozitivist psikoloji tarafından da yadsınan bir kavrama yani devletlerin rasyonel çıkarları için hareket ettiklerine yönelik rol tanımlamıştır. Bu şekilde devlet var olduğu zamandan günümüze aynı psikolojik etmenlerle hareket eden bir aktör konumundadır (Bostanoğlu, 1999, s.40-64). İnsanı merkeze alan realizmin önemli isimlerinden Nicholson'un görüşünün temelinde evrensel insan varlığı iddiası yatmaktadır. Buna göre insan davranışı evrimin aşamaları sırasında değişmektedir ve zamanla sosyal yapılar farklılaşmaktadır. Dolayısıyla insan davranışları tarihle değil ancak doğal evrim evrelerinde değişebilmektedir. Sosyal bilim, insanın değişik sosyal yapılar içinde nasıl belirli davranışları sergilediğini saptamak ve buna göre ön görülerde bulunmaktır ve sosyal bilimciler prensipte sosyal davranışların bilimsel olarak analiz edilebileceğini bildiği halde pratikte bunun çok karmaşık olduğunu unutmaktadır (Nicholson ve Michael, 1992, 229-230).

Davranışsalılık; psikoloji, sosyoloji ve siyaset biliminin ardından 1950'li yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde de etkisini göstermiştir. Bu etkinin somut göstergeleri ise; dış politika analizi başta olmak üzere karar alma yaklaşımı, oyun teorileri, sistem yaklaşımı

ve çatışma çözümleri gibi başlıklarda uluslararası ilişkiler disiplinde epistemolojik ve metodolojik açılımlar sağlamasıdır. Bu konular en başta insan davranışlarının ya da disiplinin temel aktörlerinin davranışlarının nasıl analiz edileceği ve bununla ilgili araştırmaların nasıl yönlendirileceği ile doğrudan ilgilidir (Özlük, 2008). 1960 yılında yazdığı makalede Singer, son birkaç yılda kişilik, tutum, davranış ve iletişim vurgusu ile yapılan davranışsalçı açılara dikkat çekerek fiziksel çevrenin nispeten daha az ilgi gördüğünü ifade etmiştir (Singer, 1960). Deutsch ise davranış kelimesinin öncelikle birden fazla gözlemci tarafından gözlemlenebilen veya birden fazla kanıt türü tarafından onaylanan kısaca birden fazla kişi için geçerli yöntemlerle doğrulanabilmesi olduğunu ifade etmiştir (Deutsch, 1958).

Davranışsalcılığın temel amacı; normatif yargılar yerine, davranışların gözlemlenip değişik davranışlar arasında hipotezler kurulması ve bu hipotezlerden toplanan verilerin nicel veya nitel yöntemlerle test edilebilip gözlemlenebilmesidir (Özlük, 2009). Davranışsalcılar da pozitivistler gibi sosyal bilimlere ile doğa bilimlerinin birbirlerinden farklı olduğunu düşünmemiş, ikisinin de aynı metotları kullanabileceğini iddia etmiştir. Bu yüzden sosyal bilimlerde değişkenleri niceliksel hale getirebilmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu çaba daha sonra pozitivist gelenekte çalışan realistler tarafından savaş çalışmalarında ve liberallerce demokratik barış alanında değişkenlerin nicelleştirilmesiyle oluşturulan hipotezlerin test edilmesi şeklinde yaygınlaşmıştır (Şatana, 2015). Davranışsalçı analizler değerlerden arındırılmış gerçeklere önem vermekte ve gruplardan ziyade bireyleri analiz etmeye odaklanmaktadır (Kim, 1965). Easton'a göre sosyal sistemler kişiler arası etkileşimlerden oluşur. Etkileşimler biyolojik olarak var olan kişilerin somut ve gözlemlenebilir davranışlarıdır. Bu nedenle etkileşimlerin analiz birimi olarak kabul edilmesi gerekir (Easton, 1955).

Karar Verme Yaklaşım ve Modelleri

Davranışsalcılar dış politika yapım sürecinde; bürokrasi, kamuoyu ve karar vericilerin etkileri üzerinde durmuştur. Devletlerin içindeki toplulukların davranışlarını açıklamak ve olası davranışlar için tahminler yürütmek için uluslararası ilişkiler teorisi aynı zamanda insanların politik seçiminin teorisini gerektirmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde DPA, böyle bir teoriyi geliştirme çabasıdadır. Bunun için DPA çalışmaları

başlangıcından günümüze, dış politik kararlarının ne şekilde alındığının incelenmesine odaklanmış, bireysel veya kolektif davranış sergileyen insanların uluslararası politikadaki kararların değişiminde daha etkili olduğunu varsaymıştır (Hudson ve Vore, 1995). Bu anlamda DPA çalışmalarının; bütünün parçaları üzerinden hareket etmesi, kararları grubun davranışları ile açıklamaya çalışması, uluslararası politikayı ulusal bürokratları ve bürokrasiyi inceleyerek anlamlandırma çabası içinde olması bağlamında indirgemeci teorik yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür (Hudson ve Vore, 1995). Uluslararası sistemde devletlerin davranışlarının çözümlenebilmesine odaklanan davranışçacı dış politika analizinin odak noktasını karar verme süreci oluşturmaktadır (Alden ve Aran, 2016, s.19). 1950'li yıllarda başlayan DPA çalışmalarında Snyder, Bruck ve Burton'un 1954 yılında yayımlanan çalışmasını karar verme yaklaşımı açısından öncül çalışmalardan kabul etmek mümkündür. Devletlerin uluslararası düzeydeki siyasal süreçleri eylem, tepkime ve etkileşim modeliyle ele aldıkları çalışmada yazarlar, karar vericilerin kişisel özelliklerinin yanında buldukları sistemdeki bürokratik yapıların da çalışma sistemlerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (R. C. Snyder vd., 1954).

Her teorik disiplin farklı bir zemine dayanmaktadır ve farklı disiplinler benzer zeminler üzerinde kendilerine yer bulabilmektedir. İki veya daha fazla devlet arasında meydana gelen olaylar tek başına ya da bir grupta hareket eden bireylere dayanmaktadır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin bağlı bulunduğu zemin, diğer sosyal bilimlerle aynıdır. Bu anlamda insanların dünyayı nasıl algıladığı, tepki verdiği ve şekillendirdiğini anlamak diğer sosyal bilimlerin olduğu gibi uluslararası ilişkilerin de araştırma alanı içine girmektedir (Hudson, 2014). DPA'nın karar verme yaklaşımında bireye odaklanılmasının sebebi, dünya siyasetinin liderlerin kararlarıyla şekillendiğinin düşünülmesidir. Kararların nasıl alındığının anlaşılması, kararların uluslararası alanda sonuçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayabileceği gibi, geleceğe yönelik tahminlerin yapılabilmesine de neden olabilecektir (Mintz ve DeRouen 2010). Karar verme yaklaşımında birçok bilimsel analiz, aktörlerin rasyonel olacağı varsayımından hareket etmektedir. Özellikle realist paradigma, devletlerin anarşik uluslararası sistemde kazançlarını maksimize etmek veya kayıplarını en aza indirebilmek için devletlerin rasyonel hareket ettiklerini varsaymaktadır. Bu bakış açısı genel olarak ideal sürece atıfta bulunur ve çoğu kişi tarafından rasyonel karar verme davranışı arzu edilen karar verme olarak kabul edilmektedir (Mintz ve DeRouen, 2010).

Alanın öncü çalışmalarından birini gerçekleştiren Allison (Larson, 1973), dönemin iki hegemon devleti olan, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

Birliği arasında 1962 yılında gerekleŒen Kuba Füze Krizi'nin sıcak savaŒa dnŒmeden nasıl yönetildiğini açıkladığı eserinde  rasyonel karar verme yaklaŒımı ortaya koymuŒtur: Rasyonel Aktör Modeli (RAM), rgtsel Süreç Modeli ve Bürokratik Politika Modelidir.

RAM'a göre dıŒ politika kararları belirli bir dŒnce sistemine göre alınmaktadır. Buna göre dıŒ politika ile ilgili karar verme durumunda karar verici, devletin dıŒ politika hedeflerini dŒnmekte ve bu hedefler arasında hangi kararın öncelikli olduğunu belirlemektedir. Ardından olası tercihleri gözden geçirerek kar-zarar karŒılaŒtırması yaparak alabileceği kararlarla ilgili olası senaryolar oluŒturmaktadır. Bu senaryolar arasında kararın etkileyebileceği nc aktörlerin olası davranıŒları da dŒnlmektedir. Senaryolar belirlendikten sonra; en faydalı karardan en zarar verici karara doğru sıralama yapmaktadır. Bu sıralama dıŒ politik hedefler ile maliyetler karŒılaŒtırılarak oluŒturulmuŒtur ve böyle bir durumda st sırada dıŒ politikasına en uygun seçeneğin en az maliyetle sağlandığı durum bulunacak ve rasyonel aktör bunu seçecektir (Slantchev, 2005). Bu karar verme modeli, karar vericilerin her zaman rasyonel karar alacağı varsayımından hareketle oluŒturulmuŒtur, ancak karar vericiler devlet için rasyonel olanı değil kendi için rasyonel olanı da seçebilmektedir. Yani her zaman devlet rasyonelitesi tercih edilemeyebilir.

Örgütsel Süreç Modeline göre; hükümet, karar verme yetkisine sahip otoritedir ve kararlar alanında uzmanlaŒmıŒ farklı kuruluŒlardan gelen bilgiler sonucu alınmaktadır. Bu modelde hükümet altındaki kurumların standart prosedürlerle hareket etmesi, alıŒılmadık durumlarda onları esneklikten mahrum kılar. Bu tarz durumlarda hükümete bağlı kuruluŒlar alıŒılmadık duruma kendilerini uyarlayarak karŒılık vermektedir (Breuning, 2007, s.96). Bürokratik model, dıŒ politika karar verme süreçlerine birden fazla aktörün dahil olduğunu vurgular. Bu modele göre dıŒ politika kararlarını veren liderlerin arkasında karar verme süreçlerinde birçok kurum ve aktör bulunur (Gülmez ve Gülmez, 2020, s.22). Karar vericiler birçok konuda uzman değildir, bu sebeple kararlar alınırken farklı kurumların grŒlerine baŒvurulabilir. Örneğin dıŒ politikada verilecek kararın ekonomiye etkisinin olup olmayacağı konusu ekonomi ile ilgilenen bakanlıkların grŒlerini gerektirir. Böyle bir durumda bakanlığın kararın sonuçlarına yönelik ngrleri dıŒ politika kararı alınırken göz önünde bulundurulur. Nihai kararı karar verici verir ancak kararın rasyonelitesi, farklı kurumlarda alıŒanların hazırladığı veri üzerinden belirlenebilir.

DPA'a bu iki analiz dıŒında farklı analiz modelleri de bulunmaktadır. Örneğin Polihristik karar verme teorisi iki aŒamalı sürece odaklanırken biliŒsel karar verme okulu ile rasyonel karar verme okulunu bir araya getirir. Bu teori ilk aŒamada telafi edici olmayan

bütünsel sürece odaklanırken bu sürecin sezgiselliği içermesi sebebiyle bilişsel okul altında incelenmektedir. İkinci aşama ise kalan alternatiflerin analitik olarak işlenmesini içerir ve bu rasyonel seçim teorisine karşılık gelir. Analizin ilk aşamasında bilişsel buluşlar ikinci aşamasında rasyonel karar alma önemlidir (Mintz, 2004). Polihöristik karar verme modeline göre dış politika kararları alınırken liderler yalnızca dar bir dizi politika alternatiflerine ve karar boyutlarına odaklanır. Liderler karar verirken iki aşamalı süreç izler ve son olarak uluslararası faktörler önemli olsa da esas nitelikli kararlar iç politik kararlardır (Mintz ve DeRouen 2010b, s.78-79). İlk aşamada liderler dış politika seçeneklerini değerlendirirken iç siyasi olasılıkları göz önüne alır. Bu aşamada alınacak karar (örneğin demokratik rejimler için) kendisini iç siyasette yeniden seçilemeyecek noktaya taşıyacak ise karar ilk aşamada elenecektir çünkü bu seçeneğin kullanılması durumunda lider telafi edemeyeceği bir yola girecektir. Bu noktada bilişsel süreç, liderin ilk aşamada zihnindeki beka sorunu sebebiyle vereceği zihinsel kısayolu ifade eder. İkinci aşamada ise seçenekler kar-zarar sıralamasına alınır ve kendisine azami faydayı getirecek davranışa yönelir (Sula, 2021, s.29-30).

Karar vericilere odaklanan diğer bir DPA yaklaşımı olan Rol teorisi ise başlangıcı 1970 yılında basılan Holsti'nin (Holsti, 1970) çalışmasına kadar götürülebilmektedir. Holsti ülkelerin rol performanslarını hükümetlerin genel dış politika davranışı olarak tanımlamaktadır. Bu ise devletin diğer devletlere yönelik tutum, karar, tepki, işlev ve taahhüt kalıplarını içerir. Bu kalıplar veya tipik kararlar ulusal roller olarak adlandırılır. Ulusal rol kavramı, politika yapıcıların kendi devletlerine uygun genel türdeki karar, taahhüt, kural ve eylemlere ve varsa devletlerinin uluslararası sistemde veya uluslararası sistemde sürekli olarak yerine getirmesi gereken işlevlere ilişkin kendi tanımlarını içerir. Farklı devletlerin rollerini açıklamak için devletin konumu başlıca topografik özellikleri, doğal ekonomik ve teknik kaynaklar, mevcut yetenekler, geleneksel politikalar, siyasi partiler, kitle hareketleri veya sosyo-ekonomik talepler ve ihtiyaçlar, ulusal değerler, doktrinler veya ideolojiler, kamuoyu ve kilit politika yapıcıların kişilikleri veya siyasi ihtiyaçları gibi birçok farklı özelliğe bakılabilir. Ulusal rol anlayışları ile bu değişkenler arasında ne tür bağlantıların olduğunu bulmak bir araştırma problemi olmaya devam etmektedir.

2.4.3. Post-Pozitivist Yaklaşımlar

1980'lerde post-pozitivist olarak da adlandırılan pozitivism karşıtı görüşlerin yaygınlaşmasının temel nedenlerinden biri Amerikan akademisinde bu yaklaşımların önemli

izleyici kitlesi bulmasıdır. Pozitivizm ve pozitivizmin alternatifleri arasındaki tartışma uluslararası ilişkiler disiplininin tamamını etkileyen bir konudur. Post-pozitivist yaklaşımlar, pozitivizme yöneltilen eleştirilerde karşılık bulmuştur. Post-pozitivistler pozitivistlerin bilginin sadece bilimsel yani deneysel olacağı görüşünün aksine, bilginin aynı zamanda bilgi edinmenin tahlili aşamasında bilim insanının değerlerine, durumuna ve şartlara göre değişebileceği kabulüne dayanmaktadır. Post pozitivist çıkış ve onu takip eden metodolojik çalışmalar, uluslararası ilişkiler disiplininin özünü ve tartışmaların tonunu etkileyerek uluslararası ilişkiler disiplininde üçüncü tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Post-pozitivistler Uluslararası ilişkiler çalışanlarının pozitivist bilimi tam olarak benimsemediğini ya da tam olarak reddetmediği eleştirisini getirmişlerdir. Ancak süreç içinde disiplin pozitivizm yoluyla doğa bilimlerine bir çeşit tapınma içine kendini sıkıştırmıştır. Pozitivizme karşı yükselen bakış açıları ve yeni eleştirel perspektifler ile pozitivist epistemolojinin hegemonyası kırılmıştır.

2.4.4. Sosyal-İnşacılık

Sosyal bilimin birçok dalında etkin olan inşacılığı uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında meşru bir yaklaşım olarak tanınmasını sağlayan teorisyenler Nicholas Onuf, Friedrich Kratochwil ve Alexander Wendt olmuştur. Sosyal-inşacılık yaklaşımı, Soğuk Savaşın bitimini ön göremeyen ve uluslararası ilişkileri açıklamakta yetersiz kaldığını düşündüğü teorileri eleştirerek uluslararası ilişkilerin sosyal boyutlarını vurgulama iddiasıyla ortaya çıkmıştır. İnşacılık kavramını eserinde ilk kez kullanan Nicholas Onuf (Onuf, 2012), inşacılık kavramı ile ilgili insanların sosyal gerçekliği her zaman inşa ettiği veya kurduğunu ifade etmektedir. İnşacılar olarak adlandırılabilen görüşün savunucuları; kendisine rakip gördüğü yeni gerçekçilik gibi uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul ederler. Ayrıca inşacılar sistemin devletlerin ona atfettiği ortak anlamlar ile şekillendiğini ve uluslararası sistemin sosyal-kültürel yapısının normlar fikirler ve kurallar üzerine yoğunlaşarak bu unsurların nasıl şekillendiğini ve bunların devlet davranışları üzerine etkisi üzerine incelemelerde bulunur. Bu anlamda inşacılık devleti odak alan indirgemeci bir yaklaşım olmaktan öte sistemi önceleyen bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Sosyal inşacılık tek bir uluslararası ilişkiler teorisi olmayıp feminizm, eleştirel

teori ve post yapısalcılık gibi farklı sosyal inşacı uluslararası ilişkiler teorilerini içinde barındırmaktadır.

Wendt (1999, s.1), eleştirel teori, modernizm, feminist teori ve tarihsel kuramcılık gibi yapısalcıların iki eğilimi kabul ettiğini savunmaktadır: insan ilişkileri yapıları maddi güç ilişkilerinden ziyade paylaşılan fikirlerle belirlenir, belirli amaçlarla donanmış aktörlerin kimlikleri ve çıkarları doğa tarafından verilmek yerine paylaşılan fikirlerle inşa edilmektedir. Wendt çalışmasında tüm uluslararası ilişkiler teorilerinin sosyal teorilerin arasındaki temsilci süreç ve sosyal yapı arasındaki ilişkiye dayandığını iddia ederken sosyal teorilerin sorduğumuz soruları ve bu soruları yanıtlama yaklaşımımızı yapılandırdığını iddia etmektedir. Çalışmasında “anarşi biz ne yaparsak odur” yaklaşımıyla da uluslararası sistemdeki anarşinin aslında devletlerin yaptığı bir şey olduğunu yani sosyal olarak oluşturulduğunu iddia etmektedir. Kısacası Wendt uygulamaların algı inşasında önemli rolü olduğunu, sürekli tekrarlanmaları durumunda genel algıları ürettiğini iddia etmektedir.

2.4.5. Eleştirel Teori

Uluslararası İlişkiler disiplini etkileyen eleştirel teori tartışmalarının kökeni Frankfurt okuluyla bilinen eleştirel teoriye kadar götürülmektedir. 1923 yılında Almanya’da kurulan Frankfurt okulu sosyoloji, psikanaliz, tarih estetik felsefe ve müzikoloji gibi çok farklı araştırma disiplinlerini bünyesinde barındıran Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’ndeki akademisyenlerin; aydınlanmaya, pozitivism ve modern topluma yönelik eleştirilerini dile getirdikleri bir düşünce okuludur. Bu düşünce ekolü, kendisinden sonra gelen akademik çalışmaları da önemli ölçüde etkilemiştir.

Frankfurt okulunun en önemli düşünürlerinden biri olan Horkheimer geleneksel kuramı toplumların kendilerini yeniden öğrettiği işleyiş süreçlerine yerleşmiştir. Geleneksel kurama göre tecrübeler, toplumdaki yaşamı yeniden üretilmesinden kaynaklanan temelinde örgütler (Horkheimer, 2005, s.161-187). Eleştirel kuram ise; toplumların mevcut halinin içsel eleştirisidir. Çünkü eleştirel teori kendisini geleneksel kuramın yeniden üreten toplum biçimi aksine mevcut iş bölümlerinin dışında kapitalist toplumun temel çelişkilerini bilinç düzeyine çıkartmak için tasarlanmıştır. Eleştirel teorinin temel kaygısı, sömürsüz topluma ulaşmak için yaşanacak gelişmeleri yükseltmektir (Therborn, 2006, s.19-20).

Eleştirel teorinin insani çerçevede hedefi, tarihsel analizden aldığı görüşleri akılcı ve toplum geneline uygun örgütlenme biçimleriyle çalıştırılabilmesine yöneliktir. Eleştirel teoriye göre; üretim çoğunluğa uygun olarak yapılmamakta ve bireylerin talepleri karşılanmamaktadır. Üretim, iktidar taleplerine göre gerçekleşmekte ve gerektiği zaman çoğunluğun yaşamını sağlamaktadır. Eleştirel teoride genelleştirilmiş kıstaslar, bu kıstasların her zaman aynı olayların yinelenmesine ve böylelikle kendini yeniden üreten bir sisteme yol açacağı gerekçesiyle bulunmamaktadır. Bunun yanında eleştirel teori onayına güvenilebilecek bir toplumsal sınıfın var olmadığı iddiasını taşımaktadır (Horkheimer, 2005, s.361-387).

1980'lerden itibaren Pozitivizm sonrası birçok teoriden biri olan eleştirel teorinin ana akım eleştirilerinden en önemli farkı; özgürleşmeye yönelik bir toplum eleştirisi getirmiş olmasıdır. Bu noktada eleştirel teoriyi Frankfurt Okulu ile benzer şekilde bireyi merkeze alan bir teori şeklinde görmek mümkündür. Eleştirel teori, aydınlanma düşüncesiyle birlikte gerçekleştirilen bilimsel gelişimin, akıl yoluyla çevrelerini değiştirip toplumsal ilerlemenin önünü açabileceğine inanılmasını eleştirir. Eleştirel teori bu gelişmelerin özgürleşmeye yol açmadığını, hakimiyet ve kontrol aracına dönüştüğünü tespit ederek; bilimsel bilgi ve uzmanlıkların insan hayatında gün geçtikçe araç amaç arasındaki ilişkiye hâkim olduğunu vurgulamaktadır. Eleştirel teori farklı yöntemler kullanılarak bilginin insanlara hâkim olduğunu iddia etmekte ve bu yöntemlerin neleri ve nasıllarını incelemektedir (Yalvaç, 2014, s.223-224).

1980'lerde uluslararası ilişkiler disiplinde yer almaya başlayan eleştirel teori¹² temel olarak iki kaynaktan beslenmiştir: Frankfurt Okulu ve Antonio Gramsci (Uzgel & Bedirhanoğlu, 2016). Uluslararası ilişkilere katkı sunan eleştirel teorisyenlerden Andrew Linklater tezlerini Jürgen Habermas'tan etkilenecek oluşturmuştur. Linklater'a göre insanlık-vatandaşlık arasındaki ilişki günümüzdeki "uluslararası" kavramının temel sorunsalıdır ve modern siyaset düşüncesi bu iki kavramın ilişkisinin ne olduğu üzerine odaklanmalıdır (Ağcan, 2013). Bu kavramlarda insanlık bireyin dünya vatandaşı kimliğini vurgularken, vatandaşlık bireyin ait olduğu devlet kimliğini vurgulamaktadır. Sorun bireyin iki kimliği arasındaki çelişkiyi çözebilmektir. Uluslararası ilişkilerde eleştirel teoriye katkı sağlayan bir diğer önemli düşünür Robert Cox'tur. Cox, İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştirmiş ve uluslararası ilişkilere uyarlamıştır.

---

¹² Yazarlar çalışmalarında Eleştirel Teori Yerine Eleştirel Kuram kavramını kullanmıştır.

Tarihselci perspektiften olaylara yaklaşan Cox, insanı değişimlerin merkezine yerleştirmiştir. Cox'a göre insanın soyut, sabit ve değişmez olmayan doğası tarihsel olarak edindiği sosyal ilişkilerinin toplamıdır. Dolayısıyla merkezdeki insan sürekli bir değişim içerisinde. Cox çalışmalarında sosyal değişimlerin bütünüyle ekonomik terimlerle açıklanmasına karşı kültürel bakışa da yer vermektedir. Cox, yapı ve aktör arasındaki ilişki incelerken indirgemeci davranmak yerine değişime odaklanan bir analiz sunmaktadır (Okur, 2015). Cox'a göre teori her zaman birileri ve bir amaç içindir. Tüm teorilerin perspektifi vardır ve bu perspektifler zaman ve mekandaki bir konumdan, özellikle sosyal ve politik zaman ve mekândan türer. Cox teorilere iki şekilde yaklaşır: problem çözücü teoriler ve eleştirel teoriler. Cox'a göre problem çözücü teoriler, içinde bulunduğu dünyayı hâkim toplumsal ve siyasi ilişkileri ile kurumlar açısından kabul eder. Bu teorilerin amacı bu ilişkilerin ve kurumların iyi şekilde işleyişini sağlamaktır. Eleştirel teoriler ise hâkim dünya düzenine uzak durarak bu düzenin nasıl oluştuğunu sorgulayarak eleştiriye tabii tutmaktadır(Cox, 1984).

Uluslararası ilişkilerde feminizm (Enloe, 2014; Tickner, 1992), yeşil teori (Eckersley, 1992; Paterson, 2000), post-yapısalcılık (Ashley, 1988, 1989; Campbell, 1992; Derrida, 2016; Foucault, 1992; R. B. Walker, 1993) (Campbell, 1992), post-kolonyalizm (Bhabha, 2012; Fanon, 2008; Spivak, 2015) gibi post-pozitivist teoriler de eleştirel kuram içinde sayılmaktadır. Eleştirel kuramların farklı önermeleri olmasına rağmen onları belirli bir çerçevede buluşturan durum, ortak savundukları noktalardan ziyade temel olarak karşı çıktıkları pozitivism ile ilgilidir. Genel anlamda eleştirel akımlar; anlamın tarihsel, toplumsal ve dilbilimsel olarak ortaya çıktığını vurgulamakta ve bilgi-iktidar arasında bulunduğunu iddia ettikleri bağın ortaya çıkarılması ile ilgilenmektedir (Bostanoğlu, 1999, s.129-134).

2.5. Eleştirel Perspektiften Rusya'nın Türkiye'ye Dezenformasyon Operasyonu Sürecini Analiz Etmek

Demokratik devletlerin karar verme süreçlerinde kamuoyunun ağırlığı düşünüldüğünde dış politik kararlarda rıza oluşturulması veya karara toplum tarafından karşı çıkılmaması için kamuoyunun şekillendirilmesine yönelik bir etki söz konusudur. Bu etki mevcut politik koşulların yeniden üretimine karşı müdahaleci devletin kendi dış politika önceliklerine uygun rıza üretim süreçlerini toplumda etkin kılacak araçları geliştirmesi ile mümkün olmaktadır, yani demokratik ülkelerdeki hükümetlerin devlet politikalarını

toplumsal rızaya dayandırdıkları bir sisteme karşı müdahaleci devlet yeni bir rıza üretim sistemi geliştirmektedir. Bununla birlikte devlet içindeki rıza üretim sisteminde sorunların oluşmaması amacıyla bilgi operasyonlarını kullanılabilmektedir.

Devletlerin iç politikasına etki edebilen bu politik pratik eleştirel teori ile karşılık bulmaktadır. Örneğin Gramsci uluslararası ilişkilerin temel toplumsal ilişkilerden sonra geldiğini ifade ederken, ulusal yapıdaki organik gelişmelerin yapılar tarafından izlendiğini ve bunlar üzerine belirli ölçülerde etkide bulunabildiğini ifade etmektedir. Ekonomi üzerinden bu durumu açıklayan Gramsci, bir ulusun ekonomik yaşamının doğrudan uluslararası ilişkilere bağlı olduğu durumlarda belirli bir partinin bu durumu temsil ettiğini ve bu durumu sömürerek karşısındaki partilerin kendisine üstün gelmesini engellediğini iddia eder (Gramsci, 2014). Gramsci eserlerinde iktidarı analiz ederken kullandığı temel kavramlardan olan hegemonya ve rıza üretimi (Okur, 2015), iktidar sahibinin zor kullanmadan istekleri çerçevesinde politikalarını uygulayabilmesini sağlamasını göstermesi açısından önemlidir. Cox hegemonya kavramını Gramsci'den alarak uluslararası politikaya uygulamıştır. Böylelikle Cox, ulus aşırı toplumsal kuvvetlere uyguladığı bu yaklaşımla güçlü olan devletin (hegemon) daha az güçlü devletlerin politikalarını düzenleme ilişkisi çerçevesinde değerlendirmenin ötesinde devlet ve devlet dışı kuruluşlarında dahil olduğu sistemin tümüne nüfuz eden bir değerler yapısını tanımlayacak şekilde tanımlar. Bu tanımda hegemonya olmak için güç tek başına yeterli görülmemekte aynı zamanda, diğer devletin egemen tabakalarının da benimsediği eylem ve düşünce biçiminin meşrulaştırma pratikleri içermektedir (Bostanoğlu & Okur, 2009, s. 49). Bir devleti hegemon devlet olarak nitelendirilmesini sağlayan sahip olduğu askeri güç değil, politikalarını meşru biçimde uygulamasını sağlayacak rıza üretimini içeren diğer enstrümanları oluşturabilme ve kullanabilme becerisidir. Birden fazla enstrümanla rıza üretimi ve üretilen rızanın yeniden üretiminin desteklenmesi gerekmektedir. Bu ise politikaları destekleyen entelektüeller, sermaye sahipleri ve medya gibi çeşitli yöntemleri içermektedir.

Eleştirel teorinin söz konusu tespitleri Türkiye'nin S-400 alım sürecinde Rusya'nın kamuoyunu ve dış politika karar alıcılarının algılarının yönlendirilmesi için uyguladığı dezenformasyon stratejilerini ele alan bu çalışma açısından da önemlidir. Sosyal medyanın liderlerin veya karar vericilerin dış politika kararlarını doğrudan etkilediği ve karar vericilerin kararlarını sosyal medyaya göre aldığına yönelik bir iddia bulunulmamakla beraber, sosyal medya aracılığı ile etkilenen kitlenin özellikle demokratik devletlerde alınan kararlarda rızasının olması veya kuvvetli muhalefet göstermemesi karar vericiler tarafından

dikkate alınması gereken durumlardır. Bunun yanında çalışmada incelenen hibrit mücadele aracı olan ve bilgi savaşları kapsamında değerlendirilen dezenformasyon, belirli konularda veya kararlarda karar vericiler için netliğin dağıtarak sis oluşturulması böylelikle belirsizliğin hâkim olduğu bir ortamın yaratılması amacıyla kullanılmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada, S-400 satım sürecinde Türkiye'nin alacağı kararın etkilenmeye çalışılması, sadece kamuoyuna yönelik değil dolaylı yollardan karar vermenin çeşitli aşamalarında bulunan kişilere yönelik olarak Türkiye'nin geleneksel dış politikasına uygun olmayan bir biçimde hâkim kılma çabası olarak değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA DEZENFORMASYON

Bu bölümde Rusya ile Batı arasındaki ilişkilere değinilerek Rus dış politikasının temel parametreleri ortaya konulacaktır. Ardından Rusya'nın Soğuk Savaş dönemi sonrası politikalarını belirleyen temel etmenlere dış politika ve güvenlik alanında yayınlanan doktrinler üzerinden incelenecektir. Bu politikaları desteklemek için kullanılan hibrit müdahaleler ve bilgi operasyonları çerçevesinde dezenformasyon politikaları bölümde yer alan diğer başlıklardır.

3.1. Rus Dış Politikasının Temel Parametreleri

Dinyaper kıyılarında kurulan ve Rusların kökenlerini ifade eden Kiev Knezliği'nin Norman veya Slav kökenli olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır (Topsakal, t.y.). Ruslar kendilerini Slav ırkıdan olarak görürken, Kiev Knezliği'nden günümüze Rus politikasını etkileyen temel etmenlerin başında coğrafi konumu bulunmaktadır. Göç, istila ve diğer ülkelerin genişlemesine karşın birkaç doğal engelin dışında Rusya'nın geniş kara topraklarını koruması oldukça zordur (Riasanovsky ve Steinberg, 2018). Moğol istilalarının ardından daha fazla hissedilen bu duruma karşı Rusya topraklarını doğal savunma alanlarına uzatmak amacı ile öncelikle Kazan, Astrakhan ve Sibirya'nın içlerine doğru genişlemiş, daha sonra ise yönünü Batı'ya çevirerek Polonya ve Osmanlı topraklarına doğru seferler düzenlemiştir. Batı'da topraklarına yönelebilecek geniş askeri müdahaleyi zorlaştırabilecek Karpatlar, Rusya açısından büyük önem taşımaktadır (Marshall, 2018). Günümüzde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesini bu çerçevede düşünmek mümkündür. Batı'nın değişen Ukrayna yönetimleri ile yakın ilişki kurması ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin dillendirilmesi, doğal sınır olan Karpatlardan askeri birliklerin Ukrayna'ya taşınması anlamına gelmektedir, zira Karpatlar Ukrayna'nın Batı sınırını korumaktadır. Bu çerçevede 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya-Ukrayna Savaşının başlamasından itibaren gündeme gelen Dinyaper Nehri'nin Ukrayna ve Rusya arasında sınır kabul edilmesine yönelik tartışmanın temelinde de tarihi geçişler ve coğrafya bulunmaktadır.

Rusya'nın Batı ile ilişkilerini belirleyen 3 temel etmen bulunmaktadır (Tsygankov, 2012, s.4-6). İlk etmen 988'de Hristiyanlığı kabul eden Rusya'nın iki yüzyıl süren Moğol egemenliğinin ardından Kutsal Roma İmparatorluğu ile bağlarını geliştirerek Osmanlı devletine karşı kutsal birlikteliğe katılmasıdır. Bu şekilde Rusya Hristiyan köklerini güçlendirmiştir. Yine bu dönem Rusya'nın görece Batı sınırlarını uzun süre askeri müdahalelere karşı koruduğu yıllar olmuştur. Buna rağmen Latin alfabesi yerine Kiril alfabesini kullanması, Katolikliğe karşı Ortodoksluğu kabul etmesi ve iki yüzyıllık Moğol hakimiyeti, Rusya'nın siyasi merkezi Avrupa'da olan bir devlet olmasına rağmen, Batı'dan farklı bir kimlik kurmasına ve modernleşmede gecikmesine neden olmuştur (Roskin 2021).

İkinci etmen ise Rusya'nın kültürel olarak Batı'ya yakın görünmesine rağmen duygusal anlamda Ortodoks Hristiyanlar, Slavlar ve etnik Ruslar gibi kültürel bağlarla ilişkileri temel değer olarak tanımlamasıdır. Slavların soyundan geldiğini iddia eden Rusya, Osmanlı devletine yönelik genişlemesinin uzun dönem Slav halkları üzerinden yürütmüştür. Bunun yanında Ortodoks Hristiyanlarının hamisi olduğu iddiasıyla öncelikle Osmanlı üzerinde Ortodokslara yönelik politikalarda söz sahibi olmaya çalışmıştır. Etnik Ruslarla ilişkiler konusuna günümüzde de önem verildiğine yönelik yakın tarihten örnek vermek mümkündür. 8.8.8 savaşı olarak bilinen Rusya'nın Gürcistan'a yönelik askeri müdahalesinin ardından kısa süre sonra Medvedev doktrini olarak bilinen doktrinde Rusya, Rusya dışında bulunan etnik olarak Rus olan halkları gerektiğinde koruyabileceğini belirtmiştir.

Son olarak Batı ile Rusya arasında algısal çatışmalar bulunmaktadır. Moskova'nın zaman zaman uyguladığı güvenlik, refah ve bağımsızlık içeren politikaları Batı tarafından revizyonist olarak algılanabilmektedir. Batı ile ilişkiler açısından Rusya'nın kültürel yaşam açısından Batılı bir devlet olarak nitelendirilmesi mümkünken Batı ile Rusya arasındaki farklılıkların siyasi değer ve çıkarlardan kaynaklandığını ifade etmek mümkündür (Sezgin, 2010). Çarlık rejiminin yıkılıp sosyalist bir ideolojiyle 1917'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmuştur. 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın koşulları Rusya'yı Batılı ülkeler için Almanya tehdidine karşına stratejik bir müttefik yaparken, savaş sonrası süreçte Birleşmiş Milletler öncülüğünde liberal değerlerle yeni kurulan uluslararası sistemde Sovyet yayılmacılığı bir tehdide dönüşmüştür. Buna karşı ABD öncülüğünde, 1949'da NATO kurulmuş, Sovyet Rusya ise Varşova Paktı'yla bloğunu güçlendirmiştir. Yarım yüzyıllık Soğuk Savaş boyunca, uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı uluslararası ilişkilerde belirleyici olmuş, Batı ve SSCB, dış politikasını bu ideolojik, ekonomik, siyasi ve askeri

rekabet üzerinden tanımlamıştır. Nükleer çekişmeyle daha ciddi bir boyuta taşınan bu keskin rekabet SSCB'nin dağılmasına dek devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası süreçte Rus dış politikası dört evrede incelenmektedir (Thorun 2009, s.1-2). İlk evre olan 1992-1994 arasında, NATO ve ABD ile uyum ve iş birliği içinde bir dış politika yürütülmüştür. 1994-2000 yılları arasındaki ikinci evrede Rus dış politikası uygulamalar ve iç politik tartışmalardan da anlaşıldığı üzere sürdürülen bir politik dengeye kavuşamamıştır. Bir yandan NATO ile Barış için Ortaklık programlarına katılıp iş birliği yürütürken, diğer taraftan Balkan krizlerinde BM Güvenlik Konseyi'nde veto gücünü kullanarak dengeleme politikası gütmüştür. Öte yandan 2000-2004 yılları arasındaki üçüncü evrede Rusya, 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin teröre karşı savaş siyasetine tam destek vermiş, Afganistan'da Taliban'la mücadele için NATO güçlerinin Orta Asya'ya yerleşmesine rıza göstermiştir. 2003'te Irak'a düzenlenen askeri müdahalenin karşısında da durmak istememiştir. Öte yandan 2004 sonrasındaki son süreçte, Rusya ile Batı'nın birçok konuda anlaşmazlık içinde olduğu, Rusya'nın Putin liderliğinde yeni bir dış politika dili kurduğu döneme girilmiştir.

Soğuk Savaşın ardından kurulacak yeni düzende Rusya eş kurucu ortak olmayı beklememesine rağmen en azından temel çıkarlarına saygı beklemiştir. Bu beklenti ile Batı'ya yönelik yaklaşımında siyasi, ekonomik ve askeri örgütlerle entegre olabilmek adına politikalar uygulamıştır. Batı yanlısı olanların politikaları savunanlar, Asya Krizi ve Rus ekonomisinin kötüleşmesi, parlamento krizleri, Birinci Rus-Çeçen Savaşı'nın kaybedilmesi, NATO'nun eski Sovyet cumhuriyetlere yönelik genişleme politikası sebebiyle önemli derecede güç kaybetmiştir (Murat, 2020). Ayrıca, Soğuk Savaşın ardından Batı ile yakınlaşması bile tarihi geçmişteki karşıtlıkların düzelmesi için yeterince etkili olamamıştır (Tsygankov, 2012, s.46-49). Rusya, 1605 yılında Polonya, 1708 yılında IIX Karl önderliğinde İsveç, 1812 yılında Fransız Napolyon, 1914 ve 1941 dünya savaşlarında ise Almanya'nın topraklarına taarruz ettiğini unutmamıştır. Bu yüzden Vladimir Putin iktidara gelmesinin ardından uyguladığı politikalarla çekilebileceğinin sinyallerini vermiş ve 2007 yılında Putin'in Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmanın ardından Batı'ya yönelik yaklaşımın resmen sona erdiğini duyurmuştur ("The Harvest of Globalism", t.y.). Enerji sektörü sayesinde ekonomik ve askeri güç kazanan Rusya, "büyük güç politikalarına" geri dönmüştür (Mankoff, 2009). 2007 yılında Vladimir Putin'in Münih Güvenlik Konferansında yaptığı konuşma ve 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a yönelik askeri

müdahalesi, Rusya'nın büyük güç politikalarına dönüşünü (Vladimir Putin 2007 Munich Speech, t.y.) temsil etmektedir.

Dolayısıyla Rus dış politikasının üç temel parametresi olduğundan bahsedilebilmektedir (Güneş, 2014, s.473-474) yakın çevre siyaseti; anti-hegemonyacı tutum; çok-vektörlü siyaset. Yakın çevre siyasetinin gereği birtakım politikalar uygulanmıştır. Ekonomik entegrasyon için Avrasya Birliği, Gümrük Birliği, Askeri-siyasal ortaklıklar için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Bağımsız Devletler Topluluğunu bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Anti Hegemonyacı tutum ise Soğuk Savaşın ardından nüfusunu Batı'ya (ABD, AB ve NATO) kaybetmesi ile ilgilidir. Buna karşı BRICS (Brasil, Russia, India, China, South Africa) ekonomik yansımayı temsil ederken Şanghay İşbirliği Örgütü askeri-siyasal anti-hegemon tutumu göstermektedir. Çok vektörlü siyaset ise diğer politikaların yanında hiyerarşik çok-merkezli yeni dünya düzeninde Rusya'nın kendine daha geniş politika alanı açmak için ikili ve çoklu ilişkileri geliştirmesini temsil eder. Buna Rusya ne Batı ne de Avrasyacı olarak konumdadır ve büyük devlet olarak konusunu sürdürmek adına küresel siyaset uygulamalıdır. 2010'lu yıllardan RT ve Sputnik aracılığıyla artan oranda küresel siyasete anlatı yayılması yine bu politikalar çerçevesinde anti-hegemonyacı tutum olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde Rusya ile Batı arasında hegemon mücadeleye yönelik Rusya'nın aldığı önlemler ve kendi hegemonyasını dayatmaya yönelik politikalarında bu tarihi arka plan değerlendirilmelidir. Soğuk Savaşın ardından Rusya'nın tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkmak için uyguladığı politikalar (BRICS gibi örgütlerin kurulması) ve başta eski Sovyetler coğrafyası olmak üzere medya kanalları, sosyal medya kanalları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kendi iktidarını yeniden üretmek için kanalların geliştirilmesi, ayrıca Batı anlatısının kırılması veya en azından zarar görmesi için Batı'ya yönelik uyguladığı bilgi operasyonları politikaları, ABD öncülüğündeki Batı ile Rusya arasındaki hegemon mücadelenin yansımalarıdır.

Rusya'nın Batı ile ilişkileri ile Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin genel çerçevesinde bazı benzerlikler bulunmaktadır. İki ülkede kültürel, sosyal, ekonomik veya siyasi olarak Batı sistemi içinde sayılabilecek öğelere sahiptir. Örneğin Türkiye Batı'nın liberal sistemini benimsemiş, güvenlik anlayışında Batılı kurum olan NATO'nun önemli etkisinin olduğu bir ülke iken tamamen Batılı ülke sayılamayacağı gibi Doğu ve Güney'inin bazı kültürel özellikleri kendi kültürü ile harmanlamış bir imparatorluk bakiyesidir. Benzer şekilde Rusya'da Batılı özellikler taşımaya rağmen tam olarak Batılı sayılamayacak özellikleri

içinde barındırmaktadır. Ne tam olarak Batı'nın parçası ne de tam olarak Batılı olmayan iki imparatorluk bakiyesi ülkenin geçmişte yönettiği toplumlar devletleşerek Batı'nın siyasal ve ekonomik sistemine dahil olmuştur ve iki ülkenin de bu ülkelerle bağları devam etmektedir. 19. yüzyıl sonunda Batı ile ilişkilerde içeride olup dışarıda yabancı olarak damgalanan iki ülke olan Osmanlı ve Rus imparatorlukları için olan ontolojik güvensizlik durumu günümüzde de devam etmektedir. Bu durum iki ülkenin Batı sistemi içinde veya Batı'ya yakın ülkelerle geçmişten sahip olduğu hatıralar, ulus kimliklerin oluşum yıllarındaki kaygılar, eski büyük güç itibarları gibi endişelerle birlikte düşünüldüğünde benlik algılarında patolojik sorunları beraberinde getirmektedir (Zarakol, 2017, s.25-38). Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin gelişmesindeki önemli etmenlerden biri 2. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin 5 yılda bir yenilenen Türk-Rus Dostluk Anlaşmasını yenilememesidir. SSCB ile Türkiye arasında 1919 yıllarında uluslararası konjonktür karşısında yakınlaşan ilişkiler 1936'dan başlayarak değişmeye başlamıştır. 1945 yılında SSCB'nin Türkiye'ye verdiği notada 17 Aralık 1925 Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşmasının süresini uzatmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Molotov ile Sarper arasında gerçekleşen görüşmelerde Doğu sınırlarında değişiklik yapılması (Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye bırakılması), Boğazlarda SSCB'ye üs verilmesi, Montreux'ün gözden geçirilmesi talepleri (Oran, 2001, s. 472-473) Türkiye'nin öncelikle güvenlik kaygıları ile Batı ile ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. Ardından Stalin'in kimilerine göre Türkiye'den Boğazlarda üs ve Türkiye'den toprak talep ettiği, kimilerine göre ise bunun talep değil teklif olduğuna dair iddialardır (Özkan, 2017, s.55-78). Talep ya da iddia fark etmeksizin Türkiye'nin duyduğu tehdit karşısında özellikle NATO sistemine dahil olmak istemesiyle somutlaşan Batı sisteminin daha etkin bir parçası olma iradesi geçmişten getirdiği ontolojik güvenlik endişelerini gidermemiştir.

Soğuk Savaş sonrası normalleşen Türk-Rus ilişkileri “kuşkuyla komşuluk” çerçevesinde devam etmiştir. 2011 yılında başlayan Arap ayaklanmalarının Suriye'ye sıçraması iç savaşı başlatmış, Rusya rejim güçleri tarafını desteklerken Türkiye muhalif güçlerden taraf olmuştur. 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus askeri uçağının düşürülmesi, iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir (Erşen 2017). Bu süreçte NATO'dan ve Batılı müttefiklerinden sınır güvenliği için gerekli desteği bulamayan Türkiye, dış politika ve ulusal güvenlik önceliklerini yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. ABD'nin IŞİD ile mücadelede PKK'nın Suriye uzantısı olan YPG ve PYD'ye açık desteği de bunda büyük rol oynamıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen başarısız darbe

girişimi sonrasında Ankara yönetimi, Batılı yönetimlerden gerekli desteği bulamazken, Putin Erdoğan'ı ilk arayan ve desteğini dile getiren liderlerden olmuştur. Darbe girişiminin arkasında ABD'nin olduğuna ilişkin iddialar da Türkiye'nin Rusya'yla yakınlaşmasının önünü açmıştır (Çoban Oran ve Çiçek, 2022). Türkiye, güvenlik kaygılarıyla Rusya'dan S-400 savunma sistemini almaya karar vermiştir.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişimi, terör örgütleri sebebiyle NATO müttefiklerine karşı duyduğu güvensizlik derinleşmiştir. Bu derinleşme Rusya ile çok daha yakın ilişkilerle kendine yer edinmiştir. Darbe girişiminde NATO müttefiklerinin farklı unsurlarının etkin olduğu düşüncesinin somutlaştığı örnek stratejik silah olan S-400 savunma sisteminin alınmasının Rusya ile somut yakınlaşma örneği olarak ortaya koyulmasıdır. Savunma sistemlerinin somut örnek oluşturmasının sebebi bu sistemlerin üst düzey askeri sistemler olmasıdır. Hava savunma sistemleri iç ana sistemin entegrasyonu ile işlev kazanmaktadır. İlk olarak düşman ülkeden atılmış balistik füzeyi tespit etmek için radarlar, radarların tespit ettiği füzeyi imha etmek için füzeler ve füzelerin fırlatma rampaları ile tüm operasyonun işlev kazanması için ihtiyaç duyulan komuta kontrol merkezi gereklidir (Kıbaroğlu, 2012). Yani S-400 alımı aslında basit bir silah sisteminin ötesinde bir alımı ifade etmektedir. S-400 alımı aynı zamanda tehdidin hissedildiği bölgeyi değiştirmektedir. Bunun yanında kullanılan ürünlerin tedariki ve bakım süreçleri ile birlikte düşünüldüğünde, savunma sanayiine Rusya ürün ve süreçlerinin dahil edildiği bir süreci ifade etmektedir. Bunun karşılığında ABD'nin bir kısmının ücreti ödenmiş olan F-35'lerin Türkiye teslimatını engellemesi, S-400 sisteminin olası siber-elektronik arka kapılarının F-35'in kritik veri ve izlerini takip edip arka kapı aracılığıyla Rusya istihbaratına gönderme ihtimali gerekçe gösterilmiştir (Kasapoğlu ve Ülgen, 2018). Nihayetinde S-400'lerin Türkiye'ye teslim edilmesi aslında tehdit algısının ve savunma sanayisinde ürün temininin yönünün değiştiğini ya da değişebileceğini göstermektedir.

Rusya'nın NATO ve Batı ittifakını zayıflatmak için uyguladığı politikalarda Türkiye-Batı ittifakı arasında meydana gelen krizleri kullanmak ve değiştirmek istediği tespit edilebilmektedir. Bu tespit, gerginleşen Türkiye-Rusya ilişkilerinde Rusya'nın takındığı tavır ile kuvvetlenmektedir. 1950li yıllardan günümüze 2015 yılında ilk kez bir NATO ülkesi tarafından, Türkiye'nin hava sahasının ihlal edilmesi sebebiyle Türkiye'nin düşürdüğü Rus SU-24 uçağının düşürülmesine karşı sertleşen ilişkilerin yumuşaması, 2016 yılında Ankara'da katıldığı bir fotoğraf sergisinde bir polis memuru tarafından Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov'un rehin alınması ve öldürülmesinin ardından sürecin gerginleştirilmeden

atlatılması Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerin son dönemine verdiği değeri göstermektedir. Bu hadiseler dahi Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasını engelleyememiştir. Bu yakınlaşma Türkiye'nin NATO içinde çeşitli şekillerde sorgulanmasını beraberinde getirdiği gibi Türkiye'ye S-400 tedarikinin gerçekleştirilmesinin ardından 2021 yılında ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası (CAATSA)'nın yürürlüğe girmesine ("ABD'nin Türkiye'ye yönelik CAATSA yaptırımları yürürlüğe girdi", 2021) neden olmuştur. Büyük krizlere rağmen Rusya ve Türkiye arasında devam eden yakın ilişkilerin Rusya açısından nedensellik bağına yönelik Ünver'in (Ünver, 2019) çalışması önemli veriler sunmaktadır. Çalışmada Türk-Rus ilişkileri bağlamında önemli bir gelişme olarak kabul edilen SU-24 uçağının düşürülmesi, Rus Büyükelçisine yönelik suikast ve S-400 savunma müzakereleri süreçlerinde Rus yanlısı bilgi faaliyetleri incelenmiştir. Bu incelemelerde elde edilen bulgular, bu süreçler içinde Rusya'nın Türkiye'ye karşı bilgi ekosistemini değiştirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirdiği yönündeki iddiaları destekleyecek niteliktedir. Türkiye-Rusya arasındaki krizlerin kronolojik olarak incelenmesi ve Rus dış politikasının parametreleri düşünülerek SSCB sonrası doktrinler incelendiğinde, Rusya'nın ABD hegemonyasına karşı politikasında Türkiye'nin önemli yer tutmaya başladığı gözlemlenebilmektedir. Rusya savunma sistemlerinin NATO için de önemli olmasının sebebi bu sistemlerin üst düzey askeri sistemler olmasıdır. Hava savunma sistemlerinin sahip oldukları unsurların birbirleriyle entegrasyonu sistemin başarılı olarak çalışabilmesi açısından önemlidir. S-400 savunma sistemi, düşman ülkeden atılmış balistik füzeyi tespit etmek için radarlar, radarların tespit ettiği füzeyi imha etmek için füzeler ve füzelerin fırlatma rampaları ile tüm operasyonun işlev kazanması için ihtiyaç duyulan komuta kontrol merkezinden oluşmaktadır (Kibaroglu, 2012). Akademik çevrelerde, NATO üyesi Türkiye'nin bu stratejik kararının NATO savunma sistemine etkileri çokça tartışılmıştır (Kibaroglu, 2019). NATO'ya karşı elini güçlendirmek isteyen Rusya için S-400 satış sürecinin tamamlanması son derece önemli hale geldiğinden, Moskova Yönetimi dijital alanı da bu süreçte aktif bir şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma Rusya'nın Türkiye'ye S-400 satış süreci örneğine odaklanarak bu süreçte dış politika amaçlarını gerçekleştirmekte dijital alanı nasıl araçsallaştırdığını göstermeye çalışmaktadır.

3.2. Sovyetler Birliği Döneminde Aktif Önlemlerin Parçası Olarak Dezenformasyon

1917 ile 1927 arasında Rus iç savaşı ve Sovyetler Birliği içinde Bolşevik yönetimin ilk dönemleri bilgi kontrolü ve bilgi manipülasyonu için önemli test sahaları olmuştur. Çarlık yönetimi ile benzer şekilde Sovyetler Birliği'nin de öncelikli kaygısı dış saldırılardan ziyade içeride yönetimi güçlendirmektir. Bu sebeple Sovyetler Birliği yönetimi bilgi üzerinde kontrol kurulması, bunun için aktif önlemlerin geliştirilmesi ve yeni kavramların oluşturulmasını gerekli görmüştür böylelikle oluşan propaganda ile dezenformasyon birbirini dışlamayan yöntemler aktif olarak kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nin propaganda uygulamaları dezenformasyon ve sahte haberciliği teşvik etmiştir (Brantly, 2020, s. 27). 1923 yılında Sovyetler Birliği yönetiminde Artuzov tarafından kurulan ve daha sonra Unshlikht tarafından devralınan dezenformasyon ofisi, Rusya'nın iç ve dış politikada silahlı kuvvetler ve cumhuriyetin müdafaasını sağlamayı amaçlamıştır. Kurum Kuruşçev tarafından KGB'de A direktörlüğünün kurulmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Ordu hakkında Orta Avrupa ve İngiliz, Fransız ve Japon ve Alman silahlı kuvvetlerine yayılan yanlış bilgiler ile Kızıl ordu hayali bir yetenek elde edebilmiştir. Rusya, Sovyet yeteneklerine ilişkin askeri tahminlerin dayandığı bilgilerin %95'inin dezenformasyon aracılığıyla gelmesinden gurur duymuştur (Haslam, 2015, s. 31). Rusya bu dönemde gerçekleştirdiği dezenformasyon faaliyeti ile gücünün üstünde yetenek sergileyebilmiştir.

SSCB'nin hibrit güç yeteneğini geliştirmesinde Hitler Almanya'sının etkisi büyüktür. Hitler Almanya'sı tarafından SSCB'ye yönelen varoluşsal tehdit SSCB'ye uzun vadeli hayatta kalmanın yollarını bulmak için hibrit güçleri ortaya çıkarmaya yönelik motivasyon sağlamıştır. Almanya'nın konvansiyonel gücü sebebiyle algılanan tehdit, Sovyetler Birliğini hibrit güç ile uzun vadeli hayatta kalmanın yollarını bulmak için geleneksel askeri bilgeliği terk etmeye sevk etmiştir. Özellikle Sovyetler Birliğinin partizan ağı açıkça Alman Ordusu ve Nazi hükümeti tarafından kendilerine yöneltilen varoluşsal tehdit tarafından motive edilmiştir. Nazi ordusunun karşısında Kızıl Ordunun geri çekilmesi sonrası, Nazilerin işgal ettiği bölgelerde kalan Sovyet partizanlar Nazi askerleri ile askeri yöntemlerle mücadele edemeyeceği için hibrit yöntemler geliştirmişlerdir. Böylelikle Sovyetler Birliği hibrit tehdit oluşturmak için yetenek geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin hibrit gücü konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yetenekler içermektedir. Askeri teknolojilerin yanında askeri olmayan unsurlar olan terörist veya diğer suç taktiklerinin

kullanımını da içerebilen birleşik yetenekler Sovyet partizan ağı için hibrit gücü için asimetrik avantaj yaratmıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında Hitler için uygulanan bu ve benzer taktikler Kızıl Ordu'nun 1942 yılında savaş gücü oluşturmasında ve 1944'te büyük ölçekli saldırı yürütmesine zemin oluşturmuştur (McCulloh ve Johnson, 2013, s.27-33). Günümüzde Rusya'nın hibrit tehdit geliştirme kapasitesinin büyük çoğunlukla SSCB dönemindeki savaşta yaşanan tecrübelerle elde edildiği ifade edilebilir.

1960-1961'deki bazı dezenformasyon başarılarına rağmen, Sovyet aktif önlemlerin bazı kaynaklarından yoksun kalmıştır. D bölümü olarak adlandırılan ve 1959 yılında kurulan dezenformasyon birimi doğrudan Komünist Parti Prezidyumuna bağlı hareket etmiştir. Kuruşçev'in Amerikan üstünlüğünü aşındırmak için kampanyaya verdiği önemin göstergesi olarak, 1962 yılında D departmanı, KGB'nin birinci baş müdürlüğündeki iki özel bölümden biri olan hizmet A1 olarak bilinen daha büyük bir organizasyona yükseltilmiştir. Kuruluşundan beş yıl sonra varlığı ortaya çıkan birim, ABD istihbarat raporlarına göre yılda 350-400 operasyon yürütmekteydi. Igor Agayants, ofisin KGB'e dönüşmeden önceki yani departman D'nin sorumlusu olarak dezenformasyonun Sovyetler birliğinde etkin hale gelmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Agayants'a göre dezenformasyon görevlileri oldukça önemlidir. Bu görevliler yaratıcılık, kültürel empati ve alışılmışın dışında düşünmenin yanında titiz ve disiplinli olmalıdır. Agayants'ın önderliği altında aktif önlemler altında dezenformasyon birimi kariyer yapma alanı haline gelmiştir. Yeni birimin sorumluluğu altında düşmanın çatlaklarının ve başarısızlıklarının belirlenmesi ve analiz edilerek dünya genelinde sistematik bir çabayla keşfedilen güvenlik açıklarından faydalanmak yatmaktadır (Rid, 2020, 167-168). Bu yeteneğe sahip çalışanlar SSCB'nin farklı kurumsal departmanları ile etkileşim halinde Dünya geneline dezenformasyon yaymaya başlamış ve bunda da başarılı olunmuştur.

Sovyetler Birliği dezenformasyon çalışmaları beyaz, siyah ve gri faaliyetler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Beyaz propaganda çalışmaları Moskova radyosu, Tass ve Novostinews ajansları ile büyükelçilikler tarafından açık faaliyetler olarak yapılmaktaydı. Örtülü olarak yapılan siyah propaganda faaliyetleri ise KGB ajanları tarafından sahte haberlerin dolaşılması, yanlış ve utanç verici hikayelerin oluşturulması ve yerleştirilmesini içermekteydi. Sovyetler Birliğinin gri propaganda faaliyetleri NATO füzelerinin Batı Avrupa'ya yerleştirilmesine karşı aktif gösteri yapan Dünya Barış Konseyi ve Dünya Sendikalar Federasyonu gibi çeşitli grupları içermekteydi. Bu dönemde bilim insanları, doktoralar, gazeteciler ve öğrenciler gri faaliyet alanının içinde yer almıştır. CIA

tahminlerine göre 1980'lerin ortalarında Sovyetler Birliği dezenformasyon faaliyetleri için 70.000'den fazla insan kullanarak yıllık yaklaşık 3 milyar dolar harcamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası Sovyet dezenformasyonuna karşı CIA dünya medyasını etkilemek için kendi dezenformasyon faaliyetlerine girişmiştir, bu faaliyetler kitap yayıncılığı için tesisleşme ile gazetelere finansman sağlanmasını içermektedir. ABD USIA ve Radio Free, Europe/Radio Liberty için yaklaşık yılda 1 Milyar doların üzerinde bütçe harcarken, CIA dezenformasyon faaliyetleri için yıllık yaklaşık 3.5 Milyar dolar harcamaktaydı (Snyder, 2012, s.107-109). United States Information Agency (USIA) içinde Sovyetlerin dezenformasyon faaliyetlerini takip eden ve mücadele eden bir ekip bulunmaktaydı. Aktif Önlemler Çalışma Grubu adındaki bu ekip, Sovyetler birliğinin dezenformasyonunu takip etmek ve çürütmek için çalışmalar yapmıştır (Cull, 2012, s.10-11). CIA ve KGB, uzun zamandır diğer ülkenin kirli işlerine dair söylentiler yayarak diğer tarafı itibarsızlaştırmaya çalışmış ve bunlar her zaman doğru ve doğrulanabilir bir kaynaktan aktarılmıştır (Cull vd., 2003, s.104). Dolayısıyla yumuşak güç unsurlarının da soğuk savaş döneminde dezenformasyon yayılımında etkili olduğu görülmektedir.

Sovyet Rusya'nın son döneminde propaganda ve dezenformasyon faaliyetleri politikasında değişiklik yaşanmıştır. 1980'lerin ortalarında Gorbaçov'un politika değişikliği ile Batı düşman bakış açısından daha ziyade Batı ile daha fazla iş birliği ön plana çıkmıştır. Rusya'nın propaganda ve dezenformasyona yönelik mevcut yaklaşımı, şaşırtma ve propaganda yapanın çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin farkına varmadan hedeflerin elde edilmesinin sağlanması Soğuk Savaş teknikleri üzerine kuruludur. Yani Rusya, Sovyetler Birliği dönemindeki tecrübelerine dayanarak günümüz bilgi ekosisteminde etkili olmaktadır (Paul ve Matthews, 2016). Sovyet düşüncesindeki medya organları, Komünist Parti'nin mesajlarını iletmek ve vatandaşların devlet direktiflerini takip etmesini sağlamak için sözcü ve araçlar olarak kullanılmıştır. Mevcut Rus medya sistemi ile Sovyetler Birliği dönemini kıyaslayan çalışmalarda, modern Rus medya modelinin kendine has özellikler benimsemiş olmasına rağmen Sovyet modelinden gelen bazı unsurlarla, örneğin otosansür gibi, ortak noktaların bulunduğu tespit edilmiştir. (Elsawah ve Howard, 2020). Rusya'nın Sovyetler Birliğinin mirası olan mevcut uluslararası bilgi doktrini, barış zamanı bağlamında böyle bir ayrılığı normatif bakış açısından gerekli görmemektedir ve gerektiğinde hibrit savaş bağlamında kullanılabilir (Potter, 2019). Rusya ile NATO (Batı ülkeleri) söz konusu olduğunda hangi tarihlerin barış zamanı olarak değerlendirilebileceği tartışmalıdır. Ancak Rusya'nın Estonya'ya yönelik siber müdahalesi, yine Rusya'nın Gürcistan'a yönelik

müdahalesi ile Kırım'ı ilhakı, Rusya'nın başta ABD seçimleri olmak üzere Batı sisteminde gerçekleştirilen seçimlere müdahalesi ve Ukrayna müdahalesi aslında Rusya ile NATO arasında uzun süredir düşük yoğunlukta devam eden mücadele biçimlerini göstermektedir. Rusya'nın Batı kamuoylarına yönelik zaman zaman şiddetini artırdığı dezenformasyonda bu mücadele biçimleri içinde değerlendirilmelidir.

3.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Dış Politikası: Primakov Doktrini

Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu'nun ilk başkanı olduğunda Gorbaçov'un başlattığı reformları sürdürmüştür. 1990'ların başında Rusya, Sovyet sonrası ilk ulusal güvenlik kavramının formülasyonunda Batı ile daha fazla iş birliği vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Rusya'nın renkli devrimlere verdiği son tepkiler, Sovyetler Birliği'nin karşı devrim güvenlik paradigmasına verdiği tepkiye benzemektedir (DeBenedictis, 2022, s.1-2). SSCB sonrası Rusya'da iç dinamikler neoliberal görüşte olanlar ile bu görüşe karşı çıkanlar arasındaki rekabete neden olmuştur. 1992-1998 yıllarında liberallerin hakimiyeti Batı ile iyi ilişkiler kurulması ve Rusya'nın gelişmiş ülkeler arasında yer alması görüşüyle şekillenmiştir. ABD merkezli eski SSCB ülkelerinin hızla piyasalaştırılması ile Yeltsin ile Kozirev'in kendi kaderlerini tayin hakkı politikası sonrası oluşan iç karışıklıklar ve Yeltsin'in Rusya'nın güvenlik algısının küreselleşmesi politikası muhaliflerin güçlenmesi ile Primakov dönemine kadar devam etmiştir. Rusya bu döneme kadar ABD'nin anlatısını ve hegemonyasını kabul eden bir yaklaşım sergilemiştir. Rusya'da politika değişikliğinin savunucularından olan Yevgeni Primakov 1996-1998 yılları arasında Rus Dışişleri Bakanlığı, 1998-1999 yıllarında ise Rusya Başbakanı olarak görev yapan Primakov uyguladığı politikalarla Rus dış politikasının realizm bakışlı dönüşümünü temsil etmektedir (Hamzaoğlu, 2020). Rusya'nın günümüzde uyguladığı anti-hegemonyacı politikalarda Primakov'un görüşlerini görmek mümkündür.

Primakov tek kutuplu dünya düzeni fikrinin tarihsel gerçeklikle bağdaşmadığını düşünmektedir ve tek kutuplu bir dünyanın istenilen fakat ulaşılmaması objektiflikten uzak olan bir fikir olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte ABD'nin SSCB dağıldıktan sonra askeri ve ekonomik potansiyeline dayanarak tek kutuplu bir sistem kurma girişimlerini, Soğuk Savaşın ardından Batı'nın zafer elde ettiği, Doğu'nun ise bozguna uğradığı görüşüne

dayandığını ifade etmektedir. Ancak Primakov, Doğu'nun bozguna uğramadığını, Sovyetlerin tasfiyesinin çelişkiler ve Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın sübjektif kararları sonucu içsel nedenlere dayandığını iddia etmektedir. Çelişkilerin ekonomik olduğunu söyleyen Primakov, Sovyet sisteminin bilimsel ve teknik gelişmelere uyum sağlamakta yetersiz kaldığını ifade etmektedir (Primakov, 2010, s.11-13). Göreve geldiği zaman ilan edilen temerrüttün ve hiperenflasyonun sebebi olarak, 1992 yılında başlanan ekonomi politikasının ve kendilerini liberal olarak adlandıran grubu sorumlu tutmaktadır. Bu grubun Batı'nın tam desteğini almak için bu politikaları uyguladıklarını ifade etmektedir (Primakov, 2010). Primakov Batı'nın desteğini almak için Neoliberal politikaları benimsemek isteyenlere karşı çıkmıştır.

Primakov uluslararası sistemde ABD'nin tek kutuplu liderliğinden ziyade çok kutupluluğu savunmaktadır. Bunu sağlamak için Rusya dış politikasının aralarında Çin ve Hindistan'ın da yer aldığı çok kutuplu bir sistemin dünya siyasetinde oluşmasına çaba göstermesi gerektiğini söylemektedir. Bu görüşe göre Rusya tek başına ABD ile rekabete girişmemeli, bunun yerine diğer büyük güçler ile ABD'yi sınırlandırmalıdır. Ayrıca kendisini uluslararası toplumla karşı karşıya olduğu kilit sorunlarda çözüm için rızası gerekli olan vazgeçilmez aktör konumuna getirmelidir. Primakov Eski Sovyet cumhuriyetleri ile yakın entegrasyon arayışındadır ve NATO'nun genişlemesine muhalefet ederek ABD önderliğindeki uluslararası düzeni zayıflatmakta ısrar etmektedir (Rumer, 2019, s.2). Primakov'un bu politikaları aynı zamanda neoliberal politikalara karşı çıkanlar tarafından savunulan politikalarlardır. Putin'in göreve gelmesinin ardından kısa, orta ve uzun vadede uyguladığı stratejiler Primakov'un stratejileri ile benzerdir.

Yevgeni Primakov doktrinini Rusya'nın realist politikalara dönüşünün işaretleri olarak görmek mümkün. Bu politikalar çerçevesinde Rusya'nın odaklandığı noktalardan ilki Rusya'nın ABD ile Avrupa birliği arasındaki anlaşmazlıklar üzerine hareket ederek ülke politikasında kendi pozisyonunu güçlendirmektedir. İkinci olarak Primakov, Asya ve Orta Doğu ile bağlarını geliştirerek Amerikan egemenliğine karşı dengeleyici politika geliştirmiştir. Bu politika Çin ve Hindistan ile Rusya arasında Amerikan etkisini dengeleyecek bir üçgen inşa etme çalışmalarında daha belirgin görülebilmektedir. Son olarak Primakov, eski SSCB sınırlarında kırmızı çizgi inşa ederek tarihi Rus çıkarları olduğunu iddia ettiği alanda NATO'nun Baltık Devletleri dahil genişlemesinin Rusya'ya karşı düşmanlık işareti olarak algılanacağını vurgulamıştır (Perrier, 2014, s.20-21). Putin'in

göreve gelmesinin ardından yaptığı konuşmalarda NATO'nun genişlemesini Rusya'nın düşmanlık işareti olarak gördüğü ifadelerini sıklıkla kullanmıştır.

Avrasyacılık fikrini savunan Primakov ABD'nin etkisinin kırılması için Rusya'nın Avrasya ve Orta Doğu'da ABD'nin etkisini kırmasını önermiştir ve Rusya'nın yakın çevre olarak gördüğü coğrafyaya gerektiğinde müdahale edebileceğini savunmuştur. Primakov sadece Çin, Hindistan, Japonya ve Kuzey Kore gibi ülkelerle değil, aynı zamanda ABD yerine AB ile ilişkileri güçlendirilmesini ön plana çıkarmıştır (Yılmaz, 2019). Rusya'nın güncel politikaları ile Primakov'un doktrini arasında oldukça fazla benzerlik bulunmaktadır. Primakov'un ABD liderliğindeki uluslararası sistemi çok kutuplu okuması, NATO'yu tehdit görmesi ile eski Sovyet coğrafyasını etki alanı olarak görmesi günümüz Rus dış politikası ile oldukça fazla benzerlikler içerir.

3.4. Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Dezenformasyonun Yeri

Rusya 2000 yılında yayınladığı Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik konseptinde; iki kutuplu dünya sisteminin sona ermesi ve dinamik olan iki eğilimden bahsetmektedir. Buna göre ilk eğilim; çok sayıda devletin ekonomik ve siyasi konumlarını güçlendirdiği ve ekonomik, politik, ekolojik ve bilgi faktörlerinin gün geçtikçe daha büyük rol oynadığı ve bu durumun Rusya'nın çok kutuplu küresel sistem tercihini geliştirmek için uygun bir altyapı sağladığıdır İkinci eğilim ise liderliğini ABD'nin yaptığı Batılı ülkelerin uluslararası toplumda hakimiyetine dayalı geliştirilen sistemin uluslararası hukukun temel normlarını ihlal ederek askeri güç kullanımı ile küresel siyasetin temel sorunlarını tek taraflı olarak çözmesidir. Rusya'nın temel tehdit hissettiği konulardan bazıları, Rusya'nın dünya politikasında politik, ekonomik ve askeri olarak zayıflaması buna karşın askeri-politik etkisi güçlenen NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, bağımsız devletler topluluğunun ilişkilerinin zayıflaması ve Rusya'nın çok kutuplu sistemde güçlenmesinin ve ulusal çıkarlarını uygulamasının engellenmesidir. Bunlara önlem olarak yapılması gerekenlerden bazıları ise tehditlerin bir an önce tanımlanması ve tehditleri önlemek için tasarlanmış operasyonel planların uzun vadeli önlemlerin uygulanması ve ülkenin askeri potansiyelinin canlandırılarak yüksek düzeyde dürdürülmesi gibi birtakım önlemler alınması gerekliliğini ortaya koymuştur (National Security Concept of the Russian Federation, 2020). Bu belge ile

Rusya, Sovyetler Birliği sonrası algıladığı tehditleri ve buna karşı alacağı önlemleri belirleyerek Rusya'nın dünya siyasetine hızlı şekilde döneceğinin sinyallerini vermiştir.

Haziran ayında kabul edilen dış politika konseptine göre ülkenin güvenliği sağlanması için egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi, uluslararası sistemde etkin güçlerden biri olarak Rusya'nın çıkarlarıyla uyumlu siyasi, ekonomik, entelektüel ve manevi potansiyelin güçlendirilmesi savunulmaktadır. Rusya'nın çevresinde iyi komşuluk bağının oluşturulması ve potansiyel gerilimlerin ortaya çıkmasının önlenmesi gibi amaçların yanı sıra bu amaçlara ulaşmak için belirlenen hedefler arasında dünya kamuoyuna Rusya'nın temel sorunları, dış politika girişimleri ve eylemleri ile Rusya'nın faaliyetleri ile ilgili objektif ve doğru bilgiler vermek, uluslararası alanda Rusya'ya karşı olumlu algı oluşturmak ve dostane tutum geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için hızlı şekilde etkili bir çalışma gerçekleştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2000). Putin'in dış politikasının önceliklerini belirlediği dış politika belgesinde tek kutuplu sistemden çıkış için BM ve G8 gibi kurumların önemine vurgu yapılmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile ilişkilere önem veren Putin ilk adımı, 2001 yılında Azerbaycan'a ziyaret gerçekleştiren ilk Başkan olarak atmıştır. 2002 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Belarus ve Ermenistan ile Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünü kurmuş, 2007 yılında Duşanbe de toplanan zirve ile barış için birliklerin kurulması kararıyla ülkeler içinde kabul edilmeyecek iktidar değişikliklerine müdahalenin hukuki zeminini oturtmuştur (Tellal, 2010). Böylelikle etki alanına dahil ettiği söz konusu örgüte üye olan devletlere yönelik farklı devletlerin gerçekleştirecekleri olası müdahalelere önlem almak istemiştir. 2022 yılında Kazakistan'da başlayan hükümet karşıtı gösterilerin şiddetlenmesi üzerine Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Duşanbe de alınan karar kapsamında Kazakistan'a askeri birlik göndermiştir (Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Kazakistan'a Asker gönderecek, 2022). Kazakistan'da meydana gelen ayaklanmalara yapılan askeri müdahale ile gerektiğinde örgütün asker göndermekten çekinmeyecek kararlılıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Ekonomik ve siyasi olarak güçlenen Almanya, AB politikalarını da etkileyerek AB'nin etki alanını doğuya doğru genişletmiştir. Bu genişlemenin ortaya çıkarabileceği güvenlik zaaflarının giderilmesi amacıyla NATO'nun Doğuya genişlemesi Transatlantik ilişkilerde öncelik haline gelmiştir. NATO'nun görev alanında olmayan ve saldırıya uğramaksızın yetki alanı olmayan bölgede askeri güç kullanması Putin yönetiminin doktrin hazırlarken güvenlik önceliklerinde NATO genişlemesini önemli görmesine neden olmuştur.

Rusya içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, toplumsal koşulların ve etnik-federatif yapının ülke bütünlüğü açısından bazı zafiyetler yaratması ve bu zafiyetlerin Rusya aleyhine kullanılabilmesi düşüncesi Rus karar vericilerin dikkate aldığı meseleler olmuştur (Kıbaroğlu, 2001). 2000 yılında göreve gelmesinin ardından Putin'in iç ve dış politikada attığı adımlar Rusya'nın SSCB yöntemlerine dönme eğilimi olarak yorumlanmıştır. Seçilmesinin ardından Putin dış politikada çatışmacı pozisyona geçmiş, ülke içinde dikey otorite kurmak için yeni inşa sürecine girmiş ve değişimin ikinci adımı olarak medyanın denetimini sağlamaya yönelik adımlar atmıştır (Peterson, 2001). Putin doktrini, BDT'ye özel önem atfetmektedir. BDT ile ilişkiler iki taraflı ve çok taraflı olarak Rusya dış politikasının en üst öncelikleri arasında kendine yer bulmuştur ve BDT ile ilişkiler ulusal güvenliğin garantilerinden bir olarak görülerek, BDT ile var olan anlaşmazlıkların çözülmesi ve güvenlik konularında iş birliğinin artırılmasına çalışılmıştır (Cankara ve Cankara, 2007). Putin iç politikada gücünü hakim kılarken dış politikada öncelikle eski SSCB ülkeleri ve komşu ülkelerle olan bağımlı güçlendirmiştir.

Putin'in amacı, NATO'nun genişlemesi ve AB'nin politik ve ekonomik etkisine karşı Beyaz Rusya'nın kontrolünü Rusya'nın elinde tutmak ve Ukrayna üzerinde Rusya etkisini yeniden tesis etmektir. Orta Asya ve Kafkasya hedefi ise Rusya'nın yumuşak karnının zayıflıklarından farklı devletlerin yararlanmasını engelleyerek bu devletler nezdinde avantajlı pozisyona yükselmektedir. Bu hedef için ikili strateji benimsenmiştir. İlk olarak bu bölgelerin ekonomik olarak kendisine bağlanması ikinci olarak bu bölgeler üzerinde diğer bölgesel güçlerle iş birliğine girerek kendi denetimini kaybetmemek ve böylece bölgeye bir dış gücün özel olarak ABD'nin girmesine izin vermemek (Kaya ve İsmayilov, 2013, s.31-32). Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'daki politikasında görece başarı sağlamıştır.

Putin'in 2007 yılında Münih'te yaptığı konuşma¹³, Rusya'nın SSCB ardından kaybettiği konumu yeniden kazanma kararlılığına yönelik mesajlar içermektedir. Putin yaptığı konuşmada NATO'nun genişlemesini provokasyon olarak nitelendirmiştir. Rusya'nın emperyalist vizyonuna göre Rusya tarih boyunca düşmanlarla kuşatılmıştır. Bu nedenle devletin ayakta kalabilmesinin tek yolu merkezi otoritenin elini güçlendirmektir. Bu yüzden Putin konuşması sırasında düzenli olarak Rusya'nın barış içinde çalışmasına ve gelişmesine izin vermeyen düşmanlarına atıfta bulunmaktadır. Bu fikir Rusya'ya temel

---

¹³ Münih doktrini olarak da adlandırılmaktadır. Bkz: Salih Yılmaz

tehdidin Batıdan ve NATO'dan geldiğini göstermektedir (Perrier, 2014, s.29). Rusya'nın politika belgelerinde de tehdidin Batı'dan hissedildiği açıkça belirtilmektedir.

Putin konuşmasında Soğuk Savaşın ardından tek kutuplu dünyanın gerçekleşmediğini vurgularken, neredeyse sınırsız şekilde kullanılan askeri gücün dünyayı kalıcı çatışmalara sürüklediğini ve bu çatışmalardan herhangi birine siyasi çözüm bulmanın da imkansız hale geldiğini vurgulamaktadır. Bu ve benzeri politikaların uluslararası hukukun temel prensiplerine aykırı olduğunu vurgulayan Putin, ABD'nin diğer uluslara ekonomik, politik, kültürel ve eğitim politikalarını empoze ettiğini ve böylelikle ulusal sınırları aştığını ifade etmektedir. Bunun yanında BRIC ülkelerinin ekonomik kapasiteleri ile ABD ve AB'yi karşılaştırırken artan ekonomik kapasitelerin kaçınılmaz olarak politik sonuçları olacağını ve bunun çok kutuplu sistemi güçlendireceğini belirtmektedir. Putin güç kullanımında NATO ve AB'nin oynadığı/oyunabileceği rolü eleştirerek, güç kullanımının BM tarafından onaylanması durumunda meşru olacağını ve NATO veya AB'nin bunu ikame etmemesi gerekliliğini vurgulamaktadır. NATO'nun sınırlarında bulunmasından rahatsızlığını dile getiren Putin, NATO'nun genişlemesinin ittifakın modernizasyonu ya da Avrupa da güvenliğinin sağlanmasıyla ilgisi olmadığını, sadece karşılıklı güveni sarsan provokasyon olduğunu ifade etmiştir (Vladimir Putin 2007 Munich Speech, t.y.). 2007 yılında Putin'in konuşmasını Rusya'nın dış politikasının günümüz politikalarına kadar ulaşan uygulamaya dönük politikalarının başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür. Rusya'nın Gürcistan'ın AB ve NATO ile yakınlaşmasının ardından Abhazya ve Güney Osetya'ya yönelik askeri müdahalesi (8.8.8 savaşı), teori ve pratikte Putin'in uygulamaya çalıştığı politikayı gerektiğinde askeri olarak destekleyeceğini göstermiştir.

Putin'in ardından geçici olarak başkanlık görevi yapan Medvedev, Gürcistan ile yaşanan savaşın ardından yeni bir doktrin uygulamaya koymuştur. Buna göre Rusya diğer ülkelerle ilişkilerin uluslararası hukukun temel prensiplerinden hareketle oluşturulması ve uluslararası sistemin çok kutuplu olmasının gerekliliği Putin doktrinlerinde geçtiği gibi vurgulanmıştır. Medvedev doktrininde kısaca Rusya'nın hiçbir devletle çatışma taraftarı olmadığı ve kendisini izole etme niyetinde olmadığını başta ABD ve Avrupa devletleri olmak üzere mümkün olduğunca diğer devletlerle ilişkiler kurmaktan yana olduğunu, farklı ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının hukuklarının ve ekonomik çıkarlarının korunması ile Rusya'ya yapılacak herhangi bir taarruza hemen cevap verileceğini, Rusya'nın çıkarlarının korunması adına ortak tarihle bağlı olduğu bölgelerin Moskova ile daha yakın ilişkiler geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir (The Medvedev Doctrine and American Strategy,

2008). Medvedev doktrinde hedefler ve kullanılacak araçlar net değildir. Öncelikle komşularla iyi ilişkilerin geliştirilmesi ile Rus vatandaşlarının bulunduğu ülkelerde Rus vatandaşlarının haklarının korunması çelişki doğurmaktadır. Pratikte uygulamalar siyasi, askeri ve ekonomik Rusya'nın esnek olarak amaca özel pragmatik dış politika uygulayacağını, uluslararası siyasette ortaklar arasında bölünme yaratmak ve çok taraflı iş birliği yerine ikili ilişkilerle üstün gelebileceği ikili ilişkileri tercih edeceği politikalara dayanan siyaset benimsemiştir. Rusya için BDT'nin önemi vurgulanarak NATO'nun bunun dışında tutulması politikası devam etmektedir (Oldberg, 2010, s.22-23). Rusya'nın 2010 askeri doktrinde NATO'nun uluslararası hukuk normlarını ihlal ettiği belirtilerek Rusya sınırlarına gelerek bloğu genişletme çalışmalarına değinilmiş, bu durum temel askeri sorunlar arasında gösterilmiştir (Text of Newly-Approved Russian Military Doctrine, 2010). Gürcistan müdahalesinin gerekçelerinden olan Rus vatandaşlarının korunması gerekliliği vurgusu önemlidir. Bu vurgu ile diğer ülkelere yapılacak müdahalelere de zemin hazırlanmıştır.

2012 yılının mayıs ayında Putin'in yeniden devlet başkanı seçilmesinin ardından 2013 yılında yayınlanan Rusya'nın dış politika konseptine göre; 21. yüzyılın ilk on yılında küresel süreçler hızlı şekilde değişmektedir ve bu sebeple Rusya dış politikasının önceliklerine uygun olarak yeni bir yöntem ile artan şekilde uluslararası ilişkiler sistemini şekillendirmek ve uluslararası gündemi belirlemek sorumluluğu hissetmiştir. Yeni dış politika konseptinde Rusya komşu devletlerle iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmek ve komşularda meydana gelebilecek olası gerilimler ve çatışmaların önlenmesine yardımcı olmanın yanında yurtdışında ikamet eden Rus vatandaşlarının hakları ile meşru menfaatlerini kapsamlı şekilde korumayı öncelikler arasında belirlemiştir. Bunun yanında küresel sistem ile ilgili; küresel krizin derin değişiklikleri belirlediği, çok merkezli uluslararası sisteme geçiş sürecinde bulunduğu ve uluslararası ilişkilerin gün geçtikçe karmaşık ve öngörülemez hale geldiği vurgulanırken Batı'nın dünya ekonomisi ve siyasetini hakim kılma yeteneğinin azaldığı, küresel gücün ve gelişmenin Doğu'ya kaydığı büyük ölçekli savaş riskinin azalmasına rağmen, saldırganlık potansiyelinin geliştiği ve yeni silah türlerinin oluşturulduğu ve bu silah türlerinin dağıtmakta olduğu belirtilmektedir. Geleneksel askeri ve siyasi ittifakların mevcut sorunlara ve tehditlere karşı koruyuculuğunun olmadığı dolayısıyla blok temelli yaklaşımın kademeli olarak çok taraflı mekanizmalarla sorunların çözülmesine yol açtığı ifade edilmektedir. Dış politika hedeflerine ulaşmak için yumuşak gücün uluslararası ilişkilerin vazgeçilmez bileşeni olduğu belirtilen konseptte geleneksel

diplomasiye alternatif olarak sivil toplum, bilgi, kültürel yöntemler ile teknolojiler üzerine inşa edilen dış politikanın yumuşak güç ile harmanlanmasından bahsedilmektedir. Ayrıca konseptte egemen devletler üzerinde siyasi baskı uygulamak, iç işlerine müdahale etmek, siyasi durumları istikrarsızlaştırmak için yumuşak güç ve insan hakları gibi kavramların toplumlara manipüle etmek için kullanıldığına işaret edilmektedir. Rusya kamu diplomasisini gerçekleştirmek için yurtdışındaki kamu üzerinde kendi bilgi araçlarını geliştirmek, Rus kitle iletişim araçlarının uluslararası bilgi ortamındaki rolünü güçlendirmek ve bunlara gerekli devlet desteğini vermek, egemenlik ve güvenliğine yönelik bilgi tehditlerine karşı koymak için gerekli önlemleri almak ve bunları yaparken yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatların yaygın olarak kullanılmasını benimsemiştir. Yakın çevre konusu ise BDT çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre BDT ülkeleri ile Rusya'nın sadece ortak tarihi bağlara sahip olmadığı aynı zamanda entegrasyon kapasitesine de sahip olduğu belirtilirken, bu ülkelerle ikili ve çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesinin öneminden bahsedilmiştir. Rusya, NATO'nun askeri altyapısı ile Rusya sınırlarına yaklaşmasına karşı olumsuz tutum sergilemeye devam etmiştir (Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 2013). Bu tarihten sonra Rusya'nın sosyal medya bilgi ekosistemine daha çok entegre olduğu görülmektedir.

Rusya'nın hibrit savaşı Gerasimov doktrini ile somutlaşmıştır. Rusya Genel Kurmay Başkanı Gerasimov 2013 yılında yazdığı *The Value of Science in Prediction* adlı makalede, 21.yüzyılda savaşla barış arasındaki çizgilerin bulanıklaştığını ve savaşların ilan edilmeden ve başladıktan sonra bilinmeyen şablonla ilerlediğinden bahseden Gerasimov, savaşın kurallarının değiştiğini ve askeri olmayan araçların siyasi ve stratejik hedeflere ulaşmadaki rolünün arttığından bahsetmektedir. Gerasimov'a göre uygulanacak yöntemlerin ortak noktası, nüfusun protesto potansiyeli ile koordineli olarak siyasi, ekonomik, enformatif, insani ve askeri olmayan yöntemlerin birlikte kullanılmasını gerektirir. Asimetrik eylemler silahlı çatışmalarda düşmanın avantajlarını geçersiz kılarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu tür eylemler arasında düşman devletinin tüm topraklarında kalıcı cephe oluşturmak için iç muhalefetin kullanılması ile sürekli olarak mükemmelleştirilen enformatif eylemler, aygıtlar ve araçlar önemlidir. Gerasimov ayrıca geleneksel askeri yöntemler ile gerçekleştirilen eylemlerin özünü anlamanın kolay olduğunu asimetrik biçimler ve araçlar hakkındaki bilginin yüzeysel olduğunu ve bu eylemler hakkında kapsamlı veri oluşturulması için çalışma yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir (Gerasimov, 2013). Görüldüğü gibi

doktrinde asimetrik müdahale biçimleri sıklıkla vurgulanırken toplumların dahil edildiği yeni asimetrik oluşumların önemi üzerinde durulmaktadır.

2016 yılı enformasyon doktrininde Rusya bilgi güvenliğini bireyin, toplumun ve devletin iç ve dış bilgi tehditlerine karşı korunması olarak tanımlarken; bilgi güvenliğini ayrıca Rusya'nın egemenliği, toprak bütünlüğü ve sürdürülebilir sosyoekonomik gelişim için devletin savunulması olarak tanımlanmıştır. Doktrinde bilgi güvenliğinin sağlanması için öngörü, tespit, önlemek ve yanıt vermek ile bilgi tehditlerini azaltmaya yönelik politikaların uygulanmasının gerekliliği belirtilmiştir. Doktrinde bilgi güvenliğini etkileyen en önemli olumsuz faktörlerden biri olarak yabancı ülkelerin askeri amaçlar doğrultusunda bilgi altyapısını etkilemek için bilgi kapasitelerini geliştirmeleri vurgulanırken, bazı devletlerin dünyanın çeşitli bölgelerinde iç siyasi ve sosyal durumu istikrarsızlaştırmak, egemenliği baltalamak ve diğer devletin toprak bütünlüğünü ihlal etmek için bilgi ve psikolojik araçları giderek daha fazla kullandığını, bu faaliyetlerde dini, etnik, insan hakları ve diğer kuruluşların bu aktivitelere dahil olduklarını ve bilgi teknolojilerinin bu amaçla gün geçtikçe daha yoğun olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda yabancı medyanın Rusya politikasını ön yargılı değerlendirmelerini içeren materyal yayınlama eğilimi olduğunu ifade edilirken, Rusya'nın kitle iletişim araçlarının yurtdışında genellikle ayrımcılığa uğradığı belirtilmiş, Rus gazetecilerin görevlerini engellendiği, Rus manevi ve ahlaki değerlerini aşındırmak için başta Rus gençliği olmak üzere Rusya üzerinde artan bir baskının olduğu belirtilmektedir (Doctrine of Information Security of the Russian Federation, 2016). Rusya'nın enformasyon alanında yaptığı durum tespitinde ve Rusya'ya yönelik gördüğü tehditlerde kendi uyguladığı enformasyon politikalarının izlerini bulmak mümkündür. Rusya uyguladığını iddia ettiği politikalardan birçoğunu devlet olarak benimsemiştir. Doktrinlerde belirlediği politikalara yönelik anlatılarını enformasyon alanında savunmakta, karşı anlatıyı ise zayıflatmaya çalışmaktadır.

3.5. Rusya'nın Hibrit Savaş Politikasında Dezenformasyon

Bir ülkenin dezenformasyon faaliyeti gerçekleştirmesi ülkenin uzun vadeli stratejik amaçları ile bağlantılıdır. Devletin tüm kurumlarının benimseyerek eşgüdüm çerçevesinde diğer ülkeye dezenformasyon ile müdahale etmesi tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Rusya'nın dış politika öncelikleri doktrinler çerçevesinde incelendiğinde, Rusya'nın 3 temel dış politika önceliği olduğu söylenebilir. Rusya'nın birinci önceliği küresel sistemde

Rusya'nın söz sahibi olabileceği çok kutuplu bir uluslararası sistemi tesis edebilmektir. Rusya'nın ikinci önceliği kendisine yönelik bir güvenlik sorunu olarak algıladığı NATO'nun genişlemesini engellemek ya da dengelemeye yönelik politikalar üretmektir. Son olarak ise Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkeler Rusya ile yakın ilişkiler kurmalıdır. Bu ülkelerin özellikle ABD ile yakın ilişkiler kurması kabul edilemeyeceği gibi bu ülkeler iç ve dış tehditlere karşı kurulan ortak güvenlik sistemi ile korunmalıdır. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleri, Beyaz Rusya yönetimini koruyucu tutumu, Kazakistan'da medyana gelen iç karışıklıklarda aldığı pozisyon Rusya'nın doktrinlerinde belirttiği ve söylemlerine yansıyan dış politika öncelikleri ile ilgilidir. Bunun yanında NATO ülkeleri arasında güvensizlik yaymak için yürütülen faaliyetler ile Batılı demokratik sistemlere yönelik gerçekleştirilen eylemler yine Rusya'nın doktrinlerle belirlediği dış politika öncelikleri ile ilgilidir. Rusya'nın hibrit savaş ve dezenformasyon faaliyetleri de bu öncelikleri ile ilgili politikalarının sonucudur.

Hibrit savaş, temel olarak, ekonomik, kültürel veya çevresel politikalar yoluyla bile, bir rakibi zayıflatmak için kasıtlı olarak tasarlanmış her türlü eylemi kapsamaktadır. Bununla birlikte, bu kavramsallaştırma Rus düşüncesini ve Rusya'nın faaliyetlerini daha iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu savaş türü “kontrollü kaos” olarak da adlandırılabilir. Bu savaş şekli, coğrafi olarak tanımlanmış hedefe karşı uygulanan kaos seviyesini ayarlamak için kullanılabilecek bir kaos düğmesini tasvir etmektedir (Hansen, 2017). Uygun koşullarda düşük yoğunluklarda devam ettirilen kaos, merkezin yönlendirmesi ile birçok noktada aynı anda artırılarak yüksek yoğunluğa çıkartılabilir.

2008 yılında Rusya'nın Gürcistan savaşlarında hibrit mücadele biçimlerinin kullandığı bilinmektedir (Hoffman, 2014). Benzer şekilde, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'a yönelik müdahalesi Sovyet Rusya'nın siyasi pratiklerinin modern döneme uyarlanmasıdır. Sovyetlerin komünist devrimleri desteklemesi ve karşı devrimlere yönelik uyguladığı “maskirovka politikası” propaganda, dezenformasyon, cephe örgütlenmeleri içermektedir. 2014 yılında Kırım'a uygulanan ilhak girişimi, Sovyetler döneminde 1968 yılında Varşova Paktının Çekoslovakya'yı ilhakına benzer şekilde siyasi harp uygulamaları ile paralel şekilde ilhak öncesi ve ilhak sırasında hareket ve taktik düzeydeki benzerlik dikkat çekmektedir (DeBenedictis, 2022,s. 1-2). Daha önce ifade edildiği gibi, Rusya'nın 2010 yılında yeni askeri doktrini bilgi savaşını psikolojik savaş yürütmek ve kamuoyunu şekillendirmek için bir araç olarak kabul etmiştir. Bu doktrin, düşmanın komuta ve kontrol kabiliyetini zayıflatmak için bilgi savaşını kuvvet çarpanı olarak kullanılmasını teşvik etmekte ve iki

aşamalı gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada barış zamanında bilgi savaşı, hükümetin güvenliğini sağlayarak ve savunmaları güçlendirerek, Rus güçlerini ve hedeflerini korumak için aldattıcı önlemler yoluyla çatışmaya hazırlamayı içerir. İkinci aşamada savaş sırasında Rusya stratejik, operasyonel ve taktik düzeyde düşmana karşı hâkim konumda bulunmak için bilgi savaşlarını kullanır. Rusya'nın bilgi savaşı düşmanın görüşlerini ve görüşlerini şekillendirmeyi içerir, Rus doktrini, kinetik çatışmanın başlangıcından önce fikirleri şekillendiren kampanyalarla birlikte hedeflerin belirlendiği saldırı öncesi planlamayı gerektirir (Lewis, 2013, s.14). Bilgi savaşı yürütmek için asker içerisinde yapılanma olduğu 2017 yılında Rusya Savunma Bakanı tarafından açıklanmıştır. Bilgi savaşı için kurulan birlik, bilgi savaşına dahil olarak ulusal çıkarları korumayı amaçlamaktadır (Isachenkov, 2017). SSCB'den miras kalan bu kabiliyeti farklı kurumlarıyla entegre şekilde kullanabilen Rusya, gerektiği durumda tüm kurumları ile tek merkeze gücünü kullanma yeteneğine sahip olmuştur.

Rusya, demokrasiyle birbirlerine bağlı ittifakları zayıflatmak için uzun vadeli strateji olarak, sistematik şekilde hem geleneksel medyayı hem de sosyal medyayı dezenformasyon kampanyalarında kullanmakta, bilgi ortamını bozarak, objektif hakikat fikrini aşındırmaktadır. Weiss'a göre (2021, s.181-182), Rusya'nın 2013 yılından itibaren en az 18 ülkede politikacıları itibarsızlaştırmak, seçmenleri kutuplaştırmak, doğrudan siyasi partileri desteklemek ve seçimleri aksatarak demokratik sürece olan inancı sarsmak için aktif çalışma yaptığı bilinmektedir. Rus bot hesaplarının 2016 yılında Birleşik Krallık'ta gerçekleşen Brexit referandumunda göçmen karşıtı söylemleri tırmandırdığı bilinen örnekler arasındadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı gruplara verdiği destek sırasında kullandığı araçlar, konvansiyonel muharebe, siyasi protesto, ekonomik yaptırımlar, siber operasyonlar ve özellikle yoğun olarak uygulanan dezenformasyon kampanyası içermektedir. Eski NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, Rusya'nın bu eylemlerini hibrit savaş olarak tanımlarken, Rusya'nın askeri operasyonlar, gizli operasyonlar ile saldırgan dezenformasyon kampanyalarını yürüttüğünü belirtmiştir (Landler ve Gordon, 2014). Rusya'nın Ukrayna müdahalesini diğer hibrit müdahalelerden ayıran unsur, Rusya'nın dijital müdahale yöntemlerini yoğun şekilde kullanmasıdır. 2014 yılında Kırım'a müdahale kampanyasının merkezinde yer alan bilgi savaşları taktik düzeyde elektronik ve siber savaş üzerinden ilerleyerek Ukrayna'nın cevap verme yeteneğini etkisiz hale getirmek olmuştur. Yalan ile gerçek arasında oluşturulmak istenen bulanıklıkta başarılı olmuş ve olaylar Rus medyasının bakış açısıyla sunulmuştur (Wither, 2016). Bu örnekler

bilgi ortamına hâkim olunmadığı takdirde ülkelerin bilgi ekosisteminde kendi anlatılarını sunabildiğini göstermektedir.

Rusya gerçekleştirdiği dezenformasyon operasyonlarında ilk olarak dezenformasyon kaynaklarını oluşturmada ardından gerçekleştireceği bilgi operasyonu için sosyal medyayı kullanmakta ve son olarak demokratik kurumları oluşturan/destekleyen geleneksel medya kuruluşları, siyasi partiler ve alan uzmanlarının üzerinde güvenlik krizleri oluşturmayı amaçlamaktadır. Bunun için Rusya tarafından hassas bilgilerin çalınması için siber saldırılar yapılmakta ve bilgiler sızdırılmakta, siyasi paydaşlar izlenip yanlış bilgilerin çıkacağı kanallar oluşturulmaktadır (Whyte ve Mazanec, 2018, s.235). Anlatısını gerçekçi kılabilmek için Rusya'nın kullandığı yöntemler medya kuruluşları ve sosyal medya trollerinin çok ötesine uzanmaktadır. Sürece Sivil Toplum Kuruluşları (STK), siyasi partiler, kiliseler ve diğer anlatılar da eklenerek bilgi düzensizliğini pekiştirilmektedir (Helmus vd., 2018, s.8). Bu ise çeşitli düzeyde aktörlerin sisteme dahil edilmesi ve karmaşık üretim ve yayma aygıtının inşa edilmesi ile mümkündür. Kurulan yapıdaki birinci ve ikinci seviyedeki aktörler işlenebilir içerik üretmekte ve dağıtmaktadır. İlk düzeyde 'beyaz kuruluşlar' olarak anılan Dışişleri Bakanlığı gibi resmi Rus devlet kurumları ve Rus devlet kontrolündeki medya ile düşünce kuruluşlarından oluşan içinde RT ve Sputnik'in de bulunduğu Rus devlet medya organları ile Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ilk aşamada yer almaktadır. İkinci seviye 'gri kuruluşlardan' oluşmaktadır. İçerik üreticilerinin ikinci aşaması olan bu grup belirsiz niteliklere sahiptir ve komple web siteleri, aşırı sağ ve sol web siteleri, haber toplayıcıları ve veri döküm web sitelerini kapsar. Siyah olarak adlandırılan üçüncü seviyedeki oyuncular Youtube gibi kullanıcılar tarafından içerik oluşturan medyalarda içerik üretir ve farklı içerik üreticilerine korku tellallığı yaparak yorumlar ekleyerek kendi anlatılarını güçlendirirler. Bu faaliyetlerde troller, botlar, bal tuzakları (honeypots) gibi çeşitli amaçlar için kullanılan sahte sosyal medya hesapları kullanılabilir. Pratikte ise ilk olarak RT, Sputnik News ve Russia Insider gibi Rus bağlantılı medya kuruluşları tarafından yanlış veya yanıltıcı içerik oluşturulur. İkinci olarak, troller ve botlar gibi kuvvet çarpanları bu içeriği yayar ve çoğaltır, korku tellallığı yapan yorumlar ekler. Son olarak karşılıklı olarak birbirini güçlendiren varlıklar ister ideolojik olarak dost olsun ister basit şekilde yararlı aptallar kategorisine girsinler anlatıyı alır ve sürdürürler. Bu oluşumlar arasında haber toplayıcılar, aşırı sağ veya sol isteler, bloglar ve daha önce sahip oldukları inançları pekiştiren tıklama tuzağı manşetleri cezbeden kullanıcılar ile Kremlin çizgisini sık sık dile getiren ancak açıkça Rusya ile bağlantılı olmayan medya kuruluşları yer alır (Helmus vd.,

2018, s.11-13). Sputnik ve RT gibi ajanslar yapılacak bilgi düzensizliğinde çok dikkatli olmaktadır. Ortaya çıkartılan haber çoğunlukla anlatı destekleyici nitelikteki haberlerdir. Rusya kendi anlatısı ile bir olayı vermekte ve bazen Rus karar vericilerin görüşleri ön plana çıkartılarak ilk adım atılmaktadır. Rusya'nın Sputnik ve RT gibi medya kanallarındaki dezenformasyonu tespit etmek ancak Rus dış politika anlatıları ile ilişkilendirilerek ortaya çıkarılabilir.

3.5.1. 2016 ABD Başkanlık Seçimlerinde Rus Dijital Müdahalesi

Dezenformasyon çalışmaları 2016 yılında ABD'de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinin ardından artışa geçmiştir. 2016 yılında başkanlık seçimleri, iletişim, siyaset bilimi ve bilgi bilimi dahil olmak üzere çok çeşitli disiplinlerden konuya olan ilgiyi artırmıştır (Freelon ve Wells, 2020). Rusya'nın 3 şekilde dış politikayı şekillendirmeye çalışan işleyen aktif önlemleri (devletten insana, insandan insana ve devletten devlete) bulunmaktadır. Rusya sosyal medya ve internette devletten halka ve insandan insana yaklaşımlarını kullanmaktadır. Rusya'nın genel çerçevede Batı demokrasilerine karşı konumu vatandaşların demokratik yönetişimine olan güveni sarsmak bölücü siyasi kırılmaları kışkırtmak ve şiddetlendirmek, vatandaşlar ile seçilmiş yetkililer ve demokratik kurumlar arasındaki güveni aşındırmak, Rusya'nın politika gündemini yabancı halklar arasında yaygınlaştırmak, gerçek ve kurgu arasındaki çizgileri bulanıklaştırarak bilgi kaynakları üzerinde genel bir güvensizlik veya kafa karışıklığı yaratmaktır (Weisburd vd., 2016). Rusya ABD seçim sürecinde sosyal medyayı bu amaçla kullanmıştır.

Geleneksel siber saldırı biçimlerinin aksine, sosyal medya ile gerçekleştirilen operasyonlar toplumdaki insanları hedef alarak onların inanç ve davranışlarını etkileyerek hükümete olan güveni azaltmaktadır bu anlamda eğilimlere hükmetmek, sosyal medyada nispeten yeni ve daha tehlikeli ikna aracı olmayı temsil etmektedir. Rusya tarafından fonlanan ve çok farklı dillerde yayın yapan RT (Russian Today) ve Sputnik haber kanalları da dezenformasyonun aracı olarak ABD seçimleri sırasında kullanılmıştır. Rus troller sosyal medya kampanyalarına başlamadan önce CIA direktörü Mike Pompeo'ya (Isachenkov, 2017) ¹⁴ göre Wikileaks'e hacklenmiş bilgiler sağlamaktadır. Troller daha sonra RT ve

---

¹⁴ Pompeo'ya göre Rus askeri istihbaratı Demokratik Ulusal Komite'ye karşı siber operasyonlar yoluyla elde edilen bilgileri Wikileaks aracılığıyla yayınlamakta, bunun için Wikileaks ile aktif iş birliği yaptığını belirtmiştir. Ayrıca RT'nin ülkenin birincil propaganda kanalı olarak faaliyet sürdürdüğünü belirtmiştir.

Sputnik haber kanallarına atıfta bulunarak dezenformatif bilgileri Twitter’da yaymıştır (Prier, 2020, s. 88-100). Bilgi ekosistemini dezenformatik haberlerle şekillendiren Rusya, farklı yöntemleri sistematik olarak kullanarak başarı sağlamıştır.

ABD’de başarılı şekilde işleyen Rus stratejisi, seçimler öncesinde Rusya’nın toplumu hazırlamasıyla başlamıştır. Bunun için çeyrek milyon düzenli dinleyiciye sahip olan RT televizyon ağı, komplo teorileri ve dezenformasyon faaliyetleri ile düz haber yayınlarken, sorunları sosyal ve politik gerilimleri artıracak şekilde Rusya tercihlerine göre çerçeveleyerek topluma nüfus etmeye başlamıştır. Rusya’ya karşı olan adaylarla ilgili, özellikle Hillary Clinton hakkında, olgusal ya da icat edilmiş olumsuz haberler yayınlanmıştır. RT’nin propaganda yayınları böylece 2016 seçimlerinde Rus hükümetinin üst düzey yöneticileri tarafından çok yönlü müdahalenin yolunu hazırlamıştır. Çok yönlü müdahale, RT ve kardeş ağı olan Sputnik yayınlarına ek olarak Wikileaks’teki 2016 başkanlık kampanyaları sırasında Rus istihbaratı tarafından toplanan verilerin sosyal medyada troller (Prier, 2020)¹⁵ ve botlar ile dezenformasyon parçası olarak harekete geçirilmesiyle güçlenmiştir (Weiss, 2021, s.181-182). RT ve Sputnik ise düşük yoğunluklu stratejinin parçası olarak ABD’deki etkinliğini artırmak için yıllar önce çalışmalara başlamıştır. ABD’nin 2008 yılındaki seçimlerde yayında olan Russia Today 2009 yılında yeni ve güçlü bir platform olarak kendini tanıttı ve kendisini RT olarak markalaştırarak Al Jazeera, CNN ve Fox News gibi alternatif bir kanal olarak konumlandırdı. Ana akım çizgide devam eden, ara sıra Rus çıkarlarını destekleyen hikayeler ile düz habercilik yapan RT’nin Suriye rejimini destekleyen haberciliği Rusya’nın amacını gösterir nitelikte olmuştur. 2012 yılında ABD’deki seçimlerde yeni ve güçlü platform olarak kendini tanıtan RT’nin 2012 ABD seçimleri sırasında Youtube da ortalama bir milyon görüntülenmeye ulaştı. Aynı zamanda 450.000 abonesi ile izleyici kitlesini geliştirerek sosyal medyadaki varlığını artırmıştır. Böylelikle klasik Sovyet propagandasının yürütülmesi için oldukça elverişli bir konuma gelebilmiştir (Clapper ve Brown, 2018, s. 330). RT, ABD seçimlerinde yaptığı dezenformasyon ve propaganda sırasında, internet ve sosyal medya etkisini güçlendirmek için Sputnik ile ortaklıklar kurmuştur. Sosyal medya üzerinden yapılan dezenformasyona Sputnik kanalı da dahil edilmiştir (Clapper ve Brown, 2018, s. 330). Sosyal medyada bilgi düzensizliği yaratmak için önemli rol üstlenen troller 2016 ABD seçimlerinde oldukça etkin şekilde kullanılmıştır. Rusya’nın sponsorluğunu yaptığı Internet Research Agency (IRA)

---

¹⁵ Rusya’da bulunan troll çiftlikleri sadece ABD’ye yönelik dezenformasyon kampanyalarında kullanılmadı ayrıca Rus sosyal medyasında Putin karşıtı eğilimleri bastırmak içinde kullanılmıştır.

(Volchek, 2021)¹⁶ sosyal medya üzerinden Rusya'nın faaliyetlerine destek vermiştir. 2014 ve 2017 yılları arasında IRA, sosyal medya aracılığıyla ABD'deki tartışmalarda Amerikalılar gibi davranan binlerce Twitter hesabı oluşturmuş ve kullanmıştır. IRA bu kampanyaya 2014 yılı gibi erken tarihte başlamış ve bilgi savaşı için zemin oluşturmuştur (Lukito vd., 2020). Dolayısıyla Rusya'nın dezenformasyon için kullandığı araçlar 2016 seçimleri için önceden hazırlanmıştır. RT ve Sputnik dezenformatif haberleri yaymış, IRA'nın desteği ile bu haberler bilgi ekosisteminde etkili olmuştur. Rusya'nın ABD seçimlerine müdahalesinin etkisi ölçülebilmiş değildir. Bir yandan bunu ölçmek mümkün değilse de faktörlerin bir araya gelmesinin Trump'ın zaferine katkı sağladığı bilinerek dezenformasyon kampanyası değerlendirilmelidir (Marwick ve Lewis, t.y., s.47).

Rusya'nın ABD seçimlerine müdahalesi örnek oluşturmuştur. Rusya topluma dezenformasyonu enjekte etmek için bilgi özgürlüğünü kullanmaktadır. Dezenformasyon gerçekleştirirken klasik kamu diplomasisinde olduğu gibi ikna etmek veya güvenilir olmak amacıyla değil, komplo teorileri ile kafa karışıklığı yapmayı amaçlamıştır. Russia Today ve Sputnik kanallarının bütçesini bilgi savaşı için artıran Rusya, dezenformasyonu yaymak adına troll sayısını artırmaktadır. Rusya aynı zamanda tek bir görüşe ait grubu desteklememektedir. Kremlin stratejisinde aşırı sol ve aşırı sağ, yeşiller ve küreselleşme karşıtı gruplar ile finans elitlerini ayrılıkları kışkırtmak ve yankı odaları oluşturmak için desteklemektedir. Böylelikle bilgi, kültür ve paranın silahlandırılmasıyla Rusya, bununla başa çıkmak için kurumsal ve analitik araçları olmayan ülkeleri asimetrik olarak çıkarları doğrultusunda saldırmaktadır (Pomerantsev ve Weiss, t.y., s.6). Geniş çaplı ve sistemli olan Rusya'nın seçim müdahalesi haber sitelerinde karmaşık trolleme, sahte hashtaglar ve Twitter kampanyaları ve sosyal medya operasyonları dahil karmaşık sosyal medya teknikleri benimsemektedir (Helmus vd., 2018, s.2). ABD seçimlerinde de bu şekilde etkili olmuştur.

3.6. Rusya'nın Bilgi Ortamını Etkilemek için Kullandığı İki Araç: Russia Today ve Sputnik

Uluslararası medya kuruluşlarının öneminin uluslararası ilişkiler çalışanları tarafından yeterince dikkate alınmaması (Coban, 2016) son yıllarda Rusya'nın

---

¹⁶ St. Petersburgda bulunan firma komplo teorileri, dezenformasyon ve mezenformasyon faaliyetleri ile gündeme gelmiştir ve Rusya'nın troll fabrikası olarak bilinmektedir.. Yevgeny Prigozhin adlı iş insanına ait olan firmanın başkanlık seçimlerine yönelik çalışmaları 2017 ABD istihbarat raporları ile tanımlanmıştır.

dezenformasyon stratejisi aracı olarak Russia Today ve Sputnik kanallarını kullanmasıyla boyut değiştirmeye başlamıştır. 2016 ABD seçimleri ve COVID19 pandemisi sürecinde Rusya'nın medya kanallarını dezenformasyonu yaygınlaştırmak için kullanması¹⁷ (Mogoş vd., 2022), bu medya kanallarına yönelik ilgiyi önemli ölçüde artırmıştır.

Putin'in yönetime geldiğinde uyguladığı politikalarından biri olan dikey güç konsepti, medyadaki karşılığını medyanın Kremline bağlanması olarak göstermiştir (Öney, 2017). Rusya kendi anlatısını yaymak için 2005 yılında 30 milyon dolar bütçe ile kurduğu RT, 2013 yılında Putin'in verdiği önemli kararlarla dönüşüme uğramıştır. Putin imzaladığı kararlar RT dahil olmak üzere devlet tarafından işletilen medya kanallarına yönelik bütçe kesintisini yasaklamıştır. 2005 yılında RT kurulduğunda 24 saat İngilizce yayın yapan kanalın çalışanları, 2008 yılında Rusya-Gürcistan çatışması sırasında Rus hükümetinin siyasi çıkarlarına hizmet etmek için silah haline getirilebileceğini fark etmiştir. Bu sırada kanal Russia Today'den RT olarak ismini değiştirmiş ve bu sıralarda ilk kez dezenformasyon üretmeye başlamıştır (Elswah ve Howard, 2020). Sputnik ise 10 Kasım 2014 tarihinde Federal Devlet Üniter Kurumu "Rossiya Segodnya" Uluslararası Haber Ajansına bağlı olarak kurulmuştur. 30'dan fazla dilde yayın yapan kurum, Türkiye'de de bulunan radyo kanalları aracılığıyla da yayınlarını sürdürmektedir (Köktürk, 2020).¹⁸ Sputnik Türkiye 25 Aralık 2014 tarihinde yayın hayatına başlamıştır (Kimdir bu Sputnik?, 2015; Sputnik Türkiye-Hakkımızda).

RT ve Sputnik gibi kanallar formatları gereği geleneksel haber kanalları gibi gözüke de doğrulanmış habercilikten çok bilgi-eğlence ve dezenformasyon karışımı gibidir. Rus haber kanalları ve diğer medya biçimleri de güvenilir kaynakları yanlış alıntılıyor veya bir yalanın kaynağı olarak daha güvenilir bir kaynak gösteriyor (Paul ve Matthews, 2016). Sputnik ve RT'nin yayın politikaları kamu diplomasisi, propaganda ve geleneksel gazetecilik arasındaki çizgileri bulanıklaştırırken bu iletişim şekli dezenformasyona dayanan ancak bununla sınırlı olmayan duygusal anlatılar yoluyla çekici hale getirilmektedir. Bu strateji kamu üzerinde başarılı olabilmektedir. Örneğin RT'nin ve Sputnik'in İsveç'teki etkisi üzerine yapılan çalışmada bu kanallar aracılığı ile paylaşılan kötü amaçlı bilgi paylaşımının etkili olduğu sonucu çıkmıştır. İsveç'te toplumun farklı kesimlerinin takip ettiği RT ve Sputnik özellikle gençlerin, erkeklerin, milletvekili olmayan partilerin ve sağcı

---

¹⁷ COVID-19 pandemisi sürecinde Rusya ürettiği Sputnik V aşısı hakkında daha olumlu imaj bırakmak için dezenformasyon gerçekleştirmiştir.

¹⁸ <https://sputniknews.com.tr/docs/hakkimizda.html>

milliyetçi partinin bu kanallar aracılığıyla daha fazla etkileşimi bulunmuştur. Ayrıca bulgular bu kitlenin Rusya'nın kimlik sorunları ve ulusal güvenlik sorunları konusunda İsveç'te yaptığı yayınları yaygınlaştırmasında etkili olduğunu ortaya koymuştur (Wagnsson, 2022).

RT ve Sputnik, Rusya'nın akıllı gücünün önemli bir unsurunu ve çok sayıda rapora göre seçici olarak keskin gücünü temsil etmektedir. İkinci düzeyde, Rusya'nın kamu diplomasisi ve nüfuz operasyonlarının herhangi bir gündem belirleyici etkiye sahip olabilmesinin tek yolu, Rusya'nın çıkarlarını destekleyen politika sonuçları elde etmek amacıyla hedef ülkelerdeki ulusal tartışmaları (yani algı yönetimini) çerçeveleyebilmeleridir. RT ve Sputnik gibi açık devlet tarafından finanse edilen medya kuruluşları tarafından bu tür bir etkinin izini sürmek, Rus bilgi savaşının çok seviyeli ve "çok-türlü" ekolojisinde zordur (Potter, 2019).

Avrupa Komisyonu yaptığı açıklamada Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısına dikkat çekilmesinin ardından yapılan propaganda ve dezenformasyona dikkat çekilerek, Rusya'nın Putin'in savaşını haklı çıkaran yalanları dökmesine veya birliğimizi bölme tohumları ekmesine izin vermeyeceğiz ifadeleri kullanılmıştır. Açıklamada Russia Today ve Sputnik kanallarının AB'nin kamu düzeni ve güvenliğine yönelik önemli ve doğrudan tehdit olduğu vurgulanarak bu kanalların yasaklanmalarının gerekçeleri ifade edilmiştir(Ukraine, t.y.).

Çalışmada Sputnik'in incelenmesinin iki temel sebebi vardır. İlk olarak bir devlet farklı yöntemlerle dezenformasyon gerçekleştirebilmektedir ancak dezenformasyonun tespit edilip o devlete atıf yapılması için kesin şekilde ispatlanabilir olmalıdır. Bu sebeple bir devletin dezenformasyon yapıp yapmadığının tespiti, devlete bağlı medya kanalının dezenformasyon yapıp yapmadığı ile daha açık şekilde ortaya koyulabilecektir. Bu sebeple Rusya'nın faaliyetleri için örnek olay olarak bir medya kanalı seçilmiştir. İkinci sebep ise RT ve Sputnik kanalları konusunda literatürde yapılan çalışmalarda bu kanalların dezenformasyon yaptığının tespit edilmesidir. Literatür taramasında da ifade edildiği gibi çeşitli yöntemlerle yapılan araştırmalarda RT ve Sputnik'in farklı ülkelerde dezenformasyon yaptığı tespit edilmiştir ancak Türkiye'de bu faaliyetin gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik bir çalışma bulunamamıştır. RT'nin Türkçe yayınının olmaması sebebiyle Sputnik kanalının araştırılması tercih edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ: DEZENFORMASYONUN TESPİTİ VE ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Bu bölümde dezenformasyon kavramına değinilerek dezenformasyonun amacı ve hangi aktörler tarafından ne şekilde kullandığına değinilecektir. Ardından sosyal medyada dezenformasyon üretim süreçlerine değinilerek dezenformasyonun nasıl tespit edilebileceğine yönelik yöntemler tanıtılacaktır. Son olarak neden eleştirel söylem analizi yöntemlerine değinilerek neden Teun van Dijk'ın analiz yöntemi için seçildiği ifade edilecektir.

4.1. Dezenformasyon Kavramı

Dezenformasyon bilgi ortamına hâkim olmak veya bilgi ortamını ilgili aktörün hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmek için kullanılan yöntemlerden birisidir. Sosyal medyanın ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte bilgi güvenliği ve bilgi güvenliği kavramıyla bağlantılı diğer kavramlar birçok farklı disiplinde sıklıkla tartışma konusu olmaktadır. Bilgi güvenliği kavramı propaganda, sahte haber (Keller vd., 2020; Tandoc, 2021, s.110-111)¹⁹, dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon kavramlarının yanında gerçek ötesi (post truth) kavramı ile birlikte sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Bu kavramlardan her biri bir diğer kavram ile yakın ilişkilidir. 2016 yılında Oxford'ın post-truth(gerçek ötesi kavramını yılın kelimesi olarak seçmesi, kavramın özellikle Birleşik Krallıktaki Brexit referandumu ve 2016 yılında ABD'deki başkanlık seçimi ile ilgili olması ile açıklamaktadır (Oxford Word of the Year 2016 | Oxford Languages, 2016). Gerçek ötesi kavramı, algılanan gerçeğin anlamsız, onunla bağlantılı inşa edilen sanal gerçeğin ise daha

---

¹⁹ Sahte haber (fake news) kavramının günümüzdeki şekli ile kullanımı 2016 yılı ABD Başkanlık seçimlerinin ardından netleşmişken bu kavramın geçmişte hiciv ve parodi anlamı ile kullanımları olmuştur. Örneğin 2000lerin başında ABD'de popülerlik kazanan *The Daily Show* gibi televizyonlarda yer alan siyasi hiciv programları sahte haber olarak nitelendirilebilmiştir. Bu programlarda haber spikerleri kullanılarak gerçek haber formatına benzer gerçeklere dayalı mizah ve abartılı siyasi yorumlar yapılmıştır. Kavramın çağdaş kullanımının yükselişi dezenformasyon ve mezenformasyon ile ilgilidir. (Tandoc, 2021, s. 110-111) Bununla birlikte sahte haber teriminin kavramsal belirsizlik içermesi ve siyasi aktörler tarafından yanlış kullanımı çeşitli fenomenler üzerine araştırmayı engellemektedir. Bu sebeple araştırmacılar sahte haber kavramına yönelik olumsuz ön yargı beslemeye başlamışlardır. (Keller vd., 2020)

anlamli ve önemli olduğunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Böylelikle inşa edilen sanal gerçek asıl gerçekliğin anlamını kaybetmesini sağlar ve değersiz hale getirir (Köktürk, 2020). Gücü elinde tutanlar, diğerlerinin gerçekle olan ilgisini dağıtabilir ya da ilginin başka yerde toplanmasını sağlayabilmek için gibi algı yönetimi yeteneklerini/faaliyetlerini kullanabilirler. Taburoğlu'na göre (2020) söz konusu yeteneklerle/faaliyetlerle güç sahibi, uyruklarına görünür şiddet uygulamadan kendi istediği gibi duymalarını ve düşünmelerini sağlayabilir. Böyle bir algı yönetimi, gücü elinde bulunduranların uyruklarının kullandığı bilgi alma kanallarını kontrol etmesi ve bu kanallar aracılığıyla uygulanacak politikalarda rıza üretiminin sağlanması sonucunu doğurur. Dijital kanalların bireyler tarafından yoğun şekilde kullanılması, algı yönetimi ve rıza üretimi için güç sahiplerinin bu alana yönelmesini sağlamıştır. Nihai olarak günümüzde artan popülizm ve bilgi düzensizliği gibi tartışmaların altyapısında bu gerçeklik yatmaktadır. Zaman zaman karşılaştırılan kavramlardan olan propaganda; bir öğreti veya düşünceyi benimsetmek için farklı araçların kullanılması iken, dezenformasyon yanlış bilginin yayılmasıdır.

Dezenformasyon örtülü gerçekleştirilen ve bu sebeple kara propaganda olarak da adlandırılan bir kavram olarak, KGB'nin Soğuk Savaş döneminde aktif önlemler bölümünün kullandığı yönteme verdikleri ad olan dezinformatsia kelimesinden türetilmiştir. Soğuk Savaş döneminde KGB ve CIA karşı ülkenin kirli işler yaptığına dair söylentileri doğrulanabilir kaynaklardan yayarak diğer tarafı itibarsızlaştırmak adına dezenformasyon yöntemini kullanmıştır (Cull vd., 2003, s.104). 1949 yılında basılan Rusça sözlükte “yalana dayalı enformasyon vasıtasıyla yanlış yola sürükleme eylemi” olarak tanımlanan dezenformasyonu SSCB taktik seviyede karşı kutupta bulunan ülkelere istihbarat aracılığıyla zararlı fikirlerin aşılması için kullanmıştır (Çınarlı, 2004). SSCB'de dezenformasyon aktif önlem çalışmaları kapsamında gerek iç gerekse dış politikada yoğun olarak kullanılmıştır.

Brantly, dezenformasyonu bir kişi, kuruluş veya devlet tarafından yanlış bilgilerin kasıtlı olarak yayınlanması olduğunu belirtirken, operasyonlar sırasında bu yöntemin aktif önlemler kapsamında stratejik ve taktik seviyenin birleştirilerek kullanıldığını vurgular (Brantly, 2020, s.27). Kathlen vd. dezenformasyonu gri alanda kalan bir mücadele biçimi olarak tanımlarken, dezenformasyon faaliyetlerinin hedef ülkedeki sosyal ve politik istikrarsızlığı körüklemeyi amaçladığını ifade etmektedir (Hicks ve Friend, 2019). Benkler vd. propaganda ve dezenformasyon kavramlarını benzer şekilde tanımlayarak; ikisinin de siyasi hedeflere ulaşmak için insanları kasıtlı olarak yanıltmak ve manipüle etmek için kullanıldığını belirtir. Propagandanın amacı hedef kitleyi siyasi hedefe uygun davranışlara

sevk etmek için kitlenin inançlarını, tutumlarını ve tercihlerini etkileyerek manipüle etmek için tasarlanmış iletişim yolu olarak tanımlayan Benkler vd. propagandayı gerçekleştirenlerin kitle üzerinde elde edilmek istenen belirli sonuçları alabilmek için kasıtlı iletişim üzerine odaklandığını belirtir. Yapılan faaliyetlerin davranışı etkilemesi ancak bunun iletişim tasarımının içinde olmaması üzerine oluşan kasıtsız yapılan yanlış iletişimler propaganda faaliyeti içinde yer almaz. Dezenformasyon ise yanlış veya yanıltıcı bilginin kasten yayılması anlamına gelmektedir. Benkler'e göre dezenformasyon propagandanın açıkça ve yanlış bilgilerin yayılmasını içeren bir alt kümesidir (Benkler vd., 2018, s.24-29). Propagandanın literatürünün daha geniş olması, dezenformasyon çalışmalarının ise 2016 yılından sonra artmasının sebebi iki kavram arasındaki bu ayrımdır.

Fetzer, dezenformasyonu basit şekilde yanlış, hatalı veya yanıltıcı bilginin kasıtlı çabayla yanlış yönlendirme veya aldatma amacıyla yayılması olarak tanımlar (Fetzer, 2004). Literatürde konuyla ilgili önemli çalışmaları bulunan Wardle ve Derakhshan ise dezenformasyonu bir kişiye, gruba, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için kasıtlı şekilde oluşturulmuş yanlış bilgiler olarak ifade ederken, dezenformasyonun etkinliğini artıran mezenformasyonu yanlış olan bilginin zarar verme kastı olmadan yayılması şeklinde ifade eder. Yeni bir kavram olarak malenformasyon kavramını ortaya atan yazarlar malenformasyon kavramını gerçeğe dayanan bilginin kişiye, gruba, kuruluşa veya ülkeye zarar verme kastıyla kullanılması anlamına geldiğini belirtmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2018, s.48-49). Malenformasyon gerçek bir bilgi içermekle birlikte bunu paylaşan insanların zarar verme amacı ile bu bilgiyi kullandıkları vurgulanmalıdır (Marwick ve Lewis, t.y., s.2)²⁰, dezenformasyon ile mezenformasyon arasındaki ilişkiyi, dezenformasyonun paylaşılmasının ardından dezenformatif bilginin genellikle mezenformasyona dönüşmesiyle ve bu şekilde kötü niyetli olmayan kişilerin paylaşımıyla kavramlara açıklık getirmektedir. Dezenformatif bilgiyi paylaşan kişi bunu farkında olmadan yardım ettiğine inanarak bu bilgiyi kendi ağlarıyla paylaşmaktadır (Wardle, 2020b). Sosyal medyada bilgi ortamını etkilemek isteyenler sadece yaptıkları paylaşımlarla bilgi ortamını etkilemez, aynı zamanda paylaşımlarına gelen etkileşimlerle paylaşım yaygınlaşır ve bilgi ekosisteminde geniş ağlara ulaşır. Örneğin bir medya kanalının dezenformasyon yapması, o haberin beğeni ve paylaşım

---

²⁰ 2016 yılında Hillary Clinton'ın kampanya John Podesta'nın gmail hesabındaki 20.000 mail sızdırıldı. E postaların sızdırılmasının ardından suikast iddialarından rüşvet iddialarına kadar bir çok gerçek olmayan bilgiler sosyal medya aracılığıyla yayıldı. Aşırı saü blogların ardından iddialar ana akım medyanın gündemine geldi. Alice Marwick ve Rebecca Lewis, Media Manipulation and Disinformation Online, Data & Society Research Institute, 2017., Report, s.2

almasıyla yayılacağı gibi aynı zamanda WhatsApp gruplarından farklı kitlelere ulaşabilmektedir. Sosyal medyanın dezenformasyon yapılmasına ortam hazırlaması, bilgi ortamını etkilemek isteyen ve anlatılarını toplumla paylaşmak isteyenler için önemli avantaj sağlamaktadır.

Fallis, dezenformasyon kavramına yönelik kapsayıcı tanım getirmeye çalışmıştır (Fallis, 2015). Bunun için Fallis dezenformasyonu tanımlayıcı kriterler belirlemeye çalışmıştır ve bu kriterleri 3 özellik başlığında özetlemiştir. İlk olarak dezenformasyon bir bilgidir ve anlamsal bir içeriğe sahiptir. Dezenformasyonun ikinci özelliği, bu bilgi türünün yanlış inançlar yaratması muhtemel olan yanıltıcı bir bilgi türü olmasıdır. Bu özellik dezenformasyonu dikkate almaya değer bir özellik olarak tanımlarken, potansiyel zararlı sonuçlar ortaya çıkarabilecek bir bilginin (dezenformasyon), yanlış inançlar yaratmasının mümkün olmadığı durumda ciddi bir tehdit değildir. Fallis'e göre dezenformasyonun üçüncü özelliği bu yanlış bilginin tesadüfi olmamasıdır. Bu durum bir bilginin dürüst hatalar ve ince hicivler içermesi veya daha zararsız bilgi içermesini bilgi biçimleri içinden ayırır. Nihai olarak dezenformasyon, yanıltma veya yanlış yönlendirme amacıyla bilginin değiştirilerek bilgi ekosisteminde yer almasının sağlanması olarak tanımlanabilir. Siber alanda dezenformasyon yöntemleri arasında aldatıcı reklamlar (siyaset ve iş dünyasında), hükümet propagandaları, üzerinde oynanmış fotoğraflar, sahte belgeler, sahte haritalar, internet sahtekarlıkları, sahte web siteleri ve manipüle edilmiş Wikipedia girişleri yer almaktadır. Bu bilgi girişleri aracılığıyla güvenli olmayan bilgiler siber alanda kaydedilmiş olur.

4.2. Dezenformasyonun Amacı, Aktörleri ve Yöntemleri

Bir dijital müdahale yöntemi olarak dezenformasyon bilgi ortamını değiştirmeyi veya kirletmeyi amaçlayarak nihai aşamada karar verme süreçlerini ve karar vericiyi etkilemeyi amaçlamaktadır. Topluma yönelik gerçekleştirilecek dezenformasyon da nihai olarak karar verme süreçleri ile ilgili çıkar elde etme amacı taşır. Bunun yanında düşmanın (hükümetleri, belirli kurumları veya daha geniş bir nüfus) dünya görüşlerini şekillendirmek için bilgi ortamını çıkarları doğrultusunda değiştirmek, bilgi ortamına yapılan müdahalenin nedenlerindedir. Bilgi manipülasyonu iki yönlüdür. İlk olarak dezenformatif bilgiler, yanlış anlatılar gerçekleri sosyo-politik söyleme ya da belirli kurumların karar alma süreçlerine dahil etmeyi amaçlar. Böylelikle karar alma aşamasında berrak olan su

bulandırılarak ihtiyatlı tartışmalara ve tarafsız bilgilerin analizine yol açacak sistemin etkisinin azaltılması amaçlanır. İkinci olarak bilginin karıştırılması ile özellikle bilginin tahribata uğramadığı durumlarda bilgi kaynaklarının güvenilirliği ve belirsizliği aşılacak için yapılır. Önemli konular ile ilgili karar vericilerin gerçekler hakkında fikir birliğine vardığı durumlarda dahi, haber medyasında yer alan veya haber dışı raporlardan elde edilen bilgilerin manipüle edilmiş olabileceği algısı uyandırılır (Whyte ve Mazanec, 2018, s.153-154). Libicki'nin deyimiyile dezenformasyon ve mezenformasyon aslında bilgilerin dolaylı olarak yok edilmesidir (Libicki, 2007, s.50-51). Mağdurun doğru olmayan bilgiye inanması veya doğru bilgiye inanmaması ile karar verici seçim yapmak zorunda kalacağı yere eklenmiş yanlış bilgiler ile bilgi güvenliği bozulur. Gürültü, sinyali ve sinyal tarafından taşınan bilgiyi bozar. Bilgiye savaş açacak olanlar, buna uygun olarak bilgi akışları veya bilgi depoları içindeki sinyallere gürültü ekleyeceklerdir. Bunu yaparak mağdurun aldıkları bilginin güvenliğini azaltacak, onların doğru karar vermelerini en azından alınan karara yeterince güvenmelerini engelleyecektir. Hatta bu durumda mağdur karar da vermeyebilir. Libicki'nin açıklamaları ile Wardle'nın literatüre eklediği malenformasyon kavramı birleştirildiğinde, malenformasyon yönteminin de üzerinde daha fazla durulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Karar vericinin aleyhinde verebileceği kararı engellemek isteyen aktörün gerçek bilgiyi karar vericiyi etkilemek için yayınlaması nihai aşamada karar vericiyi kararı almamaya veya alacağı kararda şüpheye düşmeye itebilir. Bu sebeple doğru bilgi de yer, zaman ve kullanım şekline göre bilgi güvenliğini zedeleyebilir.

Dezenformasyondaki amaç ticari de olabilir. Başka şirketin itibarını düşürmek veya belirli şirketin itibarını artırmak için dezenformasyon gerçekleştirilebileceği gibi linke tıklanarak erişim sayısının artması (tıklanma sayısının) böylece ekonomik gelir elde etmek için de dezenformasyon gerçekleştirilebilir. Artan biçimde dizüstü bilgisayarlar ve akıllı telefonlarda sosyal medya bağlantılarını tıklayan bireylerin fazlasıyla ölçülebilir olan dikkatinden para kazanmaya bağımlı hale gelen haber kuruluşları (Freelon ve Wells, 2020) da sadece maddi gerekçeler için dezenformasyon yapabilir. Bununla birlikte Wardle (2020a, s. 12-13) yanlış bilgi üretmenin 3 motivasyonu olduğunu belirtirken, ilk motivasyonun iç veya dış fark etmeksizin siyasi motivasyon olduğunu, ikinci motivasyonun tıklama almak ve reklamlardan para kazanmak gibi sebeplerle finansal olduğunu, üçüncü sebebin ise sosyal/psikolojik motivasyonlar olduğunu belirtmektedir²¹. Dolayısıyla dezenformasyonun

---

²¹ Claire Wardle, Bilgi Düzensizliği Çağı, Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu üzerine Doğrulama El Kitabı 2020 yılında Teyit ekibi tarafından Türkçeye çevrilmiştir(Wardle, 2020, s. 12-13)

neden gerçekleştirildiği sorusunun cevabı her zaman karar vericilerin görüşlerinin etkilenmesi değildir ve devletler tarafından gerçekleştirilen siber alan müdahalesi olmadan da dezenformasyon gerçekleştirilebilir.

Demokratik toplumlara yönelik “keskin güç”²² (Walker vd., 2020; Walker ve Ludwig, 2017) aracı olarak kullanılabilen dezenformasyon, sistemli olarak gerçekleştirildiğinde demokratik kurumları zedelemektedir. Bu sebeple demokratik ülkelere karşı dezenformasyon faaliyetleri demokrasileri zayıflatmak amacıyla da kullanılır. Bu faaliyetlerde demokratik düzen, yerleşik sistem, demokrasiyi yürüten kurumlar ve kişiler hakkında olumsuz tablolar çizerek ve haklarında siyasi olumsuz hikayeler üreterek demokrasiye yönelik inanç zayıflatılır. Böylelikle demokratik ülkede yaşayanlar, kendi güvensizliklerini teyit eden yalan habere inanma eğilimi gösterir (Zimmermann ve Kohring, 2020). Tık tuzaklı web siteleri²³, aşırı partizan medya, sahte haber siteleri, yabancı hükümetler ve hesaplamalı propaganda araçları (botlar ve troller) maddi ya da ideolojik sebeplerle siyasi dezenformasyonu yaymaktadır (Barfar, 2019). Siber alanda dezenformasyonu araç olarak kullanan aktör sayısı çeşitlidir. Bireyler, siyasi partiler, devletler, terör örgütleri veya şirketler gibi çeşitli amaçlara sahip aktörler dezenformasyonu farklı gerekçelerle yapabilmektedir. Hatta dezenformasyonu yayabilmek için hükümetler ve siyasi partiler 2016 yılından itibaren çeşitli şirketler ve diğer organizasyonlarla birlikte çalışma yaptığı bilinmektedir. Sosyal medya manipülasyonu için özel firmaları kullanan ülke sayısı hızlı şekilde artmaktadır. 2020 yılında 48 ülkede faaliyet gösteren ve siyasi aktör adına propaganda yapan firma sayısı 65’ten fazladır. Stratejik iletişimi kullanan özel şirketler kukla hesaplar oluşturup mikro hedefleme yapabilmekte, belirli siyasi mesajların trend olmasını sağlamak için bot hesap veya diğer güçlendirme stratejilerini kullanabilmektedir (Bradshaw vd., 2021) . Stratejik iletişim, elçiliklerin ve dışişleri bakanlıklarının iletişimi taktiksel kullanımlarının ötesinde yapılandırılmış ve hedef odaklı olarak şekilde daha koordineli, tutarlı ve etkili şekilde hedef kitleye ulaşmayı sağlamaktadır (Bjola ve Pamment, 2018, s.4). Stratejik iletişim ulusal hedefleri desteklemek için gerekli bilgilendirmeyi, etki uyandırmayı ve iknayı amaçlayan koordineli eylemler, mesajlar, görüntüler gibi metotların

---

²² Keskin Güç kavramı Çin ve Rusya’nın yumuşak güç kapsamında değerlendirilmemesi üzerine oluşturulmuştur. Bu otoriter devletler yumuşak gücün kalpleri ve zihinleri kazanma arayışında değil, kendilerine ulaşan bilgileri manipüle ederek veya zehirleyerek hedef kitleyi yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Rusya’nın demokratik ülkelere yönelik daha yoğun olarak kullandığı keskin gücü kullanan devlet hedef ülkede bir dereceye kadar gizli kalmalıdır. Keskin güç demokratik ülkelerin anlatıları olan özgürlük ve demokrasi anlatılarına zarar vermek amacıyla otoriter rejimler tarafından yapılan faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür (C. Walker vd., 2020) , (“*Sharp Power*”, 2017)

²³ Web sitesine daha fazla kişinin girmesini sağlamak için ilgili linkin manipülatif içerikle hazırlanması.

kullanılmasıdır (Paul, 2011). Devletler ve özel şirketler stratejik iletişimi kullanarak hedef odaklı mikro ölçekli dezenformasyon kampanyaları düzenleyebilmektedir.

Oxford Internet Enstitüsü'nün 2020 raporunda bilişimsel propaganda eğilimleri ile ilgili siber birlik (cyber troops) etkinliklerinin dünya genelinde arttığı tespit edilmiştir. 81 ülke siyasetle ilgili bilişimsel propaganda ve dezenformasyon yaymak için sosyal medyayı kullanırken bir önceki yıl bu sayı 70 ülke ile sınırlı kalmıştır. Geçtiğimiz yıl boyunca sosyal medya platformları facebook ve twitter, platformların siber birlikler tarafından kötüye kullanılmasıyla mücadele etmek için 317.000'den fazla hesap ve sayfa kaldırmıştır. Son olarak özel firmalar giderek daha fazla manipülasyon kampanyaları sunmaktadır. 2020 raporuna göre 48 ülkede faaliyet gösteren ve siyasi aktör adına bilgi işlem propagandası yapan firma bulunmuştur. 2018'den 2020'ye kadar bilişimsel²⁴ (Ünver, 2022, s.97) propagandayı hizmet olarak sunan 65'ten fazla firma bulunmaktadır (Bradshaw vd., 2021). Firmaların ne kadar etkin olabileceği 2016 yılında ABD seçimleri sırasında Rusya'nın gerçekleştirdiği dezenformasyon stratejisinde görülmüştür. Rusya'nın destek aldığı/kurduğu Internet Research Agency, ABD seçimleri sırasında aktif rol oynamıştır.

Devlet veya siyasi partiler nefret söylemini ve diğer manipüle edilmiş içerik biçimlerini güçlendirmek için politik botların kullanılması, verilerin yasa dışı toplanması veya mikro hedefleme veya siyasi aktivizmi veya basın özgürlüğünü bastırmak için trol ordusu konuşlandırmaktadır. Sosyal medya böylece manipülasyon stratejilerinin araçları ve teknikleri tüm rejim türlerinde kamusal yaşamın yaygın bir parçası olmaya devam etmektedir (Bradshaw vd., 2021). Öte yandan, para kazanmak için stratejik olarak sözde "sahte haberleri" yayan insanlar bulunmaktadır; eğlence için kaos yaratan troller; belirli çerçeveleri yaymada çıkarı olan politikacılar; ve medyayı kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanan gruplar vardır. Bot hesaplar sosyal medyada içerik oluşturan ve diğer insanlarla etkileşime giren yazılımlardır. Giderek artan şekilde siyasi nedenlerle kullanılan botlar bir politikacının sahip olduğu takipçi sayısını artırmak, propagandayı yaymak, siyasi söylemi kurnazca etkilemek ve içeriği toplamak ve yayınlamak için kullanılabilir (Marwick ve Lewis, 2017, s.38). Para kazanmak için sahte haber yayan gerçek kişiler, eğlence için kaos yaratan troller aktif olarak dezenformasyon yayan aktörler arasındadır.

---

²⁴ Computational kelimesinin Türkçeye çevrilmesinde hesaplamalı veya programlamalı şeklinde farklı yaklaşımlar kullanılabilecekken kavramın Türkçeye çevrilmesinde Ünver'in "bilişimsel" yaklaşımı esas alınmıştır. Ünverin kavramla ilgili görüşleri için bkz: H. Akın Ünver, Bilişimsel Uluslararası İlişkiler: Akışkan Veri, Programlama ve İnternet Araştırmalarının Disipline Katkısı Ne Olabilir?, Der: Ersel Aydın, Uluslararası İlişkilerde Metodoloji, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022,97

Bilgi sadece insan zihinleri için değil aynı zamanda makineleri de hedef almıştır. Ağa bağlı bilgisayarlardaki güvenlik açıkları kullanılarak platformlar saldırı altına alınabilir duruma gelmiştir. İnsan işlerinin yaptığı manipülasyon yarı otomatik hesaplar ile bot hesaplar aktif önlem için güçlendirilmiştir. Böylelikle kitlesel dezenformasyon optimize edilmiş insan-makine ara yüzüyle kullanılır durumdadır (Rid, 2020, s.15-17). Politik troller kampanya kışkırtıcılarının lehine görüşler yayarken aynı zamanda muhaliflere ve görüşlerini eleştirenlere yönelik organize eylemlerde bulunurlar. Dışsal ödül tarafından motive edilen kitle kampanyayı araçlara talimat veren yetkili tarafından başlatılır. Bunları tespit etmenin en kolay yolu, kitleyi oluşturanların kimleri retweetlediğini veya takip ettiğini kontrol etmektir (Keller vd., 2020). Sonuç olarak çok farklı aktörler farklı şekillerde dezenformasyon yapmaktadır. Bir devletin dezenformasyonu ise diğer devlete karşı çoğunlukla düşük yoğunluklu anlatısını yaymak, diğer devletin/devletlerin anlatısını kırmak şeklindedir. Bunun yanında seçimler veya iç ayaklanmalar gibi toplumu ve devlet yönetimini etkileyecek önemli olaylarda düşük yoğunlukla gerçekleştirilen dezenformasyonun yoğunluğu artırılmaktadır. Devletin dezenformasyonunun en büyük farkı, devletlerin stratejilerini gerçekleştirmek için uzun zamanlı politikalar izlemesi de göz önünde bulundurularak, anlatısını yaymak için uzun zamana yayılmış stratejilerle hareket etmeleridir.

4.3. Sosyal Medyanın Dezenformasyondaki Rolü

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile birçok güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar genel olarak siber güvenlik çerçevesinde tartışıla gelmiştir. Siber güvenlik, bilgisayar, sunucular, mobil cihazlar, elektronik sistemler, ağlar ver verilerin kötü amaçlı saldırılardan korunmasıdır. Siber güvenlik aynı zamanda içinde bilgi güvenliğini de barındırır. Siber güvenlik kapsamındaki bilgi güvenliği ise depolama ve aktarma sırasında bilginin bütünlüğünün korunmasıdır (Siber Güvenlik Nedir?, 2022). Siber alan internetin de dahil olduğu çok geniş bir ağı ifade etmek için kullanılmaktadır. NATO gibi uluslararası örgütlerin yanında birçok devlet siber alanı bir operasyon alanı olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede siber güvenlik ile siber alan güvenliği farklılaşmaktadır. Siber güvenlik daha yoğun olarak altyapı sistemlerinin ve veri bütünlüğünün korunması iken, siber alan daha geniş bir kavram olarak siber alan çerçevesinde gerçekleşen propaganda ve dezenformasyon

gibi doğrudan kişilere veya topluma yönelik olan faaliyetleri de kapsamaktadır. Siber alan içinde internette karşılaşılan güvenlik sorunları ile sosyal medyada karşılaşılan güvenlik sorunları, bu alanın genel olarak bireyler tarafından daha yoğunluğun kullanmasından ötürü birey ve kamu güvenliği odaklıdır. Sıradan bir vatandaşın bilgisayarının müdahaleci devlet tarafından hacklenmesi, müdahaleci devlete yeterli faydayı sağlayamazken, o kişinin müdahale eden devletin anlatılarını benimsemesi ve müdahale eden devletin anlatılarını günlük yaşamına uygulamasının müdahale eden devlete uzun vadeli daha çok faydası olabilecektir. Geleneksel siber saldırı biçimlerinin aksine, sosyal medya ile gerçekleştirilen operasyonlar çoğu zaman toplumdaki insanları hedef alarak onların inanç ve davranışlarını etkileyerek hükümete olan güveni azaltmaktadır. Bu anlamda eğilimlere hükmetmek, sosyal medyada nispeten yeni ve daha tehlikeli ikna aracı olmayı temsil etmektedir. Bu noktada sosyal medya propaganda faaliyetleri ve bilgi operasyonları içi dijital müdahalenin bağlantı noktasına gelmiştir (Prier, 2020, s.88-100). Bu sebeple çalışmada incelenilen konu gereği siber güvenlik değil siber alan güvenliği kavramı daha yoğun kullanılmaktadır.

Siber güvenlik, siber alan güvenliği ve sosyal medyanın önemini şu şekilde ele almak mümkündür: Klasik olarak siber güvenlik kavramı iki bilgisayar arasındaki verilerin güvenliği ile ilgilidir. X internet sitesini ev olarak düşünürsek, kullanıcılar X internet sitesine erişim sağladığında aslında o eve gitmiş olur. Klasik siber güvenlik saldırılarından olan virüsler internet sitesinin yani evin odasında bozulmalar meydana getirebilir. Truva atı saldırısı kötü amaçlı kod barındırır ve evde her şeyi olağanmış gibi gösterir. Bunun yanında evde gözükmeyen ve tespit edilmesi kolay olmayan bir arka kapı açarak ev içindeki bilgileri, uzaktan erişim ile sistemi tasarlayan kişi ile paylaşır. Yaygın kullanılan yöntemlerden olan arka kapılar ise sadece arka kapıyı açan kişinin bildiği ve o kişinin uzaktan erişim sağlayarak eve hâkim olabildiği saldırı türüdür. Fidyeye yazılımlar bulaştığı evin bir bölümüne erişimi şifreleyerek ev sahibinin evin o odalarına erişimine izin vermez. DDoS Saldırıları, evin kapasitesinin üzerindeki misafirin eve girmeye çalışması üzerine evin kullanımını engeller. Görüldüğü gibi bir kullanıcı bir internet sitesine girmeye çalıştığında aslında o sitenin (evin) odalarına erişme ve sitelerin ev içinde sunduğu hizmetleri elde etme şansını yakalamaktadır. Evde yapılabilecek tüm değişiklikler ev sahibi tarafından yapılır. Örneğin bir kişi ev içinde uçak bilet fiyatlarını görmek isterse ev sahibine (site yöneticisine) bu talebini iletir ve ev sahibi bu talebi uygun görürse ev içinde öyle bir değişiklik yapabilir. Eve giren insanların

birbirleri ile iletişimi yoktur/sınırlıdır.²⁵ Evin aktörü ev sahibidir ve ev hakkındaki tüm inisiyatif ev sahibine aittir.

Sosyal medya ise yapısı nedeniyle eve benzemez. Instagram ve Facebook gibi sayfaları bir apartman, sayfa sahibi olan kişileri ise apartmanda ev sahibi olan kişiler olarak tasvir edebiliriz. Örneğin bir kullanıcı instagrama girdiğinde aslında evinin olduğu bir apartman dairesine girmektedir. Kendisi ile etkileşime izin veren evlerin içine girebilir ve diğer kişilerin de görebileceği şekilde yorum yapmalarına veya etkileşim kurmalarına izin verebilir. Bir kullanıcı profilini herkese açarak isteyen kişinin evinin içini görmesine de izin verip etkileşim/yorum yapabilmesine olanak tanıyabilir. İlgili sayfa kullanıcısının koyduğu kurallar ile evinin içinde fotoğraf paylaşıp diğer kişilerin yorum ve etkileşimine izin verir.

Twitter'ı ise bir ev ya da apartman olarak değil daha çok bir meydan olarak tasvir etmek daha mümkündür. İnsanlar takipte oldukları ya da olmadıkları (sayfasını kapatmadığı sürece) kişilerin paylaşımlarını görebilir, bu kişilerle etkileşim kurabilir. Ayrıca kullanıcılar hashtag (#) kullanarak belirli konuya özgü görüşlerini de dile getirebilir veya dile getirilmiş görüşlerle ilgili paylaşımları izleyebilir. Twitter meydanında sadece durmak isteyen yani diğer görüşler ve etkileşimlerle ilgilenmeyen kişiler bile takip ettikleri kişilerin beğenileri veya paylaşımları ile diğer paylaşımlarla etkileşim içindedir. Meydanda yoğun olarak konuşulan konular yine kullanıcının görüşlerine göre sağ tarafta yer alan sıralamada kullanıcıya konuşulan konunun yoğunluk sıralamasına göre gösterilir. Twitter'da bir haber paylaşımı gerçekleştirildiğinde algoritmalarla haber paylaşımı bir düşünce bulutuna dahil edilir. Bu bulut kullanıcıların görüşlerine göre kullanıcıyı sitede aktif tutmak amacıyla yankı odalarına dönüşür. Bir meydan olarak twitter bilgi ortamını değiştirmek ve yönetmek için önemli avantajlar sunmaktadır. Sonuç olarak Twitter meydanında hiçbir etkileşimde bulunmadan sadece pasif olarak Twitter'ı kullanan kullanıcılar bile sağ tarafta gündemde yazılan yazıları görmekte, arkadaşlarının etkileşimlerinden etkilenmektedir. Çalışmada veri analizi olarak Twitter'ın seçilmesinin nedeni, Twitter algoritmalarının Twitter da bilgi ekosistemi oluşturmasıdır.

Sosyal medyanın bilgi dağıtım gücünün yadsınamaz olduğu göz önüne alındığında yayılan bilginin doğruluğunun teyit edilmesi çok karmaşık süreçlerin araştırılması ve açıklanmasını gerektirir (İlgin, 2015). Propagandanın yeni şekli günümüzde

---

²⁵ Örneğin bazı medya siteleri kullanıcılara konu ile ilgili yorum yapma yetkisi tanırken, bazı internet siteleri bu yetkiyi de izne bağlamıştır. Bir başka kişinin görüşüne karşı yorum yazabilmek çoğunlukla internet sitesi yöneticilerinin iznine bağlıdır.

dezenformasyon ve popülizm arasındaki ilişki ile şekillenmektedir (Tas, 2022). İnternet ve sosyal medya kullanıcı sayısı ve çarpan etkisi propaganda ve dezenformasyonu internet üzerinden etkin kılmaktadır. 2022 itibariyle dünya nüfusunun (7.91 Milyar) %62,5'u (4,95 milyar) internet kullanıcısı iken %58,4'ü (4,62 milyar) aktif sosyal medya kullanıcısıdır (Digital 2022, 2022). Bu sayı alt yapı sistemlerinin yaygınlaşması ve ucuzlaması ile birlikte her gün artmaktadır.

İnternet ile sosyal medya, bloglar ve mobil uygulamalar gibi bilgi kanallarının artması yanlış bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Sahte haber terimi artan şekilde kullanılırken, kavramın belirsizliği ve siyasi aktörler tarafından kötü kullanılması sebebiyle akademik tartışmalarda sahte haber terimi yerine dezenformasyon ve mezenformasyon terimlerinin kullanımı tercih edilmektedir (Neyazi vd., 2021). Dijital alanda gerçekleştirilen manipülasyon fikirleri etkilemeye odaklanmak yerine kişinin gerçeklik algısını değiştirerek dijital alanda propagandaya maruz kalan kişilerin kafası karışmış şekilde yalan, yarı gerçek veya söylenti girdabında kafa karışıklığı ile güvensizliği beslenmektedir (Manor, 2018b). Sosyal medyada dezenformasyonu artıran öğelerden biri de aktivistlerdir. Ağa bağlı bilgisayarların yükselişi bilgisayar korsanlığı ve bilgilerin sızdırılması eylemlerine neden olurken 1970'lerin sonunda istihbarata karşı eylemler ilk kez görülmeye başlamıştır. Son on yıllarda Edward Snowden'ın özgürlükçü istihbaratı sızdırmasının da gösterdiği gibi aktivist projeler birçok yönden bilginin güvenliği ve internetin özgürlüğünü güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Assange ve Snowden kendilerini ifşa ederek destekleyicileri tarafından baskılara dayanıklı kahramanlar olarak görülmeye başlamıştır. Bu koşullar eski usul dezenformasyon uzmanları için elverişli ortam oluşturmuştur. Geleneksel gazetecilik güçsüzleşirken aktivizm güçlenmiştir. 2010'ların başında aktif önlemleri test etmek, güçlendirmek ve sürdürmek her zamankinden kolay hale gelmiştir. Söylentiler, yalanlar ve komplo teorilerine karşı koymak ve bastırmak her zamankinden zorlaşmıştır. İnternet, toplumların dezenformasyona karşı daha açık hale gelmesine neden olmuştur. Böylelikle operasyonel yenilik ile aktif önlemler 2010'lara geldiğinde örtülü eylemlerle örtüşen yapıya bürünmüştür (Rid, 2020, s.15-17). İnternet ve sosyal medya yeni bir bilgi ekosistemi alanı oluşturmuşken, aktivizmde dönüşerek yeni dijital sistemdeki yerini almıştır.

Haberlerin yayınlanmadan önce kontrolden geçtiği geleneksel haber medyaları son yıllarda dijital gelişmelere uyum sağlamaya başlarken, geleneksel haber medyaları sosyal medya platformları için yayın yapmak için önemli ölçüde yatırım yapmıştır. Günümüzde haber izleyicileri geleneksel olarak haber kuruluşlarının yayınlarını beklemekte ve bazı

izleyiciler artık aktif haber üretimi ve dağıtımıyla ilgilenmektedir. Daha önce izleyici olarak adlandırılan kişiler artık sosyal medya sayfalarında ilk elden haber değeri taşıyan olaylara ilişkin kendi hesaplarını yayımlayabilen, katıldıkları veya hem fikir olmadıkları haberlere yorum yapabilen ve arkadaş ağlarında makaleler paylaşabilen bireyler olarak işlev görmektedir. Sosyal medya platformları, geleneksel eşik bekçilerinin kontrolü dışındaki ağlara hızlı bilgi dağıtımını sağlayarak, yanlış bilgi için kanallar haline gelmiştir (Tandoc, Ling, vd., 2018). Vatandaşların bilgi sistemine haber niyetiyle sunmadığı bilgilerin dahi geleneksel haber metinlerine konu olduğu gözlemlenmektedir; çünkü haber etkisi taşıyacak bir olayın kayıt altına alınıp paylaşılması için teknoloji ile donatılmış sistemlere ihtiyaç bulunmamaktadır. Kişiler akıllı telefonları aracılığıyla haber değeri taşıyacak bir olayı kolaylıkla kayıt altına alabilmekte ve paylaşabilmektedir. Böylesi geniş çerçevede bilgi/haber edinme imkanının bulunduğu sosyal medya böylelikle dezenformasyon haberlerinin de yaygınlaşmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Yani ulusal medya sistemlerinin coğrafi, fiziki ve politik sınırlarının teknoloji ve küreselleşme nedeniyle istikrarsızlaşması ile yeni melez aktörlerin, devlet, kamu, ticari aktörler gibi çok farklı aktörlerin alternatif açık/kapalı medya sistemlerini doldurması, sosyal medya da haber niteliğinde gerçekleşen dezenformasyonun artmasına neden olmuştur. Son yıllarda otomatik botlar, troller, trol çiftlikleri, sahte haber, derin sahtekarlıklar, filtre baloncukları, yankı odaları, algoritmalar gibi fenomenler bu sebeplerle daha çok incelenmektedir (Tumber ve Waisbord, 2021). İnsanların haber edinme kanalları arasında sosyal medyanın gün geçtikçe önemli rol oynaması, eşik bekçilerinin olmadığı ortamda yanlış bilgi ve dezenformasyon yayılımını kolaylaştırmaktadır.

Sosyal medya ile kullanıcılar arada herhangi bir yapı olmaksızın haber servisleri ve gazeteler dahil olmak üzere kendi içeriklerini oluşturmuş, kullanıcılar ve akranları aracılığıyla bu içeriklerin dağıtılmasının sonucu olarak haber gibi görünen yanlış, kötü niyetli ve propaganda içerikleri ile doğrudan muhatap olmaya başlamıştır. Araştırmacılar hem duygusal hem de arkadaş veya aile üyesi tarafından paylaşılan içeriği sosyal medyada yeniden dağılma olasılığını yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bakir ve McStay, 2018). Gazeteler ve haber kuruluşları, haber toplama, izleyici katılımı ve içerik sağıcı aracılığıyla izleyicilerin aktif olduğu yerlerde olması gerekiyordu. Bu durum onları platformlara zorunlu olarak yerleştirirken platformlardaki filtre baloncukları ve yankı odaları bazen önerildiği kadar yalıtılmış olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum birçok kullanıcının alternatif görüşlere ve doğrulanmış bilgilere maruz kalmasını azaltmış ve bu durum bilgi düzensizliği ile ilişkiyi

artırmıştır (Posetti, 2018,s. 59-60). Genel olarak medyanın işlevlerinden olan kamusal tartışma için hangi konunun önemli olduğuna karar vermek, insanların ne düşünmesi gerektiğine zorlamadan gündem oluşturarak ne düşüneceğini ve nasıl düşüneceğinin kararını etkilemesinin (Coban, 2016) yerini sosyal medya önemli ölçüde doldurmaktadır. Kamu tarafından kabul edilmeyen mahkeme kararlarının Trend Topic (TT) yapılarak kararın gözden geçirilmesinin sağlanması, kadına ve çocuca şiddet haberlerinin sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşması geleneksel medyanın gündemini etkilediği gibi karar vericilerin ilgisini de çekmektedir. Bu sebeple sosyal medya gündemine hâkim olmak ve yönlendirmek kamunun neyi konuştuğu veya kamunun neyi konuşmasının tercih edileceği konularını yönlendirmek için önemli içerik fırsatları sunmaktadır. Bu içeriklerin oluşturulması ve bilgi ekosisteminde yer alması için her zaman doğru bilgi ve haberler kullanılmamaktadır veya bilgi ve haberler çarpıtılarak dezenformasyona uğratarak) paylaşılmaktadır. Haberlere hükmedilememesi sebebiyle haberin farklı şekilde yansıtılması tercih edilmeye başlanmıştır.

Halkı bilgilendirmekle görevli medya çalışanları sosyal medyaya uyum sağlama eğilimindedir. Sosyal medya ağına bağlı gazeteciliğin faydaları çeşitli kaynakları kitle kaynaklı olarak kullanma, yanlış bilgileri düzeltmek olarak sıralanabilir. Sosyal medyaya bağlı medya çalışanı olmak yapılan paylaşımlarda hatalı olduğu kayıtların düzeltilebilmesi veya araştırmaya iş birliği içinde katkıda bulunmak için dinleyicilere geri konuşma yetkisi verir. Son olarak ağına bağlı kamusal alan gazetecilerin ve izleyicilerin bilgiye ve açık toplumlara erişim üzerinde engel olabilecek keyfi kısıtlamaları ve sansürü atlamalarına yardımcı olur (spin doktorları) (Posetti, 2018, s.48-62). Medya çalışanlarının sosyal medya kullanımı sadece o kişiyi takip eden kitlenin oluşmasını sağlayabildiği için medya patronlarının medya patronlarına karşı görece güç kazanmasına neden olur. Çalışana yönelik yapılacak sansürden kaçabileceği gibi kaçmadığı durumda veya yalan haber yaptığı durumda sosyal medya üzerinden tepkiyle karşılaşabilir. Medya çalışanlarının bu fırsatları görmesi uzun sürmemiştir. Gazeteciler başlangıçta sosyal medya platformlarını haberlerini tanıtabilecekleri başka bir platform olarak görürken, gün geçtikçe izleyicilerle etkileşim kurarak işlerini gerçekleştirebildikleri bir alan olarak sosyal medyayı kullanma eğilimine girmişlerdir. Örneğin Twitter medya çalışanlarına anlık olarak olayları aktarma fırsatı vermektedir (Tandoc Jr vd., 2018).

İnternet çağında sağlıklı bilgi ortamının ayırt edici özellikleri ile değerleri henüz net şekilde tanımlanamamıştır. Günümüz bilgi ortamının sorunları hem eski hem yenidir; ancak modern bir demokrasi için sağlıklı bir bilgi ortamının kritik unsurları hakkında düşünmek

için henüz bir çerçeve oturtulmamıştır (Born ve Edgington, 2017). Sosyal medyanın bu kısmi özgürleştirici rolünün yanında medya çalışanlarının paralarını kazandıkları kaynak istisnalar olsa da yine medya kanallarıdır. Yani dezenformasyonun kökeni çoğu zaman belirsiz olsa da nihayetinde eski medya ile ilişki kurarak işlev kazanmaktadır. Yine medya, sosyal medya ağları üzerinden bilgileri kasıtlı olarak dağıtan algoritmalarından veya bilişimsel propaganda faaliyetlerinden yararlanmaktadır (Krafft ve Donovan, 2020). Etkili dezenformasyon gerçekleştirmek için medya hala önemli bir kapıdır. Örneğin Rusya'nın dijital müdahale olarak dezenformasyonu birçok yöntemle kullandığı bilinmektedir. Bu faaliyetlerini gerçekleştirirken Russia Today ve Sputnik gibi devlet kontrolündeki medya kanallarını, troller, botlar ve otomatik hesaplar ile birlikte kullanarak sofistike sosyal medya kampanyaları oluşturmaktadırlar (Gahler, 2021). Geleneksel medya sosyal medyaya uyum sağlama eğilimindedir. Devlete veya belirli görüşlere bağlı geleneksel medya kanalları, sosyal medyanın ortaya çıkması ile kendi duruşlarını değiştirmemiştir sadece sosyal medyaya uyum sağlamışlardır. Eğer bir haber taraflı yapılıyorsa veya belirli bir görüş vurgulanmak isteniyorsa yani medya kanalının benimsediği hükümet veya muhalefet lehine görüşü varsa buna yönelik yayınlar yapılmaya devam edilmektedir. Ayrım sadece haberin verilmesindeki vurgulardır. Belirli anlatıyı benimsemiş medya kanallarının sosyal medya üzerinden açık şekilde dezenformasyon yapmalarının önünde engel yoktur ve halkla iletişime geçebilen bu medya kanalları halka rağmen dezenformasyon yapmaktan çekinmemektedirler. Çünkü böyle medya kanalları diğer kitleye erişmek değil belirli görüşü benimseyen takipçi kitlesinin anlatılarını sağlamlaştırmak için de kullanılabilirlerdir.

4.3.1. Sosyal Medyada Dezenformasyon Üretim Süreci

Geleneksel medyada haber döngüsü bir gazetenin son sayısı ile bir sonraki sayısı arasında olan gelişmelerin toplanması, yazılması, düzenlenmesi, derlenmesi, seçilmesi ve sunulması şeklinde ilerlerken internetin gelişmesi, haber döngüsünde yeni değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Medyada bir haberin ilk paylaşılması önem kazanmış ve bu zaman sıkışmasına medya ayak uydurmaya başlamıştır (Chadwick, 2013, s.62). Burada temel sorun farklı bir noktada olan mesajın tam veya yaklaşık olarak diğer noktada yeniden üretilmesidir. İletişim temel olarak 5 öge barındırır: bilgi kaynağı, verici, gürültü kaynağı, alıcı ve hedef.

Bilgi kaynağı alıcıdan iletilmek üzere bir mesaj veya mesaj dizisi alır ya da üretir. Kaynağa bilgi çeşitli şekillerde gelebilir (televizyon, radyo vs) Nakleden kanal üzerinden iletmeye uydun sinyal üretmek için çalışır (örneğin telefonda sesin akıma dönüştürülmesi gibi). Kanal yalnızca sinyali vericiden alıcıya iletmek için kullanılan ortamdır. Alıcı normal olarak verici tarafından yapılan işlemin tersini gerçekleştirerek mesajı yeniden yapılandırır. Hedef ise mesajın ulaşmasının amaçlandığı kişi veya şeydir (Shannon, 1948). Yani X'ten alınan bilgi/haber Y kanalı aracılığıyla Z'ye ulaştırılır. Aradaki teknik cihazlar iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Bu durumda Y, X'ten alınan bilgiyi Z'ye iletirken, yani bilgiyi yeniden üretirken kendi bağlamında değerlendirilmesini sağlayabilir. Sosyal medyada bilginin iletim şekli değişmiştir ancak geleneksel medyadaki yöntem derin değişiklikler geçirmemiştir. Alıcı bilgiyi doğrulayabilir ya da yanlışlayabilir. Ancak bilgiyi ileten Z bilgiyi yine kirlitebilir.

Şekil-1
İletişim Döngüsü

Sosyal medyada dezenformasyonu tehlikeli kılan öge klasik iletişim sisteminde mesajın tamamen değil kısmen ve manipüle edici şekilde değiştirilmesidir. Mesajı değiştirmek isteyen kişi iletişim sürecinde mesajı çeşitli şekillerde şekillendirebilir. Örneğin siyasi sebeplerle davranabilen aktör var olmayan bilgiyi üreterek sosyal medya üzerinden hedef kitleye dezenformasyona uğramış bilgiyi iletir. Aslında bu durumda iletilen bilgi değil verilmek istenen algıdır. Kamuoyunu yanlış düşünmeye yönlendiren her türlü bilgilendirme faaliyeti dezenformasyon olarak nitelendirilir böyle bakıldığında medya da dezenformasyon her zaman kasıtlı olarak da yapılmayabilir (Yoloğlu, 2017). Örneğin bir bakanın “ülkemiz askeri olarak bölgenin en önemli ülkeleri arasındadır” ifadesinden “ülkemiz bölgenin en önemli ülkesi değildir” sonucu çıkarılabilir. Aynı zamanda bakanın

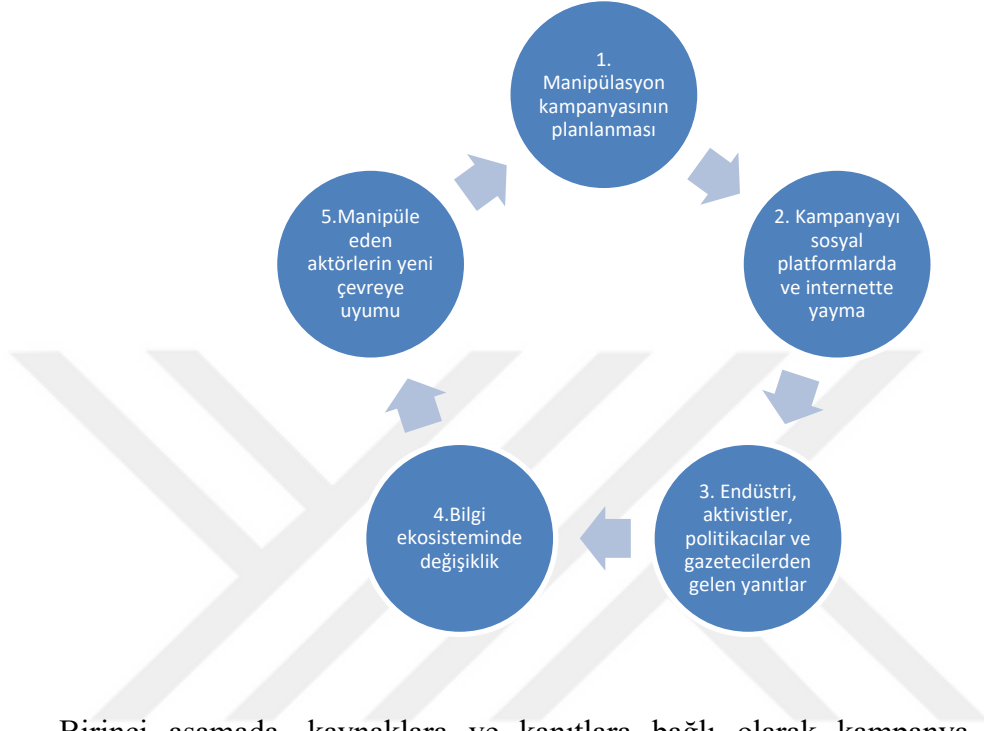
ekonomiyi vurgulamaması sebebiyle haberin başlığı “ülkemiz ekonomik olarak bölgenin en önemli ülkeleri arasında değil” ifadesi de yanlış değildir, ancak açıklanan bilgi yeniden üretilirken ifadelerde küçük değişiklikler ile vurgu yapılan olgu tamamen değiştirilebilmektedir. Medyanın kendi anlatısını yaymasının yolu da budur. Twitter’da 240 kelime ile ifade edilebilecek bir haber başlığı veya üstte yazılan açıklamalarda dezenformasyon yapılabilir. Böylesi bir dezenformasyon haberin özüne aykırılık teşkil etmekle beraber doğrudan yanlış bir haberde değildir. Medya kendi anlatısını toplum içinde bu şekilde yaygınlaştırır. Bir başka yöntem olarak fotoğraflarla algı değiştirilebilir. Açıklamayı yapan bakanın mutlu ya da mutsuz yüz ifadesi, arkasında bayrak olup olmadığı, etrafındaki insanların kimler olduğu ve o insanların ifadeleri gibi yöntemler kullanılarak bilginin yeniden üretilmesinde istenilen anlatının yayılması rahatlıkla sağlanır.

Harvard Üniversitesi’ndeki Kennedy School’da yer alan Shorenstein Merkezi’nin Teknoloji ve Sosyal Değişim araştırma ekibi; medya manipülasyonunu aktörlerin kamuoyunun dikkatini çekmek ve aldatici, yaratıcı veya adil olmayan yollarla kamu söylemini etkilemek amacıyla bir bilgi ekosistemindeki belirli koşullardan veya özelliklerden yararlandığı süreç olarak tanımlarken, medya manipülasyonu terimini dezenformasyon, bilgi operasyonları veya etkileme operasyonları gibi çeşitli diğer terimleri tanımlamak için kullanılabilmesi için geniş bir terim olarak ele alınmıştır. Medya manipülasyonunun yaşam döngüsü aşağıdaki şekilde şemalandırılmıştır (The Media Manipulation Casebook: Code Book (Version 1.0), 2020, s.4-8):

Şekil-2

Medya Manipülasyonu Yaşam Döngüsü

Birinci aşamada, kaynaklara ve kanıtlara bağlı olarak kampanya sorumluları planlama ve koordinasyon için hangi platformların ve teknolojilerin kullanılacağını planlanmaktadır. Bir kampanyanın oluşturulması gizlilik ister ve kanıtların elde edilmesi kolay olmayabilir ancak devlete bağlı bir medya kanalı ele alındığında ilk maddenin kanıtları toplanabilir öğeler barındırdığını söylemek mümkündür. Tamamı yalan olan bir haber bile kaynak oluşturularak (örneğin o devleti savunan bir vatandaşın görüşleri) iddia olarak verilebilir. Dolayısıyla ilk aşamada kampanyanın planlanması devlet anlatısı ile medya paylaşımlarının aralarındaki ilişkiler incelenerek, kampanyanın ne şekilde planlandığı ve hangi stratejilerin belirlendiği ortaya çıkarılabilir.

İkinci aşamada kampanyayı yürütmek için belirlenen taktik ile ilgili teknolojiler belirlenmektedir. Bunlar, operasyonla ilgili içeriğin yayılması detaylandırılarak anlatılar, sloganlar, resimler, videolar veya diğer materyaller stratejik olarak uç haber web sitelerine, sosyal medyaya veya video yayın platformlarına yayıldığında kampanya planlarının yürütülmesini içerir. Devlete bağlı medya kanalı haberin paylaşılacağı sosyal medya platformunun kullanıcı kitlesinin haberin veriliş şekline göre tepkiselliği ölçülüp haberin o

şekilde iletilmesi mümkünken, haberin yaygınlaştırılabilmesi için hiciv/parodi, alaya alıcı içerik gibi farklı yöntemler de kullanılabilir.

Üçüncü aşamada içerik oluşturulduktan sonra kampanya, kurumsal aktörlerin (örn. sivil toplum kuruluşları, politikacılar, siyasi partiler, ana akım medya kuruluşları) kampanyayı nasıl güçlendirdiğini, benimsediğini veya genişlettiğini belgeleme evresine geçer. Resmi medya kanalının bu aşamayı resmi olmayan yönlerden desteklemesi ispatlanabilir ve gündeme gelebilir bir dezenformasyonu sağlayabilmektedir. Hedef kitle eğer kendi gibi düşünenler ise marjinal içerik yayınları ile kendi kitlesini etki altında tutabilir ancak hedef kitle kendi gibi düşünmeyenler ve karar vericiler ise özellikle demokratik sistemlerde daha dikkatli davranmak durumundadır. Herhangi bir siyasi partiye yakın içeriklerin paylaşılması diğer parti taraftarlarının tepkisini çekebilecekken zaman zaman her partinin paylaşabileceği şekilde içerikler paylaşılması ilgili medya kanalının takipçi sayısını artırmasına ve anlatısını daha fazla kişi ile paylaşmasına neden olur.

Bir manipülasyon kampanyasının dördüncü aşaması, bir kampanyanın içeriğinin ve mesajlarının yayılmasını ve etkilerini azaltmak için teknoloji şirketleri, hükümet, gazeteciler veya sivil toplum tarafından yapılan eylemleri belgeleme aşamasıdır. Bu sivil toplumdan (araştırma gibi), teknoloji şirketlerinden (kullanıcıları yasaklama, hesap silme ve içerik kaldırma gibi), medya kuruluşlarından (gerçekleri kontrol etme ve araştırmacı habercilik gibi) veya hükümetten (örneğin taslak düzenleyici değişiklikler gibi) eylemleri içerebilir.

Beşinci aşaması ise, operatörlerin ve kampanya katılımcılarının dördüncü aşamada açıklanan azaltma çabalarına ve bunun sonucunda bilgi ekosisteminde meydana gelen değişikliklere göre nasıl uyum sağladığını içerir. Devlete bağlı medya kanalının bir ülkedeki dezenformasyon stratejisi kısa süreli olmadığı için ülkenin içindeki siyasi/ekonomik durum, toplumun paylaşımlara verdiği tepkiler gibi farklı taktikler, etkileşimler üzerinden uzun vadeli stratejiler planlamak için kullanılabilir. Daha kısa vadeli gözükse kampanyalar bile aslında uzun vadeli çalışmanın ürünüdür. Rusya'nın ABD'e gerçekleştirdiği dezenformasyon kampanyası için Russia Today ve Sputnik gibi haber kanalları yıllar öncesinden takipçi sayısını artırmak için strateji belirlemişken, kampanyayı destekleyecek devletle ilişkili sermaye grubu da yine anlık değil yıllar öncesinden planlama yapıldığını gösterir. Böylesi kampanyalar için müdahalede bulunacak devlet, olası kampanya için ilgili devletin bilgi ekosisteminde dikkat çekmeden var olmalı ve geniş çaplı kampanya için kendini hazır tutmalıdır. Böylelikle kampanyanın başarılı olması ve anlık strateji değişimlerinin başarıya ulaşması bu şekilde mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, sosyal medya bilgi sisteminin ne şekilde değiştiğini ölçme izni vermektedir. Anlık olarak edinilen veriler, karar vericilere bilgi ekosistemine ne şekilde müdahale edileceğine karar verme şansı tanırken, bilginin yeniden ve farklı üretimi ile kitle sürekli şekilde bilgi ekosisteminde yanlış bilgiyle maruz kalmaktadır. Özellikle medya manipölasyonun aktörü devlet ise, stratejik hedefler belirlenmiştir ve sosyal medyada diğer unsurlar tarafından destekleniyordur. Örneğin hedef devlet hükümeti yıpratılmak isteniyorsa, buna yönelik sürdürülebilir farklı stratejiler belirlenir ve devlet diğer unsurları ile bunları destekler. Bu durumda bilgi ekosisteminin anlık verileri işlenerek farklı müdahale stratejileri amacı sağlamak için canlı tutulmaktadır.²⁶ Seçimler veya protesto gösterileri düşük yoğunlukla devam eden dezenformasyonun artırılması için önemli fırsatlar sunmaktadır.

4.4. Dezenformasyonun Tespit Yöntemleri

Özellikle 1990'ların ortasından itibaren internet sosyal bilim araştırmaları için güçlü bir kaynak haline gelirken aynı zamanda sosyal bilimde bazı yerleşik yöntemlerin geliştirilmesi için önemli fırsatlar yaratmıştır. İnternet alanının genişlemesi günlük hayatta yaşanılan şeylerin dijital ortama aktarılmasını sağlamıştır. Böylelikle günlük hayatta yaşanılan her şey işlenebilir veri setlerine dönüşmüştür. Bu veri setleri üzerinden yapılan analizler, farklı doğrulama yöntemleri aynı anda kullanılabilirdiği için ileri derecede doğruluk oranına sahip analizler yapma imkânı sağlamaktadır. Örneğin bir Twitter kullanıcısının belirttiği bir görüş, takip ettiği kişiler ve kurduğu etkileşimlerle farklı doğrulama yöntemlerine tabii tutulabilir. Bilgisayar ortamlı söylem analizleri de çevrimiçi dil kullanımının özelliklerini ve sohbet yapılarını araştırmak için dilbilim kullanım teknikleriyle çalışabilirken bazı araştırmalar ise çevrimiçi ortamdaki büyük veriyi söylem modelleri ile analiz etmek için nicel yöntemleri benimseyebilmektedir (Snee, 2016, s. 1-6). Twitter da bir duygu ya da düşüncenin ifade edilmesi bir şeylerin yazılması, fotoğraf paylaşılması veya video çekilmesi yöntemi ile gerçekleştirilir. Dolayısıyla Twitter günlük hayattaki duygu, düşünce ve tavırların benzer şekilde dijital alanda paylaşılmasıdır. Böylelikle günlük hayatta

---

²⁶ Rusya'nın resmi devlet kanalları ile uyguladığı strateji buna örnek olarak gösterilebilir. RT ve Sputnik gibi haber kanalları, bilgi ortamını çeşitli şekillerde kirletirken, Rusya destekli troller ve botlar bu bilgi ortamını destekleyici faaliyetler uygulamaktadır. Nihai olarak yapılan, Rusya'nın dış politika amaçlarının gerçekleştirilmesidir.

yapılabilen analizler Twitter alanına uyarlanabilir. Bu sebeple gün geçtikçe daha çok sosyal bilimci veri bilimi ve internet araştırması kullanarak yeni yöntemleri akademik çalışmalarında kullanmaktadır. Metinlerin ve ses teknolojilerinin dijitalleşmesi büyük metin öbeklerinin taranabilir, aranabilir şekle getirmiş, bu ise devasa metinlerin araştırılabilir, sayısallaştırılabilir ve ölçülebilir olmasını sağlamıştır (Ünver, 2022, s.101-103). İnternet gelişiminin sosyal bilimlere etkisini artan verilerin işleme metotlarının geliştirilmesi ve analizlerde verilerin daha yoğun kullanımı olarak özetlenebilir. Twitter ise platform mimarisi gereğince insanların düşüncelerini yansıttığı bir meydan işlevi görmektedir. Bu sebeple Twitter düşüncelerin değiştirilebilmesi için anlatıların yayıldığı bir mecra özelliğini daha yoğun taşımaktadır.

Uluslararası kuruluşlar, devletler, devlet dışı örgütler, bireyler gibi geniş çerçevede günlük hayatın her bir aktörün söylemlerinin gün geçtikçe daha çok yer aldığı Twitter yeni veri yöntemlerinin sosyal medyada kullanılması açısından önemli örneklerden biridir. Günlük hayatın bir yansıması olmasının yanında basit olarak söylemlerin dijitale aktarılması ile karşımıza çıkan tweetler aynı zamanda stratejik olarak bir devletin söylemleri ile pratik olaylar arasındaki ilişkiyi açığa çıkarabilmektedir. Twitter'ı diğer platformlardan ayıran temel nitelik, günlük yaşamı ve olayları dijitalleştirmesinden ve bu verileri uygulayıcılarla paylaşmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimler ve uluslararası ilişkilerin bu duruma doğal tepkisi yeni yöntemlerin geliştirilerek akademik çalışmaya işlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal medyada yapılan dezenformasyonun nasıl tespit edileceği, devletlerin vatandaşlarını dezenformasyona karşı nasıl korunabileceğinin öğrenilmesi açısından önemlidir. Dezenformasyon çok farklı şekillerde yapılabilir, bu sebeple dezenformasyonun tespit edilebilmesinin kolay bir yolu bulunmamaktadır. Dezenformasyon ve sahte haberin yapay zekâ ile tespit edilebilmesine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan haberin içeriği ile sosyal bağlamı konu alan çalışmalar ile metinsel yönler ve görsellikleri öncelik alan çalışmalar temel çalışma odaklarıdır (Kaliyar vd., 2020). Yapay zeka aracılığıyla dezenformasyonun tespit edilmesine yönelik yapılan bazı çalışmalarda %90'ların üzerinde olumlu sonuç elde edilmiştir (Gahler, 2021). Yapay zekanın dezenformasyonu tespit edebilmesine yönelik çalışmalar sürerken yapay zekanın tespit edemeyeceği dezenformasyon şekillerine yönelik çalışmalar da yapılabilecektir.

Twitter gibi bir platformda kullanıcılar fotoğraf/video/gif ve 240 karakter kullanım/bilgi seli ile karşılaşmakta ve karşılaştıkları bu bilgiler ile manipüle edilmiş

bilgilere ulaşmaktadır. Görsel dezenformasyona dikkat çeken Hameleers vd. resimlerin 4 şekilde dezenformasyon olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. İlk olarak gerçek görsel yanıltıcı resimlerle eşleştirilmesi (bağlamdan koparma), İkinci olarak konuların belirli yönlerini hedefe yönelik şekilde daha belirgin hale getirmek için görselleri kırılması veya bağlamından arındırılması (yeniden çerçeveleme), üçüncü yöntem farklı bir gerçeklik sunmak için görsellerin manipüle edilmesi (görsel doktorluk), son yöntem ise manipüle edilmiş görüntülerin manipüle edilmiş metinlerle eşleştirilerek içerik üretilmesi (çok modlu doktorluk) Bu şekilde resimlerle dezenformasyon gerçekleştirilebilirken mesajı daha çekici hale getirmek, yayılmasına, işlenmesine ve yaygın olarak paylaşılmasına neden olan 4 özellik kullanılır: duygusal tepki uyandırması, güçlü bir görsel bileşene sahip olması, güçlü bir anlatıya sahip olması ve tekrar edilebilir olması (Hameleers vd., 2020).. Aşağıda görsellerde verilen örneklerde Türkiye karşıtlığından yararlanmak için farklı haber siteleri haber ile bağlantılı olmayan görselleri kullandığı görülmektedir. Görsellerin yaygınlaşmasının ardından web sitelerinden fotoğraflar silinmiştir. Görsellerin yaygın olarak paylaşılması için duygusal tepki uyandıracak öğeler olan Türkiye karşıtlığı ile İslamofobi kullanılmıştır:

Tablo 1

Fotoğrafta Dezenformasyon

	Tarih	Görsel	Yorum
1.	11.03.2020		Trump yönetiminin koronavirüs sebebiyle Avrupa'ya uyguladığı seyahat yasağına ilişkin haberde Sultan Ahmet Camii ve Türk Bayrağının olduğu içeriği kullanmıştır. Farklı gerçeklik sunmak için görsel doktorluk yapılmıştır (<i>New York Times</i>, 2020)
2.	11.03.2020		Haberde Avustralya'da gerçekleştirilecek Formula 1 yarışının koronavirüs sebebiyle ertelenmesini konu alırken, bir caminin dezenfekte edilmiş görseli kullanılarak bağlamdan koparılmıştır (<i>Turkey Writes Letter to NY Times over Misleading Photos</i>, 2020).

Wardle günümüz bilgi ekosistemini anlamak için 3 aşamalı bir yöntem benimsemiştir: oluşturulan ve paylaşılan içerik türleri, içeriği hazırlayanların motivasyonları ve bu içeriğin yayılma yolları. Wardle insanların farkında olmadan yaydığı yanlış bilgilere (mezenformasyon) odaklanmaktansa bunu sistematik olarak gerçekleştirenlere odaklanmamız gerektiğini savunmaktadır (Wardle, 2017). Wardle ve Derakhshan'a göre sahte haberlerle ilgili söylemlerin çoğu dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyonlar şeklindedir. Bir bilgi düzensizliğini anlamak için bilgiyi üreten ve dağıtan araçlar ile motivasyonlarına bakılması, ikinci olarak mesajın türü, formatı ve özelliklerine bakılmalı son olarak ise mesajı alanın o mesajı nasıl yorumladığı incelenmelidir (Wardle ve Derakhshan, 2017). Mesajı oluşturan aktörün resmi olup olmaması, organizasyon düzeyi (yok/gevşek/sıkı bağlantılara sahip), motivasyonu (finansal, politik, sosyal), kullanacağı yöntem (insan, yarı robot, bot hesaplar), mesajı göndereceği kitle (üyeler, sosyal grup, tüm toplum), zarar verme/yanlış yönlendirme amacı (var, yok), süresi (uzun/kısa süreli, etkinliğe göre değişen) mesajın doğruluğu (yanlış yönlendirilmiş, manipülatif içerik veya üretilmiş içerik/uydurulmuş içerik), taklidin türü ve mesajın kitlesi (birey, organizasyon, sosyal grup, tüm toplum). Son olarak mesajı yorumlayacak kişilere dair: mesajın okunması; mesajı okuyacak olan (hegemon, muhalif) alınan aksiyon (görmezden gelinip gelinmediği, paylaşılıp desteklenmesi veya muhalefette paylaşılabilmesi) (Wardle ve Derakhshan, 2018, s.48-49). Özne, mesaj ve mesajı yorumlayacak kitle ile ilgili verilen bu öğelerin analiz edilmesi ile bilgi düzensizliğinin 3 farklı aşamasını (yaratma, üretme ve dağıtma) ortaya çıkarmak mümkündür.

Wardle ve Derakhshan dezenformasyon şekilleri ile ilgili yaptığı sınıflandırmada; hiciv ve parodi, sahte ilişkilendirme, yanıltıcı içerik, uydurma içerik, sahte içerik, manipüle edilmiş içerik ve uydurulmuş içerik başlıklarını kullanmıştır (Wardle, 2017). Sınıflandırmada geçen yanıltıcı içerik verilmek istenen bilginin; bir konu veya kişi hakkında algı oluşturmak amacıyla yanıltıcı şekilde kullanılmasını ifade ederken sahte kimlikli içerik bir kişi, kurum ya da haber kaynağını taklit eden sahte hesaplar veya sahte siteler tarafından yayılan içerik türüdür. Uydurma içerik tamamıyla yanlış olan, zarar vermek ve aldatmak amacıyla tasarlanmış içerik türü iken, manipüle edilmiş içerik; bir metin, görsel ya da ses içeriğinin aldatıcı şekilde manipüle edilmesiyle yapılan içerik türüdür. Hiciv/parodi, zarar verme kastı içermeyen ancak yanıltıcı olan yanlış bilgi türü olarak tanımlanmaktadır. Sahte ilişkilendirme başlıkların, görsellerin ya da görsellerin altındaki yazıların içerik ile eşleşmediği durumları ifade ederken, bağlamdan koparma doğru bir içeriğin yanlış bir bilgi

bağlamında kullanılmasıyla ortaya çıkan bilgi türüdür (Dezenformasyonla Mücadele El Kitabı, 2021). Bu sınıflandırma doğrulama platformları tarafından da kullanılmaktadır.

Tandoc vd. literatürdeki sahte haber kavramlarını incelemiş ve sahte haberin operasyonel olması için altı yolu olduğunu belirlemiştir. Hiciv, parodi, uydura, manipülasyon, propaganda ve reklam. Wardle dan farklı olarak kullanılan reklam bölümüyle ilgili Tandoc, incelenen materyallerde gerçek haber kılığında reklam materyallerinin tanımlandığı ve basın bültenlerinde haber olarak atıfta bulunak için sahte haberlerin kullanıldığını belirlemiştir. Bazı durumlarda haberler, yerel reklamcılık olarak adlandırılan bir reklam formatı aracılığıyla hem reklam hem de haber hedeflerini yerine getirme işlevi görebilir (Tandoc, Lim, vd., 2018). Tandoc vd. reklam olarak belirlediği başlık dezenformasyonu tespit etmenin birçok yolu olduğunu da göstermektedir.

Haberlerin söylemler üzerinden incelenmesi aktörün niyetini daha belirgin şekilde ortaya çıkarabileceği gibi toplumun dezenformasyon okuması yapabilesini sağlayacak materyalleri de sunmaktadır. Dünya genelinde her gün yaygınlaşan doğrulama platformları platformlarda çeşitli şekillerde dolaşan bilgi düzensizliğini tespit eden sivil inisiyatifler olarak topluma bilgi vermektedir. Söylemler üzerinden toplumun bilgilendirilmesiyle kişinin bilgi düzensizliğine karşı kendini savunabilmesi mümkün kılınabilecektir. Türkiye’de yaygın olarak bulunan doğrulama platformlarından Doğruluk Payı (Doğruluk Payı-Hakkımızda, 2022) Türk siyaseti ile ilgili demeçleri açık veri kaynakları ile analiz ederek toplum ile paylaşırken, malumatfuruş köşe yazıları, gazete ver dergi gibi basılı, sosyal medya gibi basılı olmayan dijital ortamlarda yer alan açık kaynaklı verilere ve iddialara ilişkin incelemeler yapmaktadır (“Malumatfuruş-Hakkında”, 2022). Türkiye’deki doğruluk platformlarından olan Teyit (Teyit-Nedir?, 2022), internetteki şüpheli bilgileri incelemektedir. Doğrulama platformları bilgi düzensizliğinin tespitinde önemli roller oynamaktadır.

4.5. Söylem Analizinde Farklı Gelenekler

4.5.1 Yapısalcılık

Gösterge terimini dilbilim alanında gösterilen şey ile aslındaki anlam arasındaki farktan doğan öge için kullanır. Gösterge terimini kısaca; “kendi dışında bir şey gösteren öge” olarak tanımlamak mümkündür. Barthles göstergebilimin henüz var olmadığını belirtirken göstergebilimin genel çerçevesini çizmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Bunu

gerçekleştirirken böyle bir araştırmanın dil dışındaki anlamların dizgelerinin işleyişini belirleyerek bunları ortaya çıkarmak olduğunu belirtir (Barthes, 1979). İnsan ifadeselliği içinde barındırdığı nesnellik ile ortak dünyanın öğeleri olarak benzer anlamlar bütünü oluşturabilmektedir. Örneğin kişiye ait bir öfkeyi çeşitli fiziksel aktarımlarla anlayabilmek mümkündür. Yüz ifadesi, bedenin genel duruşu, kol hareketleri gibi davranışlar nesnel durumlar olarak göstergeleşebilirler (Berger ve Luckmann, 2018, s.51-54).

Yapısalcılığın kurucusu olarak kabul edilen çağdaş dilbilim kurucularından Ferdinand de Saussure; göstergebilimi toplumda devam eden yaşamı inceleyecek bir bilim dalı olarak görür. Saussure'ye göre dil kavramları belirleyen göstergeler bütünüdür bu durumda göstergeleri toplum yaşamını inceleyebilecek bilim olarak tasarlanabilir. Gösterge bilimin ruh bilim ile bağlantıda olması gereklidir ve kurulması gerekli olan göstergebilim, göstergelerin ne olduğunu ve hangi kurallar bütünü içerisinde hareket etmesi gerektiğini ortaya çıkarmalıdır. Bu anlamda dilbilim genel nitelikli bilim alanı içinde bulunan bir bölüm olarak yer alabilir. Saussure bu bilim için ruhbilime oldukça fazla atıfta bulunmaktadır. Saussure'a göre dilbilimci bu alan içinde sadece göstergesel olgularda dilin özel dizge olarak yer almasını sağlayan unsurları ortaya çıkarmaktır. Böylelikle dilbilim, ilk kez bilimler arasında yer alabilecektir (Saussure, 1998, s.46-47).

Levi Strauss, yapısalcılığı insan bilimlerinde yeni bir yaklaşım olarak görmemektedir ve yapısalcılığın dayanağı olan düşüncelerin Rönesans'tan itibaren var olduğunu iddia etmektedir. Sosyal yapıyı ampirik gerçekle değil, ampirik gerçeğin üzerine inşa edilen modellerle ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Straussa göre yapı toplumda yaşayan kişilerin konvansiyonuna dayanmakla birlikte bireylerin kendi iradelerini aşmaktadır. Bu sistemi birey kendi iradesiyle oluşturamadığı gibi kendi iradesi ile sistemi ortadan kaldıramaz; çünkü sistem bireylerin iradesini kuşatmaktadır. Bu yapı bilinçdışıdır, bireyin üstündeki sistemin varlığından birey çoğu zaman haberdar değildir. Kısacası Strauss, “sosyal hayatın bilinçdışı temellerinin” izlerini takip etmektedir. Bilimin işleyişinin indirgemeci ve yapusalcı olarak ayıran Strauss, indirgemeci işleyiş kompleks fenomenlerin daha basit fenomenlere indirgenerek işleyiş tarzlarının açıklanabilmesi olarak tanımlar. Daha alt fenomenlere indirgenemeyen karmaşık yapıların anlaşılabilmesi için ise bu fenomenlerin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılması gereklidir. Linguistikte ve antropolojide yapılmaya çalışılan şey budur (Levi-Strauss, 2013).

Tüm yapısalcıların eserlerinde benzer şeylerden bahsetmesiyle yapısalcılığın bazı dikkat çekici özelliklerini belirtmek gerekir; ele alınan nesne kendi başına ve nesnenin

kendisi için incelenir. Araştırmacılar tarafından nesne, sahip olduğu öğeler arasındaki bağlardan meydana gelen dizgelerle dilin tarihsel evriminin belli anındaki durum ele alınır. Dizgeler, işlevlerine göre ele alınarak her olgu dizgeye dayandırılır, böylece köken, gelişim ve etkileşim gibi dilin zaman içinde uğradığı değişimsel sorunlara nesnelere mümkün olduğunca kusursuz çözümlenmesinin ardından dizgesel olarak ele alınmalarını ele almayı sağladığı sürece yer verilir. Nihai olarak yapısalcılar bu yaklaşımı felsefe, siyasal veya sanatsal öğreti olarak görmezler, tutarlı bir çözümlenme yöntemine odaklanırlar (Yücel, 2005, s.16).

4.5.2 Postyapısalcılık

Yapısalcıların dile önem vermelerine ve yazıyı ihmal etmelerine karşı post yapısalcı olarak kabul edilen Derrida söylemi ve yazıyı bir okuma yöntemi olarak görerek yeni bir yaklaşımla yazıyı yeniden tanımlamaktadır. Derrida ve Foucault, Sussure ve Strauss'un yapısalcı anlayışlarından radikal şekilde ayrılarak postyapısalcı anlayışa önemli katkı sağlamaktadırlar (Sözen, 1999, s.35-44).

Söylem analizinde soykütüğü metodunu kullanan postyapısalcı yaklaşımın önemli isimlerinden Foucault Toplumun Savunmak Gerekir adlı eserinde bilginin bilimsel aşamalarında ve özündeki iktidar ilişkisinin ortaya çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir (Foucault, 2002). Dolayısıyla Foucault bilgi ile iktidar arasında ilişki kurarken, bilginin tarafsız olabileceği fikrine karşı çıkmaktadır. Derrida ise literatüre kazandırdığı yapı sökülme kavramı adını verdiği yöntem ile metnin görünen boyutunun ötesinde incelenmesini, içerdiği alt metinlerin, sembollerin, ideolojilerin bağlamsal boyutları ile ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun medya metinlerinin toplumsal ve siyasal alanın inşasında kültür ve ideolojinin yeniden üretilmesinde önemli rol oynadığını belirtmektedir (Derrida, 1982).

Yapısöküm metodunda eğrileme kavramı oldukça önemlidir. Dil yalnızca gerçeği yansıtan işleve sahip değildir, belli aksiyonların değerini artırırken bazı aksiyonların etkinliğini ve içindeki anlamları azaltabilmektedir. Bu şekilde bir anlamsal oynamalar dilin içerdiği anlamın ötesinde bir işleve sahip olduğunu ortaya koyar. Bir gerçeklikten başka gerçeklik türüne evrilerek çalışan dilin özü bu nedenle eğrilemedir ve gündelik dilde sanıldığından daha sık karşımıza çıkar. Yapısökümcüler dildeki eğrilemeyi sıklıkla kullanarak gerçek anlamı çözmeye çalışmaktadır. Yapısökümcüler dilbilgisel yapıya odaklanarak metnin arkasında verilen anlamı ortaya çıkarmaktadır. Derrida da yeni bir metin

okuma yöntemi geliştirmiştir, buna göre kapalı okuma adını verdiği yöntemle metin sorgulanır ve geriye kalan korumalarını böylece geçer (Sarup, 2004, s.73-78). Derrida Gramatoloji adlı eserinde dilin yazı ile özetlendiğini belirtirken, zorunlu olarak yazı kavramının özden yoksun şekilde dilin gidişatını betimlemeye başladığını belirtmektedir (Derrida, 2010, s.13-14).

Soykütüğü kavramını incelerken Nietzsche ve Annales okulundan etkilenen Foucault'a göre bilgi-iktidar ilişkilerinin özünü anlamak isteyen araştırmacılar arkeolojik bir yöntem benimseyerek bir kültürün işleyişine yönelik egemen söylemin kökenlerine inebilirler. Böylelikle araştırmacılar, akıl sürecinin geriye yönelik tarihini ve bakışını inceleyebilirler (Bayram, 2018). Foucault'nun 1975-1976 yılları arasında College de France'ta verilen derslerle oluşturulan Toplumun Savunmak Gerekir adlı eserinde soy kütüğü bilimin içeriğine ya da kavramlarına karşı olmadığını ancak toplumda örgütlenen bilimsel söylemin merkezileştirici iktidar etkilerine yönelik başkaldırı olarak tanımlarken soy kütüğünün bilimsel olarak görülen söyleme has iktidar etmenlerinin karşısında onlara yönelik savaş vermesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Foucault, 2002, s.25).

Foucault arkeoloji adını verdiği yöntem ile süreçleri geriye dönük sistematik analize tabi tutarak eserinde de sıklıkla vurguladığı gibi betimler. Arkeoloji uygulanırken söylenen şeylerin ötesinde yeni bir yazın ortaya çıktığını ifade eden Foucault, bu yöntemi yorumsal disiplin olarak kabul etmez. Bireysel eserin içinde bulunan, o eseri yöneten ve esere egemen olan söylem uygulamalarının kurallarını ve tarzını ifade eder, nesne-söylem arasında bulunan sistematığın betimlenmesidir. Foucault'a göre ifadelerin her biri düzenden farklı düşünülemez yani belirli düzenin taşıyıcılarıdır (Foucault, 1999, s.177-184).

Tarihselci bilim felsefesi doğa biliminin yanında ikinci bilimden söz eden ve bunu temellendirmeye çalışmaktadır. Buna göre tarihe ve topluma yönelecek bir bilim, pozitivist modellerce kurgulanamaz çünkü bu gerçeklik sadece insana özgü bir gerçekliktir ve doğadaki gibi amaç-eylem bağıntısına göre hareket etmez. Bu bilim anlayışını her ne kadar İbni Haldun, Batıda ise Vico'ya kadar götürmek mümkün olsa da, bu tinsel bilimin doğabilimleriyle olan sınırlarını sistematik olarak belirleyip temel özelliklerinin belirlenmesindeki en güçlü girişim W.Dilthey'den kaynaklanmaktadır (Özlem, 1994, s.10-11). Dilthey'e göre tinbilimler²⁷ mümkün olan tüm araştırma süreçlerini taşıyıcı olarak görmekte bunların arka planını kültürel arka plan olarak görür ve bu toplumsal yaşama

---

²⁷ Dilthey doğa bilimlerinin karşısına tinbilim adını verdiği yeni bilim alanıyla çıkar.

dünyasının bir kesitidir. Bilimler sistemi içinden çıktığı toplumsal yaşamın bir ögesidir. Dilthey'e göre(Özlem, 1994, s.7-8);

Doğa bilimlerinin yanında bir grup bilim vardır ki, bunlar kendilerini, yaşamının kendisinden çıkan, nesnenin/konunun ortaklaşılığı dolayısıyla elde edilen bilgiler temeninde geliştirirler. Bu bilimler, tarih, ekonomi, hukuk ve devlet bilimleri, dnbilim, edebiyatı ve poeziği, mimariyi ve müziği, felsefi dünya görüşlerini ve felsefi sistemleri nesne/konu edinen araştırma alanları ve nihayet psikolojidir. Bu bilimlerin hepsi aynı büyük olguyla ilgilendirler:İnsanlık. Onlar betimlerler ve anlatırlar, yargılara varırlar ve kavramlarını bu olguyla ilişki içinde oluşturup kuramlar geliştirirler... Ve böylece bu bilim grubunu, bu aynı olguyla ortak ilişkileri, yani insanlığı betimleyip bilme amaçları bakımından görme ve onları doğa bilimlerinden ayırma imkanı doğar.

Schleiermacher'e kadar genel geçer açıklamaya ulaşabilmek için gramatik, tarihsel, estetik ve nesnel/olgusal tekil kuralların bir araya getirilmesiyle oluşan hermeneutik, Schleiermacher ile bu kurallar arasındaki anlam analizine bu kuralları ayrı ayrı süreçler içinde ele alarak geliştirmiştir (Dilthey, 1999, s.101). Bu anlamda hermenoytikfelsefi problem hainle Schleiermacher ve Dilthey ile gelmiştir. Hermenoytik gelişmenin önemli iki insanı; metinleri, dökümanları ve yazmaları hayatın yazısıyla sabitleştğini öğretmiştir (Ricoeur, 2015,s.5-13). Hermeneutiğe katkı sunan yazarlardan Gadamer, hemeneutiğin anlama ve yorumlamayı felsefik sorun olarak ısrarla vurgulamaktadır. Gadamer'e göre anlama ve yorumlama sadece metodolojik sorun değil, insanın kaygısı ve tarihselliğine yönelik çok temel bir niteliktir. İnsanlık durumuna atfedilen tim tanımlamalar kültürel ve tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır (Ulukütük, 2013, s.43-44).

4.6. Dış Politika Analizinde Söylem Analizi ve Söylemsel Olarak Dezenformasyon

Dil söz konusu olduğunda kelimelerin ve dizgelerin oluşturduğu anlam gösterdiği ilk anlamdan farklı derinlikler içerebilmektedir. Dil, genel olarak iletişim aracı olmanın ötesinde

sosyal olanı üreten ve meşrulaştıran, anlamın üretildiği ve başkalaştığı alan olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler ve dış politika analizleri de dilin meşrulaştığı, anlamın üretildiği ve başkalaştığı süreçlerden geçmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel kavramlarından olan devlet, güvenlik, çıkar, tarih, politika gibi kavramsallaştırmalar, hakim söylemin çerçevelemesine maruz kalmaktadır (Hisarlıoğlu, 2020, s.99-100).

1980lerde uluslararası ilişkilerde varlığını hissettiren postyapısalcı anlayış, uluslararası ilişkilere Kenneth Waltz'ın önderliğinde hâkim olan pozitivist ve nedensellik temelli tarihsellikten bağımsız olan anlayışın sorgulanması ile ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk katkılar realist ve neorealist kuramların temel kavramlarının eleştirisiyle ortaya çıkmıştır. Aktör ve egemen devlet gibi kavramlar eleştirilirken, modern devletin söylemsel olarak geçmişten günümüze nasıl inşa edildiği; inşa sürecinde egemenlik, dış politika ve güvenlik gibi pratiklerin nasıl roller oynadığı hedef alınır. Uluslararası ilişkiler disiplinde bu amaca ulaşmak için iki yöntem kullanılmaktadır: soykütüğü ve yapıbozum (Aydın-Düzgüt, 2015).

Söylem analizi, uluslararası ilişkiler alanına ve dış politika analizine postyapısalcı akademisyenler tarafından getirilmiştir. İlk postyapısalcı yaklaşım örnekleri 1980'lerde Ashley (1987), Walker (1987) ve Shapiro (1988) tarafından verilmiştir. Daha sonra, Foucault ve Der Derida dilin gücüne dikkat çekerek alana katkı sağlamıştır. Post yapısalcı yaklaşıma göre dış politikalar, ülkelerin ve kişilerin belirli temsillerine veya bu benliği üstlenen ulusal/kurumsal benliğin temsilcilerine bağlıdır. Dolayısıyla postyapısalcılar söylem yaklaşımıyla nesnel özelliklere dayanmayan ilişkilerin akademik ve politik söylem ve uygulamalar aracılığıyla sürdürüldüğünü ifade ederler. Bu noktada dil şeffaf dünyayı ortaya çıkartan ve ileten araç olmanın ötesinde bir pratikler bütünü olarak görülür. Bu yaklaşımlar söylem analizi ile uluslararası ilişkiler bağlantısını güçlendirmesi açısından önemlidir. Dış politikanın söylemsel olarak teorileşmesi ve bu teorilerin devletler ve uluslararası kurumlarını inşa etme biçimlerinin eleştirel analize tabii tutulması ihtiyacı vardır (Hansen, 2016). Uluslararası ilişkiler bağlamında postyapısalcılık her olayın ya da durumun anlaşılabilirdiği bir paradigma ortaya koymaktan ziyade, küresel sorunların anlaşılmasında güç ve bilgi ilişkileri ile kimlik siyasetine dikkat çeken eleştirel tutum ve yaklaşımdır. Bu anlamda postyapısalcı yaklaşım bir uluslararası ilişkiler modeli ya da teorisi olarak kabul edilemez (Campbell, 2013, s. 225).

Postyapısalcı teorisyenlerden olan Ashley, çifte okuma yöntemiyle uluslararası ilişkiler yazınında anarşi kavramını analiz ettiği "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique" çalışmasında ilk olarak mevcut kabullerde anarşi

kavramının yerini belirlerken ikinci okumasında problemi ortaya çıkartır. Anarşi ve egemenlik kavramlarını inceleyen Ashley, iç ve dış toplum ayırımına dayandırarak egemenliğin aslında iç toplumda dahi olmadığını ileri sürmektedir (Ashley, 1988). Ashley'e göre postyapısalcı bir araştırmada iç ve dış politika ayırımına eğilerek postyapısalcı yaklaşımın modern küresel siyaset incelemelerinde iç ve dış politka arasındaki sınırdaki konumlandırılmasını ve yapılacak analizlerin önemli odağında insanın egemen bir figür, tarihinin hakikatinin ve anlamının pradiigmatik bir merkez olması gerekliliğidir (Ashley, 1989, s. 309).

Devletlerin aktörlere ve kamuoylarına yönelik söylemleri analiz edildiğinde devletler ile dış politika amaçları arasında ilişki kurulabildiği görülmektedir. Örneğin Amerika'nın dış politika anlatılarından olan özgürlük, demokrasi ve insan hakları söylemlerinin her ülke de aynı pratik karşılığı bulmadığı görülmektedir. Hatta ABD'nin BM kararları alınmadan yaptığı bazı askeri müdahaleleri meşrulaştırmak için demokrasi ve insan hakları söylemlerini sıklıkla dile getirdiği görülebilmektedir. Bu söylemler ile uygulanan politikalar arasında ilişki kurularak politikalara meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır. Irak müdahalesi bunun tipik örneği olarak kabul edilebilir. Özellikle hegemon devletin anlatılarını diğer ülke nezdinde üretme ve yeniden üretme sürecinde farklı kanalları oluşturma yeteneği ve bu kanalları kullanmaları söylem ve pratik uygulamalar arasında meşruiyet ve rıza kaygısı güdüldüğünü göstermektedir.

Hegemon devletler anlatı ile hegemonyasını yaygınlaştırmaktadır. Bunun yanında karşın kendi anlatısını hâkim kılacak yeni söylemler ile gerek kendi politik anlatıları önceliğinde gerekse diğer ülkelerin politikalarını işlevsizleştirmek için bir söylem kullanmaktadır. Rusya'nın medya kanalları başta olmak üzere farklı kanallar ile Batı kamuoyuna yönelik yaptığı bilgi operasyonunun temelinde de benzer kaygı bulunmaktadır. Kendi anlatısını sunmak, söylemine meşruiyet kazandırmak veya diğer devletlerin anlatılarına sis katarak söylem etkinliğini zayıflatmak için dezenformasyon önemli bir araçtır. Bu sebeple yapılan dezenformasyonun arka planında kullanılan söylemler analiz edilerek yapılan dezenformasyonun siyasi bağlamını çözümlenmek mümkündür. Diğer tez çalışmalarından farklı olarak Rusya'nın dezenformasyon yapıp yapmadığının tespit edilmesinin ardından dezenformasyon içeren haberler (varsa) eleştirel söylem analizine tabii tutularak yapılan uygulamanın dış politikada güç ilişkilerini etkileme potansiyeli açığa çıkarılacaktır. Böylelikle kavramın Dış Politika Analizi literatürü için anlamını ve yorumlanmasını genişleterek literatüre bir katkı sağlamak hedeflenmektedir.

4.6.1. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemleri

Söylem analizi üç evrede günümüze kadar gelmiştir. 1960'lı yıllarda yapılan sosyoloji kaynaklı metin, hikâye, mit incelemeleri ilk evre olarak kabul edilirken, eylem kavramının sosyolojideki temsili, anlatım ve konuşma yolları ile genişletilerek dil pratiği olarak sergilendiği ikinci aşama 1970'li yıllardır. Söylem analizinin disiplinler arası olarak ele alınması bu yıllarda başlamıştır. 1980'li yıllar sosyal/söylem teorileriyle meta-analitik boyuttaki sosyal analizler olarak kabul edilirken 1990'lardan günümüze yapılan analizler eleştirel dilbilimcilerin ilgileriyle refleksif analiz olarak eleştirel söylem analizi adını almıştır. Eleştirel söylem analizi retorik kökenli, dil ve dilsel felsefede meydana gelen ilerlemelerden etkilenmekte aynı zamanda hermeneutik metodolojisinin sınırlarında çalışılmaktadır. 1990'larda Amsterdam'da düzenlenen sempozyumun ardından Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen ve Ruth Wodak'ın birlikte geçirdikleri iki gün ile eleştirel söylem analizi çalışan bilim insanları arasında yapılan tartışmada ESA'ya yaklaşımlarına yönelik ortaklıklar ve farklılıklar ortaya koyulabilmiştir (Sözen, 1999, s.101-102). 1990'lardan günümüze ESA, söylem analizleri içinde etkili şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Eleştirel teori özellikle dil ve güç arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. 1970lerde toplumdaki güç ilişkilerinin yapılandırılmasında söylem ve metin analizlerinin ortaya çıkmasına yönelik gerçekleşen çalışmalar dil ve bağlam arasındaki ilişkilere odaklanarak cümleler ve cümle bileşenlerini temel öge olarak ele almış, sosyal hiyerarşi ve güç konularına sınırlı derecede odaklanmıştır. Eleştirel Söylem Analizine göre bir metin nadiren bir kişinin eseridir ve ESA'daki eleştirel kelimesi, verilere mesafeli olmak ve verileri sosyal olana yerleştirmek olarak anlaşılmalıdır (Wodak, 2001, s.1-13). Son olarak eleştirel teoriyle ilgili bilinmesi gereken şey; eleştirel söylem analizi tek bir yaklaşım olarak anlaşılmalıdır. ESA farklı yaklaşımları olan ve her yaklaşımda farklı seçeneklerin göz önüne alınması gereken bir analiz metodudur. Söylem analizinde ilk olarak gözlem altında tutulan problematik olgu belirlenir ardından olgu bazı teorik yaklaşımlarla açıklanır ve nihai olarak teori ve gözlem arasında bağlantı kullanılır. Bu üçlü içinde kullanılacak metodolojik yaklaşım genellikle bilimsel meşruiyet için ayırt edici olarak ön plana çıkmaktadır. Metot terimsel olarak araştırmanın yollarını belirtmektedir. Araştırmacı kullandığı metot ile kendi bakış açısından veya teorik varsayımlar üzerinden gözlemlediği deneyimleri seçtiği yollardan gözlemlemesine deneyimlerin toparlanmasını kolaylaştırmaktadır (Meyer, 2001,

s.14-15). Çalışmada sunulan iddia, devletlerin Twitter üzerinden toplumlara kendi dış politika anlatısını sunması ve müdahale edilen devletin dış politikasında müdahaleci devletin anlatısının etkili olduğudur. Medya kanalları devletlerin kendi anlatılarını yaymaları için oldukça etkili mecralardır. Devlete bağlı medya kanalları aracılığıyla devletler, kaynaktan aldığı bilgiyi kendi anlatısıyla donatarak topluma iletmektedir. Devletler kendi anlatılarını söylemler aracılığıyla inşa etmektedir.

Norman Fairclough

Eleştirel Söylem Analizi'nin önde gelen yazarlarından Norman Fairclough 1989 yılında yazdığı *Language and Power* eserinde dilin kullanımı ve iktidar arasındaki eşitsiz güç ilişkilerine odaklanmıştır. Fairclough, eserini iki amaç için yazdığını belirtirken teorik olarak sosyal ilişkiler içindeki gücün üretimi, korunması ve değiştirilmesinde dilin öneminin küçümsendiğini iddia etmekte pratikte ise bilincin özgürleşmeye doğru atılan ilk adım olduğundan hareketle, dilin bazı insanları tahakküm altına alınmasına nasıl katkıda bulunduğu yönelik farkındalığı artırmak olduğunu belirtmektedir. Eserinde metin incelemelerine de yer veren Fairclough, metin analizleri incelediği eserde eleştirel söylemi 3 aşamada incelemektedir: metni tanımlama, metin ile etkileşim arasındaki ilişkinin yorumlanması ve son olarak etkileşim ile sosyal bağlam arasındaki ilişki açıklanmalıdır (Norman, 1989).

Fairclough 1992 yılında yazdığı *Discourse and Social Change* adlı çalışmasında söylem analizinin popüler hale gelmesinde Foucault'ın sosyal bilimlerdeki popülaritesinin etkili olduğundan bahsederken, kendi analiz yöntemi ile Foucault'un yöntemi arasındaki farklılığı kendi analiz yönteminin metinsel olması Foucault'un yaklaşımının ise daha soyut olması ile açıklamaktadır. Ayrıca Foucault'un söylem iktidar ilişkisine ve bilginin söylemsel inşasına yönelik teorilerinin zayıf olan dilsel yaklaşımlarla geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Fairclough, 1992, s.37-38). Fairclough, 1995 yılında yazdığı *Media Discourse* çalışmasında ise van Dijk'ın haberleri analiz etmek için kitapta ele alınan söylemsel görüşlerine benzer bir çerçeve geliştirdiğini söylemektedir. Dijk'ın metin analizinden söylem analizine önemli geçiş yaptığını belirten Fairclough, Dijk'ın sosyo-bilişsel süreç çerçevesinde şemaların üretimi ve anlamayı nasıl şekillendirdiğine odaklanan sosyo-psikolojik vurguyla hareket ettiğini kendisinin ise sosyal olarak uygun söylemlerin

nasıl kullanıldığına odaklandığını belirtmektedir. Ayrıca Dik'in analiziyle haber metninin üretim süreçlerini ve anlama süreçlerini haber yapıları dediği bir çerçevede değerlendirdiğini, ilgili süreçlerde gömülü olan sosyal pratikler arasındaki ilişkileri göstermeye çalıştığını ve haber söylemlerini makro ve mikro ayrımlar üzerinden değerlendirdiğini belirtmektedir. Haber söylemlerindeki sosyal ilişkiler ve kimliklere az ilgi gösterilmesi metinler, söylemler ve bunların türlerinin metinler arası değil dilbilimsel analiz edilmesi ile kendi söylem analizi arasında farklılıkları ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995, s.28-30). Metin ile toplum arasındaki ilişkiyi diyalektik olarak görülmesi gerektiğini iddia eden Fairclough, metinlerin sosyokültürel olarak şekillendiğinden hareketle metinlerin dönüştürücü ve yeniden üretebilen şekillerde toplumu ve kültürü oluşturduğunu iddia etmektedir (Fairclough, 1995, s. 34).

Fairclough, Lilie Chouliarali ile 1999 yılında yazdığı *Rethinking Critical Discourse Analysis* adlı eserde son 20 yılda ESA'nın sosyal bilimlerin birçok alanında yararlanılan bir analiz yöntemi olarak kendini kalıcı olarak kurduğunu ancak çalışmalarda kullanılan yöntemlerin zannedildiği kadar açık ve sistematik olarak açıklanmadığını iddia etmektedir. Yazarlar, doğal ve sosyal hayatı eş zamanlı işleyen mekanizmalarca yönetildiği bir açık sistem olarak görmektedirler. Yazarlara göre yaşamın farklı boyutlardaki seviyeler (fiziksel, ekonomik, sosyal vb.) kendilerinin sahip olduğu mekanizmalarla olaylar üzerinde üretici etkileri olan kendine özgü yapılara sahiptir. Bir mekanizmanın işleyişinde diğerlerinin işleyişinin aracılık etmesi sebebiyle mekanizmaların olaylar üzerinde belirli etkileri yoktur, bu sebeple de olaylar karmaşıktır ve mekanizmaların etkilerini basit şekilde tahmin etmek mümkün değildir. Dolayısıyla genel olarak yaşamı kapalı bir sistem olarak düşünmemek onu mekanizmalar tarafından karmaşık yollarla belirlenen açık sistem olarak görmek gerekmektedir. Sosyal bilimlerin çalışma konusu sosyal hayatken özellikle eleştirel sosyal bilimlerin önemli konusu sosyal hayat ve sosyal hayatın faaliyet alanları olan ekonomik politik ve kültürel alanlar arasındaki ilişkidir (Chouliaraki ve Fairclough, 1999, s.19-20). Fairclough, Wodak'ın editörlüğünde hazırlanan eserdeki *Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research* adlı çalışmasında da benzer şekilde yola çıkarak sosyal ilişkilerin, sosyal kimliklerin ve kültürel değerlerin kısmen göstergebilimsel olduğu ancak bunları araştırmanın farklı disiplinlerin ortaya çıkmasına neden olabileceğini belirterek ESA'nın sosyal pratiklerin diğer unsurları ile diyalektik ilişkilerinin analizi olduğunu belirtmektedir (Fairclough, 2001, s. 123).

Ruth Wodak: Söylem-Tarihsel Eleştirel Söylem Analizi

Wodak 1996 yılında yayınlanan *Disorders of Discourse* adlı eserinde söylem teriminin günlük ve felsefi kullanımları arasında zaman zaman çelişen anlamlarla ifade edilebildiğini belirterek eserinde söylem kavramını açıkça tanımlamaya ve ayırt ediciliğini vurgulamaya çalışmıştır. Fairclough ile 1996 yılında yazdığı makaleye atıfla Wodak eleştirel söylem analizini, eleştirel söylem analizinin söylemi, konuşma ve yazmada dilin sosyal pratik halinde kullanımı şeklinde gördüğünü belirtmektedir. Wodak'a göre söyleme sosyal pratiklik atfetmek, söylemsel olay ile onu çevreleyen durum, kurum ve sosyal yapı arasındaki diyalektik bir ilişkiyi ima ederken aralarındaki diyalektik ilişki söylemsel olaylar tarafından şekillendirilir ve aynı zamanda onları da şekillendirir. Bu anlamda söylemin sosyal olarak oluşması durumları ve insanlar ile insan grupları arasındaki sosyal kimlikleri ve ilişkileri oluşturur. Böylelikle sosyal statükoyu sürdürülebilir ve yeniden üreterek sosyal olana katkı sağlar (Wodak, 1996, s.13-14).

Wodak'a göre ESA'ya bağlı olan tarihsel söylem yaklaşımı, eleştirel teorinin sosyo-felsefi yönelimine bağlıdır. Böylelikle 3 karmaşık toplumsal eleştiri kavramı incelenir. İlk olarak metin veya söylem eleştirisi metinlerin veya söylemlerin içindeki yapılarda bulunan tutarsızlıkları, çelişkileri ve paradoksları keşfetmeyi amaçlar. İkinci olarak ilk sırada verilen eleştirel yaklaşımın tersine sosyo-teşhis eleştirisi söylemlerin açık ya da gizli olan ikna edici ya da manipülatif karakterinde bulunan gizem giderici teşhiriyle ilgilidir. Böylelikle analist sadece metin ya da söylemsel analizi aşarak metin ve söylemlerin arkasında bulunan bağlamsal yapıyı kullanır ve iletişimsel ve etkileşimsel yapılar ile çok daha geniş sosyal ve politik ilişkileri, süreçleri ve koşulları kullanarak bir çerçevede yerleştirir. Son olarak prognostik eleştiri iletişimin dönüştürülmesinde ve geliştirilmesinde katkıda bulunur. Wodak, ESA'nın neyin doğru neyin yanlış olduğu ile ilgilenmediğini, ESA'nın araştırmanın her noktasında seçimler yapması gerektiğini ve şeffaf yapılacak seçimler ile söylemsel olayların belirli yorumlarının neden diğerlerinden daha geçerli olduğunu teorik olarak doğrulaması gerektiğini belirtir. Burada doğruyu bulmak için riski düşürmek gerektiğini ve riski düşürmek içinde yukarıdaki 3 yolu takip etmek gerekliliğini vurgulamaktadır (Wodak, 2001a, s.64-65).

Teun van Dijk: Sosyo-Bilişsel Eleştirel Söylem Analizi

Van Dijk çalışmalarında Eleştirel Söylem Analizine yönelik bir yeni yaklaşım iddia ederek ESA'nın medyaya da uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Dijk, 1988 yılında yazdığı News Analysis eserinde medya haberciliğinin hem geleneksel hem de yeni yaklaşımda göz ardı/ihmal ettiği özelliklerin başında medyanın belirli bir söylem tipi oluşturması olduğunu belirtmektedir. Dijk'a göre sosyal bilimlerin kitle iletişim araçları çalışmalarındaki hâkim etkisi haber işlemenin sadece ekonomi, politik, sosyal veya psikolojik süreçlerine odaklanılmasına neden olmuştur. Bu durum haber üretiminin makro koşullarına ve kitle iletişim araçlarının kullanımının etkileri üzerine bilgiler sağlamıştır. Bununla birlikte Dijk'a göre yeni söylem çalışmaları genel olarak medya söylemleri kapsamında kendi başlarına belirli dil kullanımları veya metin türleri olarak uygulamalara dahil edilmelidir. Bu ilk olarak medyada yer alan söylemlerin çeşitli açıklama düzeylerinde analiz edilmesini gerektirir. Böylesi bir yapıyı analiz etmek ise sadece sözcük gruplarının ya da tümceler fonolojik, morfolojik gibi dilbilimsel açıklamaları ile sınırlı kalmamaktadır. Söylemler aynı zamanda genel konular, şematik formlar arasındaki tutarlılık ilişkileri ile üslup ve retorik gibi daha karmaşık yapılara sahiptir. Yani aslında basında yer alan haber başlıkları veya başlıkların yapılarını ve metinsel işlevlerini, veriliş öyküleme stillerini sıralamalarını tematik olarak tanımlamak mümkündür. Benzer şekilde röportajlar veya sohbet programlarında yani halka açık sözlü iletişim yöntemlerinde de örneğin söz sırasının verilme şekli ve sıralama gibi stratejik hamlelere bakılarak analizler yapmak mümkündür. Konuşma biçimleri, bilişsel psikoloji, sosyal psikoloji, mikro sosyoloji ve etnografi gibi çeşitli disiplinlerdeki söylem çalışmalarındaki gelişmeler, söylemin yalıtılmış bir metin veya diologsal yapı olmadığını göstermiştir. Bu şekilde bakıldığında söylem analizi kitle iletişim araştırmalarında çok önemli olduğu görülen üretim ve kullanım süreçlerine dair yeni anlayışlar getirebilmektedir. Böylesi bir yaklaşımda yeni olan, ekonomik koşullardan haber yapımının sosyal ve kurumsal rutinlerine kadar üretimdeki birçok faktör veya kısıtlamanın haber raporlarının çeşitli yapısal özellikleri ile açıkça ilişkilendirilebilmesidir. Aynıısı alımlama süreçleri içinde geçerlidir. Haber bilgilerinin nasıl anlaşılması, ezberlenmesi ve yeniden üretilmesi artık iletişim sürecinin hem metinsel hem de bağlamsal (bilişsel, sosyal) özelliklerinin bir işlevi olarak incelenebilir. Haberlerdeki dil kodları, çerçeveler ve metinler, bilgi ve inanç türleri, durumlar, olaylar, eylemler ve söylem gibi somut gelen bilgileri yorumlamak için kullanılan temsilleri oluşturur. Bu stratejik analiz ve yorumlama süreçleri

kısa süreli bellekte yer alır. Bunun sonuçları daha sonra sosyal bellek gibi uzun süreli belleğin bir parçası olan bellekte depolanır. Böylece epizodik bellek (günlük olayların hafızası) tüm gelen ve yapılan tüm yorumlar için bir depolama işlevi görür, yani tüm deneyimlerimizi barındırır. Örneğin ABD'nin Libya saldırısıyla ilgili (1986) medya raporları incelendiğinde elde edilen bilgilerden bu olayın zihinsel modelini oluşturmak mümkündür. İlk olarak askeri operasyonlar, Libya, Akdeniz, Orta doğu veya terörizm ile bilgiler somutlaştırılabilir, ardından haber söyleminin bilişsel işlevlerine odaklanılabilir. Yapılacak analizde birçok okuyucunun Libya operasyonunun tamamını hatırlamayacağı bunun yerine metinlere dayanarak durumların makro yapılar kuracağı görülecektir. Bu makro yapılar epizodik modellerin bellekteki kısımlarını ifade etmektedir (van Dijk, 1987, s.1-29). Böylesi bir süreci işleyen medyada söylemler üzerinden yapılacak analizler pratik gerçeklikleri ortaya çıkarabilmektedir çünkü bir haberin medya tarafından söylemsel olarak ele alınması medyana gelen olayı algılamayı içinde barındırır ve toplumda üretilmek istenen algısal sürece katkıda bulunur. Kullanılan söylem ise basit şekilde seçilmemiş, içinde ideolojik temsilleri barındıran öğeler taşımaktadır. Bu öğeler açığa çıkarılmayı bekleyen veriler sunmaktadır.

Haber metinlerinde bilişsel süreçlere önem veren Dijk, haber olaylarını anlama, haber toplama ve yazma, okuyucu tarafından haber olaylarının yeniden yapılandırılması süreçlerinde bilgi ve inanç öncelikli bilişsel bakış açısını kullanmaktadır. Yani Dijk, daha önceki araştırmalarda ihmal edilen konulara, yani haber yapıları ve hem üretimde hem de anlamada bilişsel işlemlere odaklanmıştır. Bilişsel bakış açısıyla haberde geçen olayları anlama, temsil etme ve geri çağırma, gazeteci açısından haber toplama ve yazma, okuyucu tarafından ise haber olaylarını yeniden yapılandırma süreçleriyle ilgilenmektedir. Bu, haberlerin üretilmesi ve anlaşılmasında haber değerlerinin ve ideolojilerinin iyi bilinen rolünü açıkça ortaya koyabilecektir. Bu tür değerler ve ideolojiler doğası gereği sosyal olduğundan haberin psikolojik ve sosyolojik çalışmaları arasında bir köprü kurmayı hedefler. Bu kapsamda çalışmanın psikolojik boyutunu sadece bilişsel değil aynı zamanda sosyo-bilişsel olarak adlandırılmalıdır (Dijk, 1988, s.1-3). Bu üretim süreçlerinde Dijk ideoloji kavramı üzerinde durmaktadır.

Dijk'a göre ideoloji; bir grup insanın dünyaya ilişkin belirli inançlarını temsil etmektedir. Komünizm, sosyalizm, feminizm, ırkçılık gibi olgular ideolojiye örnek teşkil ederken bunlara karşı olmak da aynı zamanda ideoloji temsilidir. İnsanlar toplumsal olayları yorumlarken ideolojilerinden yardım alırlar yani kendi toplumsal pratiklerini savunan daha

genel bir çerçevede hareket ederler. Bu anlamda ideolojiyi, bir grup üyenin köklü inançları olarak adlandırabilmek mümkündür. Dijk ideolojileri sadece toplumsal grupların dünyayı anlamaları açısından değil aynı zamanda grup üyelerinin pratiklerini anlama açısından da önem vermektedir. Söylemlerin birçoğu, özellikle ideolojiye sahip grupların söylemleri, ideolojik temelli görüşleri ifade etmektedir. Toplumsal pratiklerin en önemlisi olan söylemler ideolojilerin aktarılması için bir araç niteliğindedir. Yani söylem ve ideolojinin herhangi biri olmadan diğeri eksik kalmaktadır (van Dijk, 2003, s.14-109). Söylemle birlikte ideolojiler ortaya çıkmaktadır ya da ideolojilerin temsil edilmesi için söylemler kullanılmaktadır.

Dijk belirtilen yaklaşımlardan hareketle medyada söylem analizi yapılabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Dijk kendisinin adlandırılabilir bir metoda sahip olmadığını vurgulamaktadır. Dijk'a göre ESA'nın titiz şekilde yapılması gerektiği açıktır, bunun için sistematik yöntemler olması, bilimsel olarak güvenilir ve sosyal açıdan yararlı açıklamaların üretilmesi gerekir. Kendisinin kullandığı yöntemi sosyo-bilişsel söylem analizi olarak adlandırırken ESA'yı sosyal ve bilişsel analizler ve boyutlarla sınırlandırmadığını ifade eder. ESA'nın çok disiplinli ve problem odaklı olması gerektiğini vurgularken söylem-biliş-toplum üçgeninde kendisini sınırlar. Söylemle ise konuşma etkileşimi, yazılı metin, jestler ve yüz çalışmaları dahil olmak üzere geniş iletişimsel olaylar ile resim ve anlamlandırmanın dahil olduğu geniş çerçevede inceler. ESA güç, tahakküm ve sosyal eşitsizliklerle ilgilendiğinden, gruplara, organizasyonlara ve kurumlara odaklanma eğilimindedir. Bu, ESA'nın bu sosyal topluluklar tarafından paylaşılan çeşitli sosyal biliş biçimlerini de hesaba katması gerektiği anlamına gelmektedir: bilgi, tutumlar, ideolojiler, normlar ve değerler. Böylesi bir kontrol sürecinin temelinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bilgi veya tutum öğeleri örneğin öğretime ilişkin veya propagandaya dair öğelerde genel ve soyut biçimlerde doğrudan ifade edilebilir. Bu tür sosyal olarak paylaşılan temsillerin söylemle ifade edilmesinin ikinci yolu belirli olay veya duruma zihinsel modellerin uygulanmasıdır (Dijk, 2001).

Dijk'a göre iktidar sahipleri zihinleri etkilemek için toplumsal eylem ve bilişlere müdahalede bulunur. Eylemleri kontrol altına almak için en etkili yolların başında bilişsel yollar gelir. Eylemleri kontrol etmek için metin ve konuşmalar üzerinden bilişsel müdahaleler uygulanır. Dijk, söylemin finansal ve teknolojik üretim koşulları (medya organları gibi) üretim koşullarını üretecek ve devamını getirecek gücü bulunduranların bu etkinliği göstereceğini ifade eder. Dijk kendi önerdiği modeli aynen uygulamamaktadır.

Buradan hareketle uygulayıcılara, uygulayıcıların sorunsallaştırdığı pratiğe özgü hareket etme serbestisi tanımaktadır (Bal, 2016). Bilişleri etkilemek için özellikle ideolojiler kullanarak söylemlerin üretilmesi ve yeniden üretilmesi söz konusu ise bunun söylemsel yapı ve strateji dahilinde gerçekleşmesi gereklidir. Örneğin “biz” zamiri kullanıldığında konuşmacının iç gruba işaret ettiği anlaşılır. Zorunlu dil yapıları dili konuşan herkes için aynı olmasından ötürü ideolojik olarak işaretlenemez çünkü bunlar dili konuşanlar açısından tarafsızdır. Ancak bazı gramer kurallarının kullanımının ideolojik olarak masumiyeti sorgulanabilecektir (Van Dijk, 2006). Yapılan vurgu değişimleri ile verilmek istenen anlam değiştirilebileceğinden, tarafsız gibi gözüken öğeler vurgu değişiklikleri ile yeni bir anlam bütünü içinde topluma ulaştırılabilir.

5.BÖLÜM

ÖRNEK OLAY: SPUTNİKNEWS PERSPEKTİFİNDEN RUSYA’NIN TÜRKİYE’YE S-400 SATIŞI

Bu bölümde dezenformasyonun dış politika amaçlarına ulaşmak için kullanılan yöntemlerden biri olduğu iddiası örnek olay çerçevesinde incelenmektedir. Bu tespiti yapmak için ilk olarak bilgi düzensizliği ile mücadele eden Türkiye’deki doğrulama platformlarına yer verilmiştir. Ardından verilerin nasıl toplandığı ifade dezenformasyon tespiti için kullanılacak yöntem, yönteme yapılan eklemeler ile açıklanmıştır. Nihayetinde ise excel formatında yapılan analizlerin sonuçları verilmiştir.

5.1. Türkiye’de Doğrulama Platformları ve Dezenformasyon Tespiti

Dezenformasyon tespiti Türkiye’de bilgi düzensizlikleri ve dezenformasyon ile ilgili çalışma yapan kurumlar²⁸, bilgi düzensizliklerinin önlenmesi için çalışmalar yapmaktadır. 2014 yılından itibaren doğruluk kontrolü (fact-checking) yapan platform olan Doğruluk Payı ilk olarak sadece siyasetçilerin söylemlerinin kontrolünü yaparken günümüzde çok farklı içeriklerin analizlerini yaparak kamuoyunun bilgisine sunmaktadır. 2020 yılından itibaren ise sosyal medya ve geleneksel medya dahil birçok iletişim kanalına yansıyan şüpheli bilgilerin kontrolünü yapan Doğruluk Payı, Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı’nın (International Fact-Checking Network, IFCN) kurucu danışma kurulunda yer almaktadır (Doğruluk Payı-Hakkımızda, 2022). Bir başka doğrulama platformu olan Malumatfuruş 2015 yılından itibaren köşe yazarları odaklı çalışma yöntemi benimsemektedir ve açık kaynaklarla yanlışlanabilecek içeriklere odaklanmaktadır. Yaptıkları çalışmalarda IFCN’nin ilkeleri (IFCN Code of Principles, 2022) ile uyumsuzluk olmamasını amaçlayan platform doğrulamayı nasıl yaptıklarına yönelik “doğrulama teknikleri alet çantası” mahiyetinde rehber hazırlamıştır. Bu rehberin içinde harita ve uydu görüntüsü için kullanılan seçeneklerden video doğrulamasına, uçuş takibi ve hava trafiğinin izlenmesinden sahte ve bot profillerin tespit edilmesine kadar geniş çerçevede doğrulamayı nasıl yaptıklarını gösteren yöntemler bulunmaktadır (“Malumatfuruş-Yöntem”, 2022). Diğer doğrulama platformlarından biri olan Teyit ise 2016 yılında kurulmuş olup IFCN prensipleri

---

²⁸ Türkiye’de aralarında evrimagacı, bilimkazan ve doğru.org gibi birçok doğrulama platformu bulunmaktadır. Doğrulama platformlarından bir kısmına yer verilmiştir.

ile uyumlu hareket eden teyit, bir bilgiyi; doğru, yanlış, karma ve sonuçlandırılmadı şeklinde kategorize etmektedir. Bilgileri ise; hatalı ilişkilendirme, uydurma, parodi, taklit, çarpıtma, bağlamdan koparma ve manipülasyon olarak sınıflandırmaktadır (Metodoloji - Teyit, 2022). Doğruluk Payı, Teyit ve Verify-sy (TEEKED-Vizyonumuz, 2022)²⁹ Türkiye’den IFCN’nin kabul ettiği doğrulama platformlarıdır (IFCN-Verified signatories of the IFCN code of principles, 2022). Özellikle seçim dönemlerinde bu platformlar haberlerin doğrulanması için daha aktif rol oynamaktadır.

Platformların bağlı bulunduğu Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı, ulusal doğrulama kuruluşlarının bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası bir platformdur. Bu platform kuruluşların uygulamaları gereken 5 prensip belirlemiştir (IFCN-The commitments of the code of principles, 2022):

1. İmzacı kuruluşların tüm doğrulamalar için aynı standardı kullanmaları ve her kontrol için aynı süreci takip etmeleridir. İmzacılar teyit ettikleri konularda savunuculuk yapmaz ve pozisyon almazlar.

2. İmzacılar tüm kaynakları okuyucuların çalışmalarını kopyalayabilecekleri kadar ayrıntılı şekilde sağlar. İmza sahipleri süreçleri kişisel güvenliğin tehlikeye atılabileceği durumlar dışında mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde sağlar.

3. İmza sahipleri fon sağlayıcıları hakkında şeffaf olmalıdır. Farklı kuruluşlardan fonlar kabul edilse dahi fon sağlayıcıların teyitlerdeki sonuçlar üzerinde hiçbir etkisinin olmamasını sağlamalıdır. Ayrıca kuruluşun kilit çalışanları hakkında geçmişlerini ve kuruluş organizasyon yapısını detaylandırır.

4. İmza sahipleri doğruluk kontrollerini seçmek araştırmak, yazmak, düzenlemek, yayınlamak ve düzeltmek için kullandıkları yöntemleri açıklamak zorundadır. Platformlar aynı zamanda okuyucuların taleplerini göndermesini teşvik eder.

5. İmza sahipleri düzeltme politikalarını yayınlar ve bunu titizlikle takip eder. Düzeltme politikasına uygun olarak açık ve şeffaf şekilde düzeltilmiş içeriklerin okuyucular tarafından görülmesine çaba harcar.

Yani bu platform tarafından tanınan Teyit gibi ülkemizdeki doğrulama platformları da bu ilkeler çerçevesinde hareket etmektedir. 2015 yılında kâr amacı gütmeyen kuruluş olarak kurulan ve sosyal web kaynaklı içeriklerin nasıl bulunacağı, doğrulanacağı ve yayınlanacağı konusunda rehberlik sağlayan First draft, üniversiteler, platformlar ve sivil

---

²⁹ TEEKED sitesi Suriye’nin ilk bilgi doğrulama platformu olarak çalışmalarını Türkiye merkezli yürütmektedir.

toplum kuruluşları ile ortak bir ağ oluşturmuştur (Firsdraft-History, 2022). Bilgi düzensizliği ile mücadele edebilmek için First draft, başta gazeteciler olmak üzere kamu uzmanlığının oluşması için çevrimiçi kurslar, kaynaklar ve eğitimler hazırlamaktadır. Bu çalışmada da kullanılan Wardle tarafından hazırlanan yöntemler First draft tarafından ve çeşitli uluslararası örgütler tarafından benimsenmektedir.

Avrupa Konseyi için hazırladıkları bilgi düzensizliği raporunda Wardle ve Derakhshan sahte haber kavramını kullanımdan iki durum sebebiyle kaçındığını belirtmektedir. İlk olarak sahte haber kavramı karmaşık bilgi düzensizliği ortamını tanımlamak için yetersiz kalmaktadır. Aynı zamanda bu terim, dünya genelinde politikacılar tarafından bazı haber kuruluşlarını tanımlamak için kullanılmaktadır ve bu sebeple bilgi düzensizliği kavramını kullanmaktadır. Bilgi düzensizlikleri ise Wardle ve Derakhshan'a göre üçe ayrılmaktadır: yanlış bilginin zarar verme amacı olmadan paylaşılması "mezenformasyon", yanlış bilginin zarar verme amacıyla paylaşıldığı "dezenformasyon" ve gerçek bilginin zarar verme kastıyla paylaşılması "malenformasyon". Bilgi operasyonları çoğu zaman stratejik veya jeopolitik hedefler elde etmek için devlet veya devlet dışı aktörler tarafından iç veya dış siyasi hassasiyetleri bozmak için gerçekleştirilen eylemlerdir. Bunun için yanlış haber, yanlış bilgi veya kamuoyunu manipüle etmeyi amaçlayan sahte haber ağları gibi yöntemlerin kombinasyonunu kullanabilmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2017). 2016 yılında ABD seçimleri ile yazdığı makalenin ardından (Wardle, 2016) Wardle, dezenformasyon ve mezenformasyon türlerini tanımlamak için 7 yöntem belirlemiştir (Wardle, 2017):

Hiciv ve Parodi: Zarar verme niyeti olmayan ancak kandırma potansiyeli olan içerikleri tanımlamaktadır.

Çarpıtılmış içerik: Bir konu, içerik veya bireyi çerçevelemek için bilgilerin yanıltıcı şekilde kullanılmasını ifade etmektedir.

Sahte içerik: Gerçek kaynakların taklit edilmesi olarak tanımlanırken, üretilmiş/uydurulmuş içerik, kandırmak veya zarar vermek amacıyla tamamen yanlış olan içeriktir.

Hatalı ilişkilendirme: Başlık, görsel veya görselin içerik ile uyuşmadığı durumlar için kullanılmaktadır. Tık tuzağı olarak da kullanılan bu yöntemde editörler haber başlıklarını okurlar haberleri okuduktan hemen sonra aldatılmış hissedecek olmalarına rağmen yine de tıklayacak şekilde hazırlamaya başlamaktadır. Facebook gibi sitelerde belirli

bir izlenim vermek için içeriğin örtüşmediği görsel ve açıklama metinlerinin kullanılması da bunlara örnek olarak gösterilebilir. İnsanlar sosyal medya hesaplarında içeriğe tıklamadan sadece görsel ve başlıklar arasında gezindikleri için yanlış görsel ve yazılarla kandırılmaktadırlar (Wardle ve Derakhshan, 2018, s.48-49).

Yanlış bağlam: Orijinal ve gerçek bir içeriğin yanlış bağlamsal bilgiler ile paylaşılmasıdır.

Manipüle edilmiş içerik: İse gerçek bilgi veya görüntülerin manipüle edilmesidir.

UNESCO'nun İletişimin Geliştirilmesi için Uluslararası Programı'nın odağındaki Gazetecilik Eğitiminde Mükemmeliyet için Küresel Girişim programının parçası olarak hazırlanan Gazetecilik, Sahte Haber ve Dezenformasyon el kitabı önemli kaynaklardan biridir. Wardle buradaki makalesinde, bilgi düzensizliği türlerinin özgün haber anlatılarından ayrılması gerektiğini ifade etmektedir. Yani haber metnindeki vurgular, farklı noktalanarak iki farklı meşru şekilde yorumlanabileceğini ifade etmektedir.

Dezenformasyonun oluşturulması için mesajın yaratılması, medya ürününe dönüştürülmesi ve kamuya yayılması gerekmektedir. Bir haberin dezenformasyon olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğinin birçok yöntemi vardır. Örneğin SSCB'de dezenformasyon faaliyeti gerçekleştiren Etki Ajanının El Kitabı'na göre dezenformasyonun 10 yöntemi bulunmaktadır: 1) Hakikatin tahkik edilemez biçimde tersine çevrilmesi, 2) Hakikat ile yalanın birbirine karıştırılması, 3) Hakikatin çarpıtılması, 4) Muhtevanın değiştirilmesi, 5) Çeşitli seçili hakikatlerle bulanıklaştırma, 6) Abartılmış yorumlama, 7) Tasvir, 8) Genelleme, 9) Eşitsiz parçalar, 10) Eşit parçalar (Yayla, 2020).

Günümüzde benimsenen dezenformasyonu tespit etmenin yöntemleri ise bu yöntemlerle benzerlikler taşımaktadır. Yeni tespit yöntemleri ortaya koyanlar, yaptıkları çalışmalarda dezenformasyon olarak tespit ettikleri durumları kendi çerçeveleri ile sınırlandırmak, böylelikle herkes tarafından benimsenecek bir çerçeve çizmenin arayışı içinde olmuşlardır. Örneğin Tandoc vd. sahte haber terimini kullanarak genelliklerle gazetecilik üzerine yayınlanmış makaleleri incelemiş ve sahte haber kavramının nasıl işlevsel hale geldiğine yönelik 6 yöntem tespit etmiştir: hiciv, parodi, uydurma, manipülasyon, propaganda ve reklam (Tandoc, Lim, vd., 2018).

Çalışmamızda bu yöntemlerden bazıları kullanılmışken First Draft tarafından benimsenen ve Wardle tarafından hazırlanan yöntemden daha fazla yararlanılmıştır. Bunun sebebi söz konusu yöntemin gazete haberlerinin analizi için uygun olmasıdır. Ayrıca bu

yöntem UNESCO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerce ve kurumlarca hazırlanan raporlar ile gazetecileri bilgilendirici kitapçıklar ve son olarak objektif ilkelerle bilgi doğrulamasının yapılması için oluşturulan IFCN'in benimsediği kriterlerle de uyumaktadır. IFCN tarafından benimsenin özellikle tüm doğrulamalar için aynı standardın kullanımı ve tüm kontrol süreçleri için aynı süreci takip etmeleri ve teyit edilen konularda savunuculuk yapılmaması ve pozisyon alınmaması şartları akademik çalışmalar içinde geçerli ve önemli olan şartlar olarak görülmektedir. IFCN'nin kurallarını benimseyen Teyit'in de bu yöntemden faydalanması, çalışmada bu yöntemin kullanılmasının sebepleri arasındadır. Çalışma gerçekleştirilirken bu yöntemden bazıları kullanılamamış ve yeni bazı yöntemler eklenmiştir.

5.2. Verilerinin Toplanması

Twitter hesabı gizli olmayan kişilerin hesaplarında yaptıkları geçmiş paylaşımlar, aldıkları yorumlar, beğeniler görülebilmektedir.³⁰ Uygulama Programlama Arayüzleri (Application Programming Interface-API) uygulama programlarının ara birimi olarak uygulama sahibinin izin verdiği ölçüde verilere erişim imkânı tanımaktadır. Örneğin, uçak firmaları uçakların doluluk boşluk oranlarını işlemek isteyen uygulayıcılar için internet sitelerinin bazı özelliklerini açmıştır. Programcılar yazdıkları program ile bu verilere erişebilmekte ve işlem yapabilmektedir.³¹ Twitter verilerin şirketler, geliştiriciler ve kullanıcılar tarafından kullanılabilmesi için API'leri programlama aracılığıyla erişime açmıştır. Bu sayede Twitter'daki hesaplar ve kullanıcılara, tweetler ve yanıtlarına, direkt mesajlara, reklamlara ve yayıncı araçlarına ulaşmak mümkündür³² (Twitter'ın API'leri hakkında, 2022). Sputnik Türkiye Twitter sayfasının (@sputnik_TR) verilerine yazılan program ile erişilebilmiştir.³³

Tüm bilgiler açık şekilde olup Sputnik'in geçmiş tweetlerine erişmek mümkündür.

---

³⁰ Veriler Twitter'ın gelişmiş aramalar seçeneğinden de görülebilmektedir.

³¹ Enuygunbilet.com gibi siteler uçakların doluluk/boşluk gibi verilerini anlık olarak alabilmekte ve ilgililere farklı firmaların fiyatları hakkında bilgi verebilmektedir.

³² Twitter API için daha fazla bilgi için: <https://help.twitter.com/tr/rules-and-policies/twitter-api>

³³ Veriler 26 Mayıs 2022 tarihi itibarıyla çekilmiştir. Geçmiş verilere erişim sağlamak mümkün olduğu için kullanıcılar veya Twitter sayfası sahibi tarafından yapılan eylemler sebebiyle verilerde değişiklik olması mümkündür. Verilerin çekilmesi için Python üzerinden program yazılmıştır. Programın kaynak kodları bulunmakta olup, tweetlerin hepsinin anılan tarihe ait olduğu saptanmıştır. Yapılan kontrollerde eksik tweet bulunmamasıyla birlikte teknik sebeplerle verilerin eksik çekilmiş olabileceği göz önünde bulundurulabilmektedir.

Verileri çekmek için yazılan program aracılığıyla Türkiye’de 2016 yılı ile 2022 yılları arasında 5 anahtar kelime (NATO, S-300, S-400, Patriot, Hava Savunma Sistemi) ile alınan verilerin tarihleri, tweetlerin atıldığı saat, tweet atılırken kullanılan metin, tweet’in yönlendirdiği haber linki(linke tıklandığında ilgili haber sayfası çıkmaktadır), tweetlere verilen cevap sayısı, retweet sayısı ve tweeti kaç kişinin beğendiği, atılan tweetin linki (linke tıklandığında ilgili tweete yönlendirmektedir), tweet ile birlikte paylaşılan fotoğrafın linki (fotoğrafa tıklandığında sadece haberde paylaşılan fotoğraf çıkmaktadır) alınmıştır.³⁴ Ayrıca işlenen verilere haberlerin güncelleştirme tarihi, analiz, analizin açıklanması ve kaynak kısımları eklenmiştir. Bu veriler yapılan haber sayılarındaki değişimlerin gösterilmesi için kullanılmış, sadece 15 Temmuz 2016 ile 12 Temmuz 2020 arasındaki veriler bilgi düzensizliği ve dezenformasyon kapsamında incelenmiştir.

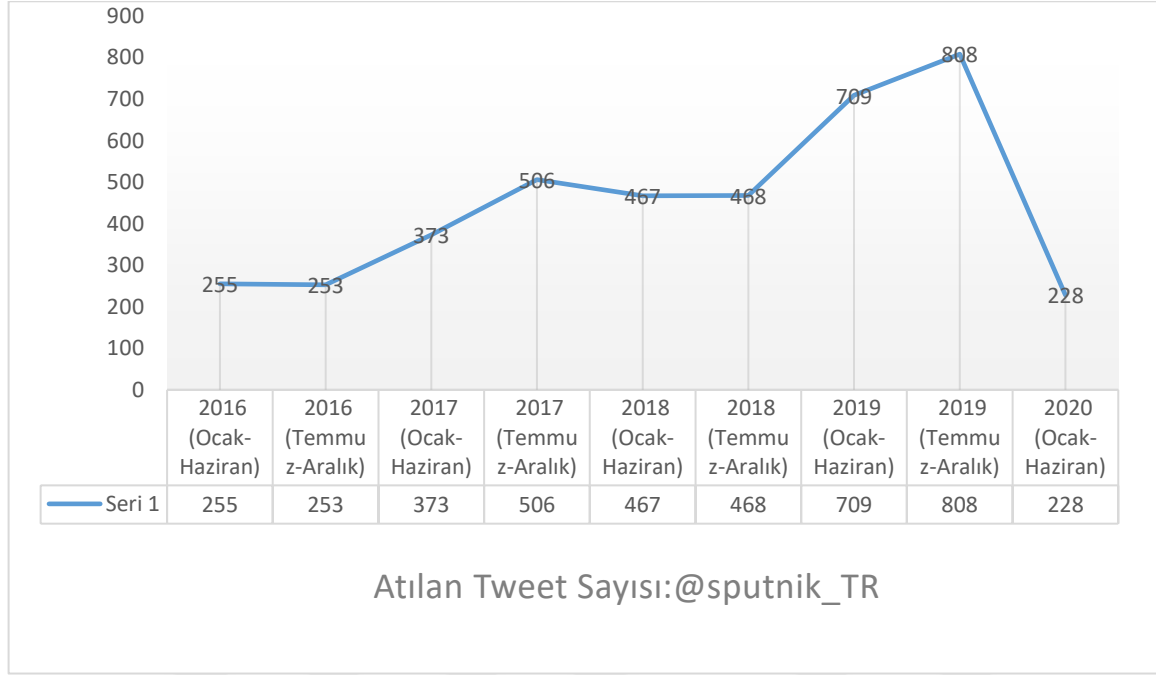
15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin ardından Türkiye’nin politikalarında önemli farklılaşmalar olmuş, bu farklılaşma Batı’ya yönelik söylemlerde de kendini göstermiştir. Örneğin, AK Parti milletvekili Şamil Tayyar NATO’yu terör örgütü olarak tanımlarken (AK Partili Tayyar, 2017), Cumhurbaşkanı Erdoğan Suriye’ye yönelik yapılan Zeytin Dalı Harekatı sırasında NATO’nun Türkiye’yi yeterince desteklenmediğine yönelik ifadelerde bulunmuştur (Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mersin’de halka hitap ediyor, 2018). Ayrıca Türkiye’nin S-400’lerle ilgilendiğine yönelik ilk haberlerin 18 Kasım 2016 tarihinden (Rosoboroneksport’tan Işık’ın S-400 füze açıklamasına yorum gelmedi, 2016) itibaren çıkmaya başlaması 15 Temmuz 2016 tarihini Türkiye’nin politikalarındaki değişimde kritik bir tarih olarak ele alınmasına neden olmuştur. Bu sebeple Rusya’nın Türkiye’ye yönelik anlatısının değişip değişmediğine yönelik çalışmaların ortaya çıkarılması için Türkiye’deki darbe girişiminden itibaren veriler incelenmeye alınmış, S-400’lerin Türkiye’ye teslim edildiği tarih olan 12 Temmuz 2020 tarihine kadarki veriler incelenmiştir. 2016 yılı ile 2020 yılları arasında 5 anahtar kelime ile atılan tweet sayıları aşağıda 6 aylık dönemler halinde verilmiştir.

---

³⁴ Elde edilen veriler ve dezenformasyon yapıp yapılmadığına yönelik yapılan analizle ilgili (Exel dosyası ile ilgili) bilgi için araştırmacı ile iletişime geçiniz. (Kişisel Verilerin Koruması Kanunu sebebiyle iletişim adresi paylaşamamaktadır.)

Tablo 2

@Sputnik_TR Paylaşılan Haber Sayıları

5.3 Sputnik Türkiye Twitter Sayfasında Bilgi Düzensizliği Tespitinin Çerçevesi

Dezenformasyon, malenformasyon ve mezenformasyon ile birlikte 3 bilgi düzensizliği yönteminden biridir. Bu sebeple Sputnik'in sadece dezenformasyon yapıp yapmadığı incelenmemiş, aynı zamanda malenformasyona da incelenmiştir. Bunun yanında tweetlerin aldığı her bir etkileşimin diğer takipçilerin sayfalarına düşmesinden ötürü tweetlerdeki etkileşimler üzerinden mezenformasyona incelenmiştir.

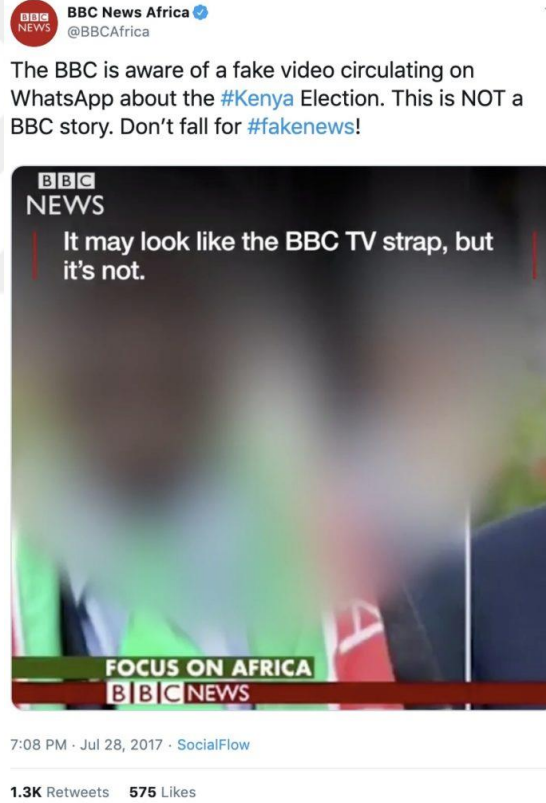
Tweetlerde dezenformasyonun olup olmadığı incelenirken *First draft*'ın çerçevesinden yararlanılmıştır. Resmi bir haber kuruluşunun incelenmesinden ötürü bazı dezenformasyon yöntemlerinin kullanılmadığı tespit edilmiş, bazı yöntemlerin de eklenmesi gerekliliği görülmüştür.

5.3.1 Taklit İçerik (imposter content)

Wardle'nı ifadeleri ile taklit içerik tanınmış bir markanın logosunun ya da bilinen isminin kendisine ait olmayan içerikle yan yana getirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Kenya seçimlerini örnek gösteren Wardle, Kenya genel seçimleri öncesi WhatsApp'ta yayılan BBC logolu haberi örnek göstermektedir. BBC haberi kendilerinin yayınlamadığını daha sonra ifade etmiştir (Wardle, 2019, s.34-36).

Şekil 3

Taklit İçerik

Tweetlerin dezenformasyon içerip içermediği incelenirken, taklit yönteminin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Resmi bir haber kanalının incelenmesinden ötürü bu yöntemin kullanılmasının haber kanalına yönelik toplumda güvenilirliği oldukça fazla sarsacağı ve hukuki sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle kullanılmadığı düşünülmektedir. Kolayca tespit edilebilecek bu yöntem Sputnik tarafından kullanılmamıştır.

5.3.2. Üretilmiş/Uydurulmuş İçerik (Fabricated Content)

Wardle, uydurulmuş içeriği %100 yanlış olan içerikler için kullanmaktadır (Wardle, 2019, s.34-36). Bu içeriğin Sputnik haberlerinde ele alınmamasının temel nedeni doğrudan kendi yaptıkları haberin bu içerikte olmaması ve referans aldıkları içeriklerin bu şekilde değerlendirilmemesidir. Haberler incelenirken doğruluğu şüpheli içeriklere ulaşılmıştır; ancak bu haberlerin net şekilde yalanlanabilmesi pek mümkün görülmemektedir. Çünkü haberler farklı bir kaynağa atıfla hazırlanmaktadır. Böylesi bir uydurma içeriği medya kaynağı farklı şekillerde hazırlayabilir. Örneğin, “NATO yetkilisinin Sputnik’e yaptığı açıklamada, Polonya sınırına 60 bin asker sevk edilecektir” şeklindeki bir haberin teyit edilmesi güçtür. Haberciliğin doğası gereği ismi açıklanmadan medya kanalına açıklamada bulunan yetkililer olabilir, bunun yanında “off the record” sözler söylenmiş de olabilir. 4-5 yıl önceki haberleri incelendiğinde bu haberin doğru olmadığı, NATO’nun böyle bir sevk gerçekleştirmediğinden veya resmi söylemlerine yansımadığından tespit edebilir, ancak medya kanalına böyle bir bilgi verilmiş olması ve bu bilginin haberleştirilmiş olması da mümkündür. Bu sebeple bu başlıkta değerlendirilebilecek haberler değerlendirilme kapsamı dışında tutulmuştur.

5.3.3. Hatalı İlişkilendirme (Misleading Content)

Haber analizlerinde dikkate alınmayan bir başka kategori olan hatalı ilişkilendirmede başlıklar ile görseller birbiri ile alakalı olmayan şekilde kullanılmaktadır (*Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü - Teyit*, 2019). Özellikle haber siteleri haberin tıklanması için (tık avcılığı) haberin görselini farklı şekillerde verebilmektedir. Analizlerde görseller kullanılmamıştır. Bunun sebebi görsellere uygulanacak dezenformasyonun farklı içeriklerle değerlendirilmesinin gereğidir. Başka bir deyişle, görsellere bakılarak incelenecek dezenformasyon farklı bir dezenformasyon inceleme metodudur. Bir liderin olumlu açıklaması, sinirli/kızgın bir anında çekilmiş fotoğrafla olumsuz şekilde sunulması mümkündür. Aynı zamanda silah sistemleri ile ilgili verilen haberlerde farklı silah sistemlerinin kullanılmış olması veya coğrafi alan ile ilgili verilen haberlerde farklı coğrafi

alanın kullanılabilmesi mümkündür. Yapılan analizin dağıtılmaması için karikatürler hariç paylaşılan fotoğraf ve videolar dikkate alınmamıştır.

5.3.4. Hiciv/Parodi (Satire or Parodi)

Wardle bu yöntemi doğruluk kuruluşlarını atlatmak, söylenti ve komploları artırmak için önemli bir yöntem olarak görmektedir (Wardle, 2019). Karikatür ya da parodi doğası gereği bir imayı yani bir algıyı beraberinde getirmektedir. Sputnik tarafından paylaşılan karikatürler açık şekilde Rusya'nın bir anlatısının parçası olarak kullanılmıştır. Sputnik kanalında paylaşılan karikatürlerin birçoğu NATO, ABD veya Patriotlara yönelik eleştirel anlatı sunarken, S-400lerin yer aldığı karikatürlerde açık şekilde S-400lerin ülke güvenliği için ne kadar önemli oldukları vurgulanmıştır. Çalışmada karikatürle verilen haberler doğrudan dezenformasyon olarak nitelendirilmiş, haber metinleri incelenmemiştir.

Şekil-4 (“Pentagon, Türkiye’yi vazgeçirmek için S-400’lere gölge düşürmeye çalışıyor”, 2018)

NATO Karşıtı Karikatür

Şekil 5 ('ABD, Türkiye'ye S-400 alımını ertelemeyi teklif etti', 2019)

ABD Karşıtı Karikatür

5.3.5. Manipüle Edilmiş İçerik (Manipulated Content)

Manipüle içerik gerçek bilgi ya da görüntünün kandırmak amacıyla manipüle edilmesi olarak değerlendirilmektedir. Wardle bunun genel olarak fotoğraflarda ve videolarda yaygın olarak olduğunu ifade etmektedir (Wardle, 2019). Tweet metinleri incelenirken kandırma amacıyla yapılmış manipülasyonlar esas alınmak üzere bazı yorumlar eklenmiştir.

İlk olarak farklı medya kuruluşundan iddia olarak alınan haber veya haber metninde iddia olarak verilen haberin tweet metninde kesin dille ifade edildiği tespit edilmiştir. Örneğin 13.09.2018 tarihinde atılan tweet “Suudi Arabistan, İsrail'den hava savunma sistemi aldı” şeklindedir. Haber metninde bu durumun bir iddia olduğu belirtilmiştir. Haber metninin alt başlığında haber, "Suudi Arabistan'ın İsrail'e ait 'Demir Kubbe' adlı hava savunma sistemini satın almak için Tel Aviv ile anlaşmaya vardığı iddia edildi. Haaretz gazetesine konuşan İsraili güvenlik kaynakları ise anlaşma iddiasını yalanladı.” şeklinde verilmiştir. Haber metninde ayrıca İsrail'in bu haberi yalanladığı da ifade edilmiştir. Kaynak incelemesi yapılmış ve haberin iddia olduğu belirlenmiştir. Tweet metninde haberin iddia olduğunun belirtilmemesi tweet üzerinden bilgi sahibi olan kişilerin Suudi Arabistan'ın İsrail'den hava

savunma sistemi aldığı yanılığına sürüklemektedir. Bir başka örnek 07.10.2016 tarihinde, “AB ordusu, Brüksel’de NATO’ya komşu olacak” (AB ordusu, Brüksel’de NATO’ya komşu olacak, 2016) başlığı ile verilen haberdır. Haber, Jacques Delors Enstitüsünde konuşan Juncker’in Avrupa Birliği’nin sivil ve askeri operasyonları ile ilgili olarak “Merkez karargahının Brüksel’de kurulmasını önerdim.” ifadesine dayanmaktadır. Öneri olarak söylenen bir söz kesin bir dille gerçekleşecekmiş gibi Twitter üzerinden paylaşılmıştır.

Bir başka manipüle edilmiş haber içeriği şekli, uzmanın Sputnik’e verdiği görüşlerin haber metnine yorum katılarak ve vurgu değiştirilerek yansıtılmasıdır. Örneğin 17.04.2019 tarihinde uzman görüşleriyle hazırlanan haber, tweet olarak paylaşılırken “ABD, Patriot’ların bağımsızlık güvencesi olduğu konusunda Türkiye’yi ikna edemedi” (“ABD, Patriot’ların bağımsızlık güvencesi olduğu konusunda Türkiye’yi ikna edemedi”, 2019) şeklinde paylaşılmıştır. Haber metninde ise Rus uzman ikna edemedi dememiş, ikna etmenin zor olduğundan bahsetmiştir. İkna edemedi ifadesi ikna sürecinin sona erdiğini ifade ederken, ikna etmenin zor olması ikna sürecinin sona ermediği ancak zorluklar olduğu şeklinde anlam içermektedir.

Manipüle edilmiş içerik olarak değerlendirilen farklı yöntemde, uzmanların veya karar vericilerin görüşlerinin kesilerek bir kısmının verilmesidir. Örneğin, 19.04.2019 tarihli haberin tweeti “Yunanistan Savunma Bakanı Apostolakis’ten S-400 yorumu: Ege bölgesindeki durumu tamamen değiştirecek” (Yunanistan Savunma Bakanı Apostolakis’ten S-400 yorumu: Ege bölgesindeki durumu tamamen değiştirecek, 2019) şeklinde verilmiştir. Savunma bakanının açıklaması ise "Bölgede (Ege), hava sahası kontrolü anlamında durumu tamamıyla değiştirecek" şeklindedir. Tweetde verilen ifadede genel olarak tüm alanları kapsayacak şekilde, örneğin denizdeki güç ilişkilerini de, ifade edilirken savunma bakanının asıl ifade etmek istediği hava sahasındaki kontroldür. Manipüle edilmiş içerik kelimelerin değiştirilmesi veya yorumlanarak verilmesi ile kolaylıkla kullanılan dezenformasyon yöntemlerinden biridir.

5.4.6 Çarpıtılmış İçerik

Çarpıtılmış içerik bir kişi ya da olaya yönelik anlatı kurgulamak için bilgilerin çarpıtılmış kullanımı olarak ifade edilmektedir (Wardle, 2019). Buna göre başlangıçta doğru olan fakat bir anlatı kurgulamak veya anlatıyı güçlendirmek için verilen haberlerin yanlış anlama sürüklemeleri çarpıtma olarak değerlendirilmiştir.

13.09.2017 tarihinde Sputnik tarafından atılan tweette, “Kommersant: Türkiye'nin S-400 üretmesine izin verilebilir.” (Kommersant: Türkiye'nin S-400 üretmesine izin verilebilir, 2017) ifadeleri yer almıştır. Bu tarihlerde Türkiye'nin Patriot değil S-400 alma gerekçesi ABD'nin teknoloji transferine izin vermediğidir. Haber incelendiğinde gazetenin Türkiye'nin S-400 üretebilmesiyle ilgili bölümünde şu ifadeler yer almaktadır:

“...Bunun yanında, Türkiye, S-400'leri kendi topraklarında üretmek (yüksek seviyede yerelleştirmeye) isterken Rus istihbaratı, bir NATO ülkesine teknoloji transferi yapılmasını sakıncalı buluyor. Rus istihbaratından üst düzey bir yetkili, bunun doğrudan ulusal güvenlikle ilgili bir konu olduğunu ancak siyasi irade olması durumunda az miktarda da olsa yerelleştirmeye müsaade edilebileceğinin altını çizdi.”

Haberde, S-400ler Türkiye'de üretilebilir denilmemekte az miktarda da olsa yerelleştirilebileceğinden bahsedilmektedir. Türkiye'nin S-400 teknoloji transferine verdiği önem dikkate alındığında, haber metninde sakıncalar ifade edildikten sonra az da olsa yerelleştirilmesine izin verilebilir ifadesinin tweette yer almaması ve Türkiye'nin üretmesine izin verilebileceğinin ifade edilmesi Türkiye'nin S-400 satın alma anlatısını desteklemiştir. Bu sebeple bu haber çarpıtılmış içerik olarak değerlendirilmiştir.

Çarpıtılmış içeriğe bir başka örnek 13.02.2018 tarihinde paylaşılan haberdir. Haberin tweet metni, “Stoltenberg: Türkiye, Afrin operasyonu konusunda NATO'yu geçen hafta bilgilendirdi” (Stoltenberg: Türkiye, Afrin operasyonu konusunda NATO'yu geçen hafta bilgilendirdi, 2018) şeklindedir. Rusya Türkiye'nin Suriye'ye yönelik Zeytin Dalı Harekatını Afrin operasyonu şeklindeki Rusya anlatısı ile sunmaktadır. Haberin asıl metni incelendiğinde Stoltenberg'in Zeytin Dalı Harekatı ifadesi kullandığı tespit edilmiştir. Tweette Rusya'nın anlatısının yayılması için haberde değişiklik yapılmış, bu sebeple dezenformasyon olarak değerlendirilmiştir.

5.3.7 Bağlamdan Koparma

Bağlamdan koparma tespit edilmesi zor bir dezenformasyon türüdür. Doğru bilginin içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden koparılması ve farklı anlatı içinde sunulması durumları ile ilgili kullanılan bağlamdan koparma (Wardle, 2019) Sputnik haberlerinde karşılaşılan bir başka dezenformasyon türüdür.

Sputnik'in 14.01.2018 tarihinde paylaştığı tweette, "Stoltenberg: NATO'nun nükleer silahları terk etmesi dünyayı daha güvenli hale getirmez" ifadeleri kullanılmıştır. Stoltenberg, "Çin, Rusya ve Güney Kore'de nükleer silahlar dururken, NATO'nun nükleer silahları terk etmesi dünyayı daha güvenli bir duruma getirmez. Dünyada bir denge olması lazım. Bu nedenle NATO, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen nükleer silahları yasaklayan uluslararası anlaşmayı desteklemiyor." açıklamasını yapmıştır. Bu ifade ile Çin, Rusya ve Güney Kore gibi ülkelerde nükleer silah olduğu için sadece NATO'nun bu silahları bırakmasıyla dünyanın daha güvenli olmayacağı söylenmiştir. Verilen bağlam dünyada NATO dışındaki ülkelerde de nükleer silah olduğu ve bu silahları sadece NATO'nun bırakmasının dünyayı daha güvenli hale getirmeyeceği, haber bağlamdan koparılarak diğer ülkelerle ilgili ifade kullanılmadan verilmiştir. Bu sebeple haber bağlamdan koparma olarak değerlendirilmiştir.

5.3.8. Yetkisiz Özne

Haberlerden bazıları dezenformasyon içermekle birlikte yukarıda verilen kategoriler kullanılmayacak kadar farklı yöntemler içermektedir. Bu sebeple Sputnik'in haberlerde kullandığı bu dezenformasyon yöntemi de kategoriye eklenmiştir. Yetkisiz özne; devlet, uluslararası örgüt, kurum veya kuruluş, şirket v.b. atfedilen bir açıklamanın o açıklamayı yapmaya yetkili olmayan kişi tarafından yapılması durumunu ifade etmektedir. Örneğin, mecliste herhangi bir partinin milletvekilinin "Türkiye NATO'dan çıkmalı" açıklaması yaptığı düşünüldüğünde bu açıklamanın "TBMM NATO'dan çıkılmasını istiyor." gibi verilmesi yetkisiz özne olarak değerlendirilmektedir. TBMM adına konuşma yetkisi öncelikle meclis başkanında ve diğer üst düzey meclis yönetimindedir. TBMM'de yer alan bir parti üyesi milletvekilinin şahsi ya da parti görüşünü TBMM'nin görüşü olarak yansıtmanın vereceği farklı algı gibi benzer yöntemler Sputnik tarafından kullanılmıştır.

25.04.2018 tarihinde Sputnik tarafından atılan tweette, "NATO: S-400'ün sistemlerimize entegrasyonu zor." (*NATO: S-400'ün sistemlerimize entegrasyonu zor*, 2018) ifadesi kullanılmıştır. Haber metninde NATO'da siber savunma departmanı başkanı Christian Liflander'in sözleri, "Ben, S-400'e aşına değilim ama NATO'da sahip olduğumuz sistemlere entegre etmenin çok zor olacağını tahmin edebilirim" şeklindedir. Liflander ifadelerinde S-400'e aşına olmadığını ifade etmiş ardından da tahminini belirtmiştir. Tweet

metnindeki gibi keskin ifadeler ve işin uzmanı olduğunu gösteren bilgiler haber metninde bulunmamaktadır. Ayrıca konuyla ilgili NATO adına konuşma yetkisi bulunmadığı için yetkisiz özne olarak değerlendirilmiştir. Bir başka örnek 25.07.2016 tarihli haberdır. “#Forbes: #Rusya, #NATO'nun #Karadeniz'deki planlarını bozdu” (*#Forbes: #Rusya, #NATO'nun #Karadeniz'deki planlarını bozdu*, 2016) şeklinde verilen tweetin haber metnine bakıldığında Forbes yazarı Paul Coyer'in köşe yazısından alınan haberin Forbes'un görüşü gibi yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple yetkisiz özne olarak değerlendirilmiştir.

5.3.9. Duygu Aktarımı

Bazı haberler tweet ile verilirken okuyucuya belirli bir duygunun yaşandığı ifade edilmektedir. Bir olay belirli duygularla ifade edilmesi, okuyucunun haberin içeriği ile ilgili yönlendirilmesine neden olmaktadır. Örneğin, 21.09.2016 tarihinde verilen haberin tweeti, “Eski NATO Genel Sekreteri'nin ABD hayranlığı: Sadece Amerika ‘küresel polis’ olabilir” (*Eski NATO Genel Sekreteri'nin ABD hayranlığı: Sadece Amerika ‘küresel polis’ olabilir*, 2021) şeklinde atılmıştır. Eski NATO Sekreteri'nin *Wall Street Journal* gazetesinde yazdığı yazıda yaptığı analizler hayranlık olarak nitelendirilerek, Eski NATO Sekreteri'nin sözleri hayranlığının bir yansıması gibi sunulmuştur. Bir başka örnek 18.06.2019 tarihli haberde görülmektedir: “Polonya savaş gemisi, NATO'nun Baltık Denizi'ndeki tatbikatı sırasında yara aldı” (*Polonya savaş gemisi, NATO'nun Baltık Denizi'ndeki tatbikatı sırasında yara aldı*, 2019) şeklinde atılan tweette belirtilen yara almak ifadesi canlılara özgü bir ifadedir. Geminin hasar gördüğü şeklinde verilmesi gereken haber yara almak şeklinde verilerek farklı bir duygu aktarılmıştır.

5.4. Sputnik Türkiye'nin Twitter Sayfasının Malenformasyon Söylemi

1- Toplanan verilerin belirli anahtar kelimelerle incelenmesiyle Sputnik'in bilgi ekosisteminde anlattığını hakim kılmak için kullandığı bazı yöntemler açığa çıkarılmıştır. Malenformasyonun doğru bilginin bilgi düzensizliği yaratmak için kullanılmasından hareketle Sputnik'in kullandığı malenformasyon yöntemi kendi anlattığını destekleyen görüşlerin tweet başlığında verilmesidir. İlk malenformasyon yöntemi Sputnik'in

uzmanlarla yaptığı görüşmelerde, eleştirel yaklaşımlar olsa dahi çoğunlukla uzmanların Rusya'nın anlatısını desteklediği kısımlar ön plana çıkarılmasıdır. Gerek Türkiye'den gerek Rusya'dan gerekse farklı ülkelerden uzmanların (gazeteciler, akademisyenler, emekli devlet yetkilileri, kanaat önderleri vs) Sputnik' verdiği demeçlerde veya Radyo Sputnik'e yaptığı konuşmalarda seçilen tweet başlıkları zaman zaman dezenformasyon yapılarak okuyuculara sunulmuştur. Uzmanların eleştirel düşünceleri oldukça nadir şekilde tweet başlığında verilmiştir. Ön plana çıkarılan anlatıların birçoğu uzmanlar tarafından dile getirilmiştir ancak konunun bağlamında tweette vurgulandığı gibi ifade edilmemiş eleştirel şekillerde belirtilebilmiştir. Bu sebeple Exel tablosunda kutucuk mavi şekilde işaretlenmiştir.

2- Bir başka malenformasyon örneği özellikle yurtdışında farklı haber siteleri, uzman görüşleri veya yetkililerin açıklamaları haberleştirilirken sadece Rusya anlatısını güçlendirecek açıklamaların haberlerde verilmesi şeklindedir. Sık kullanılan yöntemlerden olan bu paylaşımlarda Rusya'ya ve Rusya'nın politikalarına yönelik olumsuz paylaşımlar verilmemekte, ABD ve NATO'yu eleştiren, Rusya'yı haklı gören paylaşımlar seçilmektedir. Örneğin 03.05.2018 tarihinde paylaşılan "National Interest, NATO'nun korkulu rüyası olan Rus jetini anlattı" haberi, National Interest köşe yazarı Robert Farley tarafından yazılmış olan yazının Sputnik tarafından haberleştirilmesinin örneğidir. Bu tarz haber paylaşımlarında dezenformasyonla da sıklıkla karşılaşılabilir, örneğin 24.04.2018 tarihinde paylaşılan "Pentagon, Türkiye'yi S-400'den vazgeçirmek için Rus savunma sistemlerini küçümsüyor" haberi National Interest'te yazarı Dave Majumdar tarafından kaleme alınan yazıdan alınmıştır. Haberin kaynağı incelendiğinde Majumdar'ın net ifadeler kullanmadığı, tweet metninde ise net ifadeler kullanılmış gibi verildiği tespit edilmiştir. Bu tarz haberler yine exel kutusunun maviye boyanması ile belirtilmiştir.

5.4.1. Mezenformasyon ve Dilimleme

Tweetin aldığı etkileşim ve bu etkileşimin dilimleme ile artırılması Twitter bilgi ekosisteminde daha etkin olmak için kullanılan yöntemler arasındadır. Bir haberin dezenformasyon olduğunun farkında olmadan yayılması anlamına gelen mezenformasyon tweetlerin aldığı etkileşimler ile ortaya çıkarılabilmektedir.³⁵ Bir tweetin aldığı etkileşimler, haberin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Dilimleme ise aynı haber metninin

---

³⁵ Alınan etkileşimlerde bot hesapların olup olmadığı çalışmaya dahil edilmemiştir.

zaman zaman farklı tweetler ile tekrar paylaşılması anlamına gelmektedir. Dilimlemede haberin okunması veya daha fazla etkileşim alması için bir haber 2 veya daha fazla kez paylaşılabilmiştir. Haberlerin dilimleme içerip içermedikleri excel tablosunda belirtilmiştir.

5.5. Medya Kanalı İncelenirken Dikkat Edilen Hususlar

Çalışmada demokratik olmayan devlete ait medya kanalının tweetlerinin dezenformasyon içerip içermediği incelenmektedir. Yapılan analizde dikkat edilen hususlar şu şekilde özetlenebilir:

- 3- Sadece Sputnik Türkiye'nin attığı tweetler incelenmiştir. Haberlerin içeriği kontrol edilmemiş, haber içeriğinde yer almış olabilecek dezenformasyonlar analizlere dahil edilmemiştir.
- 4- Haberlerin daha sonra gerçekleşmiş olduğu/olmadığı incelemeye dahil edilmemiştir. 3-6 yıl önce paylaşılmış haberlerin incelenmesinden ötürü ya da 3 yıl arka arkaya paylaşılmış tweetlerin incelenmesinden ötürü haberlerde verilen durumların gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilebilmektedir. Ancak tweetler atıldığı tarih itibariyle atıldığı tarihte çıkan haberlerle incelenmiş, farklı bir incelemeye tabii tutulmamıştır. Örneğin S-400'lerde teknoloji transferi olacağına dair haberler, haberin paylaşıldığı gün itibariyle değerlendirilmiştir, günümüze kadarki süreçte bu konuda çalışma olup olmadığına bakılmamıştır.
- 5- Bir karar vericinin, yetkilinin veya uzmanın ifadeleri tweet atıldığı zaman sadece bu ifadelerin söylenip söylenmediği incelenmekte, ifadelerin doğru olup olmadığına bakılmamaktadır çünkü medya kanalının bir ifadeyi nakletmesi ifade dezenformasyon içerse dahi medya kanalının sorumluluğuna olduğu kabul edilmemektedir.
- 6- Devlet veya örgütten yetkili kişinin ismi verilmeden yapılan haberler farklı kanallardan doğrulanmamış ve haberler dezenformasyon olarak değerlendirilmemiştir. Örneğin "NATO yetkilisinin açıklamasına göre..." tarzında yapılan haberler bilgi sızdırmak veya off the record görüşler vermek için yapılabilmektedir. Medyanın doğasında olan böylesi durumlarda haberin doğruluğu araştırılmamış haberde dezenformasyon yapılmadığı değerlendirilmiştir.

- 7- Tüm haberler doğrulamaya tabii tutulmuştur. Haberler doğrulanırken arşivlerden yapılan açıklamalara, resmi haber ajanslarının haberlerine, diğer medya kanallarında ve açıklamayı yapan kişinin ilgili tarihteki Twitter paylaşımlarına bakılarak haberler incelenmiştir. Olayın gerçekleştiği ülkelerde de benzer süreçler izlenmiştir. Bilginin bulunamadığı durumlarda olayın geçtiği tarihlerde anahtar kelimeler üzerinden olayın Twitter’da konuşulup konuşulmadığına bakılmıştır. Haber doğrulanamamışsa “Dezenformasyon Tespit Edilememiştir” ifadesi kullanılmıştır.
- 8- Farklı bir medya kanalından alınan haberler veya farklı medya kanalından alınan köşe yazılarında bulunan dezenformasyonlar incelenmemiş, sadece haberlerin medya kanallarında bahsedildiği gibi alınıp alınmadığı incelenmiştir.
- 9- Haberler doğrulanırken, Beyaz Saray arşivleri, NATO arşivler, Rusya arşivleri gibi asıl kaynaklara bakılmıştır. Ancak bazı genel haberler için farklı medya kanallarının doğrulamaları kabul edilmiştir. Birkaç farklı medya kanalı incelenerek yapılan doğrulamalar sonucu haber dezenformasyon olmadığı tespit edilmiştir. Dezenformasyon içeren haberlere yönelik kaynak incelemesi yapılmamıştır.
- 10- Editör hatası, çeviri hatası, bilinçli/bilinçsiz imla veya kelime hataları sebebiyle oluşan dezenformasyon içerikleri dezenformasyon olarak nitelendirilmiştir.
- 11- Uzun konuşmaların redaksiyonunda veya farklı ülkede yer alan haberlerin çevirilerinde önemli anlam değişikliği oluşmadığı takdirde, çeviri dezenformasyon olarak nitelendirilmemiştir. Özellikle karar vericiler konuşmayı gerçekleştirirken anlam bütünlüğü bozulabilmektedir. Bu sebeple yapılan ve önemli anlam değişikliğine neden olmayan düzeltmeler dezenformasyon olarak nitelendirilmemiştir.
- 12- Tweetler atılırken 240 karakter kullanılması gereklidir. Bu sebeple haberlerin vurgularının veya anlamının değişmediği durumlarda yapılan değişiklikler dezenformasyon olarak nitelendirilmemiştir.
- 13- Tırnak içinde verilen ifadeler doğrudan ifadeyi gerçekleştiren kişinin görüşleri olmalıdır ancak tırnak içinde verilse dahi 7. ve 8. maddede belirtilen durumlar göz önünde bulundurulmuştur.

14- Haber metninde doğru olan ifadelerin tweetlerde dezenformasyon içerikli olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple haber metinleri de haberlerin doğrulanmasına dahil edilmiştir.

5.6. Verilerinin Analizleri ve Bulgular

Bu çalışmada, dezenformasyonun devletlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmekte kullandıkları bir hibrit savaş yöntemi ve aracı olduğunu göstermek amacıyla, Rusya'nın Türkiye'ye S-400 satış sürecinde Sputnik'i Twitter'da nasıl kullandığı analiz edilmiştir. Bu bölümde bilgi düzensizliği genel çerçevesinde dezenformasyon özelinde yapılan analizlerin sonuçları verilecektir. Analizlerden elde edilen bulguların öneminin vurgulanması için sayısal verilere dökülmüş ve tablolaştırılmıştır. Rusya'nın neden Türkiye'de bilgi düzensizliği uyguladığının anlaşılması için kullanılan yöntem olan söylem analizi verilerinin işlenmesi ve sonuçlandırılması yine bu bölümde yer almaktadır. Son olarak bulgulardan hareketle öneriler sunulmaktadır.

5.6.1. Dezenformasyon Verilerinin Analizi ve Bulgular

Sputnik Türkiye'nin 5 anahtar kelime ile alınan verilerinin incelenmiş ve aşağıdaki gibi sayısal veri şekline getirilmiştir.

Tablo 3

Yapılan Dezenformasyon Oranı

TWEETLERİN ANALİZİ	2016	2017	2018	2019	Toplam
Dezenformasyon Yapıldı	45	159	184	105	493/%17.65
Dezenformasyon Yapılmadı	113	591	644	571	1.919/%68.73
Dezenformasyon Tespit Edilemedi	38	126	104	99	367/%13.14
İlgisiz Haber	1	2	2	8	13
Toplam	197	878	934	783	2.792

Şekil-A'daki verilerde yer alan ilgisiz haber kısmı konu ile ilgili olmayan, linkleri açılmayan veya farklı bir linke gönderen haberleri göstermektedir. Tablonun 3 yıllık verileri incelendiğinde Rusya'nın %17.65 oranında dezenformasyon gerçekleştirdiği, %68.73

haberlerin dezenformasyon içermediği, %13.14 haberin ise tespit edilemediği görülmektedir. 2016 yılında haberlerin %22.84'ü dezenformasyon içerikli iken bu oran, 2017 yılında %18.10, 2018 yılında %19.70 ve 2019 yılında %13.40'tır. Dezenformasyon içerikli haberlere bakıldığında 2016 yılında darbe girişiminin ardından Rusya'nın NATO karşıtı anlatısını ülke geneline yaymak için kullandığı söylemin bu durumda etkili olduğu görülmektedir. Darbe girişiminin ardından NATO'nun ülkenin güvenliğini sağlamadığına yönelik anlatı yayılırken, NATO ile darbe girişiminin sorumlusu FETÖ arasında ilişki kuracak dezenformasyon haberlerinin olduğu tespit edilmiştir.

S-400 görüşmelerinin resmi olarak başladığı 2017 yılında paylaşılan haberlerin %18.10'u dezenformasyon içermektedir. 2017 yılının başlangıcında dezenformasyon içerikli söylemlerin NATO ağırlıklı olduğu görülmekteyken Mayıs ayından itibaren S-400 söylemleri dezenformasyonların önemli şekilde arttığı tespit edilmiştir. 2018 yılında haberlerin %19.70'i dezenformasyon içeriklidir. ABD'nin S-400 alımına karşı çıkma şiddetinin arttığı yıl olan 2018 yılında NATO karşıtı anlatıların dezenformasyon içerikli olmasının yanında ABD'nin Türkiye'nin S-400 alımına yönelik açıklamalarında da dezenformasyonların yapıldığı tespit edilmiştir. 2019 yılı anahtar kelimelerle ilgili en fazla haberin yayınlandığı yıldır. 2019 yılının ilk 6 ayında 709 ikinci 6 ayında 808 haber ile toplam 1517 haber yayınlanmıştır. 2019 yılında yapılan dezenformasyonun azaldığı gözlenmektedir. S-400'lerin Ankara'ya teslim edildiği tarih olan 12 Temmuz 2019 tarihine kadar yayınlanan 783 haberin %13.40'ı dezenformasyon içeriklidir. 2019 yılının Temmuz ayına kadar ABD karar vericilerinin Türkiye'nin S-400 alması durumunda yaptırımlarla karşılaşacağına dair haberler yer almaktadır. Buna karşın Türkiye karar vericilerin bu yaptırımları kabul etmedikleri ve S-400 alımına devam edeceklerine ilişkin haberler sıklıkla görülmektedir. Dezenformasyonun daha az yapılmasının sebepleri arasında karşılıklı karar vericilerin söylemlerinin Rusya'nın anlatıları ile orantılı olduğu düşünülmektedir. Dezenformasyon içerikli haberler ise yoğunlukla; ABD-NATO ülkeleri arasındaki gerginlikler, Rusya'nın silah sistemlerinin üstünlüğü, NATO'nun genişlemesine dair haberler ile S-400 savunma sistemi sebebiyle Türkiye-ABD arasındaki gerginliğe ilişkindir.

Tablo 4

Kullanılan Dezenformasyon Yöntemleri

İÇERİKLERİN ANALİZİ	2016	2017	2018	2019	Toplam
Manipüle Edilmiş İçerik	28	85	113	62	288
Çarpıtılmış İçerik	11	35	32	19	97
Hiciv/Parodi	1	11	15	9	36
Yetkisiz Özne	3	12	15	5	35
Bağlamdan Koparma	1	8	7	4	20
Duygu Aktarımı	2	8	2	5	17

Şekil-B de görüldüğü gibi haberlerin dezenformasyonların büyük çoğunluğu manipüle edilmiş içerik şeklinde gerçekleştirilmişken bunu çarpıtılmış içerik, hiciv/parodi, yetkisiz özne, bağlamdan koparma ve duygu aktarımı takip etmiştir. Manipüle edilmiş içerik yapılan bir açıklamadaki kelimelerin değiştirilmesi ile kolaylıkla gerçekleştirilebildiği için daha sık kullanıma sahip olmuştur. Ardından gelen hiciv/parodi karikatürize edilmiş içeriklerle anlatıların yayılması için daha sık kullanılmıştır. Bu anlatılar ABD ve NATO'nun ve Patriotların eleştirildiği, S-400'lerin ise ülke savunmaları için büyük önem taşıdıklarına yöneliktir. Yetkisiz özne ise genel olarak malenformasyon yöntemi olarak kullanılan yöntemin bir adım öteye taşınması ile oluşturulmuştur. Uzmanların, ülke veya kurum adına konuşma yetkisi olmayan kişilerin görüşlerinin ülkenin veya kurumun görüşlerini ifade ettiği haberler en fazla kullanılan yöntemler arasındadır.

Tablo 5

Kullanılan Malenformasyon Yöntemleri

MALENFORMASYON DİLİMLEME	2016	2017	2018	2019	Toplam
Toplam Tweet Sayısı	197	878	934	783	2.792
Dilimleme	28/%14.21	230/%26.19	224/%23.98	168/%21.45	650/%23.28
Mavi Kutu	421/%21.31	170/%19.36	192/%20.55	169/%21.58	573/%20.52
Toplam Etkileşim	3.906	31.817	41.734	67.446	144.903

Şekil-C, Sputnik'in kullandığı malenformasyon yöntemini göstermektedir. Dilimleme aynı haberin bilgi ekosisteminde daha fazla yer alması için aynı başlıkla veya farklı bir başlıkla yeniden verilmesi anlamını taşımaktadır. Buna göre dilimlemenin en yoğun olduğu zaman 2017 yılında Türkiye'nin S-400 alımına karar verdiği zamandır. Tüm haberlerin %23 gibi yüksek bir oranı dilimleme şeklindedir. Sputnik sürekli şekilde farklı

haberler yapmamış, 5 anahtar kelime ile belirlenen haberlerin %23'ünü yeniden paylaşmıştır.

Mavi kutu, uzman görüşleri ile farklı medya kanallarında yer alan haberleri temsil etmektedir. Sputnik farklı medya kanallarında yer alan, farklı medya kuruluşlarında görüş belirten veya köşe yazısı yazan, Sputnik'e demeç veren veya Sputnik Radyo'da görüşlerini belirten kişilerin görüşleri üzerinden haberler hazırlamıştır. Bu haberlerin büyük çoğunluğu Rusya anlatısını destekleyen haberler olup, Rusya anlatısı karşısında yer alan görüşler tweetlere yansıtılmamıştır. Dolayısıyla dezenformasyon yöntemi kullanılmadan kendi anlatısının desteklenmesi için farklı bir yöntem belirledikleri görülmüştür. Şekil-C'de de belirtildiği gibi bu haberlerin en yoğun kullanıldığı yıl, dezenformasyonun en az kullanıldığı yıl olan 2019 yılıdır. Toplam haberlerin %20.52'si bu şekilde hazırlanmış haberlerdir. Bu yöntem bilgi ekosisteminde kendi anlatısını yaymak isteyen Sputnik'e önemli fırsatlar vermektedir. Zira tweetlerde genel olarak tweetin kaynağı belirtilmeden haber paylaşılmaktadır. Son olarak tweetlerin aldıkları etkileşimler (yorum, retweet, beğeni) incelenmiştir. Buna tüm haberlerde haber başına ortalama 51.89'luk etkileşim tespit edilmiştir. Etkileşimlerin yıllık bazda düzenli artışı oldukça dikkat çekicidir. Buna göre 2016 yılında 3.906 etkileşim alan haberler, 2017 yılında %814.56 artış ile 31.817'ye yükselmiştir. 2018 yılında 41.734 olan etkileşim sayısı 2019 yılında 67.446'a yükselmiştir. Bu etkileşimlerin çarpan etkisi olduğu göz önüne alınmalıdır. Örneğin retweet edilen veya beğenilen haber etkileşen kişinin takipçilerinin ekranına da düşmektedir.

Genel olarak Sputnik kanalının diğer ülkelerde uyguladığı stratejiye benzer bir stratejinin Türkiye'de de uygulandığını ifade etmek mümkündür. Veriler incelendiğinde hibrit savaşın günümüzdeki özelliğini yansıtan düşük yoğunluklu müdahale biçimini Rusya'nın Türkiye'de Sputnik aracılığıyla uyguladığı ifade edilebilir. Bunun yanında hibrit savaşın yöntemi olan bilgi ekosistemine hâkim olmak ve anlatısını yaymak için Rusya'nın Sputnik'i kullandığı açık şekilde görülmektedir. Bir ülkenin bilgi ekosistemindeki gri alanı kullandığı bilgi düzensizliği yöntemlerinin kullanılıp kullanılmadığının ortaya çıkarılması ile mümkün olabilir. Bu kapsamda çalışmada 3 bilgi düzensizliği yönteminin 3'ü de incelenmiştir. Haberlerde yaklaşık %18 dezenformasyon saptanması, haberlerin %20'sinin üzerinde malenformasyonun kullanılması, Sputnik'in bu alanı etkin şekilde ancak düşük yoğunlukta kullandığını, hızlı artan etkileşim (mezenformasyon) grafiği ise yaptığı bu çalışmada başarılı olduğunu göstermektedir. Nihai olarak Rusya'nın medya kanalı Sputnik'i

Türkiye’de düşük yoğunluklu olarak kullandığı, zaman zaman yoğunluğunu artırabileceği bilgi ekosisteminde etkin bir araç olarak kullanılmaktadır.

5.6.2. Van Dijk Yöntemi ile Eleştirel Söylem Analizi

Hegemonik güce sahip bir devlet, stratejik hedef koyma ve bunu diğer devletlere kabul ettirebilme yeteneğine sahiptir. Bu yetenek ise diğer devletler üzerinde farklı politikalar uygulayabilme becerisi gerektirmektedir. Devletleri hegemonik yapan ögelerden biri de bu politikaları uygulayabilmek için yeni yöntemler oluşturma ve uygulayabilme iradesidir. Demokratik toplumlarda, demokratik toplumlara yönelik politikaların oluşturulabilmesi nispeten daha kolaydır. Bu kapsamda hegemonik devletlerin medya kanalları kurması ve diğer ülkelerde yaygınlaştırması, kendi devlet anlatısını diğer toplumlara ifade etme fırsatı yaratırken, aynı zamanda karşı hegemon devlet anlatısını zedeleme imkanı da vermektedir. Medya hegemonyalar arası anlatı mücadelelerinin gerçekleştiği bir alanken, söylemler üzerinden oluşturulan anlatıların toplumlar üzerinden hakim kılınması amaçlanmaktadır. Dezenformasyon müdahaleci devletin kendi anlatısını hakim kılmasının ve dış politika amaçları ile çelişen anlatıların zedelenmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. 2007 Münih konferansının ardından Rusya’nın değişen politika öncelikleri, 2008 yılında Gürcistan’a yapılan askeri operasyonlar ile değişen politika öncelikleri kapsamında gerektiğinde askeri gücü kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermesi, 2012 yılından itibaren devlet destekli medya kanallarının küresel olarak etkinliğinin artırılması, 2016 yılında ABD seçimlerine yönelik yapılan müdahalede bu kanalların aktif olarak kullanılması pratikleri kronolojik olarak Rusya’nın doktrinlerini destekleyen politikaları uyguladığını göstermektedir. Bu politikalar içinde medyanın Rusya’nın devlet destekli medyayı dış politika anlatılarını yaymak için kullandığı gözlemlenmektedir.

Dezenformasyonun Teun van Dijk’in yöntemi ile değerlendirilmesi ise medya kanalının ESA’ya uygulanmasının yanında bir gücün kendi politikalarını topluma ikna etmesi için uzun vadeli stratejinin parçası olarak bilişsel yöntemleri kullanması ile ilgilidir. Örneğin tek bir haberde yapılan dezenformasyonun toplum üzerinde pratik sonuçlar doğurması oldukça zordur. Bunun yerine sürekli şekilde yapılan dış politika dezenformasyonları ile dış politika anlatılarının yayılması bilişsel olarak insanların farkında olmadan kullandığı kelimeler ve pratikler ile Rusya dış politika anlatısı desteklemesi

sonucunu doğurabilecektir. Örneğin Türkiye'nin 20 Ocak 2018 yılında Suriye'nin Afrin ilçesine bağlı Tel Rıf'at kentinde bulunan PYD/YPG terör örgütlerine yönelik Zeytin Dalı harekâtı başlatmıştır. Türkiye harekâtın gerekçesini bölgenin terör örgütlerinden temizlenmesi olarak nitelendirirken, Sputnik Türkiye harekâtı Türkiye'nin Suriye kentine yaptığı bir operasyon olarak göstermiştir. Dezenformasyon olarak kabul edilen toplam 8 haberde benzer söylemler kullanılmıştır. Örneğin 22.01.2018 tarihinde paylaşılan "TBMM'den, NATO PA'ya Afrin operasyonu mektubu" haberinin içeriği incelendiğinde mektubu yazan NATO Parlamenterler Asamblesi'nin Türk Grubu Başkanı Ahmet Berat Çonkar'ın NATO Parlamenterler Asamblesine yazdığı mektupta Zeytin Dalı Harekâtı ifadesini kullanmasına rağmen haber paylaşılırken Çonkar'ın Afrin operasyonu ifadesini kullandığı belirtilmiştir. Afrin operasyonu nitelendirmesi, Türkiye'nin Suriye'de bir kente operasyon düzenlediği şeklinde bir ifadedir ve gerekçesiz şekilde bu operasyonun düzenlendiği gibi bir anlam taşımaktadır. Zeytin Dalı Harekâtı ise 24 Ağustos 2016 Fırat Kalkanı Harekâtı, 27 Şubat 2018 Bahar Kalkanı Harekâtı'nın ardından birbiriyle belirli stratejik bağlantılar kurularak gerçekleştirilmiştir. Harekatların isminde geçen kalkan ifadesi, bir savunma harekâtı olduğunu ifade ederken Zeytin Dalı Harekâtı ifadesi ile bu harekâtın işgal sebebiyle gerçekleştirilmediğini, barış istenildiğini ve bölgenin terör ve çatışmadan arındırılması istendiği anlatısına dayanmaktadır. Haberi ilk kez okuyan kişilerin farkında olmadan bilişsel olarak Rus anlatısına sahip olunması amacı görülmektedir.

Tek bir olay üzerinden uygulanacak dezenformasyonun etkili olması oldukça zordur. Yani tek bir olay üzerinden yapılacak dezenformasyon ile siyasi hedeflere ulaşılması kolay olmayacaktır, bu sebeple dezenformasyonun gerçekleştiren kişi, grup veya aktörün stratejik anlatı ile süreklilik içinde dezenformasyonu desteklemesi gereklidir. Bunu gerçekleştirmek için uzun vadeli hedefleri olan bir aktörün bilgiyi stratejik güç olarak kullanma yeteneğine sahip olması gereklidir. Dış politikada stratejik hedefler çerçevesinde belirlenen politikaların diğer ülkede anlatı olarak benimsenmesi ve desteklenmesi için politika uygulamak ve bu anlatının benimsenmesi için farklı yöntemleri kullanma yeteneğine sahip olmak güçlü bir devlet yapılanması gerektirmektedir. Bu anlatıların diğer öğelerle desteklenmesi ve toplumda yeniden üretilmesi için mekanizmaların oluşturulması hegemon devletlerin yetenekleri arasındadır. Çalışmada Sputnik Türkiye'nin 2016 darbe girişiminin ardından 5 anahtar kelime ile atılan tweetlerin incelenmesi sonucunda, Türkiye üzerinde bilgi düzensizliği yöntemlerini uyguladığı tespit edilmiştir. Bu bilgi düzensizliğini hangi politika çerçevesine dahil ederek uyguladığını yani uygulanan bilgi düzensizliğinin güç

ilişkilerindeki yerine dair söylemlerin temsillerinin incelenmesi gerekliliğinin sonucu olarak Dijk'ın ESA analizi çerçevesinde dezenformasyon içeren tweetler incelenecektir.

Eleştirel Söylem Analizinin Sonuçları

Sputnik Türkiye tarafından yapılan haberlerle ilgili atılan tweetlerde geçen kelimeler yıllık olarak incelenmiş ve grafik şeklinde (tablo X) verilmiştir. Tablo X³⁶ incelendiğinde S-400 ile ilgili haberlerin en yoğun paylaşıldığı dönemin, S-400 teslimatının gerçekleştirildiği yıl olan 2019 yılı olduğu görülmektedir. S-400 ile ilgili haber artışları ile NATO ve ABD kelimeleri ile geçen haber artışlarının tek bir istisna dışında aynı olduğu görülmektedir. Buna göre sadece 2018 yılında S-400 ve ABD ile ilgili artış devam ederken NATO ile ilgili haberlerde kısmi bir azalış gözlemlenmektedir.³⁷ ABD ile ilgili kelimelerin yüksek artış hızı da göz önünde bulundurulduğunda bu durumun 2018 yılında ABD tarafından S-400 alımı durumunda Türkiye'ye yönelik yaptırım gerçekleştirilebileceğine yönelik uyarılar olduğu değerlendirilmektedir.

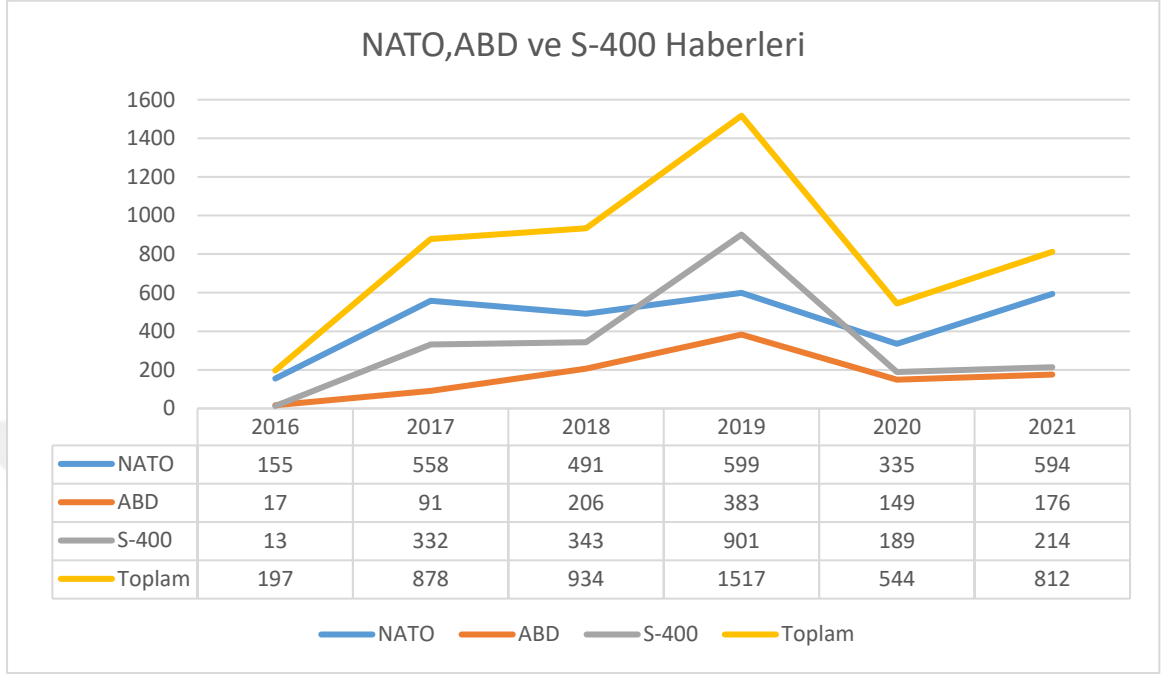
---

³⁶ Tablo X, tweet metinlerinde geçen NATO, ve S-400 kelimelerinin sayılarını göstermektedir.

³⁷ 2017 yılında NATO ile ilgili 558 kelime kullanılmışken, 2018 yılında kullanılan kelime sayısı 491'dir. S-400 ile ilgili ise 2017 yılında 332 kelime kullanılmışken 2018 yılında 243 kelime kullanılmıştır. Benzer artış ABD ile ilgili de gerçekleşmiştir, 2017 yılında ABD ile ilgili 91 kelime paylaşılmışken 2018 yılında 206 kelime paylaşılmıştır.

Tablo 6

Kelimelerin Dağılımı

Tablo S-400 kelimeleri açısından incelendiğinde, bazı yıllarda S-400 ile ilgili yapılan haberlerin artış ve azalış trendinin konunun güncel olması sebebiyle meydana gelen gelişmeler ve aktörlerin yaptığı açıklamalarla açıklanabilmektedir. NATO ve ABD³⁸ ile ilgili haberlerinde S-400 haberleri ile benzer seyirde gerçekleşmesi ise konunun Sputnik Türkiye tarafından NATO ve ABD dahilinde ele alındığını göstermektedir. Yani S-400 haberleri, NATO ve ABD söylemleri ile birlikte ele alınmıştır. Bu sayısal verilerin Teun van Dijk'ın ESA ile birleştirilmesi ile birlikte Rusya'nın dış politika anlatısıyla Sputnik haberleri arasında önemli derecede benzerliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani Sputnik Türkiye, Rusya anlatısını S-400 haberleri ile birleştirerek yaygınlaştırmıştır.

Bu tespiti kuvvetlendiren örneklerden biri daha önce örneği verilen Rusya Dışişleri Bakanlığının anlatısının, Türkiye'nin anlatısına karşı kullanılmasıdır. Rusya, Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtını Rusya, Afrin bölgesinde yer alan Suriye Kürt Partisi demokratik birlik militaları (Suriye Kürt Partisi)'nin kışkırtıcı eylemlerine yanıt olarak verildiğini

³⁸ Çalışmada "ABD" kelimesi ile yapılan haberler çekilmemiştir. Sadece 5 anahtar kelime ile kullanılan haberlerde geçen kelimeler kullanılmıştır.

duyurmuştur (*MFA Russia RU*, 2018). Benzer şekilde Sputnik Türkiye'nin haberi tweet atarken kullandığı söylemde de görmek mümkündür. Sputnik Türkiye, harekât ile ilgili haberleri Afrin operasyonu şeklinde tweet atmıştır. Harekat “ *Belli bir amaç gözetilerek bir askeri birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, çevirme, kovalama vb. işler*” (*harekât ne demek TDK Sözlük*, 2022) anlamına gelirken operasyon “*güvenlik güçlerinde suçluların yakalanması için düzenlenen dizi eylem*” (*operasyon ne demek TDK Sözlük*, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Kullanılan farklı kavramlar düzenlenen askeri eylemin içeriğine ve amacına dair anlamı değiştirmektedir. Bu sebeple Sputnik Türkiye tarafından farklı kavramların kullanılması bilinçli tercih olarak değerlendirilmektedir. Aktörlerin sözlerinin değiştirilerek verilmesi ise bu iddiayı doğrulamaktadır. Örneğin Stoltenberg gibi aktörlerin Zeytin Dalı Harekâtı ifadeleri haber metinlerinde Zeytin Dalı Harekatı olarak verilmişken, tweet atarken harekat Afrin operasyonu olarak adlandırılmıştır. Yani tweet metinleri ile haber metni arasında bilinçli farklılıklar oluşturulmuştur.

Sputnik Türkiye'nin bilgi düzensizliği yöntemi olarak malenformasyonu kullandığı tespit edilmiştir. Bu tespit de ESA ile anlam bulmaktadır, zira Rusya'nın malenformasyon yönteminde Rusya anlatısını destekleyen haberlerin bulunarak işlendiği ve tweet olarak Rusya'nın anlatısını destekleyecek şekilde bu haberlerin yoğun olarak verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin yabancı medyada Rusya anlatısını destekleyen haberler/köşe yazıları ön plana çıkarılırken bu köşe yazılarında Rusya eleştirileri geri plana atılmış bazı durumlarda haber dezenformasyon içerecek şekilde verilmiştir. Örneğin 20.10.2017 tarihinde paylaşılan “*S-400'ler Ortadoğu'da oyunun kurallarını değiştiriyor*” haberi National Interest yazarı Stephen Bryen'dan alınmış olup, National Interest'teki haber incelendiğinde S-400'lerin oyun değiştirici olarak nitelendirildiği ve Ortadoğu ülkelerinin bu sistemlere sahip olmak için atılım yaptığı konusu işlenmiştir. Tırnak içinde verilen ifade kullanılmamışken, haber yorumlanarak verilmiş, anlam ve vurgu değiştirilmiştir. İncelenen verilerde tespit edilen %20.52 oranındaki haber benzer şekilde uzman görüşlerine dayanmaktadır ve bu görüşlerin oldukça fazla oranı Rusya anlatısını destekler niteliktedir.

Benzer şekilde yapılan röportajlarda, radyo yayınlarında veya bir aktörün söylemlerinde de anlam bütünlüğü bozularak Rusya dış politika anlatısını destekleyen haberler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu haberler dezenformasyon olarak nitelendirilmezken söylemsel olarak arka planında Rusya'nın anlatısını görmek mümkündür. Çoğunlukla Sputnik Türkiye tweetleri az karakter kullanıp kısa şekilde verirken kendi anlatısını

destekleyen cümleleri bozmadan uzun şekilde vermiştir. 05.01.2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın *“Bütün mesele YPG/PYD, kuzeyden Akdeniz'e girmenin yollarını arıyorlar. Buna müsaade yok. NATO'da dostumuz olan ABD'nin bunlara tırlarla silahları vermesi bizim üzüntü kaynağımızdır. Müttefiksek gereğini yapmamız lazım”* açıklaması ile 11.01.2018 tarihinde Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hikmet Hacıyev'in *“Azerbaycan'dan ABD'ye: 1. Avrupa Oyunları, 4. İslami Dayanışma Oyunları, Formula 1, ABD ve Rusya Genelkurmay Başkanları, NATO ve Rusya üst düzey askeri yetkililerinin görüşmelerine ev sahipliği yapan Azerbaycan'la ilgili böyle bir açıklama şaşkınlık verici”* ifadelerini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Dezenformasyon içerikli bazı haberlere ise tweetdeki söylem değişikliğinin yol açtığı tespit edilmiştir. Bazı haberlerin metinleri ile tweet metinleri arasında farklılık olması, bazı haberlere ise yorum katılarak vurguların değiştirilmesi dış politika anlatısını söylem merkezli destekleyen haberler olup dezenformasyon olarak değerlendirilmiştir. Örneğin 02.13.2019 tarihinde *“ÖZEL | Birgül Ayman Güler: NATO, Türkiye için hem mantıksız hem de tehlikeli”* başlığı ile verilen haberin metninde uzmanın görüşleri kelimeler değiştirilerek verilerek verilmiştir. Haber metninde *“...Bugün NATO toplantılarında Amerikan subayları tarafından masalara Türkiye'yi bölünmüş gösteren çeşitli haritaların serildiğini görüyoruz. Bence daha fazla kanıtla gerek yok. NATO bugün, Türkiye'nin sağlığı için tehlikeli. Türkiye'yi geleceğe taşımayı bırak bölmeye doğrudan çalışan kuvvetlerin strateji, taktik geliştirdikleri bir mekan haline geldi. Hangi partiden olduğumuz farketmez, hepimizin gördüğü gerçek bu....Şimdi o NATO doğrudan Türkiye'nin aleyhine davranan bir örgüte dönüşmüş. O halde NATO üzerine bu ısrar niye? Bunun bir mantığı yok. Dünya dengeleri içinde de bir mantığı yok”* ifadelerini kullanmıştır. Türkiye'nin sağlığı için tehlikeli ifadesi ile Türkiye için tehlikeli ifadesi aynı olmamasının yanında Türkiye için mantığı yok ifadesi ile Türkiye için mantıksız ifadesi de aynı anlamı vermemektedir. Aynı zamanda haber tırnak içinde verilerek uzmanın doğrudan bu cümleyi kurduğu şeklinde verilmişken, haber metninde farklı yerlerdeki ifadelerin birleştirilerek verildiği gözlemlenmiştir. Yani van Dijk'ın da belirttiği gibi vurgu değiştirilerek verilmek istenilen anlam değiştirilmiştir.

Tablo 7

Eleştirel Söylem Analizi Örnekleri

Tarih	Atılan Tweet
18.07.2016	#Kerry, Türkiye'yi #NATO üyeliği ile tehdit etti mi?
23.08.2016	Moskova düşman gösterilerek NATO ülkelerinin askeri harcamaları artırılmaya çalışılıyor
02.06.2017	ÖZEL 'Suriye'nin NATO eliyle bölünmesine karşı çözüm Rusya- Türkiye ittifakı'
13.07.2017	'Türkiye'nin NATO ilişkileri, Erdoğan'ın bağımsız politikaları yüzünden kötüleşti'
17.09.2017	'Türkiye'nin S-400 alımına kızan ABD, rövanş peşinde'
05.01.2018	“Bütün mesele YPG/PYD, kuzeyden Akdeniz'e girmenin yollarını arıyorlar. Buna müsaade yok. NATO'da dostumuz olan ABD'nin bunlara tırlarla silahları vermesi bizim üzüntü kaynağımızdır. Müttefiksek gereğini yapmamız lazım”
11.01.2018	“Azerbaycan'dan ABD'ye: 1. Avrupa Oyunları, 4. İslami Dayanışma Oyunları, Formula 1, ABD ve Rusya Genelkurmay Başkanları, NATO ve Rusya üst düzey askeri yetkililerinin görüşmelerine ev sahipliği yapan Azerbaycan'la ilgili böyle bir açıklama şaşkınlık verici”
02.02.2018	ABD'den Türkiye'ye S-400 ultimatosu: Ya Batı ya Rusya
19.03.2018	15 Temmuz darbe girişimi gibi Süper NATO ataklarına karşı tetikte olmalıyız'
14.07.2018	Hindistan: Rusya'yla S-400 görüşmelerine ABD'nin baskılarına karşın devam edeceğiz
08.12.2018	“#ABD, müttefiklerine ilk defa #NATO üzerinden silah satacak
04.04.2019	'Mesele sadece S-400 değil, ABD Türkiye'yle içişlerine müdahale edeceği amir-memur ilişkisi istiyor'
12.02.2019	Pompeo Macaristan'da 'Rusya, bazı NATO ülkelerinin arasını açmaya çalışıyor' dedi, Macar mevkidaşı 'Avrupa ülkeleri ile Rusya arasındaki ticari hacmi verilerine bakın. Bizi Rusya'yla yakın bağlara sahip bir ülke olarak suçlamanızdan bıktık' yanıtı verdi
13.02.2019	ÖZEL Birgül Ayman Güler: NATO, Türkiye için hem mantıksız hem de tehlikeli
03.04.2019	Pence: Türkiye, Rusya'dan S-400 almakla NATO ortaklığı arasında seçim yapmalı
04.04.2019	'NATO, ABD'den silah alanların kulübüne dönüştü'
04.04.2019	Mesele sadece S-400 değil, ABD Türkiye'yle içişlerine müdahale edeceği amir-memur ilişkisi istiyor'
08.07.2019	Türkiye'ye bir S-400 tehdidi daha: Türkiye'nin olumsuz sonuçlarla karşılaşacağını altını çiziyoruz”

Analizleri yapılmış olan tweetlerden alınan örnekler incelendiğinde ABD'nin olumsuz temsilinin birçok kez vurgulandığı görülmektedir. Bu örneklerde kullanılan kelimeler olumsuz anlam oluşturacak kelimelerdir: “NATO üyeliği ile tehdit” edilmesi, “S-400 alımına kızan ABD Rövanş peşinde”, “S-400 ultimatomu”, “ABD Türkiye ile ilişkilerde iç işlerine müdahale edeceği amir-memur ilişkisi istiyor”, “bir S-400 tehdidi daha”. Sputnik Türkiye tarafından seçilen kelimelerde ABD'nin hegemon devlet olarak Türkiye'ye baskı yaptığı anlamı oluşturulmaktadır. ABD tarafından Türkiye'ye yönelik tehditkar dilin kullanılması, ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine müdahale etmek istediğine yönelik anlamı doğrularken, Türkiye'nin savunma sistemi alımına yönelik kullanılan tehditkar ifadeler, ABD'nin hegemon devlet olarak yaptığı baskıyı vurgulamaktadır.

Tweetlerden alınan örneklerde NATO, ABD'nin hegemonyasını diğer ülkelerde hâkim kılmak için kurulan bir örgüt temsili olarak gösterilmektedir. Moskova'nın karşı düşman olarak gösterilmesi, NATO ile ilişkilerin bağımsız politikalar sebebiyle bozulduğu ifadesi, 15 Temmuz darbe girişiminde NATO'nun payı varmış gibi gösterilmesi, ABD'nin NATO üyelerine yönelik NATO'yu kullanarak silah satması, NATO üyeliği ile S-400 arasında tercih ifadeleri, NATO'nun olumsuz temsili ile NATO'nun ABD'nin hegemonyasını yaymak için kullandığı araç olduğu temsiline uymaktadır.

6.BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmanın sonucu yazılacak ve önerilerde bulunulacaktır. Sonuç kısmında tezin genel değerlendirmesine yer verilecek olup, öneri kısmında dezenformasyon direnci oluşturmanın neden önemli olduğu ve bu direnci oluşturmanın özgürlük-güvenlik dengesi çerçevesine nasıl organize edilmesi gerektiğine yönelik yaklaşım açıklanacaktır.

6.1. Sonuç

Devletler dış politika amaçlarına ulaşmak için kullanabilecekleri tüm araçları etkin şekilde kullanma eğilimindedir. Küçük devletler dış politika araçlarından daha yoğun etkilenirken, orta büyüklükteki devletler bu araçlardan korunma ve mümkünse kullanma eğilimindedir. Hegemon devletler ise bu araçların oluşturulması, geliştirilmesi ve dış politika stratejilerine dahil edilmesi becerisine sahiptir. Dış politika hedefleri küresel anlam ifade eden bu devletler, hedefleri doğrultusunda dış politika anlatıları geliştirerek, dış politika stratejilerini gerçekleştirecek daha büyük resmi oluşturma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Örneğin ABD'nin özgürlük, insan hakları ve liberal ekonomi gibi anlatılarını hegemonyasını yaymak için koyduğu çerçeveler dahilinde düşünmek mümkündür.

Askeri amaçlar için bulunan internet, siber alanın en geniş parçasını oluşturmaktadır. Soğuk Savaş koşullarının yumuşamasının ardından internetin araştırma ve geliştirme faaliyetleri için üniversitelere bırakılması, ardından sermayenin yatırımları ile küreselleşmesinin hızlanması, internetin ABD'nin neoliberal politikalarını yayması için bir araç haline getirmiştir. ABD sermayesinin öncülüğünde küreselleşen internet, ABD'nin özgürlük, demokrasi ve insan hakları söylemlerini yaygınlaştırdığı araçlardan biri haline gelmiştir. ABD'nin hegemonya anlatısını yayan internete karşı, karşı hegemon güçlerden Rusya ve Çin kendi iç ve dış politikalarına uygun şekilde interneti benimsemiştir.

İnternet öncülüğünde siber uzayın hızla genişlemesi ve sosyal medya aracılığıyla bireylerin interneti daha yoğun kullanımının sağlanması, siber alanın dış politika aracı olarak kullanılmasına yol açan etmenlerden olmuştur. Siber saldırılar ve siber espionaj gibi faaliyetler çerçevesinde devletlerin uzun yıllar kullandığı siber uzayın devletler tarafından öneminin artması Estonya ve İran'a yönelik siber saldırılarla ilgilidir. Bu saldırılar siber uzaydan gelebilecek tehditleri göstermesi açısından devletler tarafından siber uzayın

gerektiğinde müdahale aracı olarak kullanılabilir şekilde; kara, deniz, hava ve uzayın ardından bir alan olarak benimsenmesine yol açmıştır. Günümüzde NATO gibi savunma örgütünün yanı sıra ABD, Rusya ve İngiltere gibi birçok ülke siber uzayı bir müdahale ve mücadele alanı olarak benimsemiştir. Bu sebeple siber alanın dış politika analizlerinde siber müdahale kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Siber müdahale özellikle hegemon devletler tarafından oldukça hızlı şekilde benimsenmiştir. Siber müdahalenin jus ad bellum (savaşa girmenin haklı nedenleri) ile jus in bello (savaş sırasında uyulması gereken kurallar) kapsamında hukuki değerlendirmeye tabii tutulamaması devletlerin bu alanı daha yoğun olarak kullanmasına neden olmaktadır. Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan olan “Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations”, siber savaşa girmenin haklı nedenlerinin çerçevesini çizmesi açısından literatürde önemli yer tutmaktadır. Tallinn El Kitabında da belirtildiği gibi siber müdahale kavramı, devletlerin coğrafi egemenliği gibi siber alanda da egemenlik sınırlarının bulunduğu hareketle siber operasyonların bazı durumlarda devletlerin siber alan egemenliğine yönelik müdahale kapsamında belirtilmiştir. Propaganda gibi bazı yöntemler ise genel olarak müdahale kapsamında değerlendirilmezken, sivil kargaşayı kışkırtmak örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda siber müdahale kapsamında değerlendirilmektedir. Dezenformasyon 2017 yılında hazırlanan kitapta yer almamakla birlikte yeni hazırlanan Tallinn Manual 3.0’da bu müdahale biçiminin yer alacağı düşünülmektedir.

Devletlerin internetin bireylere verdiği gücü fark etmesi Arap Ayaklanmaları sırasında daha iyi anlaşılmıştır. Ayaklanmalar sırasında sosyal medyayı kullanan göstericiler, eşik bekçileri olmadan haberleşebilmiş ve devlet yönetimlerinde kısmi dönüşümü gerçekleştirebilmiştir. Bunun ardından sosyal medyanın dış politikanın bir unsuru olarak kullanımına yönelik devletlerin ilgisi artmıştır. Dijital diplomasi bunun örneğini teşkil ederken, devletlerin müdahale kapsamına girecek yöntemleri kullandığı örnekler de meydana gelmeye başlamıştır. Devletler sosyal medyayı hibrit müdahalenin aracı olarak taktik seviyede kullanmaktadır. Savaş ve barış arasındaki bölgede gerçekleşen (gri alan) taktik seviyedeki hibrit savaş biçimlerinin sosyal medyada toplumlara karşı daha yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Gri alan ve hibrit savaş kavramlarının son yıllarda sıklıkla tartışılmasının nedeni Rusya’nın uygulamaları ile ilgilidir. Rusya’nın dış politika hedeflerine ulaşmak için bilgi operasyonları kapsamında dezenformasyonu bir müdahale aracı olarak demokratik

devletlere karşı kullanılmaktadır. 2016 yılında ABD’de gerçekleşen seçimlerde Rusya’nın dezenformasyon yaptığına dair bulgular güçlü şekilde vurgulanırken, Rusya’nın bunu stratejik olarak gerçekleştirdiğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre Rusya, bilgi ekosisteminde kendi anlatısını yaygınlaştırmak için kullandığı Sputnik ve Russia Today’ye yönelik bütçe kesintisini 2013 yasaklamıştır ve bu kanalların küresel alana yayılmasını sağlamıştır. ABD seçimlerinde bu kanalların kullanılmasının yanı sıra Internet Research Agency gibi kuruluşların Amerikalılar gibi davranan hesapları işletmeleri, troll ordularının ve sahte hashtaglerin açılarak dezenformasyon yayılımında bunların aktif olarak kullanılması, insanların yankı odalarında Rusya’nın düşüncelerinin daha sık yer almasını sağlamıştır. 2016 ABD Başkanlık Seçimlerinde Donald Trump’ın karşısındaki aday olan Hillary Clinton’ın malenformasyon yöntemi olarak e-postalarının yayınlanması, ABD’nin siber egemenlik alanına doğrudan müdahale edildiği anlamını taşımaktadır. Rusya’nın farklı demokratik ülkelerde kendi anlatısını yaymak ve demokrasilere olan inancı zayıflatmak için bu yöntemi aktif olarak kullanmaktadır. Rusya’nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna topraklarına başlattığı geniş askeri müdahalenin ardından AB’nin RT ve Sputnik’i yasaklaması bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bilgi düzensizliği oluşturmaın 3 yöntemi bulunmaktadır: dezenformasyon, malenformasyon ve mezenformasyon. Dezenformasyon bilinçli bir şekilde yanlış veya yanıltma kastıyla hazırlanan haberin yayılması iken, mezenformasyon bunun insanlar tarafından doğru olduğu kabulü ile yaygınlaştırılmasıdır. Malenformasyon ise bir aktörün hedefine ulaşmak için doğru bilgiyi kasıtlı olarak ve zaman gözeterek kullanmasıdır. Dezenformasyon çalışmalarına yönelik ilgi 2016 ABD Başkanlık seçimlerinin ardından artmıştır. Taktik seviyede kullanılan dezenformasyon devletler tarafından resmi ve resmi olmayan yollardan yayılabilmektedir. Sosyal medyada devletler tarafından yapılan dezenformasyonun amacı, kendi anlatısını müdahale edilen toplumda hakim kılmak, kendi anlatısını yeniden üretmek, karar vericileri etkilemek ve karar vericilerin vereceği kararlarda sis oluşturmak yani onları şüpheye düşürmektedir.

Çalışma kapsamında Rusya devleti ile bağlantılı Sputnik Türkiye’nin, Türkiye’nin S-400 alım süresinde dezenformasyon yapıp yapmadığı geniş kapsamlı olarak iki yöntem ile incelenmiştir. İlk olarak 2016 yılında gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi ile S-400’lerin Türkiye’ye teslim edildiği tarih olan 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında Twitter’den paylaştığı haberler 5 anahtar kelime (S-400, S-300, Hava Savunma Sistemi, Patriot ve NATO) ile çekilmiştir. Ardından First Draft tarafından benimsenen, Wardle tarafından

çerçevesi çizilen dezenformasyon yönteminin bazıları kullanılarak ve 2 yeni yöntem eklenerek dezenformasyon içeren haberler ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Sputnik Türkiye tarafından 5 anahtar kelime ile atılan tweetlerin %17.65'inde dezenformasyon tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında bir başka bilgi düzensizliği yöntemi olan malenformasyonun Sputnik Türkiye tarafından ne şekilde kullanıldığı da incelenmiştir. Elde edilen verilerde yapılan incelemeler sonucunda Sputnik Türkiye, kendi anlatısını destekleyen haberleri ve görüşleri, kendi anlatısına uygun tweetler ile paylaşmaktadır. Örneğin yabancı medyadan Türkçeye çevrilerek verilen haberler veya köşe yazılarının Rusya anlatısına uygun şekilde tweetlendiği gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre 5 anahtar kelime ile çekilen haberlerin %20.52'si kendi anlatısını destekleyecek uzman görüşleri ve farklı medya kanallarının haberlerinden oluşmaktadır. Son olarak bilgi düzensizliği yöntemlerinden olan mezenformasyon incelenmiştir. Bu inceleme ile 5 anahtar kelime ile alınan haberlerin tweetlerinin aldığı etkileşimlerin (beğeni, retweet ve yanıtlar) artış hızları ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucuna göre haberlerin aldıkları toplam etkileşimler 2016 yılında 3.906 iken, bu etkileşim 2019 yılında 67.446'dır. Yıllara göre yapılan inceleme sonucunda etkileşimlerin sürekli şekilde ve hızla arttığı gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında kullanılan ikinci yöntem Teun van Dijk'ın ortaya koyduğu Eleştirel Söylem Analizidir. Rusya ile Türkiye arasındaki güç ilişkileri ve dış politika anlatıları üzerinden ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre Sputnik Türkiye haber metinlerini tweet olarak oluştururken Rusya'nın anlatılarını üretmeye ve yeniden üretmeye yönelik seçimlerde bulunmaktadır. Söylemler tercih edilirken ABD ve NATO karşıtlığı vurgulanırken, zaman zaman dezenformasyona yol açacak şekilde kelimelerdeki vurgular değiştirilmiştir.

Çalışmada çıkan sonuçlar Rusya'nın Sputnik Türkiye aracılığıyla Türkiye bilgi ekosistemine yönelik bilgi ekosistemini bozucu faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir. Metodolojik olarak, sistematik yapılan analizlerde doğru bilginin sistematik olarak belirli yöntemler dahilinde sunulması ve bunun devlet anlatısı ile uyumlu olarak kullanılması böylesi bir yöntemin malenformasyon olarak kabul edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. %17.65 oranında gerçekleştirilen dezenformasyonun %20.52 oranında gerçekleştirilen mezenformasyonla desteklenmesi, Türkiye'ye yönelik düşük yoğunluklu gerçekleştirilen hibrit savaşın bilgi ekosisteminde var olduğunu göstermektedir.

6.2. Öneriler

Siber alan ve sosyal medya toplumların günlük hayatına hızlı şekilde girmiştir. Demokratik olmayan devletler güvenlik gerekçesi ile bazı internet sitelerinin yasaklanması, internet trafiğinin kontrol edilmesi hatta gerektiğinde internet bağlantısının kesilmesi gibi önlemleri toplumları üzerinde uygulayabilirken, demokratik devletler özgürlüğü kısıtlayıcı bu önlemleri uygulayamamaktadır. Bu sebeple demokratik toplumlar sosyal medya üzerinden bilgi operasyonlarına yönelik daha açık halde bulunmaktadır. Demokratik devletler güvenliklerini sağlarken özgürlük dengesi götmekle yükümlüdür, bu sebeptir ki demokratik ülkeler bilgi operasyonları müdahalesine daha yoğun maruz kalmaktadır.

Demokratik olsun ya da olmasın tüm yönetim sistemlerinde devletlerin, hedeflerine ulaşmak için toplumu yönlendirmek adına dezenformasyonu kullanmaya devam etmesi beklenmektedir. Demokratik olmayan devletler devletin resmi kanallarını da kullanarak kendi toplumlarına devlet yönetimi anlatısının aracı olarak dezenformasyonu kullanırken bir yandan kendilerine karşı bu yöntemlerin kullanılmasını engellemeye çalışmaktadır. Öte yandan ise demokratik olmayan devletler diğer ülkelere karşı dış politika hedefleri çerçevesinde dezenformasyonu araçsallaştırmaktadır. Demokratik devletler ise kendilerine yönelik dezenformasyona karşı mücadele ederken yine demokratik olmayan devletler gibi dezenformasyonu araçsallaştırarak diğer ülkelere yönelik müdahale aracı olarak dezenformasyonu kullanabilmektedir. Yönetim sistemi fark etmeksizin hegemon devletler ise anlatılarına uygun dış politikalarına yeni yöntemler ekleyerek bu müdahale alanını daha etkin kullanabilmektedir. Bu sebeple devletlerin belirli bir ülkeye ya da aktöre odaklanmadan gelebilecek farklı yöntemleri içeren yöntemlerle önlem alabilmesi gereklidir.

Alınabilecek ilk önlem devletlerin açıklamalarının güvenilir olması ve bunu toplumun çeşitli kanallarına yayma yeteneğini geliştirmesidir. Çalışma kapsamında Twitter incelenmesine rağmen, bilgi düzensizliği ve dezenformasyon internet dışı kanallardan, gazete veya radyo gibi farklı araçlarla yayılabilmektedir. Bu sebeple devletlerin toplumların farklı kesimlerini de dahil edebilecekleri bir bilgi ekosistemi oluşturması gereklidir. Tüm bilgi ekosisteminde yayılabilecek bir sistem, toplumun farklı kesimlerini gelebilecek bilgi müdahalelerine karşı koruyabilecektir. İkinci husus olan güvenilir bilgi oldukça kritik bir önem arz etmektedir çünkü devletin veya hükümetin bakışını yansıtan bilgilerin bu kanallardan yayılması, farklı düşünen kesimin bu kanallara güvenmemesini getirebileceği gibi yanlış bilgilerin bu kanallardan yayılması bu kanallara yönelik güveni önemli ölçüde

sarsacaktır. Bu iki hususun gerçekleştirilmemesi, yani toplumun tüm kesimine erişecek sistemin oluşturulmaması ve toplumun tüm kesiminin güvenebileceği doğru bilginin sunulabileceği kanallar açılmaması toplumları müdahalelere karşı dirençsiz hale getirecektir.

Sosyal medyada bilgi ekosistemi sürekli şekilde hareket halindedir. Bu sebeple bu bilgi ekosisteminde devletin kaynaklarının dışında güvenilir kaynakların desteklenmesi gereklidir. Doğrulama platformları güvenilir kaynak olma yeteneğine sahiptir. Bu platformların doğrudan devlet desteği almaları bilgi güvenilirliğini bozabileceği gerekçesi ile doğru olmayabilecekken bilgi güvenliğine yönelik daha bağımsız kurumların proje bazlı destekle desteklenmesi bu kurumların çalışma prensiplerine uygun hareket etme serbestisi kazandırabilecektir. Bu proje desteği devletler tarafından farklı yöntemleri içerebilir şekilde hazırlanabilecektir. Örneğin AB tarafından oluşturulacak bir fon veya AB'nin de içinde yer alabileceği fonlar aracılığıyla doğrulama platformlarının uzun vadeli mali olarak desteklenmesi, platformların güvenilirliğini önemli ölçüde sarsmayacağı gibi, platformların işleyişlerini yerine getirmesini sağlayabilecektir.

Sosyal medya ve özellikle Twitter bilgi ekosistemine müdahale etmek için stratejik iletişimin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Devletlerin verileri anlık olarak takip etmesi ve ilgili kuruma anlık bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Gerekli önlemlerin ise yine anlık olarak yapılması, bilgi düzensizliğinin hızla yayılmasını engelleyebilecektir. Anlık verileri takip edecek kurumların sürekli denetlenmesi ve kişisel özgürlüklere müdahale edilmeden faaliyetlerini gerçekleştirmesi büyük önem taşımaktadır.

Devletlerin bilgi ekosistemini korumak için sosyal medyayı kısıtlayıcı düzenlemelerden kaçınması gerekir. Bilgi düzensizliği ve dezenformasyon gerçekleştirmenin çok farklı yöntemleri bulunması sebebiyle bu yöntemlerin tespit edilebilmesi oldukça zordur. Bu yöntemlerde özellikle haber kanalları açısından "sistematiklik" unsuruna dikkat edilmesi gerekmektedir. Sistematiklik unsurunun bulunması durumunda dahi haberin verilme yöntemi ile suç unsuru atfetme arasında gerçekçi bir bağ kurulması mümkün olmayabilmektedir. Özellikle bilgi düzensizliği tespit ederken kasıt olup olmadığına bakma ihtiyacı, yani bunun şaka ya da farklı niyetlerle de gerçekleştirilmiş olabileceği gerçeği göz önüne alındığında kişilere yönelik gerçekleştirilecek düzenlemelerde yanlış kararların alınma ihtimalini kuvvetlendirecektir. Özgürlük-güvenlik dengesinde demokratik devletlerin özgürlüğü kısıtlayıcı böylesi kararların bu sebeple gerçekçi olmadığı göz önüne alınmalıdır. Bu sebeple bilgi ekosistemine müdahaleye yönelik yapılabilecek en

gerçekçi senaryolardan biri dijital okur yazarlığın eğitim müfredatına dahil edilmesi ve bilgiyi edinen kişilerin kendilerini korumalarının sağlanmasıdır.

Türkiye özelinde uygulanması gereken politikalardan biri Silikon Vadisi olarak kavramlaştırılan, özünde devlet ve vatandaşlarını etkileyen faaliyetlerde bulunan teknoloji şirketleri olan şirketler ile iletişime geçilmesi ve politikalarını yönlendirilmek için faaliyetlerde bulunulmasıdır. Bunun için siber diplomasının etkin kullanılması adına bir strateji hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Özellikle devletin ve vatandaşın her türlü bilgilerinin teknoloji şirketlerinde bulunması ve yapay zeka analizleri ile bu bilgilerin işlenebilmesi oldukça tartışmalı bir alandır ve bu alana yönelik Türkiye'nin faaliyetlerini artırması gereklidir. Türkiye'nin özellikle yakın ilişki kurabildiği coğrafyalar olan Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslar, Orta Doğu, Afrika ve Avrupa'ya yönelik bilgi ekosisteminde etkin olması gereklidir. Böylelikle Türkiye hakkında bilgi ekosisteminde oluşturulan olumsuz imaj ve yapılan dezenformasyon karşı mücadelede bulunulması mümkün olabilecektir, yani Türkiye dış politika hedefleri doğrultusunda bilgi ekosistemlerine yönelik faaliyetler için daha aktif politikalar belirlemelidir.

Günümüzdeki sorun küresel bir sorundur. Bu sebeple bulunabilecek köklü önlemlerinde küresel olarak gerçekleştirilmesi gereklidir. Diğer devletler veya uluslararası örgütler nezdinde platformların mimarilerinin bilgi düzensizliğini ön plana çıkartan yöntemlerine yönelik alınacak önlemler için politika uygulanması alınacak önlemlerden biridir. Son olarak özellikle bürokrasi nezdinde sosyal medya okuryazarlığı, bilgi düzensizliğinin tanıtılması ve bilgi düzensizliğinin nasıl tespit edilebileceğine yönelik eğitimler düzenlenmesi gerekliliği vurgulanmalıdır. Bu sayede karar verme çerçevesinde bulunan kişilerin bilgi düzensizliğinden etkilenmeleri azaltılmış olabilecektir.

KAYNAKÇA

- 93digital. (2021, Ocak 27). Digital 2021. We Are Social UK. <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-uk/>
- #123 Pavel Durov on the 2022 Billionaires -. (t.y.). Forbes. Geliş tarihi 03 Aralık 2022, gönderen <https://www.forbes.com/profile/pavel-durov/>
- AB ordusu, Brüksel’de NATO’ya komşu olacak. (2016, Ekim 7). Sputnik Türkiye. <https://sputniknews.com.tr/20161007/juncker-ab-ordu-nato-bruksel-1025190788.html>
- Abbate, J. (2000). *Inventing the internet*. MIT Press.
- “ABD, Patriot’ların bağımsızlık güvencesi olduğu konusunda Türkiye’yi ikna edemedi”. (2019, Nisan 17). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/1118592463290212354
- ‘ABD, Türkiye’ye S-400 alımını ertelemeyi teklif etti’. (2019, Mayıs 14). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/1128347995232038912
- ABD’nin Türkiye’ye yönelik CAATSA yaptırımları yürürlüğe girdi. (2021, Nisan 6). BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>
- Acer, Y. (2004). *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu*. Roma Yayınları.
- Ağcan, M. A. (2013). İnsanlık, Sosyo-politik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık: Andrew Linklater. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(37), 3-35.
- AK Partili Tayyar: NATO, terör örgütü haline geldi. (2017, Ocak 23). Sputnik Türkiye. <https://sputniknews.com.tr/20170123/ak-parti-tayyar-nato-terror-orgutu-1026886637.html>
- Akgül, F. (2021). A Comparison between the Concepts of Gray Zone and Hybrid War: What is New for International Security? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 411-439. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.964066>

- Albright, D., Brannan, P., & Walrond, C. (2010). Did Stuxnet take out 1,000 centrifuges at the Natanz enrichment plant? Institute for Science and International Security.
- Alden, C., & Aran, A. (2016). Foreign policy analysis: New approaches. Routledge.
- Ashley, R. K. (1988). Untying the sovereign state: A double reading of the anarchy problematique. *Millennium*, 17(2), 227-262.
- Ashley, R. K. (1989). Living on border lines: Man, poststructuralism, and war. *International/intertextual relations: Postmodern readings of world politics*, 259-321.
- Avrupa Huawei'ye yaptırım fikrine karşı – DW – 16.05.2019. (t.y.). Geliş tarihi 03 Aralık 2022, gönderen <https://www.dw.com/tr/avrupa-huaweiye-yapt%C4%B1r%C4%B1m-fikrine-kar%C5%9F%C4%B1/a-48768627>
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin gerçekçi teorisi: Kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Aydın-Düzgüt, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), Art. 46. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463032>
- Bağbaşıoğlu, A. (2018). NATO'nun Dönüşümü'nün Balkanlar'a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bağbaşıoğlu, A. (2021). Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütlenme Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde *Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Kurumlar*. Nobel Yayınları.
- Bakir, V., & McStay, A. (2018). Fake news and the economy of emotions: Problems, causes, solutions. *Digital journalism*, 6(2), 154-175.
- Bal, H. (2016). Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (uygulamalı-örnekli). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Baldwin, D. A. (1999). The Sanctions Debate and the Logic of Choice. *International Security*, 24(3), 80-107.
- Baldwin, D. A. (2016). *Power and International Relations: A Conceptual Approach*. Princeton University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1xsp6>

- Barberá, P., & Zeitzoff, T. (2018). The new public address system: Why do world leaders adopt social media? *International Studies Quarterly*, 62(1), 121-130.
- Barfar, A. (2019). Cognitive and affective responses to political disinformation in Facebook. *Computers in Human Behavior*, 101, 173-179. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.026>
- Bayram, A. K. (2018). Foucault'nun Yöntemi: Hakikatin Söylemsel İnşasının Arkeolojisi ve Soykütüğü. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 6(2), 0-0. <https://doi.org/10.14782/ipsus.460139>
- Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. Oxford University Press.
- Bennett, A. L., & Oliver, J. K. (2015). *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler* (N. Uslu, Çev.). Bb101 Yayınları.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası* (V. S. Öğütle, Çev.). Atıf Yayınları.
- Bhabha, H. K. (2012). *The location of culture*. routledge.
- Bıçakci, S. (2012). Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), Art. 34.
- Bıçakci, S. (2014). NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1011-1130. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.553374>
- Bjola, C. (2018). Digital Diplomacy 2.0: Trends and Counter-Trends. *Revista Mexicana de Política Exterior*, 113, Art. 113.
- Bjola, C., & Pamment, J. (2018). *Countering online propaganda and extremism. The Dark Side*.
- Born, K., & Edgington, N. (2017). *Analysis of Philanthropic Opportunities to Mitigate the Disinformation/Propaganda Problem*. Hewlett Foundation.
- Bos, M., & Melissen, J. (2019). Rebel diplomacy and digital communication: Public diplomacy in the Sahel. *International Affairs*, 95(6), 1331-1348.

- Bostanoğlu, B. (1999). Türkiye-ABD ilişkilerinin politikası: Kuram ve siyasa. İmge Kitabevi.
- Bostanoğlu, B., & Okur, M. A. (2009). Uluslararası ilişkilerde eleştirel kuram: Hegomanya-medenyetler ve Robert W. Cox. İmge Kitabevi.
- Bozdağlıoğlu, Y., & ınar, Ö. (2004). Liberalizmden neoliberalizme g olgusu ve sistemik bağımlılık. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(4), 59-79.
- Bradshaw, S., Bailey, H., & Howard, P. N. (2021). Industrialized disinformation: 2020 global inventory of organized social media manipulation. Computational Propaganda Research Project. Oxford Internet Institute. Retrieved from <https://demtech.ox.ac.uk> ....
- Brantly, A. F. (2020). A brief history of fake: Surveying Russian disinformation from the Russian Empire through the Cold War and to the present. Information warfare in the age of cyber conflict, 27-41.
- Brattberg, E., & Maurer, T. (2018). Russian Election Interference: Europe's Counter to Fake News and Cyber Attacks. Carnegie Endowment for International Peace.
- Breuning, M. (2007). Foreign policy analysis: A comparative introduction. Springer.
- Brown, G. D. (2020). International law and cyber conflict. İçinde Routledge Handbook of International Cybersecurity. Routledge.
- Brown, J. A. C. (1963). Techniques of Persuasion, from propaganda to brainwashing. Penguin books.
- Bruns, A., & Burgess, J. (2016). İstikrarsız Alanlarda Yntemsel Yenilikler: Twitter rneği. İçinde Sosyal Bilimler İçin Dijital Yöntemler. Nobel Yayınları.
- Builder, C. H. (1999). The American Military Enterprise in the Information Age. Rand Publications, 19-44.
- Burns, C. (2016). Clinton'ın e-posta skandalı: Zamanlama manidar mı? BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37835308>
- Campbell, D. (1992). Writing security: United States foreign policy and the politics of identity. University of Minnesota Press.

- Campbell, D. (2013). Poststructuralism. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3. Edition). Oxford University Press.
- Cankara, P. Ö., & Cankara, Y. (2007). Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(15), Art. 15.
- Carr, E. H. (1946). *The twenty years' crisis, 1919-1939: An introduction to the study of international relations*. Macmillan & Co. Ltd.
- Castells, M. I. (2004). *Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint*. The Network Society: A Cross-Cultural Perspective/Ed. M. Castells. Northampton, MA: Edward Elgar.
- CCDCOE About us. (t.y.). Geliş tarihi 04 Aralık 2022, gönderen <https://ccdcoe.org/about-us/>
- Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.
- Chibber, K. (2014). American cultural imperialism has a new name: GAFA. *Quartz*, qz. com, 1.
- Chomsky, N. (2002). *Media control: The spectacular achievements of propaganda*. Seven Stories Press.
- Chouliaraki, L., & Fairclough, N. (1999). *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh University Press.
- Clapper, J. R., & Brown, T. (2018). *Facts and Fears: Hard Truths from a Life in Intelligence* (1st edition). Viking.
- Clausewitz, C. V. (2018). *Savaş Üzerine* (H. F. Çeliker, Çev.). Alfa Yayınları.
- Coban, F. (2016). The Role of the media in international relations: From the CNN Effect to the Al-Jazeera Effect. *Journal of International Relations and Foreign Policy*, 4(2), 45-61.

- Cohen, J., & Fontaine, R. (2020). Uniting the Techno-Democracies. *Foreign Affairs*, November/December 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-13/uniting-techno-democracies>
- Collingwood, R. G. (2019). *Tarih Tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Comte, A. (1865). *A General View of Positivism*. Translated... By JH Bridges. Trübner & Company.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2013, Şubat 12). <https://thailand.mid.ru/en/concept-of-the-foreign-policy-of-russia>
- Cook, J. (t.y.). The incredible life of Pavel Durov—'Russia's Mark Zuckerberg' who is raising \$2 billion for his messaging app. *Business Insider*. Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen <https://www.businessinsider.com/the-incredible-life-of-pavel-durov-the-entrepreneur-known-as-the-mark-zuckerberg-of-russia-2016-3>
- Cowan, G., & Cull, N. J. (2008). Public diplomacy in a changing world. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 6-8.
- Cox, R. W. (1984). *Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory. İçinde Culture, Ideology, And World Order*. Routledge.
- Cull, N. J. (2012). *The Decline and Fall of the United States Information Agency: American Public Diplomacy, 1989–2001*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1057/9781137105363>
- Cull, N. J., Culbert, D. H., & Welch, D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. ABC-CLIO.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mersin'de halka hitap ediyor. (2018). *Anadolu Ajansı/Periscope*. <https://www.pscp.tv/anadolujansi/1PIJQXopyWzGE>
- Çalış, Ş., & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 225-243.
- Çelik, Ş. (2013). Stuxnet saldırısı ve Abd'nin siber savaş stratejisi: Uluslararası hukukta kuvvet kullanmaktan kaçınma ilkesi çerçevesinde bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 137-175.

- Çınarlı, İ. (2004). Döngü Uzmanları (Spin Doctors), Medyatik Yalan ve Kamu Manipülasyonu. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 1.
- Çoban Oran, F. (2021). Güvenlik Çalışmaları ve Uluslararası Güvenlik: Teorik ve Tarihsel Bir analiz. İçinde A. Bağbaşıoğlu (Ed.), Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Kurumlar. Nobel Yayınları.
- Çoban Oran, F., & Çiçek, K. N. (2022). Uluslararası İlişkilerde “Güvenlik-Dışılaştırma”: Uçak Düşürme Olayı Sonrasında Türk-Rus İlişkilerindeki Değişimi Anlamak. International Azerbaijan Academic Research Congress Baku/Azərbaycan.
- DDoS saldırısı nedir? (2022, Ocak 11). www.kaspersky.com.tr.
<https://www.kaspersky.com.tr/resource-center/threats/ddos-attacks>
- DeBenedictis, K. (2022). Russian 'hybrid Warfare' and the Annexation of Crimea: The Modern Application of Soviet Political Warfare. Bloomsbury Publishing.
- Deconde, A. (1978). Thomas H. Etzold. The Conduct of American Foreign Relations: The Other Side of Diplomacy. New York: New Viewpoints. 1977. Pp. viii, 159. Cloth 10.00, paper 5.95. Oxford University Press.
- Derrida, J. (1982). Positions (A. Bass, Ed.). University of Chicago Press.
<https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo24847338.html>
- Derrida, J. (2010). Gramatoloji (İ. Birkan, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.
- Derrida, J. (2016). Of Grammatology (G. C. Spivak, Çev.). Johns Hopkins University Press.
- Deutsch, K. W. (1958). The place of behavioral sciences in graduate training in international relations. Behavioral Science, 3(1), 278-284.
- Dezenformasyonla Mücadele El Kitabı. (2021). <https://www.rdmedu.com/yayinlar/el-kitapciği>
- Digital 2022: Another Year of Bumper Growth. (2022, Ocak 26). We Are Social UK.
<https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>
- Dijk, T. A. van D. (1987). News analysis: Case studies of international and national news in the press. L. Erlbaum.

- Dijk, T. van. (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım (Discourse Studies a Multidisciplinary Introduction). İçinde N. Ateş (Çev.), Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji. Su Yayınları.
- Dijk, T. A. van. (1988). News as discourse. University of Groningen.
- Dilthey, W. (1999). Hermeneutik ve Tin Bilimleri, çev. Doğan ÖZLEM, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Doctrine of Information Security of the Russian Federation. (2016, Mayıs 12). https://mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/cptickb6bz29/content/id/2563163/, <https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/strategies/Asia/Russia%202016%20Information%20Security%20Doctrine.pdf>
- Doğruluk Payı-Hakkımızda. (2022). <https://www.dogrulukpayi.com>
- Easton, D. (1955). The political system: An inquiry into the state of political science. Ethics, 65(3).
- Eckersley, R. (1992). Environmentalism and political theory: Toward an ecocentric approach. Suny Press.
- Elsawah, M., & Howard, P. N. (2020). “Anything that Causes Chaos”: The Organizational Behavior of Russia Today (RT). Journal of Communication, 70(5), 623-645. <https://doi.org/10.1093/joc/jqaa027>
- Enloe, C. (2014). Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics. Univ of California Press.
- Erdoğan Emre. (2020). Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analzi ve Araştırma Yönetmi Tercihleri. İçinde Coşkun Bezen Balamir & Rüma İnan (Ed.), Dış Politika Analizi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eski NATO Genel Sekreteri'nin ABD hayranlığı: Sadece Amerika 'küresel polis' olabilir. (2021, Eylül 21). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/778632459315318784
- EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU. (2022, Mart 2). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press->

releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.

Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. E. Arnold.

Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of critical discourse analysis*, 5(11), 121-138.

Fallis, D. (2015). What is Disinformation? *Library Trends*, 63(3), 401-426.

Fanon, F. (2008). *Black skin, white masks*. Grove press.

Fetzer, J. H. (2004). Disinformation: The Use of False Information. *Minds and Machines*, 14(2), 231-240. <https://doi.org/10.1023/B:MIND.0000021683.28604.5b>

Firsdraft-history. (2022). First Draft. <https://firstdraftnews.org:443/about/>

#Forbes: #Rusya, #NATO'nun #Karadeniz'deki planlarını bozdu. (2016, Temmuz 25). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/757471734345981952

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.

Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urgan, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*,(çev. Şehsuvar Aktaş). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Frankel, J. (1970). *Theories of National Interest*. *İçinde National Interest* (ss. 42-51). Springer.

Freelon, D., & Wells, C. (2020). Disinformation as Political Communication. *Political Communication*, 37(2), 145-156. <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1723755>

Fridman, O., Kabernik, V., & Granelli, F. (2022). The Nature of Information Operations. *İçinde O. Fridman, V. Kabernik, & F. Granelli (Ed.), Info Ops: From World War I to The Twitter Era*. Lynne Rienner.

Fukuyama, F. (1989). The end of history? *The national interest*, 16, 3-18.

Fukuyama, F. (2021, Nisan 5). *Droning On in the Middle East*. American Purpose. <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/>

- Gahler, M. (2021). Boosting the EU's soft power in Eastern Partnership countries. *European View*, 20(1), 14-22. <https://doi.org/10.1177/1781685821999847>
- Gençer, M. (1989). Önce Pazar Sonra Rekabet: Açık Teknoloji Stratejilerinin Yükselişi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 249-260.
- George, A., & Keohane, R. (1980). The concept of national interests: Uses and limitations. *Presidential decisionmaking in foreign policy*, 217-238.
- Gerasimov, V. (2013, Şubat 27). The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. In *Moscow's Shadows*. <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>
- Gilboa, E. (2016). Digital diplomacy. *The SAGE handbook of diplomacy*, 540-551.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.
- Gladwell, M. (2010). Small change. *The New Yorker*, 4.
- Goh, B. (2009, Eylül 9). Asian social networking sites profit from virtual money. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-asia-socialnetworking-idUSTRE58800D20090909>
- Gombert, D. C. (1999). Rights Makes Might: Freedom and Power in The Information Age. İçinde Z. M. Khalilzad & J. P. White (Ed.), *The Changing Role of Information Warfare*. RAND.
- Gompert, D. C. (1999). Right makes might: Freedom and power in the Information Age. *RAND-PUBLICATIONS-MR-ALL SERIES-*, 45-74.
- Gözen, R. (2019). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri* (A. Cemgil, Çev.). Belge Yayınları.
- Griffiths, R. T. (t.y.). Chapter Two: From ARPANET to World Wide Web. 16.
- Group of Governmental Experts – UNODA. (t.y.). Geliş tarihi 25 Ekim 2022, gönderen <https://www.un.org/disarmament/group-of-governmental-experts/>
- Group of Governmental Experts on Advancing Responsible State Behaviour in Cyberspace in the Context of International Security A/76/135. (2021, Temmuz 14).

<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F76%2F135&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

Gülmez, S. B., & Gülmez, D. B. (2020). Dış Politika analizi: Teorik Yaklaşımlar. İçinde B. B. Coşkun & İ. Rüma (Ed.), Dış Politika Analizi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

GÜNEŞ, H. (2014). Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı”. Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış, 465-486.

Hameleers, M., Powell, T. E., Van Der Meer, T. G. L. A., & Bos, L. (2020). A Picture Paints a Thousand Lies? The Effects and Mechanisms of Multimodal Disinformation and Rebuttals Disseminated via Social Media. *Political Communication*, 37(2), 281-301. <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1674979>

Hamzaoğlu, H. (2020). Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 281-299.

Hanna, N. (2018). A role for the state in the digital age. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 7(1), 1-16.

Hansen, L. (2016). Discourse analysis, post-structuralism, and foreign policy. *Foreign policy: Theories, actors, cases*, 2, 94-109.

Hansen, S. (2017). Russian hybrid warfare: A study of disinformation. , Danish Institute for International Studies, 24.

Harbom, L., & Wallensteen, P. (2005). Armed Conflict and Its International Dimensions, 1946-2004. *Journal of Peace Research*, 42(5), 623-635.

Harekât ne demek TDK Sözlük. (2022). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=harekat>

Haslam, J. (2015). Near and Distant Neighbors: A New History of Soviet Intelligence. Macmillan.

HatiPoğlu, E., Gökçe, O. Z., DiNçer, B., & Saygin, Y. (2016). Sosyal Medya ve Türk Dış Politikası: Kobani Tweetleri Üzerinden Türk Dış Politikası Algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 175-197. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463090>

- Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., Radin, A., Magnuson, M., Mendelsohn, J., Marcellino, W., Bega, A., & Winkelman, Z. (2018). Russian social media influence: Understanding Russian propaganda in Eastern Europe. RAND Corporation.
- Hern, A. (2018, Ocak 25). May calls again for tech firms to act on encrypted messaging. The Guardian. <https://www.theguardian.com/technology/2018/jan/25/theresa-may-calls-tech-firms-act-encrypted-messaging>
- Hicks, K. H., & Friend, A. H. (2019). By other means part I: Campaigning in the gray zone. Center for Strategic & International Studies.
- Hill, C. (2003). The changing politics of foreign policy. Palgrave Macmillan.
- Hirsch, L., McCabe, D., Benner, K., & Glenn, T. (2022, Eylül 26). TikTok Seen Moving Toward U.S. Security Deal, but Hurdles Remain. <https://www.nytimes.com/2022/09/26/technology/tiktok-national-security-china.html>
- Hisarlıoğlu, F. (2020). Söylem ve Dış Politika: Toplumsalın Bir Parçası Olarak Dış Politikayı Yeniden Tartışmak. İçinde B. B. Coşkun & İ. Rüma (Ed.), Dış Politika Analizi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). Leviathan (S. Lim, Çev.; 6.Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Hoffman, F. (2014, Temmuz 28). On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/>
- Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Potomac Institute for Policy Studies Arlington.
- Holsti, K. J. (1970). National role conceptions in the study of foreign policy. *International studies quarterly*, 14(3), 233-309.
- Horkheimer, M. (2005). Geleneksel ve Eleştirel Kuram (M. Tüzel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Hoxtell, W., & Nonhoff, D. (2019). Internet Governance: Past, Present and Future. Konrad-Adenauer-Stiftung eV.

Hudson, V. M. (2014). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory* (Second Edition). Rowman & Littlefield.

Hudson, V. M., & Vore, C. S. (1995). Foreign policy analysis yesterday, today, and tomorrow. *Mershon International Studies Review*, 39(Supplement_2), 209-238.

IFCN Code of Principles. (2022). <https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/>

IFCN-The commitments of the code of principles. (2022). <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles>

IFCN-Verified signatories of the IFCN code of principles. (2022). <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories>

Ilgin, H. Ö. (2015). Sosyal Medya Dezenformasyon ve Halkla İlişkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi iletişim çalışmaları dergisi*, 7(2), 303-322. https://doi.org/10.17932/IAU.ICD.2015.006/icd_v07i2005

Internet Society 2019 Global Internet Report | Consolidation in the Internet Economy. (t.y.). Internet Society 2019 Global Internet Report. Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen <https://future.internetsociety.org/2019/>

Investigation of Competition in Digital Markets:Majority Staff Report And Recommendarions, Subcommittee on Antitrust, Commercial and Administrative Law of the Committee on the Judiciary, Jerrold Nadler, Chairman, Committeeon the Judiciary David N. Cicilline, Chairman, Subcommittee on Antitrust, Commercial and Administrative Law, (2020).

Isachenkov, V. (2017, Şubat 22). Russia military acknowledges new branch: Info warfare troops. AP NEWS. <https://apnews.com/article/8b7532462dd0495d9f756c9ae7d2ff3c>

İsmail Erkam Sula. (2021). Kuramdan Uygulamaya: Dış Politika Analiz Yöntemleri. İçinde İlhan Sağsen & Nuh Uçgan (Ed.), *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*. Nobel Yayınları.

Jennings, R., & Watts, A. (Ed.). (2008). *Oppenheim's International Law: C. 9. Edition*. Oxford University Press.

- Jones, M. O. (2019). The gulf information war| propaganda, fake news, and fake trends: The weaponization of twitter bots in the gulf crisis. *International journal of communication*, 13, 27.
- Jowett, D. G. S., & O'Donnell, V. (2005). *Propaganda and Persuasion* (4th edition). Sage Publications, Inc.
- Kabakuş, A. T., & Şimşek, M. (2019). An analysis of the characteristics of verified Twitter users. *Sakarya University Journal of Computer and Information Sciences*, 2(3), 180-186.
- Kaliyar, R. K., Goswami, A., Narang, P., & Sinha, S. (2020). FNDNet – A deep convolutional neural network for fake news detection. *Cognitive Systems Research*, 61, 32-44. <https://doi.org/10.1016/j.cogsys.2019.12.005>
- Kasapoğlu, C., & Ülgen, S. (2018). Türkiye NATO İttifakından Uzaklaşıyor mu? F-35 Teslimatları ile S-400 Alımının Değerlendirilmesi (Sy 2018/7). EDAM.
- Kaya, E. K. (2019, Nisan 11). 5G: Teknoloji, Milli Güvenlik ve Küresel Rekabet. Edam. <https://edam.org.tr/5g-teknoloji-milli-guvenlik-ve-kuresel-rekabet/>
- Kaya, S., & İsmayilov, M. (2013). Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı. *Rusya'nın Doğu Politikası*, 1-38.
- Keller, F. B., Schoch, D., Stier, S., & Yang, J. (2020). Political Astroturfing on Twitter: How to Coordinate a Disinformation Campaign. *Political Communication*, 37(2), 256-280. <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1661888>
- Keohane, R. O. (1986). Theory of world politics: Structural realism and beyond. *Neorealism and its Critics*, 158, 190-197.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1987). Power and interdependence revisited. *International organization*, 41(4), 725-753.
- Keser, H. (1991). Bilgisayarın Evrimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(2), 411-422.
- Keskin, F. (2006). İnsancıl müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak sonrası durum. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(12), 49-70.

- Kıbaroğlu, M. (2001). Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini. *Avrasya Dosyası*, 6(4), 95-106.
- Kıbaroğlu, M. (2012). NATO'nun balistik füze savunma sistemi ve Türkiye. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 183-204.
- Kıbaroğlu, M. (2019). On Turkey's Missile Defense Strategy: The Four Faces of the S-400 Deal between Turkey and Russia. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 24(2), Art. 2.
- Kim, K. W. (1965). The Limits of Behavioural Explanation in Politics. *Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne de economiques et science politique*, 31(3), 315-327.
- Kimdir bu Sputnik? (2015, Aralık 9). <https://www.sozcu.com.tr/2015/medya/kimdir-bu-sputnik-1003607/>
- Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Kazakistan'a Asker gönderecek. (2022, Ocak 6). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kolektif-guvenlik-anlasmasi-orgutu-kazakistan-a-asker-gonderecek/2466488>
- Kommersant: Türkiye'nin S-400 üretmesine izin verilebilir. (2017, Eylül 13). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/908053923860242432
- Köktürk, M. (2020). Post-truth ya da mağaraya dönüş. *Pasajlar Dergisi: Post-Truth Çağı*,(2), 4, 35-55.
- Krafft, P. M., & Donovan, J. (2020). Disinformation by Design: The Use of Evidence Collages and Platform Filtering in a Media Manipulation Campaign. *Political Communication*, 37(2), 194-214. <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1686094>
- Lakhani, K. R., & Hippel, E. von. (2004). How open source software works: "free" user-to-user assistance. *İçinde Produktentwicklung mit virtuellen Communities* (ss. 303-339). Springer.
- Landler, M., & Gordon, M. R. (2014, Temmuz 9). NATO Chief Warns of Duplicity by Putin on Ukraine. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/europe/nato-chief-warns-of-duplicity-by-putin-on-ukraine.html>

- Larson, D. L. (1973). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. By Graham T. Allison. (Boston: Little, Brown and Company, 1971. Pp. 338. \$4.50 paper.). *American Political Science Review*, 67(4), 1431-1432.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam* (G. Y. Demir, Çev.). İthaki Yayınları.
- Lewis, J. A. (2013). *Conflict and negotiation in cyberspace* (C. 50). Center for Strategic and International Studies Washington, DC.
- Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?* National Defense University, Institute for National Strategic Studies.
- Libicki, M. C. (2007). *Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare*. Cambridge University Press.
https://www.rand.org/pubs/commercial_books/CB407.html
- Libicki, M. C. (2020). *The convergence of information warfare. İçinde Information warfare in the age of cyber conflict* (ss. 15-26). Routledge.
- Little, R. (1993). *Recent literature on intervention and non-intervention. Political Theory, International Relations, and the Ethics of Intervention*, 13-31.
- Lukasik, S. (2010). *Why the Arpanet was built. IEEE Annals of the History of Computing*, 33(3), 4-21.
- Lukito, J., Suk, J., Zhang, Y., Doroshenko, L., Kim, S. J., Su, M.-H., Xia, Y., Freelon, D., & Wells, C. (2020). *The Wolves in Sheep's Clothing: How Russia's Internet Research Agency Tweets Appeared in U.S. News as Vox Populi. The International Journal of Press/Politics*, 25(2), 196-216. <https://doi.org/10.1177/1940161219895215>
- Machiavelli, N. (2004). *Prens, trc. Harun Mutluay, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul*.
- Maizland, L., & Chatzky, A. (2020). *Huawei: China's Controversial Tech Giant*. Retrieved form: <https://www.cfr.org/backgrounder/huawei-chinas-controversial-tech-giant>.
- Malumatfuruş-Hakkında. (2022). *Malumatfuruş*. <https://www.malumatfurus.org/hakkinda/>
- Malumatfuruş-Yöntem. (2022). *Malumatfuruş*. <https://www.malumatfurus.org/yontem/>
- Mankoff, J. (2009). *Russian foreign policy: The return of great power politics*. Rowman & Littlefield Publishers.

- Manor, I. (2018a). The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology. Working Paper, 2, 20.
- Manor, I. (2018b, Haziran 27). How Diplomats Can Combat Digital Propaganda. Global Policy Journal. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/27/06/2018/how-diplomats-can-combat-digital-propaganda>
- Mansell, R. (2012). Imagining the Internet: Communication, innovation, and governance. Oxford University Press.
- Marović, J. (2019). Wars of Ideas: Hybrid Warfare, Political Interference, and Disinformation. İçinde T. Valášek (Ed.), Nes Perspectives on Shared Security: NATO's Next 70 Years. Carnegie Endowment for International Peace (Europe).
- Marshall, T. (2018). Coğrafya Mahkumları, Mert Doğruer (çev.). Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Marwick, A., & Lewis, R. (t.y.). Media Manipulation and Disinformation Online. 106.
- Marwick, A., & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. New York: Data & Society Research Institute, 7-19.
- Mazanec, B. M., & Bradley, T. A. (2015). Deterring Cyber Warfare: Bolstering Strategic Stability in Cyberspace. Palgrave Macmillan.
- McCulloh, T., & Johnson, R. (2013). Hybrid Warfare, JSOU Report 13-4. Joint Special Operations University, MacDill Air Force Base.
- Mearsheimer, J. J., & Alterman, G. (2001). The tragedy of great power politics. WW Norton & Company.
- Meserole, A. P. and C. (2019, Ağustos 26). Exporting digital authoritarianism. Brookings. <https://www.brookings.edu/research/exporting-digital-authoritarianism/>
- Metodoloji—Teyit. (2022). <https://teyit.org/metodoloji>
- Meyer, M. (2001). Between theory, method, and politics: Positioning of the. Methods of critical discourse analysis, 113, 14.
- MFA Russia RU. (2018, Ocak 20). Twitter. https://twitter.com/mfa_russia/status/954758731048288257

- Mintz, A. (2004). How do leaders make decisions? A poliheuristic perspective. *Journal of conflict resolution*, 48(1), 3-13.
- Mintz, A., & DeRouen Jr, K. (2010a). *Understanding foreign policy decision making*. Cambridge University Press.
- Mintz, A., & DeRouen Jr, K. (2010b). *Understanding foreign policy decision making*. Cambridge University Press.
- Mogoş, A.-A., Grapă, T.-E., & Şandru, T.-F. (2022). Russian disinformation in Eastern Europe. Vaccination media frames in ro.sputnik.md (Journal Article (Paginated) Sy 72). *Comunicar; Comunicar*. <http://eprints.rclis.org/43427/>
- Morgenthau, H., & Nations, P. A. (1948). *The struggle for power and peace*. Nova York, Alfred Kopf.
- Morin, J.-F., & Paquin, J. (2018). *Foreign policy analysis: A toolbox*. Springer.
- Morozov, E. (2012). *The net delusion: The dark side of Internet freedom*. PublicAffairs.
- Moynihan, H. (2019). *The Application of International Law to State Cyberattacks Sovereignty and Non-intervention*. Chatham House.
- Murat, J. (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Diplomasisinin Analizi (1991-2018). *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 16-38.
- Musk says he will activate Starlink amid Iran protests. (2022, Eylül 23). Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/musk-says-activating-starlink-response-blinken-internet-freedom-iran-2022-09-23/>
- National Security Concept of the Russian Federation. (2020, Ocak 10). <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>
- Nations, U. (t.y.). *United Nations Charter (full text)*. United Nations; United Nations. Geliş tarihi 04 Aralık 2022, gönderen <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
- NATO: S-400'ün sistemlerimize entegrasyonu zor. (2018, Nisan 25). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/989202394167816193
- New York Times: İstanbul fotoğrafı karışıklık sonucu kullanıldı, fark edince kaldırdık. (2020, Mart 13). *Independent Türkçe*.

<https://www.indyturk.com/node/145896/haber/new-york-times-istanbul-foto%C4%9Fraf%C4%B1-kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1k-sonucu-kullan%C4%B1ld%C4%B1-fark-edince>

Neyazi, T. A., Kalogeropoulos, A., & Nielsen, R. K. (2021). Misinformation Concerns and Online News Participation among internet Users in India. *Social Media + Society*, 7(2), 20563051211009012. <https://doi.org/10.1177/20563051211009013>

Nicholson, M., & Michael, N. (1992). *Rationality and the analysis of international conflict*. Cambridge University Press.

Nicolson, H. (1939). *Diplomacy*. Harcourt Brace.

Norman, F. (1989). *Language and power*. London and New York: Longman.

Nye, J. S., & Keohane, R. O. (1971). Transnational relations and world politics: A conclusion. *International Organization*, 25(3), 721-748.

O'Brien, S. A. (2015, Aralık 17). Who is Telegram founder Pavel Durov? Who is Telegram founder Pavel Durov? <https://money.cnn.com/2015/12/17/technology/telegram-pavel-durov/index.html>

Oğuzlu, T. (2017). Liberalism. İçinde Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* (7. bs). Küre Yayınları.

Oğuzlu, T. (2021). Dış politikaya Etki Eden Unsurlar ve Analiz Düzeyi Tartışması. İçinde İ. Sağsen & N. Uçgan (Ed.), *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*. Nobel Yayınları.

Okur, M. A. (2015). Gramsci, Cox ve hegemonya: Yerelden küresele, iktidarın sosyolojisi üzerine. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 129-151.

Oldberg, I. (2010). *Russia's Great Power Strategy under Putin and Medvedev*. 25.

Onuf, N. (2012). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*. Routledge.

Operasyon ne demek TDK Sözlük. (2022). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=operasyon>

Opinion | Biden's ambitious plan to push back against techno-autocracies—The Washington Post. (t.y.). Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen

https://www.washingtonpost.com/opinions/bidens-ambitious-plan-to-push-back-against-techno-autocracies/2021/02/11/2f2a358e-6cb6-11eb-9ead-673168d5b874_story.html

Oran, B. (2001). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980. İletişim Yayınları, İstanbul, 15.

Oxford Word of the Year 2016 | Oxford Languages. (2016). <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>

Öney, S. (2017). Kremlin Odaklı Medya: Kaotik Çoğulculuktan İstikrarlı Tekilciliğe/Tekelciliğe Rusya’da Medya. Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler, ed. G. Özcan, E. Balta ve B. Beşgül, İstanbul: İletişim Yayınları, 299-320.

Özcan, G. (2014). Dış politika analizi. Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 323, 49.

Özer, Y. (2018). Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 29-56. <https://doi.org/10.28956/gbd.422724>

Özkan, B. (2017). Türkiye-SSCB Krizi Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası. Kuşku ile Komşuluk Türkiye’nin Rusya ile İlişkilerinde Değişen Dinamikler (1945), 55-78.

Özlem, D. (1994). Metinlerle Hermeneutik (yorumbilgisi) Dersleri Cilt I-II. İnkılap Kitabevi.

Özlem, D. (2001). Tarih felsefesi. Notos Kitap Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Sanal Hizmetler Tic. Ltd. Şti.

Özlük, E. (2008). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalcı Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 375-394.

Özlük, E. (2009). Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(03), 197-220.

Packard, N. (2020). The ARPANET into the internet: A tale of two networks. Studies in Media and Communication, 8(1), 37-49.

- Parker, G. G., Van Alstyne, M. W., & Choudary, S. P. (2016). Platform revolution: How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you. WW Norton & Company.
- Paterson, M. (2000). Understanding global environmental politics: Domination, accumulation, resistance. Springer.
- Paul, C. (2011). Strategic Communication: Origins, concepts, and current debates: origins, concepts, and current debates. ABC-CLIO.
- Paul, C., & Matthews, M. (2016). The Russian “firehose of falsehood” propaganda model. *Rand Corporation*, 2(7), 1-10.
- “Pentagon, Türkiye’yi vazgeçirmek için S-400’lere gölge düşürmeye çalışıyor”. (2018, Nisan 24). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/988842352428093440
- Permanent suspension of @realDonaldTrump. (2021, Ocak 8). https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2020/suspension
- Perrier, E. M. (2014). The Key Principles of Russian Strategic Thinking. IRSEM, Institut de recherche stratégique de l’École militaire.
- Peterson, D. L. (2001). Başkan Putin ve İcraatları “Rusya’da Eskiye Dönüş” Olarak Kabul Edilebilir mi? (E. Şener, Çev.). *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, 6(4), 16-23.
- Plant, R. (1993). The justifications for intervention: Needs before contexts. *İçinde Political theory, international relations, and the ethics of intervention* (ss. 104-112). Springer.
- Pocket-lint. (2022, Haziran 13). 27 ways military tech changed our lives. <https://www.pocket-lint.com/gadgets/news/143526-how-military-tech-changed-our-lives>
- Pollina, E. (2022, Temmuz 12). TikTok delays changes to privacy policy over Europe data concerns | Reuters. <https://www.reuters.com/technology/tiktok-pauses-changes-privacy-policy-targeted-ads-europe-2022-07-12/>
- Pomerantsev, P., & Weiss, M. (t.y.). How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. 44.

- Porter, B. (2002). Lord Davies, EH Carr and the spirit ironic: A comedy of errors. *International Relations*, 16(1), 77-96.
- Posetti, J. (2018). News industry transformation: Digital technology, social platforms and the spread of misinformation and disinformation. *Journalism, 'fake news' and disinformation: A handbook for journalism education and training*. Unesco. <https://bit.ly/2XLRR1A>.
- Potter, E. H. (2019). Russia's Strategy for Perception Management through Public Diplomacy and Influence Operations: The Canadian Case. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14(4), 402-425. <https://doi.org/10.1163/1871191X-14401070>
- Prier, J. (2020). Commanding the trend: Social media as information warfare. *İçinde Information warfare in the age of cyber conflict* (ss. 88-113). Routledge.
- Primakov, Y. (2010). *Rusyasız Dünya*. Timaş Yayınları.
- Qian, I., Xiao, M., Mozur, P., & Cardia, A. (2022, Haziran 21). Four Takeaways From a Times Investigation Into China's Expanding Surveillance State. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/06/21/world/asia/china-surveillance-investigation.html>
- Reçber, K. (2011). *Diploması ve Konsolosluk Hukuku*. Dora Yayınları.
- Reid, D. (2022). EU regulators hit Google with \$1.7 billion fine for blocking ad rivals. *CNBC*. <https://www.cnn.com/2019/03/20/eu-vestager-hits-google-with-fine-for.html>
- Remarks on Internet Freedom. (t.y.). U.S. Department of State. Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen //2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/135519.htm
- Riasanovsky, N. V., & Steinberg, M. D. (2018). *A history of Russia*. Oxford University Press.
- Ricoeur, P. (2015). *Yorumların Çatışması Hermenoytik Üzerine Denemeler Birinci Cilt* (H. Arslan, Çev.).
- Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare* (Illustrated edition). Farrar, Straus and Giroux.

- Riordan, S. (2019). *Cyberdiplomacy: Managing security and governance online*. John Wiley & Sons.
- Rosecrance, R. (1996). The rise of the virtual state. *Foreign affairs*, 45-61.
- Rosenau, J. N. (1968). The Concept of Intervention. *Journal of International Affairs*, 22(2), 165-176.
- Rosenau, J. N. (1969). Intervention as a Scientific Concept. *The Journal of Conflict Resolution*, 13(2), 149-171.
- Rosenau, J. N. (1980). *The scientific study of Foreign Policy*, (revised and enlarged edition), Frances Printer (Publisher) Ltd. London, Nichols Publishing Company, New York. P.
- Rosoboroneksport'tan Işık'ın S-400 füze açıklamasına yorum gelmedi. (2016, Kasım 18). Sputnik Türkiye. <https://sputniknews.com.tr/20161118/rusya-s-400-fuze-suriye-1025878661.html>
- Rumer, E. (2019). The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254>
- Rusya küresel internet ağıyla bağını kesmeye hazırlanıyor – DW – 14.02.2019. (t.y.). Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0KFZ8gBFULIJ:https://www.dw.com/tr/rusya-k%25C3%25BCresel-internet-a%25C4%259F%25C4%25B1yla-ba%25C4%259Flant%25C4%25B1s%25C4%25B1n%25C4%25B1-kesmeye-haz%25C4%25B1rlan%25C4%25B1yor/a-47511083&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>
- Rusya: Türkiye Ukrayna'ya drone satarsa ilişkileri gözden geçiririz. (2021, Nisan 21). euronews. <https://tr.euronews.com/2021/04/21/rusya-basbakan-yard-mc-s-borisov-turkiye-ukrayna-ya-drone-satarsa-iliskileri-gozden-geciri>
- Rusya'nın Mark Zuckerberg'i: Pavel Durov'un Telegram'ı kurma hikayesi. (2020, Ağustos 29). https://www.youtube.com/watch?v=UGVQ4NO4Vws&ab_channel=DWT%C3%B Crk%C3%A7e

- Sadik, G. (2021). How Can NATO Effectively Counter Terrorism and Hybrid Threats? Analyzing the Benefits and Pitfalls of Joint Synergies. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 26(1), 54-72.
- Sancar, G. A. (2012). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler*. Beta.
- Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e* (8. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi. Makaleler.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Savitz, E. (2012). 5 Things You Need To Know About Chinese Social Media. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/ciocentral/2012/10/25/5-things-you-need-to-know-about-chinese-social-media/>
- Schieder, S. (Ed.). (2014). *Theories of international relations*. Routledge.
- Schmitt, M. N. (2017). Grey zones in the international law of cyberspace.
- Schmitt, M. N. (2018). Virtual Disenfranchisement: Cyber Election Meddling in the Grey Zones of International Law. *Chicago Journal of International Law*, 19, 30.
- Schmitt, N. M. (Ed.). (2013a). *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge University Press.
- Schmitt, N. M. (2013b). *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge University Press.
- Schmitt, N. M. (Ed.). (2017). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge University Press.
- Schroefl, J., & Kaufman, S. J. (2014). Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(10), 862-880. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2014.941435>
- Schwartz, U. (1970). *Confrontation and Intervention in the Modern World*.
- Sezgin, K. (2010). Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi. *Gazi Akademik Bakış*, 4(7), 41-77.

- “Sharp Power: Rising Authoritarian Influence”: New Forum Report. (2017, Aralık 5). National Endowment for Democracy. <https://www.ned.org/sharp-power-rising-authoritarian-influence-forum-report/>
- Sheremet, O. S., Voluiko, O. M., Posmitna, V. V., Poda, T., & Bidzilya, Y. M. (2021). Political and legal aspects of the information warfare. *Amazonia Investiga*, 10(45), Art. 45. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.3>
- Shirky, C. (2011). The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change. *Foreign affairs*, 28-41.
- Siber Güvenlik Nedir? (2022, Eylül 22). www.kaspersky.com.tr. <https://www.kaspersky.com.tr/resource-center/definitions/what-is-cyber-security>
- Signal Messenger: Speak Freely. (t.y.). Signal Messenger. Geliş tarihi 04 Aralık 2022, gönderen <https://signal.org/>
- Singer, J. D. (1960). The geography of conflict: İntroduction. İçinde *Journal of Conflict Resolution* (C. 4, Sayı 1, ss. 1-3). Sage Publications Sage CA: Thousand Oaks, CA.
- Singer, J. D. (1961). The level-of-analysis problem in international relations. *World Politics*, 14(1), 77-92.
- Slantchev, B. L. (2005). Introduction to International Relations Lecture 3: The Rational Actor Model. Lecture notes.
- Smith, S. (1986). Theories of foreign policy: An historical overview. *Review of International Studies*, 12(1), 13-29.
- Snee, H. (2016). Ana Akım Yöntembilim Olarak Dijital Yöntemler: Giriş. İçinde H. Snee, H. Christine, Y. Morey, S. Roberts, & H. Watson (Ed.), & S. Ersöz Karakulakoğlu (Çev.), *Sosyal Bilimler İçin Dijital Yöntemler: Yöntemsel Yenilikler İçin Disiplinlerarası Bir Klavuz*. Nobel Yayınları.
- Snyder, A. A. (2012). *Warriors of Disinformation: How Lies, Videotape, and the USIA Won the Cold War* (1st edition). Arcade.
- Snyder, R. C., Bruck, H. W., & Sapin, B. (1954). Decision-making as an approach to the study of international politics.(Foreign Policy Analysis Series No. 3.).

- Somyürek, S. (t.y.). Bilgisayar Nedir?, 42.
- Sørensen, G., Møller, J., & Jackson, R. (2003). Introduction to international relations: Theories and approaches. Oxford university press.
- Sowell, J. H. (2020). Evaluating competition in the Internet's infrastructure: A view of GAFAM from the Internet exchanges. *Journal of Cyber Policy*, 5(1), 107-139.
- Sözen, E. (1999). Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite. Paradigma Yayınları.
- Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü—Teyit. (2019). <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu>
- Spivak, G. C. (2015). □ Can the Subaltern Speak? İçinde Colonial discourse and post-colonial theory (ss. 66-111). Routledge.
- Sputnik Türkiye-Hakkımızda. (300M.S., 20210810T1206). Sputnik Türkiye. <https://sputniknews.com.tr/docs/hakkimizda.html>
- Starr, P. (2019). how neoliberal Policy shaped the Internet—And What to Do about It now. *The American Prospect*, 2.
- Stears, J., Pettiford, L., Diez, T., & El-Anis, I. (2013). An introduction to international relations theory: Perspectives and themes. Routledge.
- Stevens, T. (2012). A cyberwar of ideas? Deterrence and norms in cyberspace. *Contemporary Security Policy*, 33(1), 148-170.
- Stoltenberg: Türkiye, Afrin operasyonu konusunda NATO'yu geçen hafta bilgilendirdi. (2018, Şubat 13). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/963360991579865088
- Şatana, N. S. (2015). Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 10-33.
- Tandoc, E. C. (2021). Fake news. İçinde *The Routledge Companion to Media Disinformation and Populism*. Routledge.
- Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “Fake News”. *Digital Journalism*, 6(2), 137-153. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>

- Tandoc, E. C., Ling, R., Westlund, O., Duffy, A., Goh, D., & Zheng Wei, L. (2018). Audiences' acts of authentication in the age of fake news: A conceptual framework. *New Media & Society*, 20(8), 2745-2763. <https://doi.org/10.1177/1461444817731756>
- Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining "fake news" A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153.
- Tas, O. (2022). Propagandanın Güncelliği: Yirminci Yüzyıl Teorisinden Dersler. *Kültür ve İletişim*, 25(1)(49), Art. 49. <https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.1063060>
- TEKKED-Vizyonumuz. (2022). <https://verify-sy.com/tr/page/3006/V%C4%B0ZYONUMUZ>
- TEKİR, G. (2020). Huawei, 5G network and digital geopolitics. *International Journal of Politics and Security*, 2(4 (Çin Özel Sayısı)), 113-135.
- Tellal, E. (2010). Zümdürüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(03), Art. 03. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002177
- Text of Newly-Approved Russian Military Doctrine. (2010, Mayıs 2). Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2010/02/05/text-of-newly-approved-russian-military-doctrine-pub-40266>
- Teyit-Nedir? (2022). <https://teyit.org/nedir>
- The Foreign Policy Concept of the Russian Federation. (2000, Haziran 28). <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm>
- The Fourteen Points. (t.y.). National WWI Museum and Memorial. Geliş tarihi 04 Aralık 2022, gönderen <https://www.theworldwar.org/learn/peace/fourteen-points>
- The Harvest of Globalism. (t.y.). Russia in Global Affairs. Geliş tarihi 16 Kasım 2022, gönderen <https://eng.globalaffairs.ru/articles/harvest-of-globalism/>
- The History of Internet Governance. By Wolfgang Kleinwächter—YouTube. (t.y.). Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen https://www.youtube.com/watch?v=5QUrkRtC2Js&ab_channel=EuroSSIG

- The Media Manipulation Casebook: Code Book (Version 1.0). (2020). Harvard Kennedy School Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy.
- The Medvedev Doctrine and American Strategy. (2008, Eylül 2). Stratfor. <https://worldview.stratfor.com/article/article/medvedev-doctrine-and-american-strategy>
- The World's Most Valuable Brands. (t.y.). Forbes. Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen <https://www.forbes.com/powerful-brands/list/>
- Theiler, O. (2011, Eylül 4). Yeni tehditler: Siber boyut. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2011/09/04/yeni-tehditler-siber-boyut/index.html>
- Therborn, G. (2006). Geleneksel ve Eleştirel Kuram Karşı Karşıya. İçinde E. H. Bağçe (Ed. & Çev.), Frankfurt Okulu. Doğu Batı Yayınları.
- Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news | Theresa May | The Guardian. (t.y.). Geliş tarihi 25 Ekim 2022, gönderen <https://www.theguardian.com/politics/2017/nov/13/theresa-may-accuses-russia-of-interfering-in-elections-and-fake-news>
- Thukydides. (2020). Peloponnessos Savaşları (F. Akderin, Çev.). Belge Yayınları.
- Tickner, J. A. (1992). Gender in international relations: Feminist perspectives on achieving global security. Columbia University Press.
- Topsakal, D. İ. (t.y.). Tarih Lisans Açık Öğretim. 309.
- Traynor, I. (2007, Mayıs 17). Russia accused of unleashing cyberwar to disable Estonia. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>
- Tremayne, M. (2014). Anatomy of protest in the digital era: A network analysis of Twitter and Occupy Wall Street. *Social movement studies*, 13(1), 110-126.
- Tsygankov, A. P. (Ed.). (2012). Russia's Relations with the West. İçinde *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations* (ss. 40-60). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139179072.006>

- Tuğtan, M. A. (2014). Güç, Anarşi ve Realizm. İçinde) E. Balta (ed.) Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler (ss. 111-128). İstanbul: İletişim.
- Tumber, H., & Waisbord, S. (2021). Media, disinformation, and populism: Problems and responses. İçinde The Routledge Companion to Media Disinformation and Populism (ss. 13-25). Routledge.
- Turkey writes letter to NY Times over misleading photos. (2020, Mart 15). <https://www.dailysabah.com/politics/turkey-writes-letter-to-ny-times-over-misleading-photos/news>
- Twitter'ın API'leri hakkında. (2022). <https://help.twitter.com/tr/rules-and-policies/twitter-api>
- Tzu, S., & Giles, L. (2009). The Art of War (9/30/09 edition). Thrifty Books.
- Ukraine: Sanctions on Kremlin-backed outlets. (t.y.). [Text]. European Commission - European Commission. Geliş tarihi 26 Ekim 2022, gönderen https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_1490
- Ulukütük, M. (2013). Anlama ve Gelenek: Gadamer'in Felsefi Hermeneutiğinde Anlamada Gelenegin Rolü Sorunu. Bilgesam Yayınları.
- Uzgel, İ., & Bedirhanoğlu, N. (2016). Eleştirel bir literatür değerlendirmesi: Dışlamadan sınırlı tanımaya, uluslararası ilişkiler kuramları ve Marksizm. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(46), 104-130.
- Ünver, H. A. (2019). Türkiye'deki Rus Dijital Medya ve Bilgi Ekosistemi (Sy 2019/2). EDAM.
- Ünver, H. A. (2022). Bilişimsel Uluslararası İlişkiler: Akışkan Veri, Programlama ve İnternet Araştırmalarının Disipline Katkısı Ne Olabilir? İçinde A. Ersel (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Metodoloji. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Van Dijck, J., Poell, T., & De Waal, M. (2018). The platform society: Public values in a connective world. Oxford University Press.
- Van Dijk, T. A. (2001). Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. Methods of critical discourse analysis, 1, 95-120.

- Van Dijk, T. A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of political ideologies*, 11(2), 115-140.
- Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2011). *International Relations Theory* (5th edition). Pearson.
- VK: Mobile monthly active users 2021. (t.y.). Statista. Geliş tarihi 17 Kasım 2022, gönderen <https://www.statista.com/statistics/425429/vkontakte-mobile-mau/>
- Vladimir Putin 2007 Munich Speech. (t.y.). <https://www.youtube.com/watch?v=U4MAsIh3zMA>
- Volchek, D. (2021, Ocak 29). Inside The 'Propaganda Kitchen'—A Former Russian “Troll Factory” Employee Speaks Out. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/russian-troll-factory-hacking/31076160.html>
- Wagnsson, C. (2022). The paperboys of Russian messaging: RT/Sputnik audiences as vehicles for malign information influence. *Information, Communication & Society*, 0(0), 1-19. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2022.2041700>
- Walker, C., Kalathil, S., & Ludwig, J. (2020). The cutting edge of sharp power. *Journal of Democracy*, 31(1), 124-137.
- Walker, C., & Ludwig, J. (2017). *Sharp power: Rising Authoritarian Influence*. National Endowment for Democracy.
- Walker, R. B. (1993). *Inside/outside: International relations as political theory*. Cambridge University Press.
- Walter, B. F. (2017). The new new civil wars. *Annual Review of Political Science*, 20(1), 469-486.
- Waltz, K. (2008). Uluslararası politikanın değişen yapısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(17), 2-44.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill.
- Waltz, K., & Quester, G. H. (1982). *Uluslararası ilişkiler kuramı ve dünya siyasal sistemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

- Wardle, C. (2016, Kasım 18). 6 types of misinformation circulated this election season. Columbia Journalism Review. https://www.cjr.org/tow_center/6_types_election_fake_news.php
- Wardle, C. (2017, Şubat 16). Fake news. It's complicated. First Draft. <https://firstdraftnews.org:443/articles/fake-news-complicated/>
- Wardle, C. (2019). First Draft's Essential Guide to Understanding Information Disorder. <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>
- Wardle, C. (2020a). Bilgi Düzensizliği Çağı (C. Silverman, Ed.; TEYİT, Çev.). European Journalism Centre.
- Wardle, C. (2020b, Şubat 22). Understanding Information disorder. First Draft. <https://firstdraftnews.org:443/long-form-article/understanding-information-disorder/>
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making (DGI (2017) 09). Council of Europe.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2018). Thinking about 'information disorder': Formats of misinformation, disinformation, and mal-information. Ireton, Cherilyn; Posetti, Julie. Journalism, 'fake news' & disinformation. Paris: Unesco, 43-54.
- Warfare, H. (2012). Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present. Williamson Murray and Peter R. Mansoor, eds. New York, Cambridge University Press.
- Warsaw Summit Communiqué issued by NATO Heads of State and Government (2016). (2016). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- Weimann, G. J. (2019). Competition and innovation in a hostile environment: How Jabhat Al-Nusra and Islamic State moved to Twitter in 2013–2014. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(1-2), 25-42.
- Weisburd, A., Watts, C., & Berger, J. (2016, Kasım 6). Trolling for Trump: How Russia Is Trying to Destroy Our Democracy. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2016/11/trolling-for-trump-how-russia-is-trying-to-destroy-our-democracy/>

- Weiss, C. (2021). *The Survival Nexus: Science, Technology, and World Affairs*. Oxford University Press.
- What-is-huaweis-relationship-with-the-chinese-government. (t.y.). Huawei. Geliş tarihi 20 Kasım 2022, gönderen <https://www.huawei.com/en/facts/question-answer/what-is-huaweis-relationship-with-the-chinese-government>
- Whyte, C., & Mazanec, B. (2018). *Understanding cyber warfare: Politics, policy and strategy*. Routledge.
- Wither, J. K. (2016). Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections*, 15(2), 73-87.
- Wodak, R. (1996). *Disorders of discourse*. Longman.
- Wodak, R. (2001a). The discourse-historical approach. *Methods of critical discourse analysis*, 1, 63-94.
- Wodak, R. (2001b). What CDA is About: A Summary of its History. *Important Concepts and*.
- Yalvaç, F. (2014). Eleştirel Teori. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 149-160.
- YANIK, L. K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 34-55.
- Yayla, A. (2020). Totaliterizm ve Dezenformasyon. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(98), Art. 98. <https://doi.org/10.36484/liberal.756869>
- Yılmaz, S. (2019). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*. Baskı, Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Yunanistan Savunma Bakanı Apostolakis'ten S-400 yorumu: Ege bölgesindeki durumu tamamen değiştirecek. (2019, Nisan 19). Twitter. https://twitter.com/sputnik_TR/status/1119204353510912000
- Yücel, T. (2005). *Yapısalcılık*. Can Yayınları.
- Zarakol, A. (2017). *Türkiye ve Rusya Tarihsel Benzerlikler*. İçinde G. Özcan, E. Balta, & B. Beşgül (Ed.), *Kuşku ile Komşuluk*. İletişim Yayınları.
- Zeitsoff, T. (2017). How social media is changing conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 61(9), 1970-1991.

Zeng, J. (2016). China's date with big data: Will it strengthen or threaten authoritarian rule? *International Affairs*, 92(6), 1443-1462.

Zimmermann, F., & Kohring, M. (2020). Mistrust, Disinforming News, and Vote Choice: A Panel Survey on the Origins and Consequences of Believing Disinformation in the 2017 German Parliamentary Election. *Political Communication*, 37(2), 215-237. <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1686095>

